

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1986

Věnováno 600. výročí přenesení Karlovy koleje
do dnešního sídla (1386 - 1986)
Sescentesimo anniversario Collegii Caroli
in locum huius temporis translati dedicatum (1386 - 1986)

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

TOMUS XXVI • FASC. 2

OBSAH

	<i>Články</i>
9	Josef Petráň, Svědectví ikonografických pramenů o podobě Karolina do počátku 18. století
23	Michal Svatoš, Hospodářství Karlovy koleje (srovnání předhusitského a předbělohorského stavu)
35	Jan Havránek, Karolinum v revoluci 1848
77	Karel Litsch, Intabulace budovy Karolina podle nových knihovních zákonů v 19. a 20. století
85	Miroslav Kunštát, Stavební a umělecké proměny Karolina v 19. a 20. století
	<i>Materiály</i>
109	Jiří Kejř, Díla pražských mistrů v rukopisech knihovny Corpus Christi College, Cambridge
	<i>Recenze</i>
151	Slovník latinských spisovatelů. Martin a Michal Svatošovi
152	Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters. Ivan Hlaváček
156	Walter Steffen, Die studentische Autonomie im mittelalterlichen Bologna. Michal Svatoš
158	Eliška Čáňová, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech. Ivana Čornejová
160	400 Jahre Universität Graz. Karel Litsch
162	Zdeněk Kostka a kol., UMPRUM — VŠUP, sto let práce 1885—1985. Jiří Pešek
164	Husitský Tábor 6—7. Jan Havránek — Jiří Pešek
	<i>Referáty a zprávy</i>
171	Jaroslav Kadlec, Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen [Zdeňka Hledíková]
172	Ursula Peters, Literatur in der Stadt [Ivan Hlaváček]

- 174 Notker Hammerstein, Zur Geschichte und Bedeutung der Universitäten im
Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation (Ivana Čornejová)
176 Petro Vasyljevyč Bilous, Tvorčist' V. Hryhorovyča-Bars'koho (Bohdan
Zilynskyj)
177 Studie o rukopisech 23—24 (Michal Svatoš)
178 Ludvík Páleníček, Švabinského Český Slavín (Jiří Pešek)

Kronika

- 181 Kolokvium „Univerzity a národní kultury v habsburské říši 1815—1918“
ve Štrasburku. Jan Havránek

Cizojazyčná shrnutí

- 22 Josef Petráň, Die Aussagen ikonographischer Quellen über die
Gestalt des Karolinums bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts
33 Michal Svatoš, Die Wirtschaft des Karlskollegs (ein Vergleich des
Standes vor der Hussitenbewegung und vor der Schlacht am Weissen Berg)
74 Jan Havránek, Das Karolinum in der Revolution 1848
84 Karel Litsch, Infabulation des Karolinums nach den neuen
Grundbuchgesetzen im 19. und 20. Jahrhundert
105 Miroslav Kunštát, Die Bau- und Stilveränderungen des Karolinums
im 19. und 20. Jahrhundert
145 Jiří Kejř, The Works of Prague Masters in the Manuscripts of the
Library of Corpus Christi College, Cambridge

ČLÁNKY

Autoři

- PhDr. Ivana Čornejová, Archiv Univerzity Karlovy, Praha
doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., Archiv Univerzity Karlovy, Praha
doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc., filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
JUDr. Jiří Kejř, CSc., Ústřední archiv ČSAV, Praha
PhDr. Miroslav Kunštát, Archiv Univerzity Karlovy, Praha
doc. JUDr. Karel Litsch, CSc., Archiv Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. Jiří Pešek, Archiv hl. města Prahy, Praha
doc. PhDr. Josef Petráň, CSc., filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. Martin Svatoš, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha
PhDr. Michal Svatoš, CSc., Archiv Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. Bohdan Zilynskyj, Archiv hl. města Prahy, Praha

SVĚDECTVÍ IKONOGRAFICKÝCH PRAMENŮ O PODOBĚ KAROLINA DO POČÁTKU 18. STOLETÍ

JOSEF PETRÁŇ

Šest století, která se letos dovrší od předání budovy Karolina pražské univerzity, je úctyhodné stáří koleje dodnes sloužící vysokému učení. V Evropě bychom sotva hledali obdobu v základních dispozicích poměrně zachovalého univerzitního objektu.

Z pramenů, které by ukazovaly původní stavební podobu, se kromě vlastních pozůstatků stavby nedochovalo nic. Písemné prameny až do počátku 18. století jsou velice kusé a omezují se na zmínky o nákladech na opravy nebo záznamy o opravách; nepřímo můžeme čerpat rovněž z pramenů o provozu školní budovy (nejspíše ještě o jejím vnitřním členění).¹⁾ Proto vzrůstá význam ikonografických pramenů dochovaných od 16. století, pražských vedut a plánů zakreslujících významnější objekty v schematických kresbách z ptačí perspektivy.²⁾ První důkladné stavební plány Karolina nakreslil až F. M. Kaňka v roce 1711.³⁾ Další sta-

¹⁾ Zmínky v písemných pramenech shrnul V. Vojtíšek v díle *Karolinum statek národní* (red. K. Domin, V. Vojtíšek, J. Hutter), 2. vyd., Praha 1935; dále V. Vojtíšek — D. Líbal, *Karolinum chloubou university Karlovy*, Praha 1948; V. Vojtíšek — F. X. Margold, *O výzkumu Karolina a o jeho výsledcích v posledních letech*, *Zprávy památkové péče* 3, 1939; A. Kubiček — A. Petráňová — J. Petráň, *Karolinum a historické koleje Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1961; M. Ernst, *Karolinum, zakladatelův dar České vědě*, in: *Staletá Praha* 9, 1979, str. 260—274; D. Líbal — J. Muk — M. Pavlík, *Raně gotické Havelské město*, in: *Pražský sborník historický* 1966, str. 44—55. Málo byly využity prameny ve Státním ústředním archivu v Praze, sign. SM U 1/1/26, 35; SM P 124/56. Mnoho pramenné dokumentace je shromážděno ve fondu Komise pro obnovu Karolina v Archivu Univerzity Karlovy, sign. K 8. Studie F. X. Margolda, *Karolinum Perspektiven* (rukopisná) z r. 1942 je uložena spolu s dokumentací rekonstrukce budovy ve sbírce grafické a studijní dokumentace Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze (viz *Katalog plánů ze sbírek grafické a studijní dokumentace SÚPPOP v Praze*, sest. K. Čelíkovský a J. Hobzek, Praha 1970, str. 123—124).

²⁾ Reprodukce starších plánů a vedut (detailů Karolina) v publikaci A. Kubiček a kol., *Karolinum*.

³⁾ O Kaňkových plánech pojednal nejprve Z. Wirth, *Karolinum před přestavbou v r. 1718*, *Památky archeologické* 31, 1919, str. 58—61, tam i reprodukce dvou půdorysných plánů a pěti kolorovaných ortogonálních nárysů Kaňkových z nynější sbírky map a plánů Státního ústředního archivu v Praze (SMP A XVIII 8), v tab. IV—VII. Plány publikovány i jinde porůznu v dílech uvedených v pozn. 1, avšak v úplnosti o nich pojednáno nebylo, ani nebyly všechny dosud reprodukovány.

vební zásahy podstatnějšiho rázu máme již doloženy spolehlivou dokumentací.⁴⁾

Tam, kde kromě stavebních pozůstatků nemáme jiná svědectví o původní podobě budovy, můžeme si do jisté míry vypomoci i analogiemi, protože středověké koleje náležely k těm architektonickým systémům, jež se vyhranily v typy, které dispozičně čerpaly zkušenosti ze staveb řeholních domů.⁵⁾ Jeden z hlavních kolejních typů směřoval k uzavřenému čtyřtraktu obklopujícímu dvůr a vnitřně byl propojen systémem dlouhých chodeb po způsobu ambitů. Karolinum, podobně jako starší pařížská Sorbonna, utvářely tento typ koleje postupnými dostavbami k jádru někdejších městských domů, na rozdíl od velkých kolejí boloňské (1355 až 1367) a oxfordské (1380—1383), jejichž novostavby vyrostly podle plánů v plně vyvinutý stavební typ.

Když Václav IV. počátkem osmdesátých let chtěl velkou část rychle se rozvíjejícího univerzitního života soustředit v kolejích na Novém tržišti, jež tehdy bylo frekventovaným centrem Starého Města pražského, měl zajisté při získání nedávno přestavěného paláce Rotlevů dobrou příležitost.⁶⁾ Nejstarší univerzitní kolej Karlova už nepostačovala ve svém dřívějším příbytku velkému kvantitativnímu rozmachu učení a nejspíš ani reprezentaci univerzity. Rotlevův palác naproti tomu svou výstavností umožnil během tří let 1383 až 1386 provést stavební úpravy a nepochybně i přístavbu, aby se tam v krátké době mohla nastěhovat Velká kolej vybavená pro školní provoz, který měl přece jen jiné požadavky, než jaké se kladly na patricijskou rezidenci. Je možné, že v práci tu pokračovali kameníci téže dvorní huti, kteří nejspíš v sedmdesátých letech dokončili palác mincmistra Johlina Rotleva, hlavního z dvorských finančníků.⁷⁾

⁴⁾ Dokumentace je uložena v Archivu Univerzity Karlovy, sign. K 8, dále pak ve sbírce grafické a studijní dokumentace SÚPPOP v Praze. Další plány vztahující se ke Karolinu jsou dílem architekta A. Kuntze z roku 1756 a jsou uloženy jednak v Archivu Univerzity Karlovy, sign. A 130/b, jednak ve Státním ústředním archivu v Praze, SMP, č. inv. 1607. Další plány vztahující se ke Karolinu a nejbližšímu okolí: SMP F V 1 (inv. č. 888), plán komplexu domů mezi Ovocným trhem a Celetnou ulicí čp. 560, 562, od stavitele Ant. Milto z druhé pol. 18. stol.; SMP D XX 7 (inv. č. 2498), Situation des Karolinums, Alt. Stockhauses und Buquoi-Hauses in Prag, 11 plánů, půdorys a řezy z roku 1903 (k tomu fond Zemského úřadu č. 685/XI a, ai 1903), které jsou dnes cenným pramenem důkladně dokumentujícím stav budovy před zahájením moderní rekonstrukce, na který časově navazuje dokumentace ing. Fr. Laurina a arch. L. Machoně z r. 1930, uložená rovněž mj. v SMP B IV 10/A II—II (inv. č. 1622). Plány F. X. Margolda z roku 1939 jsou ve sbírce grafické a studijní dokumentace SÚPPOP, stejně jako plány generální obnovy arch. J. Fragnera z let 1952—1954.

⁵⁾ Srovn. K. Rückbrod, Universität und Kollegium, Baugeschichte und Bautyp, Darmstadt 1977; též, Das bauliche Bild der Universität im Wandel der Zeit mit Hinblick auf Deutschland, in: Universität und Gelehrterstand 1400 bis 1800, Limburg a. d. Lahn 1970; F. Gall, Die alte Universität, Wien—Hamburg (1970).

⁶⁾ Srovn. R. Nový, Koleje mistrů pražské univerzity do roku 1409, in: Dekret kutnohorský AUC — Philos. et Hist II, 1959, str. 83n.; M. Svatoš, Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV. (1347—1378), AUC-HUCP 18/2, 1978, s. 7—36.

⁷⁾ Tak soudí D. Libal, Karolinum chloubou university Karlovy,

Na rozdíl od intissima řeholní klauzury přicházelo do koleje mnoho lidí. Nebyly tam jen byty mistrů, ale i shromažďovací místnosti, učebny a další přístupné provozovny. Tomu přirozeně nemohl vyhovět ani výstavný patricijský palác, jehož soukromí odpovídal jiný systém vnitřní komunikace. V nákladné přestavbě, jež směřovala k dovršení kolejního typu a nemohla pochopitelně proběhnout v plném rozsahu během krátké doby tří let, byl později uzavřen čtyřtrakt kolem vnitřního dvora. Hypotetická data o postupu výstavby koleje získaná stavebním průzkumem se rozcházejí.⁸⁾ Stopy jejího pokračování charakteristickým aditivním způsobem, kdy na stávající objekty bývaly „nalepovány“ další části — upravené sousední domy, zůstaly v architektonickém vzhledu i v nejednotné výšce podlaží, kterou se pak v jižním traktu snažil počátkem 18. století vyrovnat architekt F. M. Kaňka při barokní přestavbě.

Karolinum tak postupně získávalo základní rozvržení, jak je známe dnes, a utvářelo typovou dispozici, jež sloužila vzorem jinde ve střední Evropě (koleje v Krakově, Vídni aj.). Přistavěná křídla severní a východní neměla reprezentativní funkci, jakou si podržely přední trakty někdejšího Rotlevova paláce. Údržba zadních budov také později při chronickém nedostatku financí nejvíc upadala. Nezbytné opravy a přestavby natolik změnilu podobu zadní části Karolina, že dnes už kromě architektonických zbytků v přízemí neshledáme z původních staveb téměř nic. Takový osud potkal i někdejší výstavnou věž paláce u zadních vrat, která stála přes uličku na okraji kolejního areálu.⁹⁾

Už v přestavbě v letech 1383 až 1386 se pozornost soustředila na stávající reprezentativní budovu paláce, tj. na jižní a západní křídlo dnešního Karolina. Projektant zrušil nepotřebná loubí měšťanského domu a na jejich místě zřídil chodby, umožňující vstup do oddělených místností koleje. V patrech sloužily komunikaci dřevěné pavlače kolem dvora vysunuté na kamenných krakorcích, zčásti dodnes zachovaných.

Kolej potřebovala především velké lektorium — aulu pro nejvíce navštěvované přednášky, veřejné disputace, a jiná slavnostní shromáždění celé univerzitní obce. Přestavba vhodně využila největší místnosti v prvním patře paláce, předpokládané Rotlevovy hodovní síně s nárožní arkýřovou kaplí, která umístěním odpovídala kolejním účelům, jak ukazují obdobné evropské stavby.¹⁰⁾ Skutečnost, že kaple v dnešní podobě

⁸⁾ Viz práce uvedené v pozn. 1. K tomu F. X. Margold, Přehled výzkumu v letech 1935—1936, in: První zpráva o činnosti komise pro obnovu Karolina v letech 1934—1936, Praha 1937, str. 39—54; K. Guth, Hlavní závěry výzkumu, tamtéž, str. 59—62; A. Kubiček, Karolinum, str. 66—67; Archiv Univerzity Karlovy, deníky arch. F. X. Margolda, Obnova Karolina, kart. 9—11; rkp. Karolinum Perspektiven F. X. Margolda z r. 1942 ve sbírce grafické a studijní dokumentace SÚPPOP v Praze.

⁹⁾ O ní A. Kubiček, Karolinum, str. 63, 79n. a studie uvedené v předešlé pozn.

¹⁰⁾ Srovn. pozn. 5. K tomu Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364—1764, Kraków 1964. Srovnání Karolina s krakovským Collegiem maius prováděl F. X.

má oltář situovaný na jih, nikoli na východ, jak bylo obvyklé u sakrálních staveb, vedla k hypotéze, že situování kaple není původní a arkýř byl během stavebních úprav přenesen z východního nároží. Jednoznačně nebyl v literatuře arkýř datován, i když většina autorů se dnes přiklání k hypotéze, že byl součástí Rotlevova paláce ještě před přestavbou na kolej.¹¹⁾ Datování arkýře může napomoci interpretace jeho znakové výzdoby, k níž se ještě vrátím.

Podle stavebního průzkumu během obnovy Karolina se předpokládá, že někdejší Rotlevovu síň v prvním poschodí paláce projektant koleje v letech 1383 až 1386 rozšířil na šířku dnešní velké auly posunem jižní fronty budovy do Nového tržiště nad někdejší domovní loubí. Splnil tím hned dva požadavky: zvětšil kolejní aulu a zároveň pod ní v přízemí získal dlouhou chodbu (síň), důležitou pro vnitřní komunikaci.

Přestavba zřejmě využila i severovýchodní části paláce s věží, která architektonickým provedením zdobila už sídlo Rotlevovo. Král tu dal pro kolejní účely přistavit křídlo se dvěma posluchárnami artistické fakulty (lektore pro výuku Aristotela a Platona), spolu s pokoji mistrů, nejspíš v prvním poschodí.¹²⁾ Karolinum potřebovalo byty pro dvanáct mistrů svobodných umění (do roku 1612 vázaných celibátem) a ubytování studentů určených k jejich službám, úřední místnost rektora, probošta koleje a jeho pomocníků. Vedle toho se musilo počítat s dalšími administrativně provozními komorami, knihovnou, pokladnicí, místnostmi pro pedela, hospodáře a vrátného i jejich čeleď, sklady s kuchyní a jídelnou, dvěma vězeními (jedním studentským, druhým pro poddané z kolejních vsí), zbrojnicí, parní lázní, světnicí nemocných a s dalším vybavením, jehož dispozice čerpaly nepochybně vzor z klášterní architektury. K tomu přirozeně nestačil ani rozlehlý palác se zahradou a dvorem. Král Václav IV. zakoupil pro kolej další dva měšťanské domy, které sousedily s Rotlevovým a loubím poněkud přesahovaly uliční čáru do tržiště (dnešního Ovocného trhu). Někdejší palác tak byl protažen křídlem na východ od kaple s arkýřem a jižní uliční čára vyrovnána vzpomínanou již dostavbou auly v prvním patře.

O stavebních změnách Karolina během dalších tří a čtvrt století do roku 1711 máme jen kusé zprávy. Redukovaný provoz výuky během husitství zmenšil prostorové nároky a nedostatek peněz na údržbu způsobil, že chátrala hlavně zadní část areálu, severní a východní křídlo, jež neměla reprezentativní funkci. Když se část přístavby financované

Margold, viz jeho deníky a nákresy v Archivu Univerzity Karlovy, f. Obnova Karolina, kart. 9—11.

¹¹⁾ Názorům F. X. Margolda a K. Gutha v článcích uvedených v pozn. 8 oponuje A. Kubiček, Karolinum, str. 66—70.

¹²⁾ V. Vojtíšek, Karolinum statek národní,

králem Václavem IV. začala bortit, rozhodli se mistři v roce 1463 ji strhnout jako nepotřebnou. Zadní budovy, málo využívané, pak po celá staletí hyzdily svým vzhledem sídlo univerzity, jak ukazuje ostatně i Kaňkův nárys severního průčelí z roku 1711.¹³⁾ Úpravy reprezentativních křídel jižního a západního, pokud o nich máme písemné záznamy, se zřejmě omezily na nezbytnou provozní údržbu a havarijní opravy spojené s nevelkými přestavbami, zejména po požárech v roce 1568 a 1571 a nedokončený náběh rekonstrukce po roce 1600, jež se týkala spíše jen interiéru, podobně jako dílčí úpravy po roce 1654.¹⁴⁾

Dva ikonografické prameny ze 17. století, plán Starého Města pražského z doby kolem roku 1641 (patrně od Matouše Ungera) a pražská veduta F. van Ouden-Allena z roku 1676—1679, podávají pohled na Karolinum od západu a kreslí některé detaily průčelí do Železné ulice a střechy.¹⁵⁾ Na plánu kolem roku 1641 spatřujeme dvě mohutné věže vysoko přesahující střechu Karolina, jednu na nároží Nového tržiště a Železné ulice (nad traktem přesahujícím do ulice nad někdejším loubím Rotlevova paláce), druhou v severovýchodní zadní části budovy. O této věži v sousedství Rotlevova paláce se zachovaly písemné zprávy a je zřejmé, že byla připojena k objektu jako samostatná obytná část ještě před přestavbou na kolej. Méně srozumitelný je původ věže na nároží Nového tržiště a Železné ulice nadstavěné nad výstupkem někdejšího loubí. Její funkce z dispozic architektonického celku nevyniká a pokusy o rekonstrukci si s ní nedovedou poradit.¹⁶⁾ I když lze připustit určitou míru zkreslení, přece jen lze sotva předpokládat, že by autor kresby plánu tak výrazně překročil proporce a zobrazil střechu s vížkou. O necelých čtyřicet pět let mladší veduta Ouden-Allenova totiž již věže nemá a tvarem se jim podobá jen jejich miniaturní varianta na střeše nad severozápadním nárožím.¹⁷⁾ Věže musily být tudíž odstraněny v období mezi lety 1641 až 1679, lépe řečeno v rozmezí dvaceti pěti let před rokem 1679, protože dříve stavební úpravy Karolina nebyly realizovatelné. Kaňka na svých pohle-

¹³⁾ Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130/b, Lit. C; SÚA Praha SMP a XVIII 8/3, inv. č. 1316 c.

¹⁴⁾ A. Kubiček, Karolinum; dále J. Petráň, Díla Karla Škréty z Karolina, Folia Historica Bohemica 9, [v tisku].

¹⁵⁾ Plán patrně od Matouše Ungera vznikl v roce 1641 jako náčrt hranic nového uspořádání farností na Starém Městě. Uložen v Památníku národního písemnictví na Strahově; vydal ho v reprodukci K. Kuchař: Plán Starého a Židovského Města pražského, Praha 1969 [3. vyd. 1973]. O něm viz K. Kuchař, Plán Starého Města pražského z doby okolo r. 1650, Kartografický přehled 4, 1949, str. 118—119. Na pomezí veduty a plánu stojí dílo Folperta van Ouden-Allena Praga caput Regni Bohemiae z let 1676-79, vydané jako mědiryt ve Vídni v roce 1685 [rozm. 810×2080 mm]. Dvorní malíř Leopolda I. sám v legendě uvádí, že sledoval víc cíle topografické než umělecké. V schematickém podání se snažil do panoramatu vtěsnat všechny ulice, čímž se dopustil místy jistých deformací (mědiryt v Archivu hl. m. Prahy, sign. 37).

¹⁶⁾ To je zejména dobře patrné na pokusech F. X. Margolda, Karolinum Perspektiven.

¹⁷⁾ Viz obr. 2.

dech na fasády v ortogonále a střechy v perspektivě po nich nemá v roce 1711 ani stopy.¹⁸⁾

O starším stavebním vývoji Karolina vypovídají Kaňkovy plány. V roce 1919 o nich pojednal Z. Wirth, který ovšem jich znal jen část.¹⁹⁾ Tehdy byly ještě přílohou spisů vztahujících se k přestavbě Karolina z let 1711—1715 ve staré manipulaci někdejšího místodržitelského archivu v Praze (dnes v Státním ústředním archivu v Praze), pod sign. SM U 1/35.²⁰⁾ Wirth byl upozorněn na spisy restaurační komise i plány anonymním článkem *Das Carolinum in seiner früheren Gestalt* uveřejněným v *Neuer Prager Kalender für Stadt und Land* z roku 1876 (str. 115—120), kde jsou i tři dřevorytecké ilustrace kreslené podle nárysů Kaňkových. Wirth pojednal o obsahu spisů a v příloze *Památek archeologických* (XXXI, 1919, tab. IV—VII) reprodukoval dva plány (půdorysu přízemí a prvního patra) a pět ortogonálních nárysů podávajících pohledy na průčelí zevní i nádvorní z doby před Kaňkovou barokní přestavbou.²¹⁾ Autor se nezmínil o dalších dvou půdorysných plánech (přízemí a prvního patra) a dvou ortogonálních pohledech na jižní a západní průčelí Karolina, které byly u spisů přiloženy jako součást projektu Kaňkovy přestavby.²²⁾ Všechny plány a nárysy Kaňkovy byly ve třicátých letech při sestavování mapové sbírky tehdejšího Archivu ministerstva vnitra v Praze vyňaty ze spisů sign. U 1/1/35/ st. a včleněny do sbírky map a plánů pod sign. SMP A XVIII 8 (i.č. 1316 a-j), jak vlastnoručně poznamenal František Roubík na vloženém lístku u spisů staré manipulace.²³⁾

Wirth se v článku zmínil jen letmo, že „archivalia s plány přestavby Kaňkovy“ jsou také v univerzitním archivu a slíbil, že v dalším ročníku *Památek archeologických* o nich pojedná v souvislosti se stavební činností Kaňkovou.²⁴⁾ Slíbený článek Wirthův však nevyšel. Novodobé kopie Kaňkových půdorysných plánů a ortogonálních nárysů jsou ve sbírce grafické a studijní dokumentace Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, kde jsou v katalogu omylem označeny jako originály.²⁵⁾

¹⁸⁾ Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130/b, lit. A, lit. B (též v SÚA Praha SMP A XVIII 8/1 a 2).

¹⁹⁾ Z. Wirth, *Karolinum před přestavbou v r. 1718*, str. 59 n.

²⁰⁾ Z. Wirth, str. 59, pozn.

²¹⁾ Jsou to dnešní plány a nárysy uložené v SÚA SMP A XVIII 8/1 až 5, 7 až 8: Lit. A (inv. č. 1316a), Lit. B (inv. č. 1316b), Lit. C (inv. č. 1316c), půdorys přízemí (inv. č. 1316d), půdorys 1. patra (1316e), Lit. D—E (inv. č. 1316g) a Lit. F—G (inv. č. 1316h).

²²⁾ Dnes SÚA SMP A XVIII 8/6, 9 až 11: Lit. L (inv. č. 1316f), Lit. K (inv. č. 1316j), půdorys přízemí, půdorys 1. patra (Lit. I).

²³⁾ Roubík není na lístku podepsán, ale jeho charakteristický rukopis nelze zaměnit.

²⁴⁾ Z. Wirth, cit. d., str. 59, pozn.

²⁵⁾ Katalog plánů ze sbírek grafické a studijní dokumentace, str. 123.

Badatelské pozornosti dosud unikaly Kaňkovy plány uložené v Archivu Univerzity Karlovy, o nichž se jen povšechně v poznámce zmínil Wirth.²⁶⁾ Jsou to vlastně duplikáty souboru půdorysných plánů a ortogonálních nárysů uložených dnes ve Státním ústředním archivu pod sign. SMP A XVIII 8, avšak v univerzitní kolekci jsou některé listy jinak značeny a pod signaturou A 130/b jsou ve složce nadepsané *Projectirte Herstellung eines neuen Universitäts-Gebäudes*, vloženy ještě tři půdorysné plány jednotlivých podlaží Karolina zhotovené architektem A. Kuntzem v roce 1756 jako podklad projektu přestavby.²⁷⁾ V obou souborech plánů a nárysů jsou některé listy F. M. Kaňkou vlastnoručně podepsané a je zřejmé, že je stavitel sám rýsoval. Zatímco plány ve sbírce map a plánů SÚA Praha jsou všechny rýsovány na silnějším a pevnějším ručním papíře, čtyři půdorysné plány v Archivu Univerzity Karlovy jsou na tenkém průsvitkovém papíře, ortogonální nárysy pak na stejném druhu papíru jako v kolekci SÚA. Nelze však říci, že by univerzitní soubor byl pracovní koncept. Původ obou kolekcí plánů vynikne z rozboru agendy mezi univerzitními hodnostáři a zvláštní státní komisí pro reformu studia na pražské univerzitě, kterou obsahuje fond Státního ústředního archivu v Praze, sign. SM U 1/1/35.

Na výzvu komise požádal rektor univerzity spolu s děkany a profesorským sborem fakult právnické a lékařské, které sídlily v Karolinu, stavitele Františka Maxmiliána Kaňku a tesařského mistra Jana Filipa Knapa, aby podali dobrozdání o stavebním stavu Karolina a odhad rozpočtu na nezbytné stavební opravy. Kaňka s Knapem předložili 25. dubna 1711 objednatelům dobrozdání i rozpočet a jako přílohy dal stavitel plány a nárysy nepochybně totožné s 11 listy uloženými v Archivu Univerzity Karlovy pod sign. A 130/b.²⁸⁾ Při dalším jednání se státní reformní komisí dostali univerzitní představitelé pokyn, aby dobrozdání předložili. Učinili tak 12. prosince 1714 s doprovodným dopisem, z něhož vyplývá, že komisi podali zároveň Kaňkovy plány, zřejmě duplikáty, jejichž signatury i počet souhlasí s listy uloženými dnes v Státním ústředním archivu pod sign. SMP A XVIII 8: lit. A — G podávají obraz soudobého neutěšeného stavu budovy; lit. H, I, K, L jako součást Kaňkova projektu nezbytné restaurace a barokní přestavby. Jak upozornil Wirth, Kaňka zřejmě ani nerýsoval půdorys druhého patra, považoval to asi za zbytečné, a to jak pro obraz stávajícího stavu budovy, tak pro plán přestavby. Zmínky v uvedeném průvodním dopise akademických hodnostářů z roku 1714 nasvědčují, že duplicitní kolekce plánů je kompletní.

Kaňkovy plány a nárysy zachycují sice stav budovy a její užití na

²⁶⁾ Viz pozn. 24. Plán Lit. B 3 (půdorys 1. patra) je datován 1711.

²⁷⁾ Tyto Kuntzovy plány jsou i v SÚA SMP, č. inv. 1607.

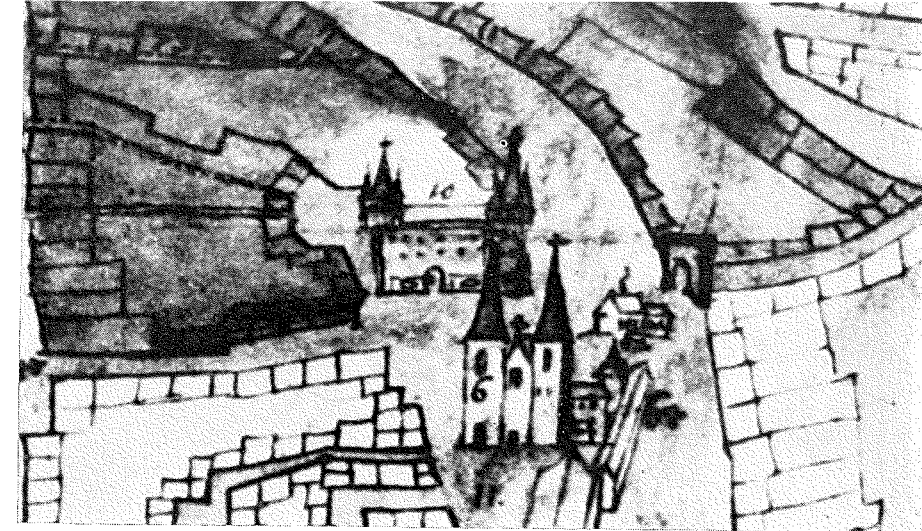
²⁸⁾ Srovn. SÚA Praha SM U 1/1/35.

počátku 18. století, avšak v základních dispozicích naznačují podobu středověkou, ač nejsou z dnešního hlediska přesné. Pozdější přestavby, ať už barokní nebo mladší, nezměnily sice obrys budovy, avšak úprava jednotlivých traktů s ohledem na účelnost a pravidelnější rozvržení architektonické, porušily komplex postupně vytvořený v gotické koncepci a jen nepodstatně doplněný v renesanci.

Důraz, jaký kladl Kaňka na západní a jižní křídlo Karolina, potvrzuje, že uvedené dva trakty byly stále chápány jako reprezentační jádro koleje, která postupně ztratila část středověké funkce a v důsledku toho uvolnila některé prostory, které zůstávaly buďto prázdné, a tím více chátraly, nebo bývaly pronajímány soukromníkům jako byty nebo hospodářské provozovny. To se týkalo hlavně přízemí budovy a celých jejích zadních křídel. Přízemí již v 16. století osleplelo zazděním západních a jižních gotických arkád, sloužilo jako skladovací prostor a dílny i byty řemeslníků, krámy a výčep piva, jak o tom podávají důkaz písemné prameny. Stav zachytil Kaňka: pět krámů v západním traktu, zbytek kůlny, skladiště a dílny přístupné převážně ze dvora (pouze dvě místnosti tu byly vytápěny). Místnosti v přízemí si zachovaly staré klenby, označené Kaňkou jako „alte finstere Gewölbe“. Někdejší dlouhou síň podél jižního průčelí v přízemí identifikoval Kaňka jako bývalé podloubí, tehdy ovšem zazděné a rozdělené příčkami na menší provozní prostory. V nárysu jižní fasády zakreslil obrysy oblouků zazděných v části na východ od arkýře. Je tu dobře vidět aditivní růst komplexu připojováním dalších budov, stejně jako v severním křídle.

Celý východní trakt v prvním patře a severní lomený trakt do Kamzíkovy ulice považoval Kaňka za velice chatrný a z východního křídla se podle jeho poznámky část již zřítla. Z toho lze usuzovat, že kromě několika starých bytů v severním křídle byla zadní část prvního patra koleje pustá a pro potřeby univerzity se využíval pouze trakt západní, kde vedle auly byla zasedací síň profesorů, společný pokoj a při nároží Železná a Kamzíkova ulice (kde je dnes malá aula) dvě „pusté“ komory, které vznikly přepažením starého sálu; dále pak trakt jižní, kde vedle auly byla směrem k východu posluchárna právníků. Druhé poschodí, jehož půdorys Kaňka nerýsoval, si lze sotva představit jinak než jako převážně pustý skladištní prostor, snad s několika byty.

Porovnáním s projektem přestavby, který Kaňka podal v půdorysných plánech přízemí a prvního patra, lze usoudit, co z původního zdiva chtěl Kaňka ponechat jako vyhovující a co hodlal zbořit. Ve svých půdorysných plánech totiž vyznačil žlutou barvou části, které pokládal za tak chatrné, že je nelze udržet, a červenou barvou části stavebně vyhovující. Z poznámky na plánu přízemí (B 2) v univerzitní kolekci je zřejmé, že posuzoval hlavně stav základů, který byl podle jeho názoru

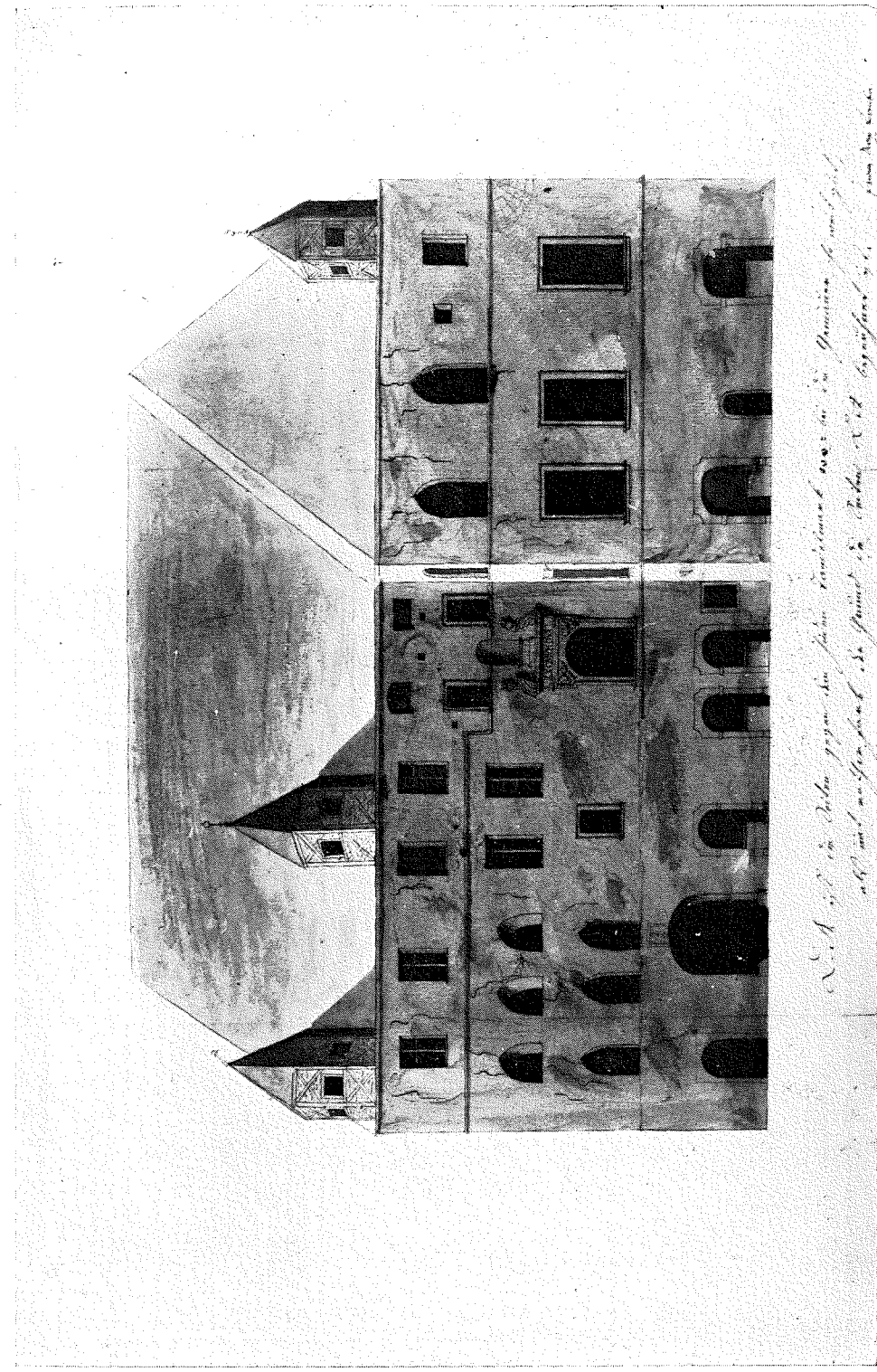
1. Karolinum na plánu Starého Města pražského z doby kolem roku 1641, patrně od Matouše Ungera [Knihovna Památníku národního písemnictví, Praha-Strahov]

2. Karolinum na pražské vedutě kreslené F. van Ouden-Allenem v letech 1676—1679 a vydané ve Vídni jako mědiryt roku 1685 [Archív hl. m. Prahy, sign. 37]

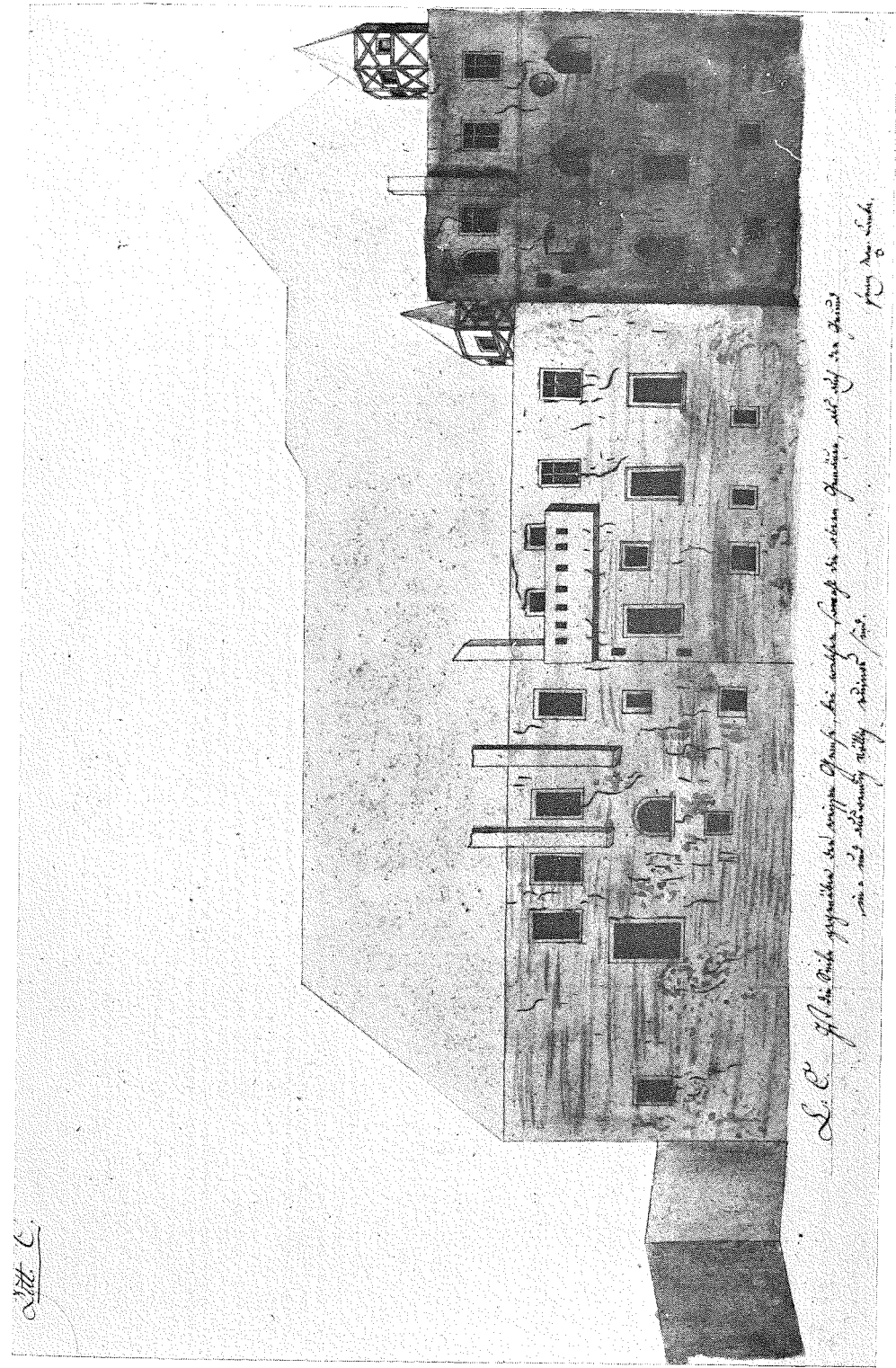
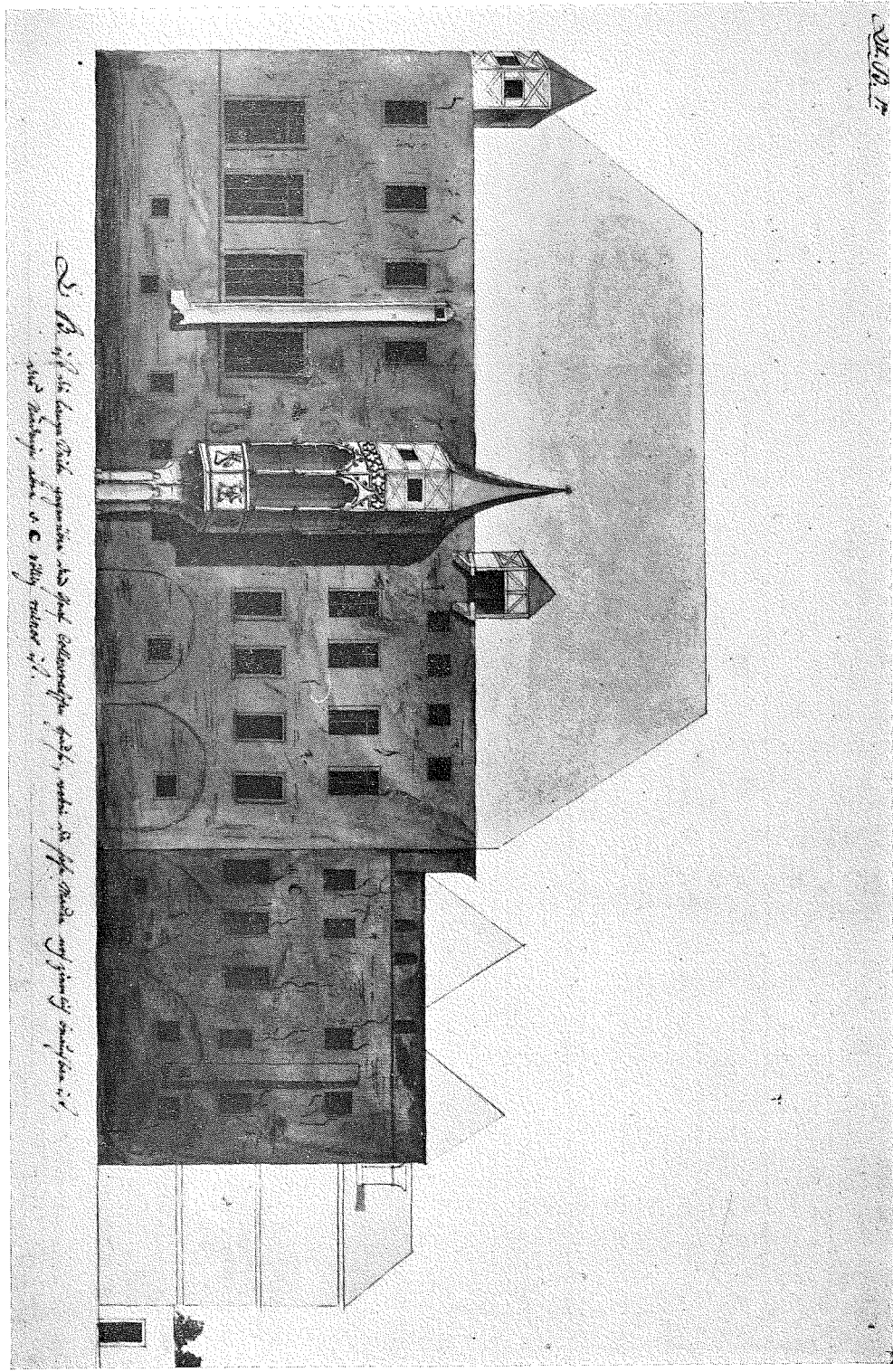

3. Schematické vyobrazení západního průčelí Karolina na mědirytu F. Kiliána podle kresby A. Lublinského v univerzitní tezi z roku 1682 [Státní knihovna ČSR v Praze, grafický list univerzitních tezí Th. 386].

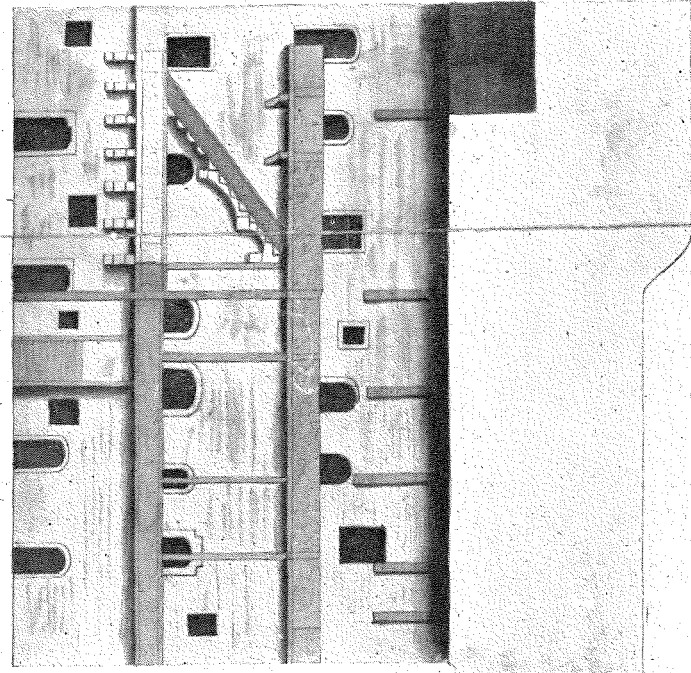

N. A. 1711 in Praha gegen die neue Universität von der Universität der Karolinen. Eine Beschreibung der Universität der Karolinen in Prag. Von dem Verfasser.

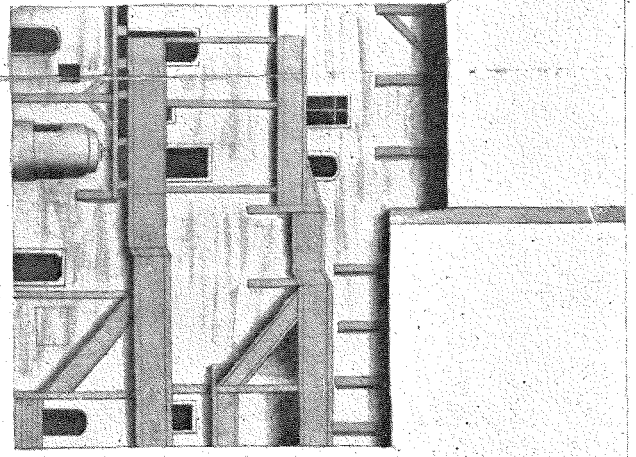
4. Ortogonální nárys západního průčelí Karolina od F. M. Kaňky z roku 1711 (Lit. A — Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130b)

21. 21. 1711. Nárys severního nádvořního průčelí Karolina od F. M. Kaňky z roku 1711. Lit. D—E. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130b.

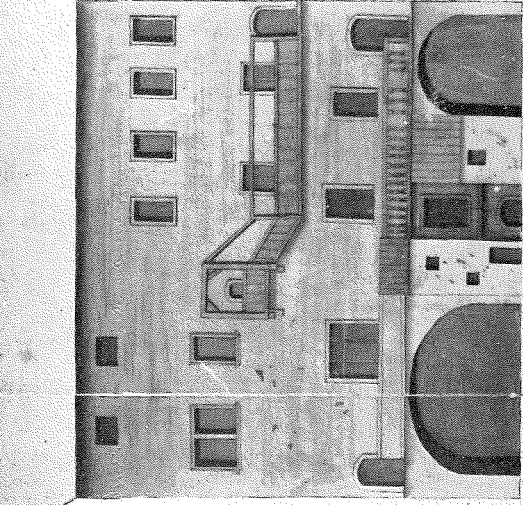

22. 21. 1711. Nárys východního nádvořního průčelí Karolina od F. M. Kaňky z roku 1711. Lit. D—E. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130b.

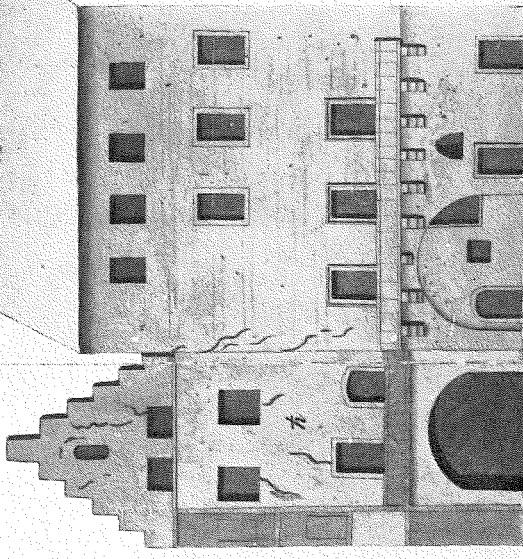

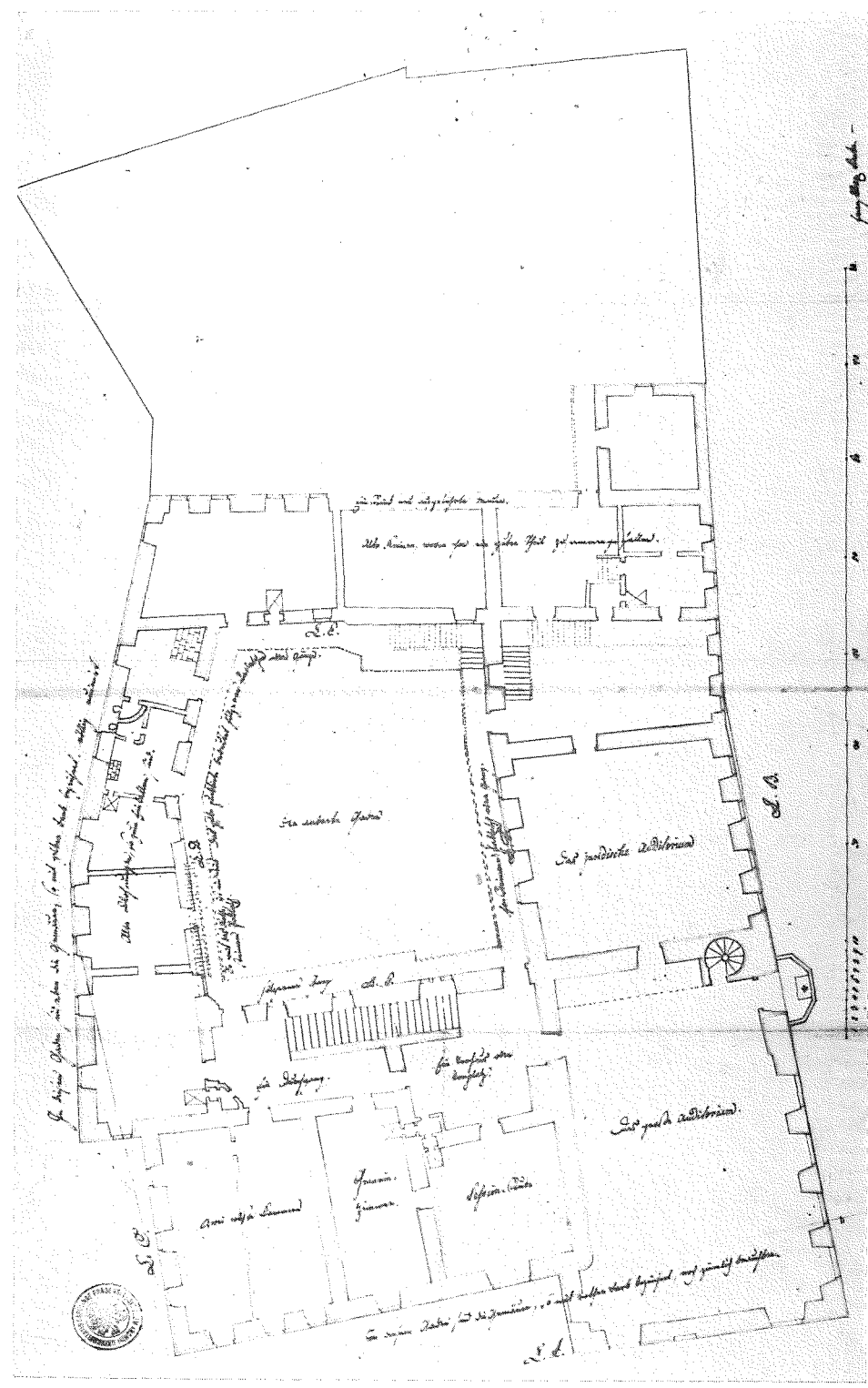
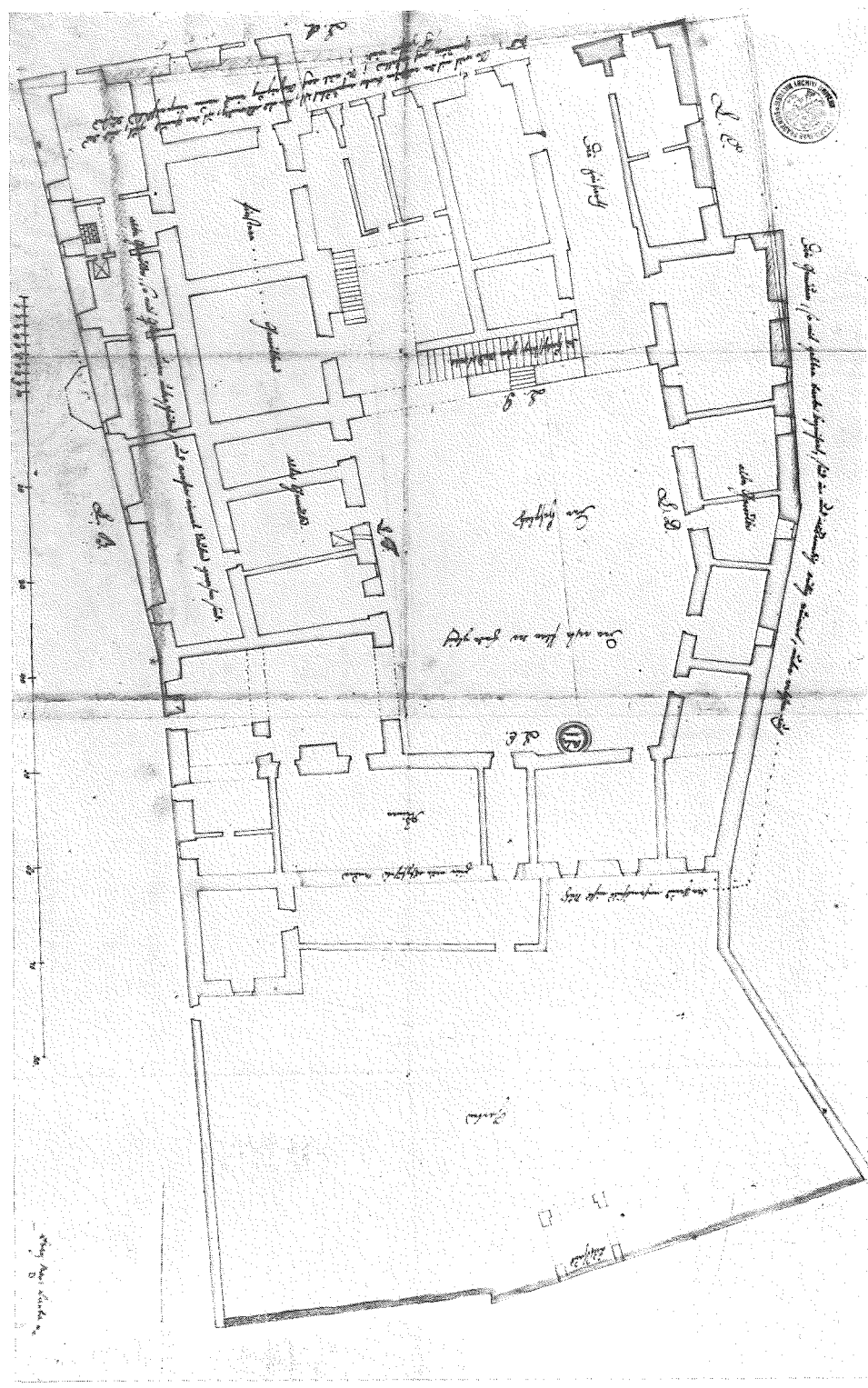
21. 21. 1711.

23. 21. 1711. Nárys jižního nádvořního průčelí Karolina od F. M. Kaňky z roku 1711. Lit. F—G. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130b.

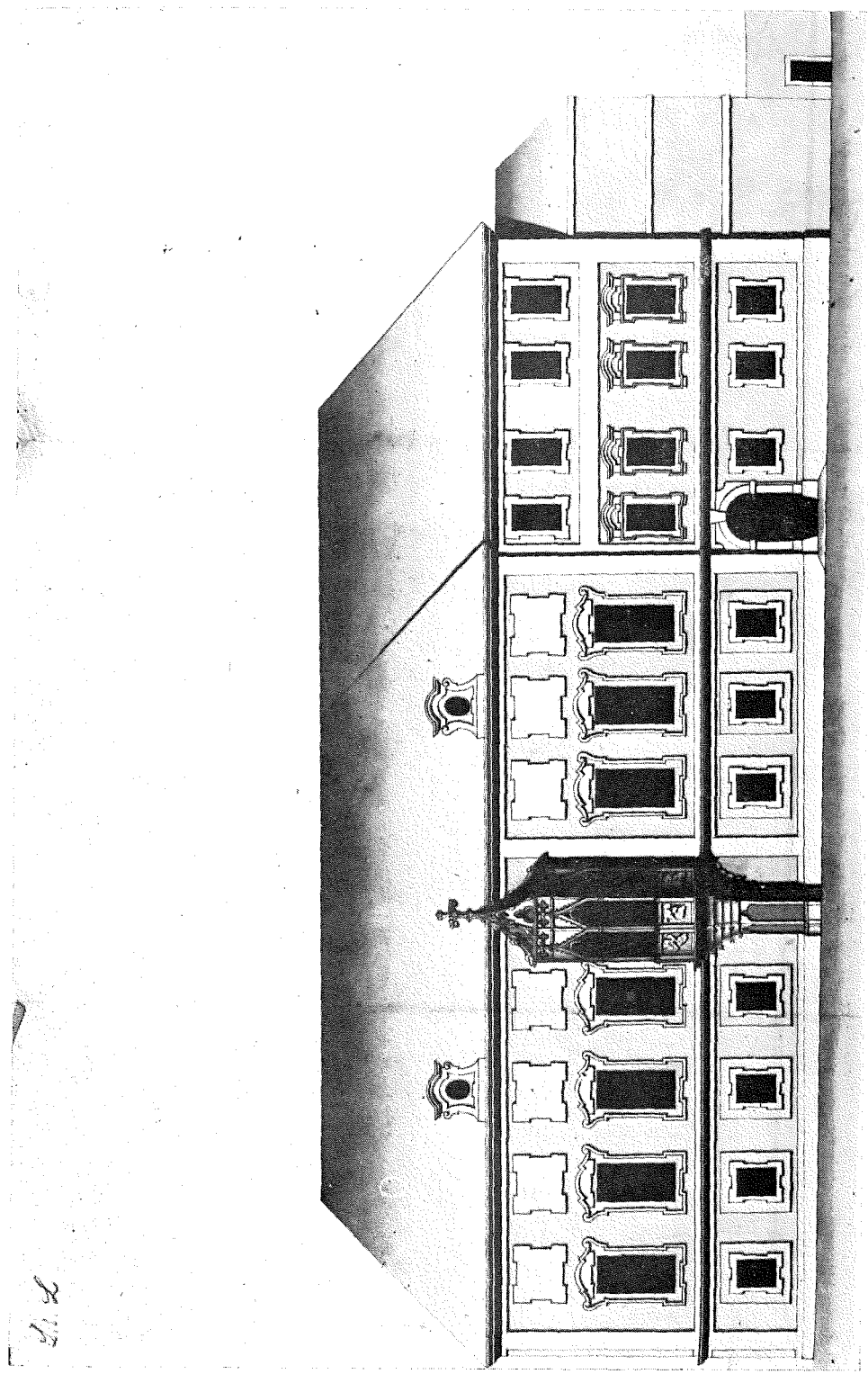
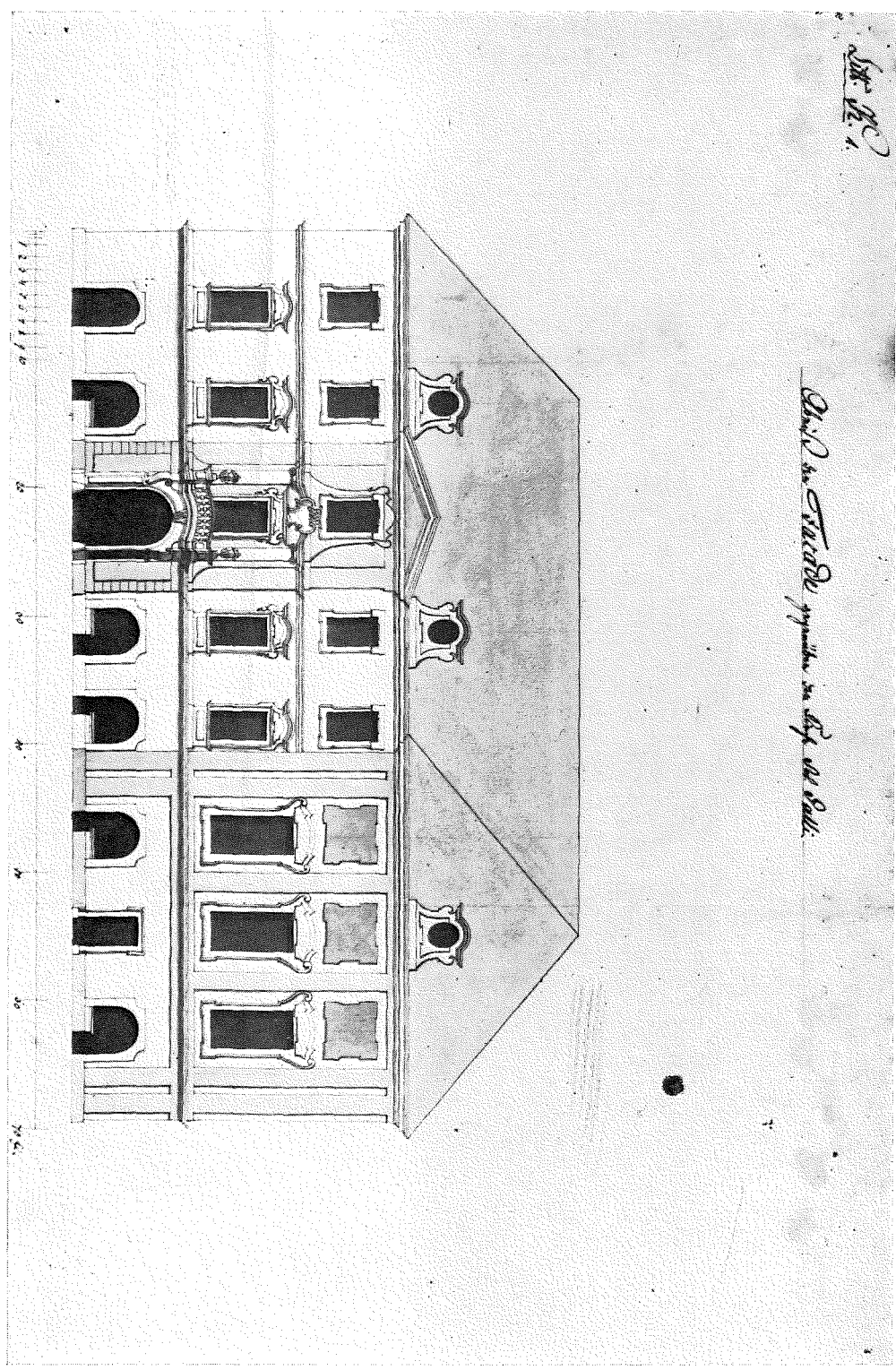

24. 21. 1711. Nárys západního nádvořního průčelí Karolina od F. M. Kaňky z roku 1711. Lit. F—G. Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130b.

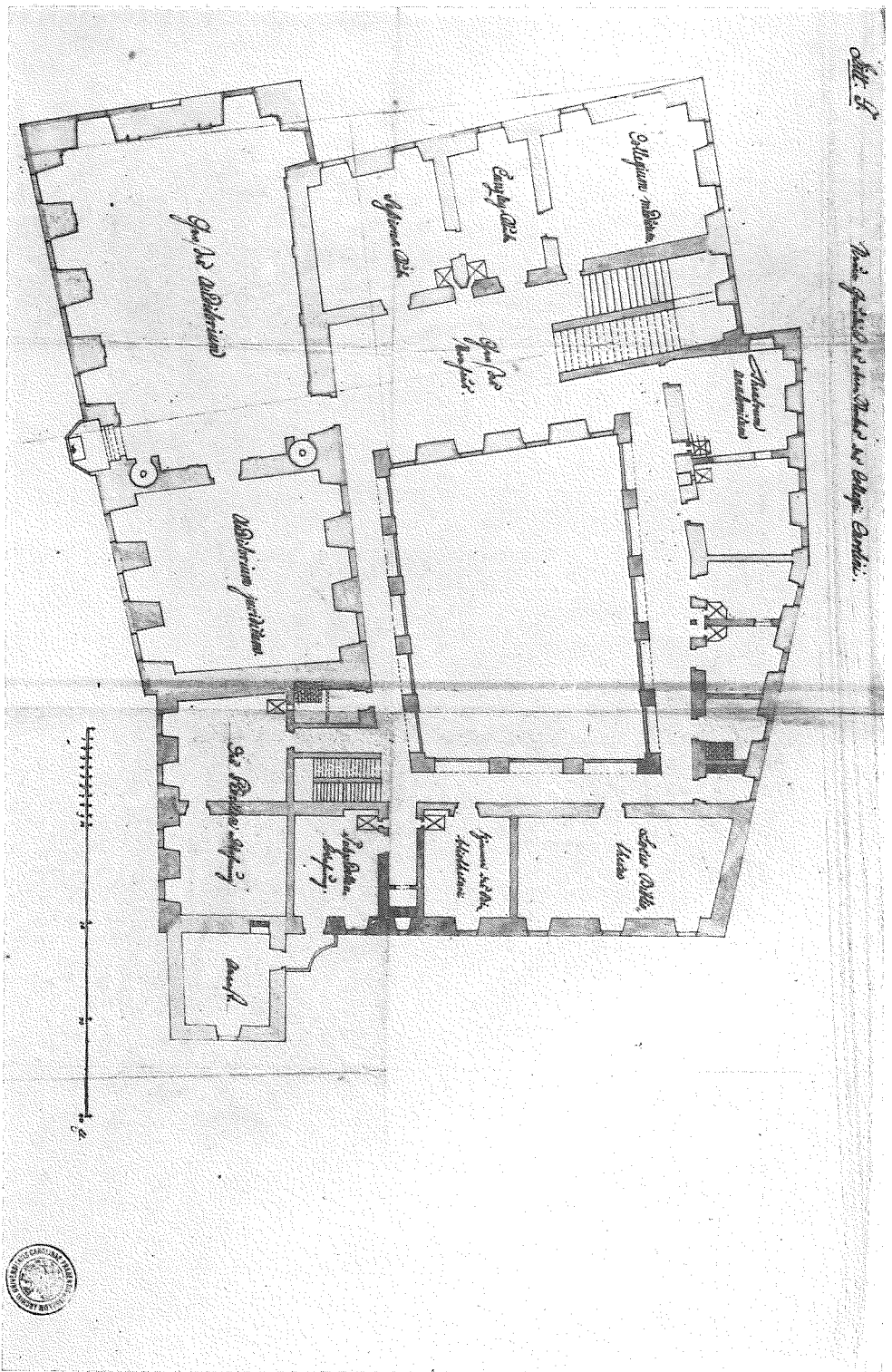

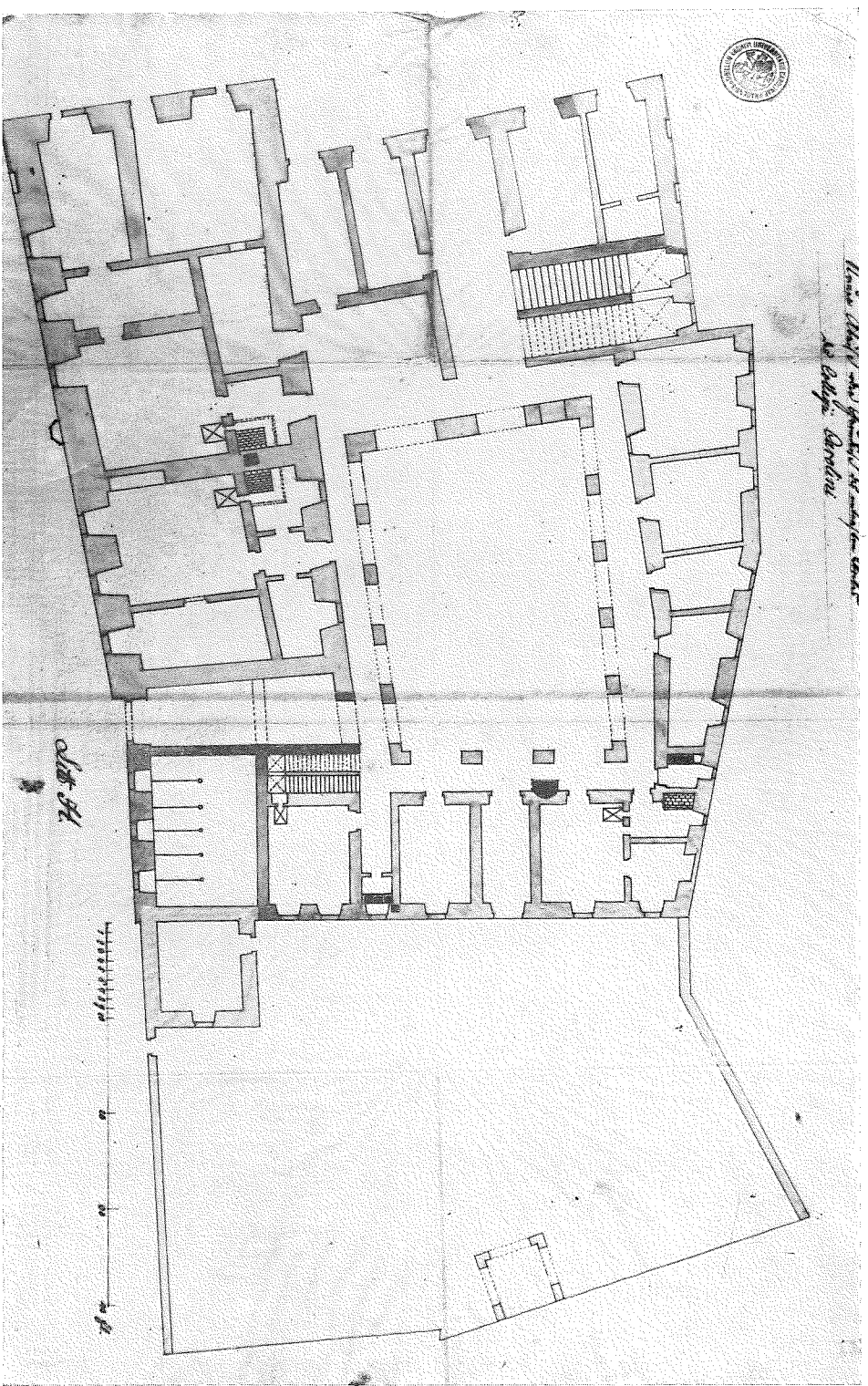
11. Ortoagonální nárys západního průčelí Karolina v projektu přestavby od F. M. Kaňky z roku 1711 (Lit. K — Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130/b)

12. Ortoagonální nárys jižního průčelí Karolina v projektu přestavby od F. M. Kaňky z roku 1711 (Lit. L — Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. A 130/b)

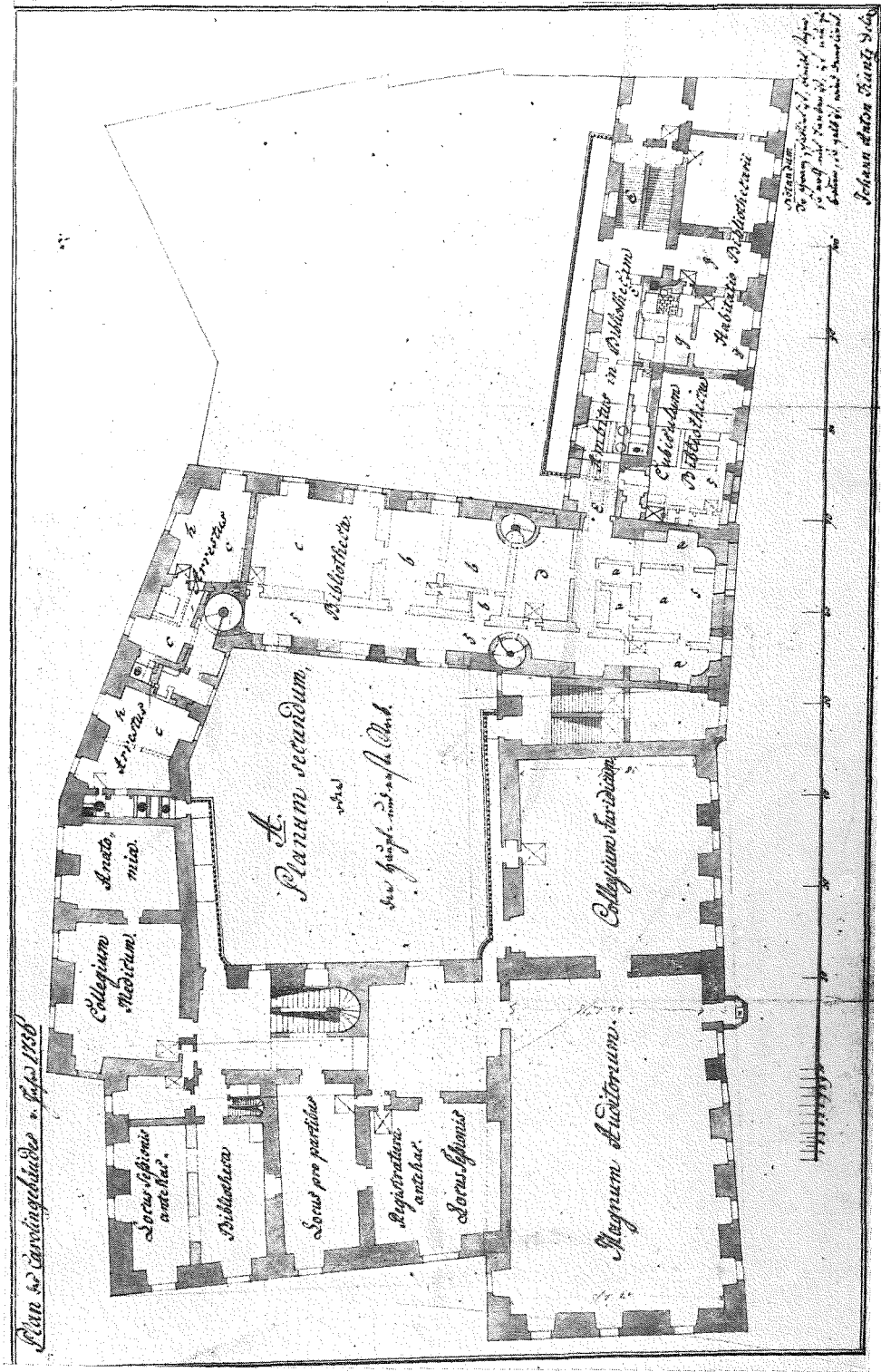
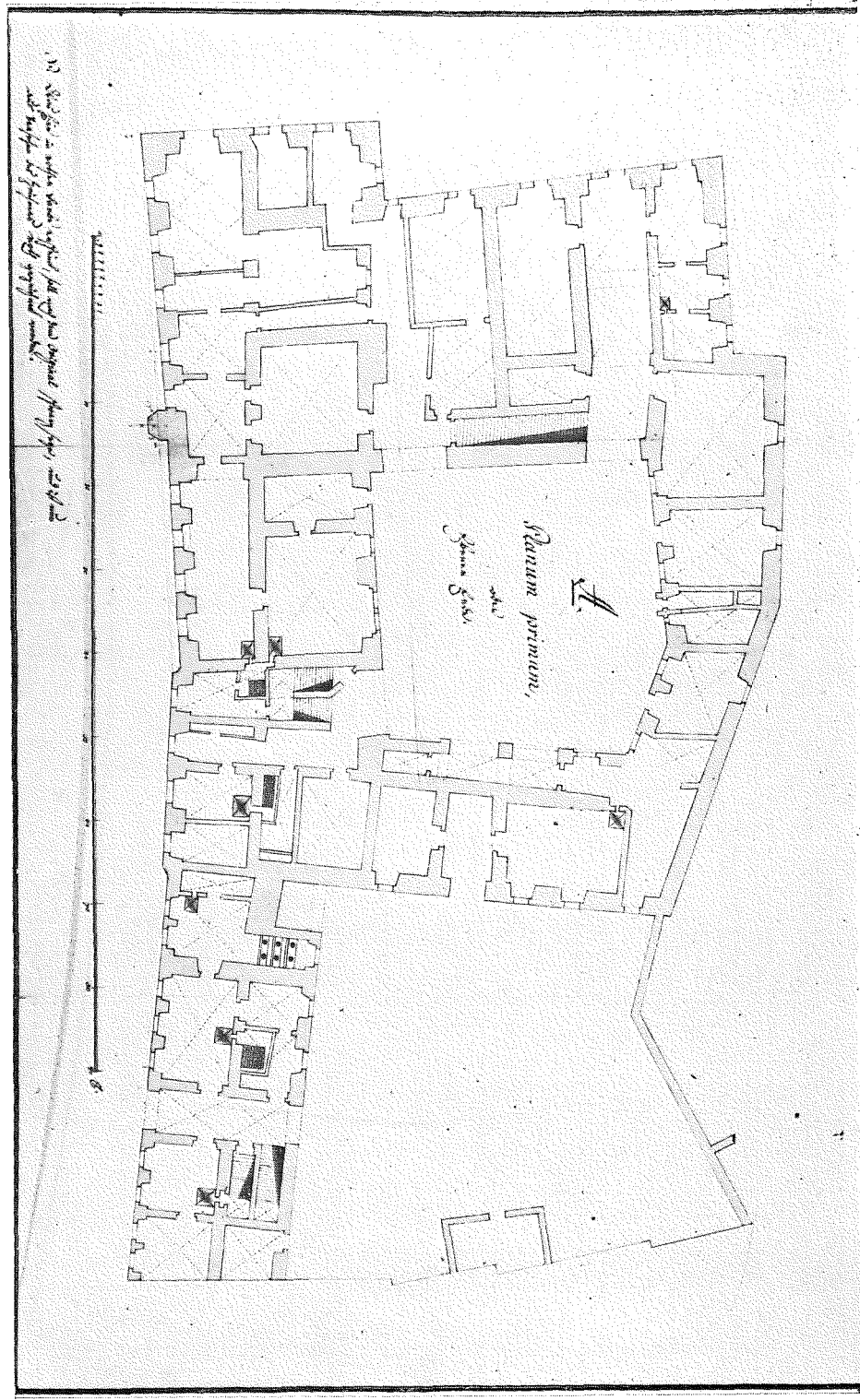

14. Půdorys prvního patra Karolína v projektu přestavby od F. M. Kaňky z roku 1711 (Lit. I — Archiv Univerzity Karlovy, A 130/b)

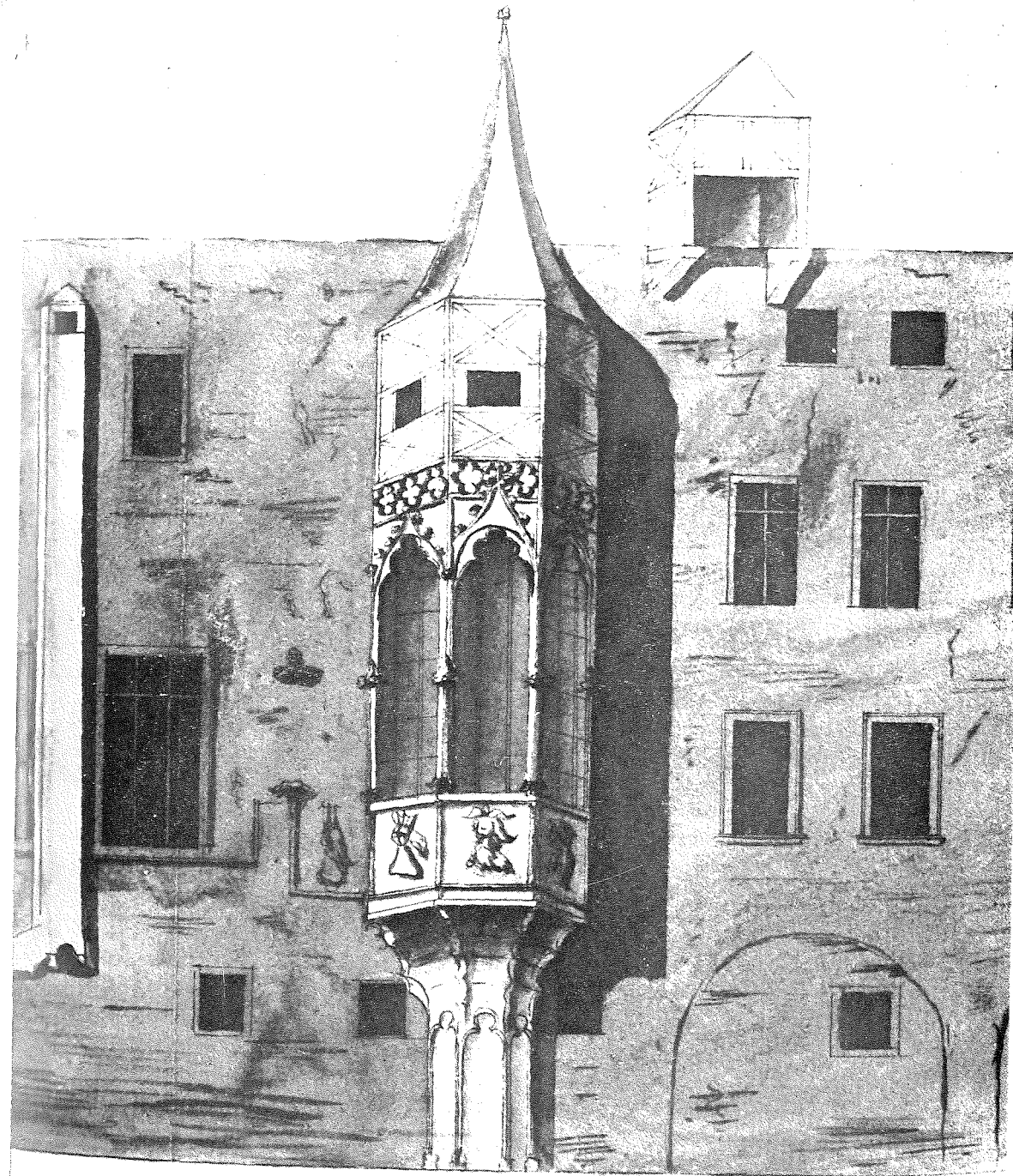
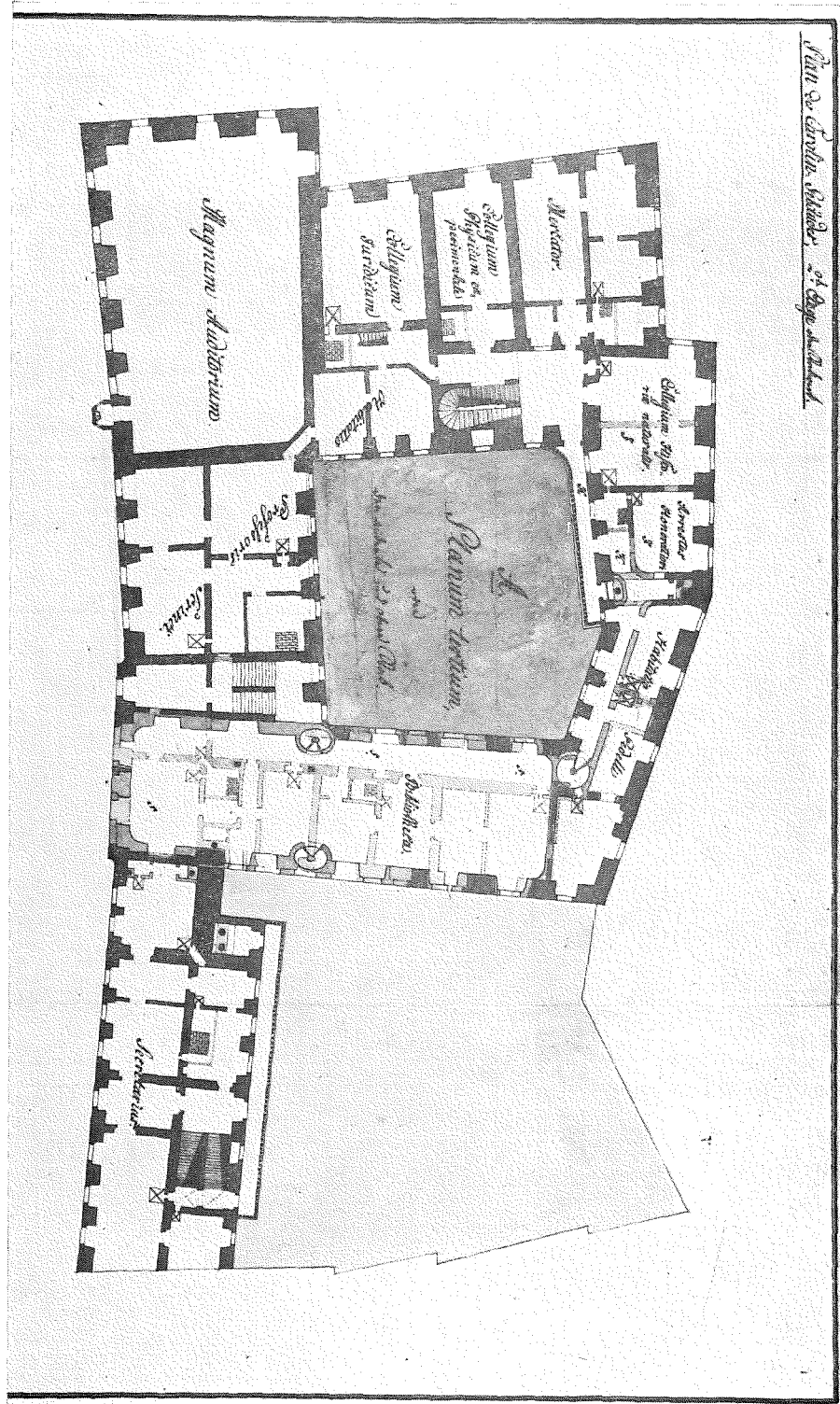

13. Půdorys přístavby Karolína v projektu přestavby od F. M. Kaňky z roku 1711 (Lit. H — Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130/b)

15. Půdorys přízemí Karolina v projektu přestavby od J. A. Kuntze z roku 1756 (Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130/b)

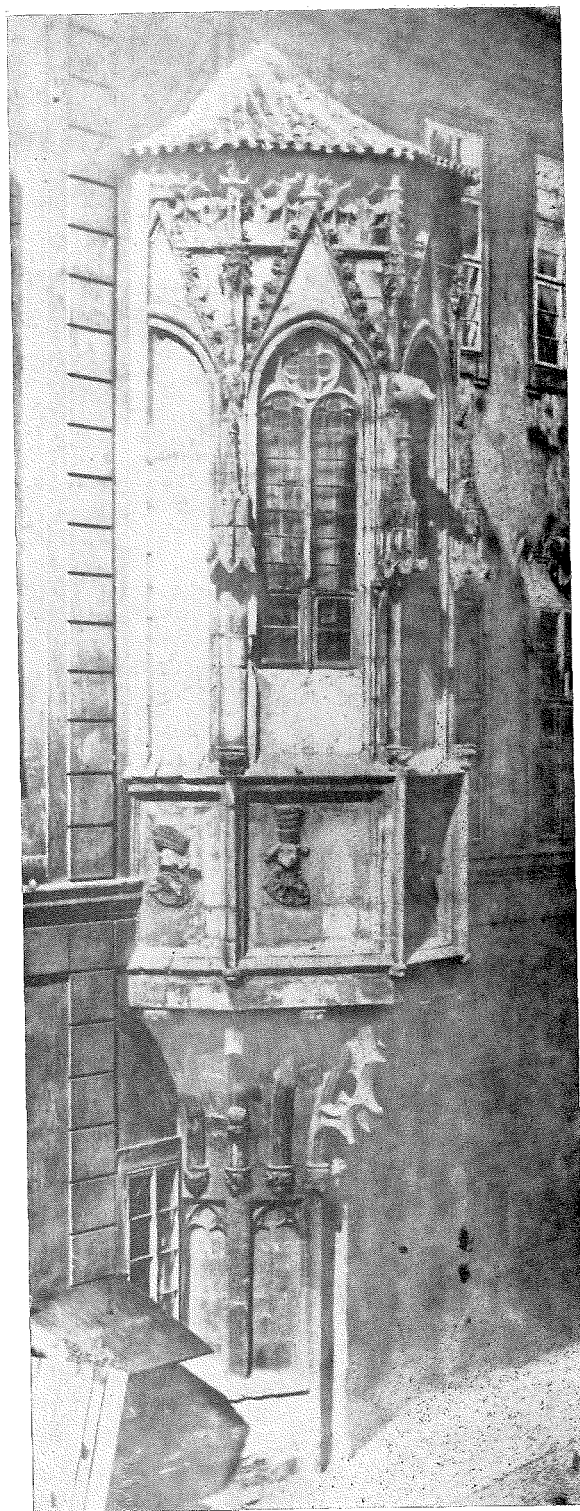

16. Půdorys prvního patra Karolina v projektu přestavby od J. A. Kuntze z roku 1756 (Archiv Univerzity Karlovy, sign. A 130/b)

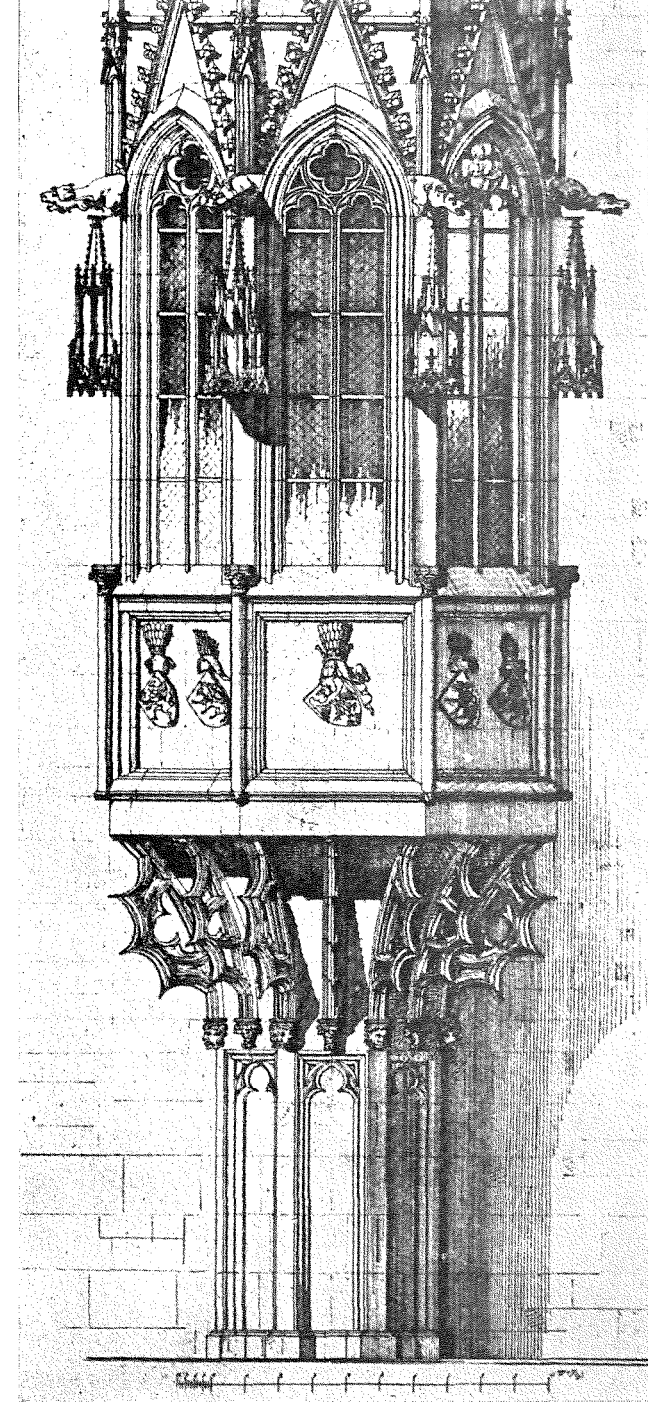

B. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

18. Detail arkýže a stěny Karolina v ortogonálním nárysu jižního průčelí od F. M. Kaňky z roku 1711 [Lit. B — Archiv Univerzity Karlovy, sign. 4 130/b]

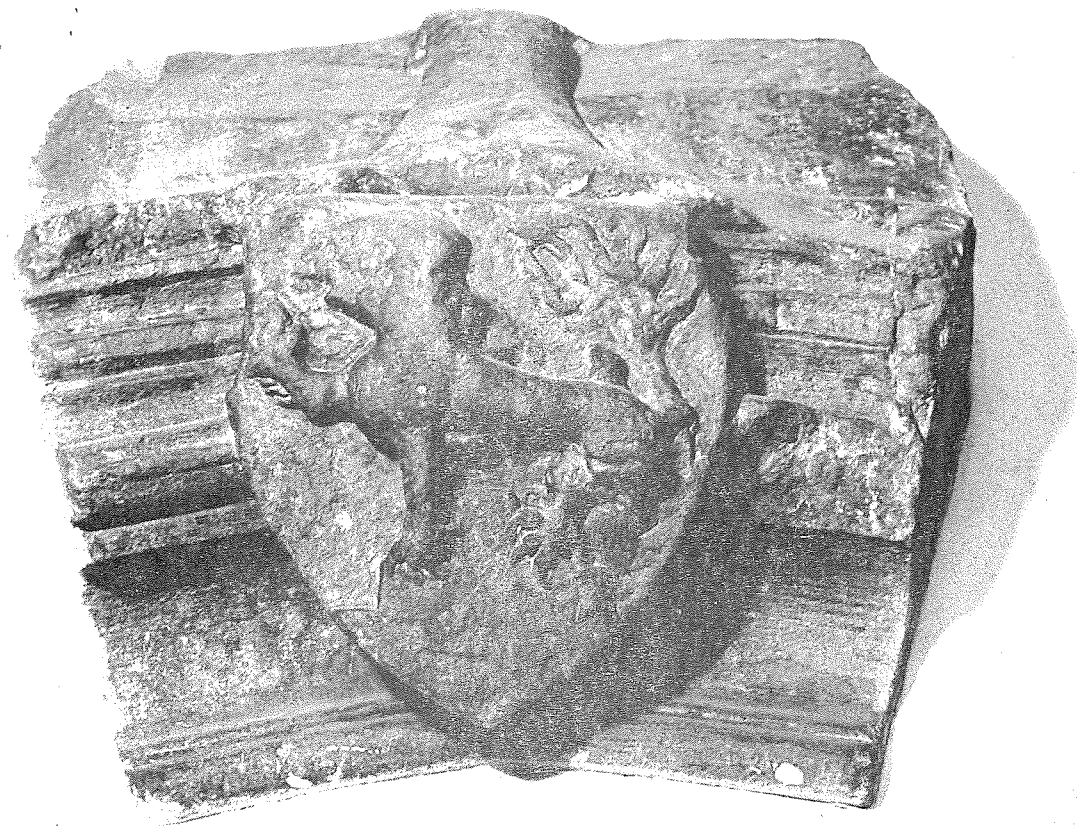
19. Arkýř Karolina, fotografie
A. Grolla z roku 1859
(Muzeum hl. m. Prahy,
inv. č. 20076)

20. Pohled na arkýř v projektu rekonstrukce od Th. Reutera
z roku 1864 [Wiener Bauhütte II, 1864, Knihovna Umělecko-
průmyslového muzea v Praze, sign. W 101]

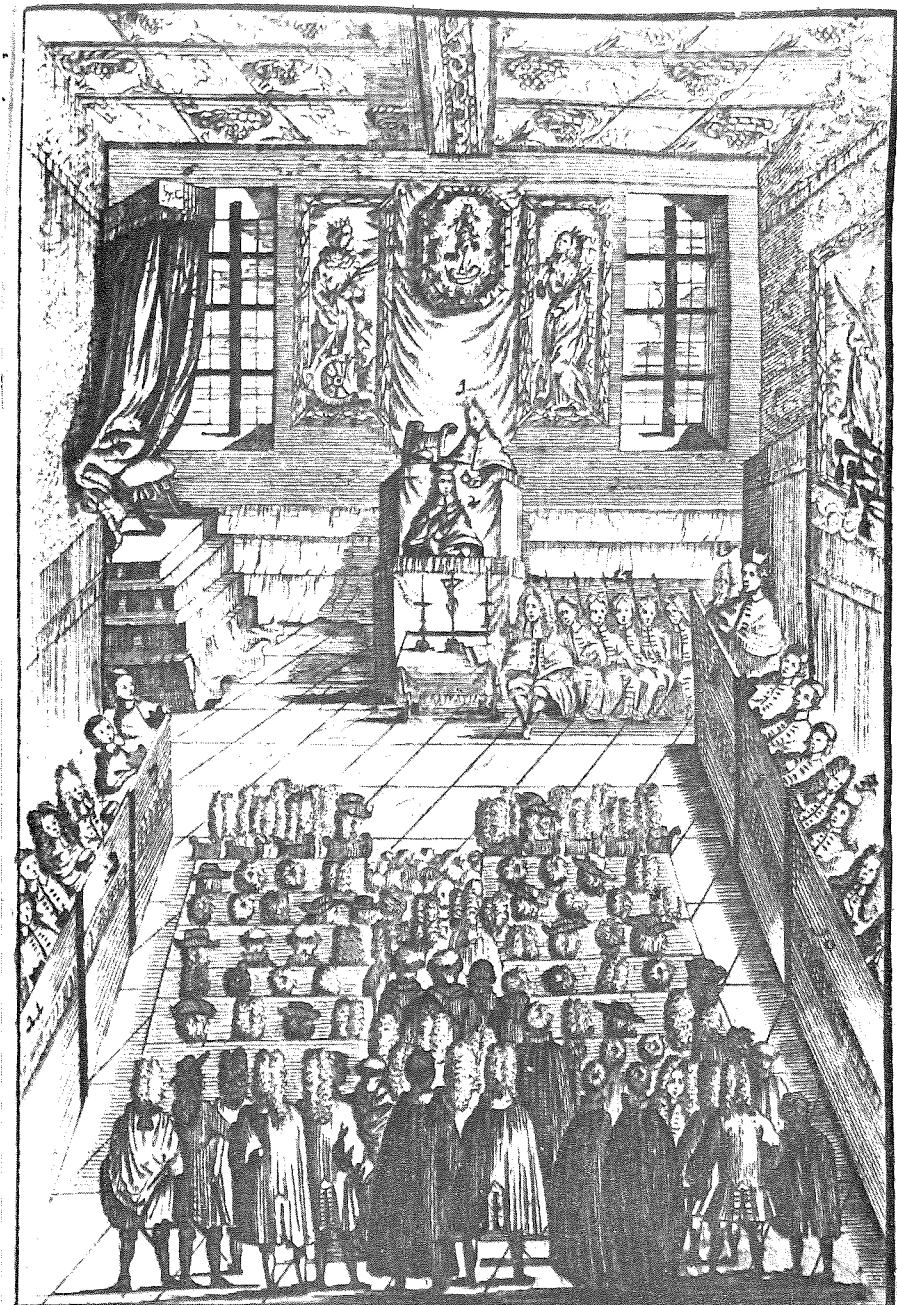
21. Jižní průčelí Karolína s arkýřem na kresbě L. Elliota publikované v Illustrierte Zeitung v roce 1874

22. Znak Rotlevů v lapidariu Karolína, první varianta, která je rovněž v parapetním poli arkýře Karolína

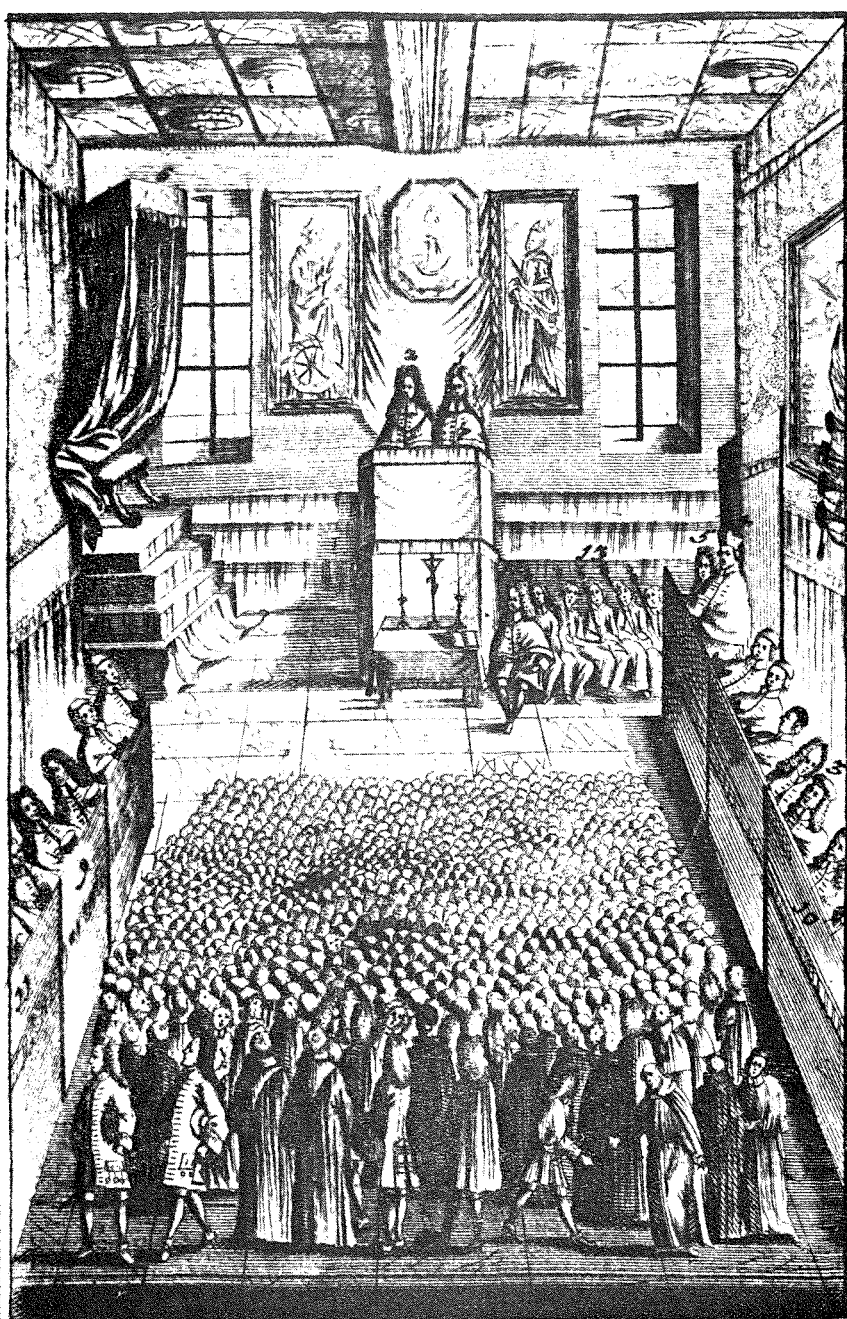

23. Znak Rotlevů, druhá varianta z Karolina, patrně starší než ta, jež je v parapetním poli arkýře

1. Promotor. 2. Neodictor. 3. Praesentator. 4. Actor Magni: sig. 5. superintendens. 6. Thronus. Cancellarius perpetuus. 7. Scandium spectabile. Decanorum. 8. Cam. Senior. 9. Thia. Praefectorum. 10. Cam. Claviger. 11. Professores et Doctores. 12. Cam. Seculi. Medicinae Professorum et Doctorum. 13. Cam. Doctus. Thia. Praefectorum et Doctorum. 14. Notarius Universitatis. 15. Potestati facult. ab Act. Magnif.
 Jo. Neuraüter sculp. Pragae

24. První varianta interiéru velké auly Karolina na mědirytu Augustina Neuraüttera z roku 1711, sál s lavicemi (Knihovna Památníku národního písemnictví v Praze, fond strahovské klášterní knihovny, sign. AZ VI 88)

1. Promotor. 2. Neo-Doctor. 3. Problema resolvens. 4. Rector Magnificus. 5. Superintendens. 6. Chron. Cancell. perpet. 7. Scam. Spectab. Decanorum & Scam. Jura. 8. Abbas Doctor. 9. Scam. Aarj. 10. Profesi. et Doct. 11. Scam. Excellent. Med. Profesi. et Doct. 12. Scam. Doct. 13. Philia. Profesi. et Doct. 14. Notar. Um. veritatis. 15. Dedit. facult. et Rector Magnific. 16. Auctor. sculp.

25. Druhá varianta interiéru velké auly Karolina na mědirytu Augustina Neuraüttera z roku 1711, sál bez lavic (Knihovna Památníku národního písemnictví v Praze, fond strahovské klášterní knihovny, sign. AZ VI 88)

špatný zvláště v severním křídle. V jižním a západním traktu chtěl namnoze zdi pouze zpevnit přízdívkami a výměnou chatrného zdiva.

Protože víme, že Kaňka původní projekt nerealizoval v plném rozsahu, mimo jiné i pro nedostatek financí na radikální přestavbu, jsou cenným pramenem půdorysné plány stavitele Jana Antonína Kuntze z roku 1756, které ukazují v porovnání s předešlými, co bylo vlastně Kaňkovou barokní přestavbu změněno. V dokumentaci moderní rekonstrukce Karolina bylo vesměs starých plánů využito a poznatky shrnul A. Kubiček.²⁹⁾ K tomu připomínám, že Kaňka neuskutečnil projektované dvou-ramenné schodiště v celé výšce budovy, jež chtěl umístit po levé straně průjezdu od hlavního vchodu a ponechal úzké jednoramenné po pravé straně průjezdu (kde je dodnes). Nezrušil ani příčku rozdělující v prvním poschodí severozápadní nárožní sál (dnešní malou aulu), jak původně plánoval, aby tu mohl zřídit mediccké kolegium. To se opakuje v projektu Kuntzově a bylo realizováno spolu s velkým sálem knihovny ve východním křídle až stavitelem Antonínem Hafeneckerem v roce 1768.³⁰⁾

Když posuzujeme půdorysné plány a ortogonální nárysy Kaňkova záměru přestavby, je patrné, že projekt, což lze na druhé straně považovat za štěstí, protože by citelně porušil staré dispozice a moderní rekonstrukce jádra středověkého Karolina by se namnoze neměla oč opřít. Takto zůstala většina starého zdiva zachována, v nezbytné míře doplněna a zpevněna.

Kaňka respektoval při sjednocování fasády jižního křídla a přestavbě velké auly, kterou zvýšil o prostor dřívějšího druhého patra a současně protáhl její okna, nejucelenější zbytek gotické stavby — arkýř. Snížil ho tím, že odstranil rušivý nástavec. Na ortogonálním nárysu jižního průčelí před přestavbou nacházíme jen schematickou kresbu výzdoby: rozložení erbů v ploše polí parapetu arkýře není — jak víme z pozdějších ikonografických pramenů — věrně podáno, dále chybí chrlič. Přesto zaujme detail erbu umístěného vlevo vedle arkýře na průčelní zdi. Erb chybí v Kaňkově ortogonálním nárysu k projektu přestavby a stavitel ho musil odstranit, když tudy protahoval římsu pod okny auly, sjednocující barokizovanou jižní fasádu.

V dosavadní literatuře se považuje zachovaná znaková výzdoba arkýře za celek neměnný od středověku.³¹⁾ Kaňkův nárys však upozorňuje, že soubor dnešních pěti erbů v parapetech, ani jejich pořadí, nemusí být nezměněné od doby postavení arkýře. Další ikonografické prame-

²⁹⁾ A. Kubiček, Karolinum, str. 83 ad.

³⁰⁾ A. Kubiček, Karolinum, str. 90.

³¹⁾ A. Kubiček, Karolinum, str. 67, se opírá o určení znaků a stanovisko V. Vojtíška v díle Karolinum statek národní.

ny podporují oprávněnost takové pochybnosti. Zachovaná fotografie A. Grolla z roku 1856 ukazuje pozoruhodné detaily arkýře před Mockerovou rekonstrukcí v roce 1881.³²⁾ Lze usuzovat, že v nestejně širokých parapetních polích kdysi byla bohatší erbovní reprezentace. Zatímco v úzkých polích býval zřejmě jeden znak (jako dnes), lze předpokládat, že v širších čtvercových polích bývaly znaky dva. Grollova fotografie zachytila v poli vedle znaku gryfa heraldicky vlevo prázdnou polovinu parapetního pole, jež dává tušit, že tu kdysi patrně byl ještě jeden erb, v době fotografování už věky zahlazený. Je zajímavé, že mladý žák Fr. Schmidta z vídeňské Akademie der bildenden Künste, Theodor Reuter (1837—1902), když v roce 1864 zaměřoval a kreslil arkýř Karolina jako podklad pro budoucí rekonstrukci, dal do čelního parapetního pole znak orlice a do sousedních širších polí po obou stranách vždy dva znaky.³³⁾ Umístil tudíž pět dochovaných erbů do tří širokých parapetních polí (a změnil i jejich pořadí).³⁴⁾

Rozložení dnešní znakové výzdoby v parapetních polích pod okny arkýře je nesouměrné. Zatímco erb se lvem je situován do středu krajního úzkého levého parapetního pole, gryf v sousedním širokém poli je, stejně jako na fotografii A. Grolla, umístěn v levé (heraldicky) polovině pole, druhá polovina pole zůstala i po Mockerově rekonstrukci v letech 1879—1881 prázdná. Orlice v čelném širokém poli je však situována na střed, stejně jako znak dvou supích hlav v širokém poli vpravo. Lze předpokládat, že v širokých polích parapetu mohly být původně dva znaky a heraldický soubor můžeme hypoteticky rozšířit z dnešních pěti snad až na devět erbů (osm v polích na parapetu arkýře, jeden vlevo vedle arkýře na průčelí budovy). Interpretace obsahu heraldické symboliky arkýře by se pak ovšem mohla od dosavadní lišit. Podle toho, že mezi pěti zachovanými erby nechybí znak Rotlevů, můžeme jen soudit, že výzdoba arkýře byla dokončena ještě v době, kdy palác patřil této patricijské rodině. Další znaky královského lva, erby orlice a supích hlav pánů z Vlašimi a Jenštejna naznačují

³²⁾ Fotografie A. Grolla reprodukuje A. Kublíček, *Karolinum*, str. 66. Originální fotografie je uložena v Muzeu hl. m. Prahy, sbírka fotografií, inv. č. 20076.

³³⁾ Světlotisková reprodukce plánů a pohledů v nárysech Th. Reutera je ve Wiener Bauhütte, (Aufnahmen von böhm. Baudenkmalen). Vereinspublicationen von Reise-Aufnahmen der Architekturschüler der k. k. Akademie der bildenden Künste zu Wien unter der Leitung der Professoren H. von Ferstel, Th. von Hansen, Fr. Schmidt, II, 1864.

³⁴⁾ Pořadí znaků dnes: v krajním levém poli český lev, následuje gryf, v čelném poli moravské orlice, dále dvě supí hlavy, v krajním pravém poli rotlevský lev. V pohledu Th. Reutera: gryf, královský lev, orlice, rotlevský lev, dvě supí hlavy. V čelném poli samotná orlice, vedle ní heraldicky vpravo v jednom poli gryf spolu s královským lvem, heraldicky vlevo v jednom poli společně rotlevský lev a dvě supí hlavy. Podle kresby L. Elliota v *Illustrierte Zeitung* 1874, s pohledem na dvě pole po levé straně arkýře, byl zřejmě před Mockerovou rekonstrukcí v krajním levém poli český lev, ve vedlejším poli gryf (patrně hlavně podle tvarů klenotů), stejně jako dnes. To dosvědčuje i Grollova fotografie z roku 1856.

vztahy vlastníka k vysokým představitelům státu a církevní hierarchie. Nevíme však, zda erb supích hlav náležel ještě Janu Očkovi z Vlašimi, nebo Janovi z Jenštejna, jemuž v roce 1379 předal úřad pražského arcibiskupa. Posunuly by nám nezachované znaky, o nichž předpokládáme, že na okenních parapetech arkýře byly, heraldický soubor směrem k reprezentaci státní? Možná, že by zpochybnil i dosavadní interpretaci znamení gryfa jako erbu měšťanského rudokupce Ulricha Silberzeigera, nebo by potvrzovaly pozoruhodné utváření patricijsko-dvorského kulturního okruhu pražského koncem vlády Karla IV. Š výjimkou stavebníka Rotleva jsou totiž ostatní erby reprezentací imperiální a nabízí se proto hypotéza, že erb gryfa patří čtvrté manželce Karla IV. Alžbětě Pomořanské (stala se českou královnou v roce 1363). Její znak gryfa shodný s variantou na parapetu arkýře Karolina je umístěn vedle její portrétní bysty v severní části portrétové galerie ve vnitřním triforiu katedrály sv. Víta na Pražském hradě. Plochý reliéf znaků parléřovské dvorní dílny se ovšem odlišuje od plastického reliéfu znaků na parapetu arkýře Karolina.

Porovnáním stavu reliéfních erbů na Grollově fotografii z roku 1856 s dnešní podobou lze snadno zjistit, že kamenický mistr A. Výšek, který pracoval pod vedením Mockerovým, opravoval a někdy rekonstruoval znaky. Jak dosvědčují dobře zachované kamenné podoby erbovního znamení Rotlevů v Karolinu, erb na parapetu oken arkýře se od nich poněkud odchýlil.³⁵⁾ Mocker sám v roce 1881 sdělil, jak nakládal s výzdobou arkýře, který v letech 1879 až 1881 snesl až k poprsníku oken a znovu rekonstruovaný sestavil: „Pět kružbových krákorců bylo nově pořízeno, na ostatních pak vyměněny jsou hlavice, konzoly s ornamentálními a sošnickými okrasami a patero znakův na poprsníku oken rovněž vyspraveno jest a opatřeno četnými kamennými klíny, které se upevnily sponami kovovými. Také baldachiny velice poškozené, pažení oken,

³⁵⁾ V Karolinu a jeho lapidariu jsou dvě varianty znaku Rotlevů: jednak lev vystupující po třech stupních, jednak lev překračující stupňovitou pyramidu. O zamýšlené rekonstrukci arkýře Karolina z podnětu vídeňského prof. Fr. Schmidta svědčí projekt Th. Reutera z roku 1864. Ve státní komisi Central-Commission zur Erforschung und Unterhaltung der kunst- und historischen Denkmale ve Vídni referoval v roce 1875 vrchní stavební rada Hermann Bergmann; srovn. o tom Der Erker des Carolinum in Prag, in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale, NF I, Vídeň 1875, str. XXXVI—XXXVII. Bergmann tu interpretuje názor, že přestavba Rotlevova paláce byla dokončena před rokem 1371, protože tu Rotlev sídlil v letech 1371—1375. Tvrdí, že arkýř byl postaven až po předání domu koleji, někdy v letech 1386—1390 a ukazuje na architektonickou blízkost s arkýřem kaple ve Staroměstské radnici. O heraldické výzdobě se nezmiňuje. O původním stavu arkýře před opravou a o průběhu rekonstrukce pojednal J. Mocker, *Arkýř kaple Karlo-Ferdinandské univerzity v Praze*, Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém 16, 1881, str. 85 a dvě přílohy zachycující pohled, řezu a půdorys, tab. XXIV—XXVII tamtéž; dále pozůstalost J. Mockera v Archivu Pražského hradu, obálka 66, inv. č. 1419—1427.

kružba a tři chrličí úplně znovu pořízeny jsou, slabé pak fialy ku pevnému tělesu přitáhly se bronzovými sponami a olovem zalily se...“ Zásahy Mockrovy do výzdoby arkýře byly tudíž nepochybně větší než se dosud předpokládá.

Zachované ikonografické prameny podávají svědectví rovněž o interiéru hlavního slavnostního prostoru univerzity — velké auly před barokní přestavbou. O tom, jak vyhlížel interiér auly do druhé poloviny 17. století, nevíme téměř nic a o jejím pozdějším vybavení se do 19. století vědělo velmi málo.³⁶⁾ Prameny, které se zachovaly ze sedmdesátých let 17. století, kdy byla vnitřní barokní úprava slavnostního univerzitního sálu v protireformační ideové i výtvarné koncepci hotova, nebyly badáním dotčeny. Unikl pozornosti ikonografický doklad, který vypovídá o interiéru velké auly v tomto období. V roce 1711 vyšel soubor čtyř mědirytin pražského rytce Augustina Neurätterera, zobrazujících fáze promočního obřadu ve velké aule.³⁷⁾ Z téhož roku máme půdorysné plány a ortogonální nárysy Kaňkovy. Neurättererovy mědirytiny obohacují naše vědomosti o pohled na čestné průčelí interiéru auly před Kaňkovou přestavbou. Měly být ilustrací jakéhosi technického scénáře promočního ceremoniálu, kde mobiliář a obrazová výzdoba zůstávají jen vnější kulisou. Nicméně rytec zachytil aspoň jejich celkovou kompozici; na pohled je zřejmé, že si nedal záležet na věrné nebo aspoň přibližné reprodukci barokních obrazů zavěšených v čele sálu, současníkům dobře známého. Ve variantách rytin například umísťuje rovněž dvakrát do ústředního auditoria lavice, dvakrát nechává diváky stát v prázdném prostoru atd.

Pohled je obrácen k západní stěně auly, kde bylo její slavnostní čelo, orientované tehdy opačně než dnes.³⁸⁾ Když si obsah rytin promítneme do vnějšího pohledu na toto křídlo, jak je nacházíme na ortogonálním nárysu Kaňkově, vidíme, že ze tří oken v západní stěně auly (do Železné ulice) bylo prostřední zataženo závěsem, na němž je umís-

³⁶⁾ Srovn. A. Kubiček, Karolinum, str. 45 ad., zvl. 94 ad. Starší literatura čerpá především ze Z. Wintra, O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje, Praha 1899, str. 50 ad. O interiéru Karolina koncem 18. století informuje J. F. Opiz, Vollständige Beschreibung der k. k. Haupt- und Residenzstadt Prag I, 1787, str. 135 ad.; J. Schaller, Beschreibung d. k. Haupt- und Residenzstadt Prag III, 1796, str. 283 ad. Podrobněji o stavu budovy a jednání o jejích opravách od poloviny sedmdesátých let 18. století spisy v Archivu Univerzity Karlovy, sign. A 130 b; dále Akademický senát (AS) 1796—1882, i. č. 28 aj.

³⁷⁾ Mědirytiny s podrobným latinským popisem průběhu medicke promoce jsou v promočním tisku Incolatus et investitura medico-academica in Aula Carolina publice collata sive Promotio doctoralis praenobilis et excellentissimi D. Alexandri Ignatii Schamsky 15. 12. 1710. Tisk v Knihovně Památníku národního písemnictví v Praze, fond strahovské klášterní knihovny, sign. AZ VI 88. Za upozornění děkuji dr. Miroslavu Trucovi, CSc. K tomu srovn. J. Petráň, Díla Karla Škréty z Karolina.

³⁸⁾ Orientaci čela velké auly změnil při novodobé rekonstrukci Karolina až architekt J. Fragner. O tom A. Kubiček, Karolinum, str. 108 ad.

těn obraz, prozrazující u Neurätterera obvyklé ikonografické schéma Neuposkvrněného početí P. Marie (Immaculaty). Podle atributu kola lze identifikovat obraz v levé části průčelní stěny mezi okny jako sv. Kateřinu. Postava na obraze vpravo mezi okny postrádá jednoznačných atributů. Ikonografický pramen, který má řadu nepřesností, jsem se pokusil interpretovat s pomocí písemných pramenů.³⁹⁾ Inventář mobilních předmětů ve velké aule z 6. července 1673 s dodatkem z 28. října 1676 jednoznačně identifikuje obrazy v čele auly jako Pannu Marii, sv. Jana Evangelistu a sv. Kateřinu. U posledních dvou uvádí autorství Škrétovo, u Immaculaty se o autorovi nezmiňuje. Zachovaly se obrazy sv. Jana na Patmu a sv. Kateřiny, koncipované jako protějškové, které rozměry (231,5 × 142) nasvědčují tomu, že nepochybně byly zavěšeny mezi okny v průčelí auly, a to až do roku 1821, kdy byla velká aula opravována staviteli Klementem Zobelem a Karlem Polákem.⁴⁰⁾ Rektor sice uvažoval o tom, že Škrétovy obrazy budou nadále ponechány v aule, ale v době oprav byly dány do obrazárny Společnosti přátel krásných umění, odkud se vrátily až v padesátých letech 19. století a do nově upraveného průčelí se už nehodily ani ideově ani stylově; byly proto rozvěšeny jinde v Karolinu.⁴¹⁾ Spolu s nimi byly ze stěn sejmuty v roce 1821 další obrazy s náboženskou tematikou a změněna někdejší barokní podoba sálu. Zůstaly tu jen podobizny českých králů, pražských arcibiskupů a některých papežů, vytvářené postupně od druhé poloviny sedmdesátých let 17. století (nová úprava auly pak trvala až do roku 1915).⁴²⁾

Vedle mobiliáře zachytily Neurättererovy mědirytiny i závěsy a malování stěn i stropu, který odstranil Kaňka při zvyšování auly. Kazetový strop s podélným trámem uprostřed prozrazuje provedením i výzdobou renesanční původ. Byl nepochybně malován rostlinným ornamentem, trám byl buďto malovaný nebo vyřezávaný. Uprostřed některých kazet byly plastické velké puklice, snad ony „pozlacené pukličky“, o nichž je zmínka v písemném prameni z roku 1616.⁴³⁾ Jinak interiér auly na Neurättererových rytinách byl dokončen barokizací v sedmdesátých letech 17. století.

³⁹⁾ Podrobně o tom J. Petráň, Díla Karla Škréty z Karolina.

⁴⁰⁾ K tomu srovn. Archiv Univerzity Karlovy, fond Akademický senát 1795—1882, 28—1821/1, č. 178.

⁴¹⁾ Tamtéž. K tomu J. Petráň, Díla Karla Škréty z Karolina, pozn. 8.

⁴²⁾ K tomu srovn. R. Kuchynka, Podobizny ve velké aule pražského Karolina, Památky archeologické 27, 1915, str. 112—117.

⁴³⁾ Podle Z. Wintra uvádí A. Kubiček, Karolinum, str. 70.

Die Aussagen ikonographischer Quellen über die Gestalt des Karolinums bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1986 sind sechs Jahrhunderte seit der Übergabe des Karolinums durch König Wenzel IV. an die Prager Universität vergangen. Das Gebäude behielt in seinen Grunddispositionen die Form eines mittelalterlichen Universitätskollegs. Die schriftlichen Quellen über das Gebäude sind bis zum 18. Jahrhundert sehr lückenhaft und beschränken sich nur auf Instandhaltungskosten, wodurch gerade die seit dem 16. Jahrhundert erhaltenen ikonographischen Quellen eine besondere Bedeutung erhalten. Sie werden vom Autoren des Artikels kurz charakterisiert und es wird eine Analyse ihrer Aussagen über die Bauentwicklung des Karolinums dargestellt. Die Aufmerksamkeit wird dann hauptsächlich auf die Baupläne und ortogonalen Zeichnungen des Baumeisters F. M. Kaňka aus dem Jahre 1711 gelenkt, die den Stand des Gebäudes vor dem bekannten Barockumbau darstellen. Auf Grund der Anmerkungen des Baumeisters können auch für die ältere Bauentwicklung des Kollegs Schlüsse gezogen werden. Das Kolleg war in stufenweiser additiver Art entstanden, durch Angliederung der einzelnen mittelalterlichen Bürgerhäuser und die Bildung eines, den Hof umgebenden, abgeschlossenen Viertraktes, der Innen durch ein System langer Gänge nach Art der Klosterarchitektur verbunden war. Kaňkas Pläne blieben in zwei parallelen Mappen enthalten, eine im Staatlichen Zentralarchiv Prag (Státní ústřední archiv — SMP A XVIII 8) und die zweite im Archiv der Karlsuniversität (A 130/b). Hier befinden sich auch Kaňkas Projekte zum des Karolinums, die aber nur teilweise realisiert wurden. Aus derselber Zeit blieben auch vier Stiche des Prager Künstlers Augustin Neuráutter erhalten, die die Phasen der Promotionszeremonie in der großen Aula darstellen. Die Stiche ergänzen gut unsere Kenntnisse über das Interieur des repräsentativsten Kollegsraumes vor dem Barockumbau (er war im Renaissancestil ausgestattet und seit der Hälfte des 17. Jh. unter anderem mit Bildern von K. Škréta über dem Vorsitz versehen). Der Autor befaßte sich weiter mit den ikonographischen Quellen aus dem 18. und 19. Jahrhundert über den gotischen Erker des Karolinums. Dieser wurde von J. Mocker (1879—1881) restauriert, wobei auch besonders die heraldischen Verzierungen umgestaltet wurden. Der Ursprung dieser Verzierungen ist allem Anschein nach, in der imperialen Symbolik, verbunden mit der Repräsentation des Prager Patriziers Johlin Rotlev zu suchen, in dessen Eigentum sich der Palast am Ende der siebziger Jahre des 14. Jahrhunderts befand, bevor er vom König dem Universitätskolleg gewidmet wurde. Der Autor spricht die Hypothese aus, daß sich ursprünglich, in den Paraphetenfeldern des Erkers, mehr als die bis heute erhalten gebliebenen fünf Wappen befanden.

**HOSPODÁŘSTVÍ KARLOVY KOLEJE
(SROVNÁNÍ PŘEDHUŠITSKÉHO A PŘEDBĚLOHORSKÉHO STAVU)**

MICHAL SVATOŠ

Pražská univerzita vstoupila založením Karolina do druhé fáze své existence, kterou vyznačuje upevnění jejího hmotného zabezpečení, rozšíření počtu profesorských míst a značný nárůst studentstva. A právě panovnícké fundace dvou kolejí (Karlovy a Všech svatých) hrály v tomto ohledu rozhodující roli. Získání přednáškových prostor stejně jako fixních příjmů, plynoucích z kolejních vsí a navíc benefičiární zajištění karolinských kolegiátů v královské kapli Všech svatých na Pražském hradě představovalo zjevně důležitý moment v podpoře univerzity, který s definitivní platností rozhodl o tom, že pražské obecné učení nezůstalo pouhou proklamací, jak tomu bylo u mnohých předchůdkyň pražské univerzity.¹⁾

První pražská mistrovská kolej, založená Karlem IV. dne 30. července 1366, byla podle znění zakládací listiny určena pro dvanáct učitelů artistické fakulty, z nichž dva měli pokračovat ve studiu teologie.²⁾ Ve stejný den vydal panovník další důležitý dokument, kterým postoupil kanonikáty hradní kapituly Všech svatých s výjimkou děkanství a proboštvství členům koleje.³⁾ Tím dostala Karlova kolej právní základ, na němž vznikla kolejní statuta, třetí z ustavujících dokumentů počátečního období Karolina.⁴⁾

¹⁾ Literatura k tématu je shrnuta u M. Melanové — M. Svatoše, Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622 (1775—1975). Praha 1979, s. 81—85 a nejnověji v člancích M. Melanové, Založení pražské univerzity a její rozvoj za vlády Karlovy. In: Carolus Quartus. Praha 1984, s. 217—230 a M. Svatoše, Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV. (1347—1378). Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18/2, 1978, s. 7—36. Souhrnně pak publikace J. Petráně, Karolinum (v tisku), vydávaná k 600. výročí přenesení Karlovy koleje do dnešního sídla (1386—1986).

²⁾ Listina Archivu Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), sign. I/7 z 30. 7. 1366, Praha. Edice této i dalších karlovských listin jsou uvedeny v autorově citované studii Hospodářské zázemí, s. 9—11.

³⁾ Listina AUK I/8 z 30. 7. 1366, Praha.

⁴⁾ Známý jsou dva úplné exempláře karolinských statut, oba pořizené po jejich revizi v roce 1528. První se nachází v rukopise Státní knihovny ČSR v Praze; sign.

Tyto tři prameny jsou také nejdůležitějšími informátory o karolinském hospodářství. Ze zakládací listiny víme, že od samého počátku kolej vlastnila samostatný dům. Původní kolejní sídlo bylo od roku 1366 na okraji židovské čtvrti v domě, který byl původně majetkem žida Lazara, s nímž mohl panovník volněji disponovat, nadto v poměrně frekventované části Prahy v těsném sousedství centra Starého Města. První konkrétnější zmínky o karolinském sídle máme ale zachovány až od jeho přenesení do dnešního místa na Ovocném trhu. Stalo se tak na základě rozhodnutí Václava IV., který univerzitě věnoval rozlehlý obytný komplex, patřící původně královu mincmistrovi a významnému pražskému měšťanovi Janu Rotlevovi.⁵⁾ Skutečné důvody přenesení Karolina se asi nepodaří zjistit. Pomineme-li pozdější „legendu“ o porušení soudní procedury a následném trestu, která je spíše klasickou ukázkou literárního topos, než skutečností, zbývá samotný fakt, že panovník získal pro univerzitu rozlehlé a reprezentativní sídlo směnou za původní kolejní dům. Přestavbou v letech 1383 až 1386 upravená budova se stala domovem nejen pro dvanáct kolegiátů, ale i pro stejný počet studentských sluhů (servitores, bursarii) a pro další kolejní služebnictvo (inquilini, tj. kuchařku, dveřníka ad.). Neméně důležité bylo, že do nového sídla se soustředila výuka artistické a částečně i teologické fakulty, které zde získaly přinejmenším dvě velké posluchárny. Byly tu i místnosti vyhrazené pro další představitele univerzitní korporace (s jistotou víme o rektorově místnosti a známa je také „stuba Saxonum“ jako shromaždiště členů saského univerzitního národa).

Vedle poplatků za vstup nového kolegiáta, různých pokut a ev. platů z pronájmu neobsazených pokojů (pro předhusitské období není však pronájem doložen),⁶⁾ byl základní položkou karolinského hospodaření příjem plynoucí z univerzitních statků. Zakládací listina Karolina stanovila, že panovník daroval koleji svobodný pozemkový majetek, jehož držbu pojistil zápisem do zemských desk, ve vesnicích Počernice,⁷⁾ části Čertous (úrok ve výši pěti kop pražských grošů),⁸⁾ Drahelčice,⁹⁾ Uněbuzu,¹⁰⁾ Nenačovice¹¹⁾ a Holonohy.¹²⁾ V předhusitském období získala

XIV A 4, fol. 1r–14r, druhý, který se zdá být textem používaným v 16. století pro kolejní účely, je uložen v AUK, listina I/6. Jejich edici (bez kritického aparátu a pouze na základě prvního rukopisu) pořídil J. Tříška, Starší pražská univerzitní literatura a karlovska tradice. Praha 1978, s. 75–87 (předchozí vydání M. A. Voigta a H. Jirečka nebyla úplná).

⁵⁾ Listina AUK I/17 z 28. 8. 1383, Praha.

⁶⁾ M. Svatoš, cit. d., s. 19–20.

⁷⁾ A. Profous, Místní jména v Čechách III. Praha 1951, s. 391.

⁸⁾ Tamtéž I. Praha 1947, s. 299–300.

⁹⁾ Tamtéž I, s. 399.

¹⁰⁾ Tamtéž IV. Praha 1957, s. 446.

¹¹⁾ Tamtéž III, s. 204.

¹²⁾ Tamtéž I, s. 592.

kolej ještě část vsi Psáře,¹³⁾ jejíž druhou polovinu měla ve vlastnictví vyšehradská kapitula. První ověřenou zprávu o její držbě máme ale až z roku 1403, kdy byl nový karolinský statek zapsán do zemských desk.¹⁴⁾

Horní Počernice a čertouský úrok byly univerzitním majetkem asi od roku 1358, kdy je zakoupil Arnošt z Párdubic jako univerzitní kancléř na krytí profesorských platů. Odtud také víme, že koupí, uskutečněnou za 80 kop gr. od staroměstského měšťana Henslina, řeč. Beneš, získala univerzita v Počernicích 8 lánů půdy, dvůr a tvrz. Současně se získkem šesti nových statků univerzita asi ztratila roku 1357 Arnoštem získané vesnice Chudolazy, Zálezly, Borovou a Veselou Lhotu a poplužní dvůr v Brocně.¹⁵⁾ Je pak otázkou, zda karolinské vesnice nebyly získány směnou za předchozí venkovský majetek.

Na všechny univerzitní vesnice se již od roku 1358 vztahovalo Karlovo privilegium o jejich osvobození ode všech platů a právní exempci, které jim určovalo soudní pravomoc králova a podkomořského soudu, ev. zvláštních komisařů.¹⁶⁾ Stejnou výsadu obdržely karolinské statky rok po založení koleje listinou Karla IV., podle níž měly být jmenované vsi vyňaty z pravomoci všech soudů s výjimkou královských a vesničaná zproštění všech platů kromě zemské berně.¹⁷⁾

Správa karolinských vesnic byla v rukou představeného koleje — probošta. Vesničané mu podléhali soudně s výjimkou těžkých provinění a byli mu podřízeni i ve všech správních záležitostech. Do proboštovy kompetence náleželo vybírání poddanských dávek a naturálií v obvyklých pololetních termínech o sv. Havlu a sv. Jiří, obsazování rychty, prodej a nákup nového majetku, pronájem polností (zde byl vázán souhlasem kolegiátů), obnovování rychtářského a konšelských úřadů ve vsích. Výkon soudní a správní moci prováděl probošt za dohledu dvou klíčníků (aeditui), volených pomocníků z řad kolegiátů, přímo na místě. Statuta určují, že vybírání úroků má být konáno s výjimkou Počernic na náklad koleje a dokonce stanovují jeden den a noc jako nejvyšší možnou dobu k tomuto řízení. Na oba výběrčí termíny připadalo rovněž zasedání vesnického soudu, mimo ně pak musel nést náklady na proboštovu cestu a pobyt ten, jenž spor vyvolal.¹⁸⁾

Kolejní finance byly spravovány proboštem a oběma klíčníky, kteří je měli vydávat na obživu a zaopatření kolegiátů. Výslovně však bylo zakázáno používat peněz z úročných platů na opravy kolejního domu,

¹³⁾ Tamtéž III, s. 497.

¹⁴⁾ V. V. Tomek, Děje university pražské. Praha 1849, s. 49, 132.

¹⁵⁾ M. Svatoš, cit. d., s. 9–10.

¹⁶⁾ Listina AUK I/4 z 1. 3. 1358, Praha.

¹⁷⁾ Listina AUK I/11 z 23. 7. 1367, Praha.

¹⁸⁾ Usnesení obsahují články 13 a 14 karolinských statut (J. Tříška, cit. d., s. 78–79).

teré měly být hrazeny z jiné části kolejního rozpočtu. Účet z finančního hospodaření podával probošt kolegům vždy jednou ročně, nejpozději do měsíce po sv. Jiří.¹⁹⁾

Za husitství máme doložen ve statutech neuváděný úřad správce kolejních statků (gubernator bonorum temporalium magistrorum collegii imperatoris Karoli), který v letech 1424 až 1429 vykonával bakalář artistické fakulty Martin z Libče neboli z Kolína. Šlo pravděpodobně o přechodnou funkci, která byla vyvolána husitskými událostmi.²⁰⁾

Držba kolejních statků nebyla vždy nespornou záležitostí. Ještě za života fundátora se museli kolegiáti odvolat k univerzitnímu kancléři ve sporu s pražským měšťanem Václavem Negilem, který obsadil onu část Čertous, jež byla v držení Karolina. Podle rozhodnutí Karla IV., k němuž byla pře nakonec přenesena, měl arcibiskup ověřit zápisy v zemských deskách a definitivně spor rozhodnout.²¹⁾ I když nemáme kancléřův výrok písemně doložen, je nesporné, že čertouský úrok zůstal koleji zachován. Komplikovanější byl případ Nenačovic a Drahelčic, o němž vedla kolej spor s Ješkem Malým, strážcem silnic českého království, který si dělал nárok na právo odúmrti v obou vsích.²²⁾ Ješek se odvolával na rozhodnutí krále Václava IV., jenž mu dal toto právo (asi před rokem 1392), a kolegiáti se hájili tím, že statky řádně získali. I v tomto případě došlo k dohodě a Ješek Malý předal právo odúmrti koleji zpět, což bylo potvrzeno panovnickou listinou, která zajišťuje Karlově koleji držbu obou vsí.²³⁾

Podrobně jsou zachyceny spory o výnosnou rychtu se dvorem v Drahelčicích, jejíž pronájem přinášel do kolejní pokladnice více než 50 kop grošů. První z nich byl veden mezi prokurátorem Karlovy koleje²⁴⁾ Konrádem Freyem a tehdejším majitelem rychty Václavem Kuncemannem na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století.²⁵⁾ Ve druhém

¹⁹⁾ Tamtéž, čl. 11, s. 78.

²⁰⁾ Je to známo ze smlouvy (listina AUK II/47 z 30. 12. 1429, Praha), kterou Martin z Libče uzavřel s karolinskými kolegiáty o počernický dvůr. Jeho vztah ke koleji je zjistitelný ještě následujícího roku (listina AUK II/48 z 10. 10. 1430, Praha).

²¹⁾ M. Svatoš, cit. d., s. 19.

²²⁾ V. V. Tomek, cit. d., s. 132.

²³⁾ Listina AUK I/33 ze 17. 1. 1392, Žebrák. I v pozdějších letech se Ješek Malý ukázal jako podpůrce pražské univerzity, když roku 1409 koupil pro studentskou Jeruzalémskou kolej 3 kopy gr. ročního úroku ve vesnicích Postupice a Bohušovice a nadto univerzitě odkázal další sumu 8 kop grošů (Mistr Jan Kampanus, Mecenáši Karlovy university. Vyd. K. Hrdina, Praha 1949, s. 12).

²⁴⁾ O této funkci se literatura domnívala, že měla souvislost se správou karolinských statků. Spíše je pravděpodobnější, že Konrád Frey byl právním zástupcem koleje, protože pro tento titul na univerzitě nemáme ve statutech ani jinde oporu.

²⁵⁾ Listiny AUK II/9 z 31. 5. 1379, Praha a II/10 z 26. 3. 1381, Praha. K nim se váží další listiny, dnes uložené ve Státním ústředním archivu v Praze, fond Akta různé provenience, které vydal V. J. Nováček, Několik listin týkajících se koleje Karlovy z let 1367–1424. VKČSN 1895, XII, s. 1–30.

případě z počátku 15. století museli mistři uhradit dlužnou částku po zemřelém držiteli drahelčické rychty.²⁶⁾

Stejně výhodná byla pro karolinské kolegiáty emfyteuse počernických statků. Zachovaný doklad je o to zajímavější, že se jedná o prodej příslušníku pražské univerzity, profesoru teologické fakulty a pozdějšímu hamburskému kanovníkovi Ludolfu Meistermannovi.²⁷⁾ Meistermann však statek prodal roku 1401 a jak se zdá, kolej splácela ještě po patnácti letech část dlužné částky.²⁸⁾ Opačnou tendenci lze spatřovat ve vykupování úročných platů, vážnoucích na kolejních vsích. Kolej nejdříve vykoupila roku 1372 roční úrok jedné kopy pražských grošů v Počernicích od staroměstského ženského kláštera sv. Maří Magdaleny a o deset let později získala stejně velký úročný plat v Drahelčicích od břevnovských benediktinů, jimž byl úrok přenesen na statek ve vsi Nenačovice nebo Tmář.²⁹⁾

O celkovém výnosu karolinského pozemkového majetku v předhusitské době si můžeme udělat jen velmi obecnou představu z jedné Balbínem zachycené zprávy, podle níž by roční příjem činil více než 230 kop pražských grošů.³⁰⁾ Je ovšem otázkou, zda jde o úplný příjem, do něhož jsou započítány i výnosy z rychty, pronájmu apod. Z jednotlivých vesnic byly odváděny následující roční platy: Počernice 94 kop 12 gr., Drahelčice 82 kop 27 gr., Nenačovice 25 kop 20 gr., Psáře 13 kop 33 gr. a 4 denáry, Čertousy 6 kop 30 gr. (v zákládací listině Karolina byl stanoven úrok 5 kop), Uněbuzy 6 kop a Holonohy 3 kopy 30 gr.

Pohusitské změny se výrazně projeví i v univerzitním hospodářství. Značně omezené počty studentů a mistrů byly příčinou podstatných změn v činnosti kolejí. V polovině 15. století sice přibýly dva nové studentské domy — kolej Rečkova a Loudova, ale z celkového množství deseti pražských kolejí (3 mistrovské a 7 studentských) bylo v provozu pouze Karolinum a nanejvýš dvě až tři studentské koleje (Rečkova, Hedvičina a Národa českého). Důvodem byla především špatná hospodářská situace univerzity, protože stále úroční platy, které byly základem kolejního hospodářství, nyní naprosto nedostačovaly (jejich výše byla stanovena před mnoha desetiletími a po celé následující období se neměnila). Četné snahy o reformu (1545, 1567, 1609), zasahující v mnoha ohledech do univerzitního hospodářství, jsou svědectvím, jakou váhu přikládali sami karolinští mistři finančnímu zajištění školy. Ani jeden pokus o nápravu se zcela nezdařil a tak univerzita zůstávala jen stínem předchozího období.

²⁶⁾ V. J. Nováček, cit. d., s. 21–23, čl. 11 z 15. 11. 1409, Praha.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 18–20, čl. 9 z 21. 12. 1401, Praha.

²⁸⁾ Kvittance na zaplacení 1 kopy grošů je uložena v AUK II/42 z 11. 7. 1416, Hamburk.

²⁹⁾ M. Svatoš, cit. d., s. 18–19.

³⁰⁾ Tamtéž, s. 19.

Správa Karlovy koleje zůstala přes reformu statut z roku 1528 prakticky nezměněna. Po celé 15. a 16. století se o hospodářské záležitosti staral probošt jako představený koleje. Konkrétní výkon správy máme bohatě dokumentován v univerzitních úředních knihách, které dokládají, že probošt vedle svých učitelských povinností byl vázán rozsáhlou úřední činností karolinské pozemkové vrchnosti. Mimo obvyklé správní úkony, jako bylo obsazování vesnické samosprávy, která byla částečně volena a částečně dosazována, vybírání úroků, berní a naturálních dávek, mu příslušel i výkon soudní pravomoci.³¹⁾ Již na konci 16. století můžeme pozorovat snahu kolegiátů zbavit se hospodářské agendy, ale radikální změnu představovala až reforma univerzity z roku 1609. Jednou z mála podstatných změn, které přinesla, bylo vytvoření nového úřadu kvestora, jemuž byla od roku 1612 svěřena správa spojených celouniverzitních financí.³²⁾ Kvestor převzal proboštovu správní kompetenci také v kolejních vsích (jedinou výjimkou asi bylo, že mu nebylo svěřováno propouštění z poddanství) a ze získaných peněz byl povinen zajišťovat mistrům obživu a dvakrát do roka vyplácet profesorský salár. Do konce karolinské akademie bylo zvykem, že kvestura byla svěřována někomu z členů univerzity, aby byl postižitelný rektorovou jurisdikcí.

Jedinou novou povinností probošta a později kvestora byl dohled nad karolinskými nájemníky. Do Karolina se světské osoby přistěhovaly zjevně již v 15. století, protože šest až devět kolegiátů nestačilo obsadit rozlehlý dům a tak kolej začala pronajímat uprázdněné pokoje. Po celé 16. století představoval pronájem místností, v nichž byly zřizovány krámy, sklady, lékárny a tiskárny, pro kolej velice slušný příjem.³³⁾ Přestože Karolinum nebylo pronajímáno celé jako např. kolej krále Václava, Všech svatých nebo lékařská kolej, měla univerzita z jeho pronájmu druhý největší roční příjem (přes 85 kop gr. z celkové sumy 523 kop 35 gr. na počátku 17. století). Od roku 1606 patřil ke karolinským obyvatelům probošt další staroměstské koleje Všech svatých, jenž předal Karlově koleji celý výnos své koleje (jednalo se o 40½ kopy grošů z jediné vsi Tvršice) za byt a stravu.

Od konce 16. století vlastnilo Karolinum dům na Novém Městě pražském, zvaný Štětský, který artistické fakultě odkázal roku 1581 bakalář Bartoloměj Vodňanský z Levenberku. Dům byl ve správě karolinských

³¹⁾ Doklady jsou shromážděny u Z. Wintra, O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Praha 1899, s. 75—87.

³²⁾ Tamtéž, s. 109—115. O celkové podobě reformy Z. Winter, Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409—1622). Praha 1897, s. 83—141.

³³⁾ Názorně to lze ukázat na Jeseniově návrhu na vypovězení pronájmu, který byl univerzitou zamítnut s poukazem, že právě z těchto příjmů jsou hrazeny profesorské platy (rukopis AUK, sign. A 14a, pag. 81).

mistrů, členů artistické fakulty, kteří jej začali počínaje rokem 1584 pravidelně pronajímat. Na počátku následujícího století byl dům prodán za 1200 míšeňských kop a získaná suma peněz byla půjčována na úrok.³⁴⁾

Základem karolinského hospodářství však stále zůstávaly příjmy z kolejních vesnic. K původnímu předhusitskému majetku sedmi vsí přibýly roku 1570 koupí získané Roztyly,³⁵⁾ které sousedily s univerzitním statkem Michle, patřícím Rečkově koleji. Univerzita držela v Roztylech již od roku 1524 dvůr,³⁶⁾ a proto měla zjevně zájem na získání vsi, která byla v této době označována jako pustá. Roztyly patřily původně vyšehradské kapitule, od níž ji koupil podkomořský úředník při zemských deskách Tomáš z Proseče, a od něho byla získána za 125 kop gr. společným nákladem koleje Karlovy, Hedvičiny a Nazaretské.³⁷⁾

Zprávy o výnosu kolejních statků po husitství máme zachovány spolehlivě až pro 16. století. První z nich se váže k pokusu o reformu univerzity z roku 1545, kdy pražští profesori podali panovníkovi návrh na doplnění profesorského sboru a jeho finanční zajištění. Hlavním argumentem reformy byl malý výnos univerzitních vesnic (843 kop 26 gr. míšeňských, z nichž necelých 400 kop bylo pro mistrovské koleje), který nestačil pro stávající profesory, natož pro nové profesury filozofické fakulty, ev. fakult teologické, lékařské a právnické, které měly být obnoveny. V pamětním spise je uveden celkový příjem Karlovy koleje 230 kop 2 groše, který živil šest kolegiátů se šesti studenty, vrátného a kuchařku.³⁸⁾ Další informace, která pochází z roku 1567, je opět spojena s pokusem o nápravu stavu univerzity.³⁹⁾ Pro Karolinum je v celouniverzitních statutech uveden důchod 125 kop a 1½ českých grošů a ani celkový příjem univerzity se neliší od částky, kterou univerzita udávala před dvaceti lety.

Od druhé poloviny 16. století se množí zprávy o univerzitním hospodářství díky zachování úředních knih, vedených univerzitou a jejími součástmi.⁴⁰⁾ Základní potíží však spočívá v tom, že většina zápisů ne-

³⁴⁾ Z. Winter, O životě, s. 103.

³⁵⁾ Lokalizace vsi u A. Profouse, Místní jména v Čechách III, s. 602—603.

³⁶⁾ Listiny AUK II/69 z 27. 6. 1524 a II/70 z 28. 6. 1524.

³⁷⁾ Správa vesnice byla ponechána karolinskému proboštovi, přestože Roztyly byly „osazeny“ michelskými poddanými (v pramenech se však uvádí „census ad tria collegia“ u Karolina), od nichž byl v 16. století vybírán roční úrok 20 kop 54 grošů (viz pozn. 41).

³⁸⁾ K. Hrdina, Hospodářství university Karlovy r. 1547. Časopis pro dějiny venkova 8, 1921, s. 47.

³⁹⁾ Statuta Universitatis Pragensis. In: Monumenta historica Universitatis Carolae Ferdinandae III, edd. A. Dittrich et A. Spirk, Pragae s. d., s. 173.

⁴⁰⁾ I když zprávy o hospodářských záležitostech jsou obsaženy ve většině univerzitních úředních knih, přece jen největší význam pro nás mají rukopisy AUK, sign. A 44 (urbář univerzitních vesnic z let 1606—1608 s dodatkem k roku 1623), A 47 (kopíř a registra Karlovy koleje z let 1548—1602), B 14 (akta karolinských proboštů z let

obsahuje k jednomu datu všechny potřebné údaje (celkový příjem, počet poddaných, úrok z jednotlivých vsí, komorní a gruntovní platy, naturální dávky atd.). Jediný pramen, zatím nepřilíš známý, který splňuje nároky na komparativní studium, byl považován za neověstný. Je jím rukopis, který si na přelomu 16. a 17. století pořídil dlouholetý profesor pražské akademie mistr Marek Bydžovský z Florentina.⁴¹⁾ Šťastnou shodou okolností zachovaný opis poskytuje množství údajů o univerzitním hospodářství, jemuž je téměř celý věnován.⁴²⁾

Údaje o karolinských statcích⁴³⁾ nejdříve informují o počtech vesničanů, mezi nimiž byly na prvním místě Horní Počernice a naopak bez poddaných byly vesnice Holonohy a Uněbuzy. Celkem měla univerzita na přelomu 16. a 17. století 147 poddaných.

Počet poddaných Karlovy koleje	
vesnice	počet poddaných
Počernice a Čertousy ⁴⁴⁾	20
Drahelčice	13
Nenačovice	8
Psáře	5
Holonohy	uvádí se jako pustá
Uněbuzy	uvádí se jako pustá
celkem	46

Bydžovského čísla můžeme korigovat zprávami univerzitního urbáře, podle nichž bylo v posledním desetiletí utrakvistické akademie v Počernicích 19, v Čertousích 2 poddaní, zmenšil se počet nenačovických na 5 a psářských na 4 a původně pusté vesnice Holonohy a Uněbuzy měly po dvou poddaných.

1596–1608) a B 25 (manuál Karlovy koleje z let 1608–1614). Škoda jen, že od roku 1945 je neověstná kniha počtů mistra M. Bacháčka z let 1605–1606, kterou částečně vytěžil Z. Winter, Mistra Bacháčka kolejni počty. ČČM 69, 1895, s. 387–423.

⁴¹⁾ Rukopis H. h. 25 byl v majetku rajhradského kláštera a naposledy ho excerpoval V. Sokol pro článek o Betlémské kapli (Příspěvek k dějinám Betlémské kaple. ČNM 97, 1923, s. 24–34). V době, kdy byl rukopis zapůjčen do Archivu hl. města Prahy, nechal poříditi jeho opis K. Hrdina. Kolacionovaný text s odkazy na původní foliáci rukopisu je nyní uložen v Hrdinově pozůstalosti v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV v Praze.

⁴²⁾ Rukopis, jehož majitelem a zjevně i autorem byl sám Bydžovský, vznikl nejpozději roku 1604, kdy Bydžovský opustil univerzitu. Detailnost záznamů prakticky vylučuje možnost, že by byl napsán po tomto datu, kdy autor nemohl použít podklady z univerzitních knih. Při svém odchodu si sice vzal sebou některé úřední knihy, o něž se univerzita soudila až do roku 1610, ale karolinské mezi nimi nebyly. (Z. Winter, O životě, s. 170–171).

⁴³⁾ Zprávy o Karolinu jsou v oddíle „Census annuus ad collegia universitatis“, pag. 83–102 opisu (fol. 32v–39v rukopisu).

⁴⁴⁾ Horní Počernice měly 18 a Čertousy 2 „osedlé“.

Celkový roční příjem z úročných platů se po celé 16. století nezměnil a byl prakticky shodný s výší předhusitského období. Pohyboval se neustále okolo 230 kop míšeňských grošů. U Bydžovského to bylo konkrétně 231 kop 32 gr. a vedle toho naturální dávky: slepice ve výši 16 kop 48 gr. a vejce za 15 kop gr. Podívejme se však detailně na skladbu dávek z jednotlivých vsí. Horní Počernice se 30 lány dávaly ročně 94 kop 12 gr. (úrok byl nerovnoměrně rozložen ke sv. Havlu 62 kop 17 gr. a ke sv. Jiří 31 kop 55 gr.), v naturáliích slepic za 3 kopy a vajec za 13 kop. Čertousy, které měly 3½lánu, odváděly 6 kop 30 gr. ročně (ke sv. Havlu 4 kopy 20 gr., ke sv. Jiří 2 kopy 10 gr.) a za 12 kop slepic a vajec za 2 kopy. Z Drahelčic o 29½ lánech plynulo 82 kop 27 gr. (o sv. Havlu 54 kop 50 gr., o sv. Jiří 27 kop 37 gr.) a z naturálií pouze slepice za 1 kopu 48 grošů. Nenačovice s 10 lány odváděly 25 kop 20 gr. (svatohavelský úrok byl 16 kop, svatojiřský 9 kop 20 gr.), Holonohy se 2 lány a 2 mlýny vynášely ročně 3 kopy 30 gr. (ke sv. Havlu 1 kopu 45 gr. a ke sv. Jiří 1 kopu gr.), Uněbuzy se 3 lány celkem 6 kop (v obou termínech po 3 kopách gr.) a Psáře, v nichž měla kolej 9 lánů, dávaly ročně 13 kop 33 gr. (o sv. Havlu 7 kop 41 gr. a o sv. Jiří 5 kop 52 gr.). Zvláště byl uveden úrok z Hesoltovského dvora v Roztylech, který odváděli michelští poddaní. Roční úročný plat z Roztyl činil 20 kop 54 grošů (rozdělen byl shodnou částkou do 10 kop 27 gr. na oba termíny) a Karolinum se o něj dělilo s kolejí královny Hedviky a Nazaretskou.⁴⁵⁾ Poslední uvedenou položkou je plat z vinice u Prahy, který přinášel 1 kopu 40 grošů (celkový roční příjem univerzity z vinic byl 6 kop 53 gr.).⁴⁶⁾

Jiným zdrojem příjmů byly tzv. gruntovní a komorní platy. Pro Karolinum jsou známy gruntovní platy z Počernic (18 kop 32 gr.), z Nenačovic (30 kop 20 gr.) a Psářů (6 kop gr.) z roku 1615, které platili jen někteří poddaní z pronájmu polností, luk a zahrad.⁴⁷⁾ Jediné, co nebylo v našem rukopise specifikováno, byly příjmy z výnosu dvorů a mlýnů, které měla kolej buď ve vlastní režii nebo je pronajímala.

Jednou z mála soustavně uváděných položek kolejních výdajů byla zemská berně, která byla vybírána z každého vesnického domu. Přehled její výše z jednotlivých vsí, rozdělených podle tehdejších krajů, podává následující tabulka:

⁴⁵⁾ Rukopis H. h. 25, pag. 162 (původní fol. 62v) „Ad tria collegia census“.

⁴⁶⁾ Vinici získali roku 1496 karolinští kolegiáti s mistrem Václavem Korandou.

⁴⁷⁾ Nejlepší přehled těchto platů je u E. Šaňkové, Majetek a správa kolejí Karlovy university. Dipl. práce FF UK, Praha 1956, s. 105–109.

Výše zemské berně Karlovy koleje		
kraj	vesnice	berně
Kouřimský	Počernice	6 kop
Kouřimský	Čertousy	40 gr.
Kouřimský	Psáře	1 kopa 40 gr.
Slánský	Drahelčice	4 kopy 20 gr.
Poděbradský ⁴⁸⁾	Nenačovice	2 kopy 40 gr.
celkem		15 kop 20 gr.

Kdybychom se pokusili o výpočet celkového ročního příjmu (po odečtení berně) z úročných platů, pronájmu místností v Karolinu, gruntovních platů, příjmů z vinic atd., došli bychom k sumě 356 míšeňských grošů. Je to číslo hypotetické nejen proto, že všechny příjmy nejsou zaznamenány (splátky dřívějších půjček, úroky z půjček, plat probošta koleje Všech svatých a další), ale i z toho důvodu, že část platů nebyla odevzdávána vcelku, někdy byla odváděna v naturálních dávkách apod. Na počátku 17. století tento příjem dost podstatně vzrostl na 577 kop 13 grošů, protože se v něm objevily nové příjmy z půjčovaného peněžního kapitálu za prodej Štětského domu, výnosy z krčem a z gruntovních platů a nově k nim přibyl i jeden komorní plat (přesto zde stále chybí výnos z mlýnů a dvorů).⁴⁹⁾

Pokusíme-li se o srovnání předhusitské a předbělohorské struktury univerzitního hospodářství, vidíme, že zůstala v celém období téměř beze změn. Svou konstantu měla ve vesnickém pozemkovém majetku, z něhož plynuly pravidelné úroční platy. A právě ty byly zjevně příčinou neustále se zhoršujícího finančního stavu univerzity, protože to, co bylo předností do husitství (pevný, pravidelný příjem zajištěný pozemkovou držbou), se ukázalo v 15. a 16. století při stále klesající hodnotě mince jako nevýhodné. Navíc karolinští kolegiáti ztratili další podstatnou část předhusitských příjmů z církevních obročů.

Od druhé poloviny 16. století se univerzita snaží o zavádění nových, výnosnějších forem hospodaření (půjčování peněz na úrok, pronájem dvorů, gruntovní platy), profesori začínají pohlížet na hospodářskou agendu jako na přítěž a pokoušejí se o „profesionalizaci“ ekonomické sféry jejím předáním do rukou kvestora. Mnohokrát předhazovaná neschopnost pražských mistrů scelit roztroušené statky do jednoho velkého

⁴⁸⁾ Holonohy a Uněbuzy v poděbradském kraji nebyly uvedeny, protože byly bez poddaných.

⁴⁹⁾ Z. Wintrem (O životě, s. 72) uváděný karolinický příjem z počátku 17. století 1028 kop gr. je vysvětlitelný právě těmito novými příjmy.

dominia je částečně neoprávněná, protože v době reformy univerzity na počátku 17. století projeví ochotu prodat vzdálené vesnice a ze získaných peněz buď dotovat nové profesury nebo koupit statky poblíž Prahy.

Základní problém, s nímž se univerzita nedokázala vypořádat ani modernějšími způsoby hospodaření, spočíval se vší pravděpodobností v tom, že nebyla schopna zajistit si mocenskou a finanční podporu panovníka nebo stavů. Je jisté, že časté nářky pražských mistrů na úpadek univerzity měly svůj původ nejen v hmotném nedostatku. Svou roli tu sehrála konfesijní uzavřenost, zastaralá výuka a omezení univerzity na filozofickou fakultu, ale nedostatek finančních prostředků pro zásadní přeměnu univerzity byl zjevně důvodem nejdůležitějším.

MÍCHAL SVATOŠ

*Die Wirtschaft des Karlskollegs
(ein Vergleich des Standes vor der Hussitenbewegung
und vor der Schlacht am Weissen Berg)*

ZUSAMMENFASSUNG

Der Versuch die wirtschaftliche Struktur des Karlskollegs vor der Hussitenbewegung und vor der Schlacht am Weissen Berg zu vergleichen, führte zur Schlussfolgerung, dass dieselbe im ganzen untersuchten Zeitraum fast ohne Veränderungen geblieben ist. Die Konstante der Kollegswirtschaft bestand im Grundbesitz in den Dörfern, aus denen regelmässige Einkünfte in der Form von Zinszahlungen flossen. Gerade in diesen Zinsen bestand aber offensichtlich der Grund für die immer schlechtere Finanzlage der Universität, denn was noch in der Periode vor den Hussitenkriegen ein Vorteil war (d. h. ein festes durch Grundbesitz gesichertes Jahreseinkommen), wurde im 15. und 16. Jahrhundert, durch den Rückgang des Münzwertes, immer unvorteilhafter. Einen der wenigen neuen Posten in der Wirtschaft des Karolinums bildeten die durch Vermietung des Kollegsräume gewonnenen Mietzinsen, die aber den Verlust der Einkünfte aus den Kirchenpräbenden der Kollegsmagister nicht kompensieren konnten.

Seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts versuchte die Universität neue ergiebigere Wirtschaftsformen, wie Zinseinnahmen aus Darlehen, Vermietung der Höfe, Grundgelder usw. Die Professoren begannen die Wirtschaftsagenda als einen Ballast zu betrachten und versuchten die Wirtschaftssphäre, durch die Übergabe in die Hände des Quästors zu „professionalisieren“. Die oft konstatierte Unfähigkeit der Prager Magister die zerstückelten Güter in ein grosses Dominium zu vereinigen, ist teilweise unberechtigt. Im Verlauf der Universitätsreform am Anfang des 17. Jahrhunderts äusserten sie die Bereitschaft die entfernten Dörfer zu verkaufen und für die so gewonnen Gelder entweder neue Professuren zu dotieren oder Grundeigentum in der Prager Umgebung anzukaufen. Für die Verwirklichung einer grundsätzlichen Veränderung der Universität, die ohne die Mithilfe der böhmischen Ständegemeinde nicht durchführbar war, verblieb aber der karolinischen Akademie nicht mehr genügt Zeit.

KAROLINUM V REVOLUCI 1848

JAN HAVRÁNEK

Starobylá budova se pozvolna připravovala na slavné pŕltisícileté výročí univerzitní, když ji zastihlo prudké jaro revolučního roku 1848. V prvních revolučních dnech, kdy se chystalo shromáždění ve Svatováclavských lázních dne 11. března, byla ještě univerzita místem klidu. Nemělo tomu však být nadlouho. Ruch mezi pražským českým měšťanstvem nezapůsobil sice na profesory, kteří byli až na výjimky Němci, ale nemohl zůstat bez ohlasu mezi českými studenty. Ještě více povzbudil příklad vídeňských studentů. Avšak první podnět byl, zdá se, domácí. Josef Václav Frič vzpomíná, že skupina šestnácti studentů, mezi nimiž byl i on a z osob potom známějších Benoni, Kleinert a Tonner, slíbila v neděli 12. března 1848, den po schůzi ve Svatováclavských lázních, repealistům a Petru Fastrovi, že získají mezi studenty univerzity i techniky podporu pro žádosti pražských občanů. Rozhodli se, že promluví ke svým spolužákům před začátkem odpoledních přednášek v pondělí 13. března. Ještě předtím se spojili s Augustinem Smetanou, profesorem, který u nich požíval největší důvěry, a požádali ho, aby se postavil do čela studentského hnutí, které, jak doufali, získá záhy podporu většiny studentů. Již události následujícího dne jim daly zapravdu. Když Frič požádal studenty fyziky — druhého ročníku filozofické fakulty, tehdy stále ještě přípravného studia, jímž procházeli ti, kdož se chystali ke studiu na vyšší fakulty—, aby k nim mohl z katedry klementinské posluchárny promluvit, dostalo se mu podpory většiny z nich a ten, kdo protestoval proti tomu, aby student mluvil svémocně z místa vyhrazenému jen profesorům, byl svými kolegy z posluchárny vyhozen. Výzvu ke studentské schůzi, která se měla původně konat v sále v Konviktě, podpořil Frič přečtením dopisu, který mu došel téhož dne ráno od Vojty Náprstka, studujícího ve Vídni. Tento dopis zapůsobil na náladu, která mezi českými studenty zavládla:

Bratří! Jste členové věkoslavné univerzity, jež provždy brala nejživější účast při všech osudech vlasti! Připomeňte si jen počínání si předků svých za dob švédských.

Oblažení a zesílení vlasti, toť heslo naší doby!

Bratří, jste mocnými činiteli lidské společnosti, již povolání jste časem svým říditi. Nezůstaňte za svými spoluobčany, nedejte se předstihnouti univerzitou vídeňskou, která již také na zvláštní své adrese se ustanovila. Společte i dorozuměte se mezi sebou a se všemi bratry ostatních fakult k obhájení všeobecných zájmů a jmenovitě vlastní své univerzity. Povzňte společný hlas svůj ve zvláštní adrese k trůnu Jeho Veličenstva.

Bratří! Vyzýváme Vás k součinnosti a očekáváme z Vašeho středu souhlasnou odpověď¹⁾

Vojta Náprstek, autor dopisu, se účastnil hnutí od samého počátku, od shromáždění vídeňských studentů 7. března 1848 v hospodě na předměstí Alser, kde ponejprv byla vyslovena myšlenka zaslat panovníkovi petici. Po poněkud zmatených jednáních dne 9. března bylo konečně 11. března vypracováno znění petice, která po úvodní preambuli, v níž se hovořilo o „ochotě studentstva společnou vlast proti všelikému nepříteli brániti, ať hrozí od západu nebo východu“, a protože „svoboda k velkým skutkům způsobitelnými činí a usnadňuje těžké zkoušky s vytrvalostí skládati, uskutečnění svobody za tak osudných světových okolností jest náležitou potřebou“. Pak následovaly konkrétní požadavky: svoboda tisku, slova, učení a vyučování, svoboda vyznání, všeobecné zastoupení lidu a reforma Německého spolku.²⁾ Náprstek si v té chvíli získával čelné místo mezi slovanskými studenty ve Vídni, jeho iniciativa při zaslání vídeňské petice do Prahy povzbudila pražské vysokoškoláky k akci. Ještě krátce před polednem v pondělí 13. března se rozběhla v opisech po Klementinu, Karolinu i učebnách techniky.

V úterý nato, ačkoliv měli volný den, se studenti sešli znovu a seznámili se s prvním nástinem pražské petice a zvolili své zástupce do výboru, který ji měl vypracovat. Zástupci všech ročníků univerzitních i studentů techniky se sešli s několika dalšími studenty 14. března navečer v místnostech malířské akademie, a tam jim iniciátoři, z nichž jedním byl Frič, předložili návrh, na kterém se krátce předtím dohodli s Augustinem Smetanou. Ten obsahoval šest bodů:

1. Za ohledání školních potřeb zvláštním výborem, do něhož povolání býti měli nejproslulejší jak čeští tak němečtí mužové — učenci naší vlasti.

2. Za úplnou svobodu přednášek a jejich slyšení po způsobu německých univerzit.

3. Za svobodu tisku.

¹⁾ Josef V. Frič, Paměti, 2. vyd. Praha 1891, sv. 2., s. 278—279.

²⁾ Josef J. Toužimský, Na úsvitě nové doby. Praha 1898, s. 101.

4. Aby studentstvo podřízeno bylo zvláštnímu, jím samým zvolenému akademickému soudu.

5. Za uvedení obou zemských jazyků do všech nižších i nejvyšších škol.

6. Aby zřízeny byly zvláštní studentské, a to bezplatné tělocvičny, šermovny a plovárny.

Frič s odvoláním na své poznámky připravené k této schůzi ukazuje, jak úzkostlivě bylo v této fázi dbáno rovnosti obou národů — jeden důvěrník studentů měl být vždy Čech a jeden Němec, a konečně: „Kdo chce Lehr- und Lernfreiheit, musí též dopustiti, aby se česky přednášelo! — Freier Meinungs Austausch — a kdo by zneuznával rovné právo jinak mluvícího svého krajana, by prostě byl zrádcem na nás stejně oduševňující svobodě!“³⁾ Zdá se, že v předběžných jednáních větší rozpory vyvolal požadavek techniků, aby jejich škola byla přijata za pátou fakultu univerzitní, který nebyl po chuti mnoha univerzitanům, zvláště právníkům. 14. březen byl dnem mnoha setkání mezi studenty a již večer bylo jasno, že to nebude konviktský sál, kde se 15. března sejdou studenti, ale že jediná místnost, která se zdála být místem vhodným pro celouniverzitní schůzi, je velká aula Karolína. V noci ze 14. na 15. března studenti přespávali, podle Fričova svědectví, u domovníků v Klementinu, Karolinu i na technice a někteří dokonce po katedrách různých poslucháren.

15. března pokračovalo projednávání petice, přičemž vedení se ujal Uffo Horn,⁴⁾ jedenatřicetiletý bývalý pražský student a literát, který se právě vrátil z Drážďan do Prahy, s níž byla jeho literární tvorba těsně spjata, a stal se naráz čelnou osobností pražského studentského ruchu, jak jej zachytily i četné dobové litografie. Frič tvrdí, že to byl on, kdo doplnil petici o požadavky, aby studenti mohli svobodně navštěvovat zahraniční univerzity a zakládat spolky na základě zásad vyslovených ve statutech mnichovské univerzity. Z jeho pera prý pochází i úvodní partie petice, která sice ještě panovníka „pokorně žádá“, vcelku však vyznívá mnohem sebevědoměji než o čtyři dny starší petice vídeňských studentů. Při konečné redakci odpadl z původního návrhu požadavek svobody tisku, který se zdál neaktuálním ve chvíli, kdy již z Vídně došla zpráva, že cenzura je zrušena. Také požadavek vytvoření výboru pro „ohledání školních potřeb“ se již zdál být málo konkrétním a na jeho první místo přišel požadavek zrušení diskriminace nekatolíků, židů a také protestantů při obsazování profesorských míst i při přístupu

³⁾ Frič, cit. pr., sv. 2, s. 280—281; Karel Kazbunda, České hnutí roku 1848. Praha 1929, s. 55.

⁴⁾ Constant von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 9. Theil, s. 292—296.

ke studiu. Požadavek svobody přednášek byl rozdělen do dvou bodů, z nichž první žádal širokou volnost při vyučování a druhý pak zjednodušení zkušebního systému. Petice byla odeslána a také otištěna dvojjazyčně,⁵⁾ když německý originál byl umístěn na druhém místě a na místě prvním byl otištěn český překlad, který si neodvážil přeložit žádný z přítomných českých studentů, a tak jeden z předních organizátorů, právník Josef Jireček navštívil 16. března Františka Palackého v jeho domě v Pasířské ulici a požádal jej, aby petici do češtiny přeložil. Ten mu vyhověl a okamžitě mu české znění nadiktoval a pak vlastnoručně Jirečkův záznam opravil.⁶⁾ Palackým přeložený český text zní:

Vaše cís. král. Milosti!

Přesvědčení jsouce, že staré akademické ústavy nemohou více odolat bouřím nynějšího věku, osmělujeme se prositi nejponíženěji Vaši Milost, aby ráčila zásadu reformy rozšířiti i na vyšší školní ústavy. Čeho my, volení zástupcové ce'ého studentstva společně s posluchači polytechniky od Vaší Milosti prosebně žádáme, jest svodem takých řádů a zřízení, jakovéž u všech vzdělaných a dospělých národů odedávna zavedeny a za prospěšné shledány jsou.

Prosíme nejponíženěji:

1. Aby žádná schopná hlava za příčinou svého náboženského vyznání od učitelských stolic na vyšších školách vyloučena nebyla: aby nikdo proto ve vzdělání a v dalším prospěchu povolání svého omezován nebyl.
2. Aby uvedena byla úplná svoboda vyučování a učení se, a dovolení k vyučování aby nikdy nebylo jako posavád libovolně omezováno a zkracováno.
3. Aby bylo každému možné učiněno vzdělati se dokonale v obou jazycích zemských, a to ve všech předmětech vyučování vůbec.
4. Aby dovoleno bylo navštěvovati také cizí univerzity i v běhu studií.
5. Dosavadní řád zkoušek aby na ten způsob proměněn byl, aby volno bylo tak řečené povinné předměty slyšeti pořádkem a časem každému vhodným, aby způsobilost k státní službě i ku praxi závisela jedině od přísné státní zkoušky.
6. Prosíme, aby přivtělen byl ústav polytechnický k universitě co zvláštní, všemi příslušnými právy nadaná fakulta.

⁵⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, s. 182.

⁶⁾ LA PNP, pozůstalost Josefa Jirečka, kde uložen Jirečkovou rukou poznamenáno, kdy a kde tento překlad vznikl. Srv. Jan Havránek, Předpoklady působení české kultury v Čechách. In: Město v české kultuře 19. století. Praha, Národní galerie, 1983, s. 108—122.

7. Aby stát pečoval o fyzické vychování zřízením tělocvičných ústavů a plováren a ustanovením platu pro potřebné k tomu učitele.

8. Aby dovoleno bylo studentstvu spojovati se v jednoty a k tomu cíli aby za základ položeny byly statuty o jednotách nejnověji na univerzitě mnichovské vydané.

Všichni nejponíženěji podepsaní osmělují se skládati prosby své s úplnou důvěrou u trůnu královského, nadějíce se, že svatá horlivost, kterou nadšení jsou, spravedlivého uznání dojde.

Avšak přijetí petice nebylo jediným smyslem schůze karolinské. Znamenala mnohem více, byla projevem pevného odhodlání studentů nejen prosadit požadavky uvedené v petici, ale stát se významnou hnací silou revolučního proudu, která strhává váhající a nutí k ústupkům ty, kdo chtěli zachovat ze starých řádů co nejvíce. Atmosféra schůze přímo dýše z líčení Toužimského:⁷⁾

Dlouhé řady studujících ubíraly se před čtvrtou hodinou k staré univerzitní budově u Stavovského divadla, jež u věčnou paměť zakladatele univerzity, Karla otce vlasti, nazvána Karolinem. Od Klementina kolem radnice, kde zástupy shromážděného lidu jedva se protlačili, přišli filozofové a část mediků, od technického ústavu kolem Průmyslové jednoty posluchači techniky. Aul'a byla však zavřena. Akademický senát radil se právě o tom, co činit. Děkan právnické fakulty, prof. dr. J. Fischer domlouval studentstvu, aby mělo strpení, že rektor magnificus opat Zeidler na Strahově není dosud přítomen a bez jeho souhlasu nechce ničeho podniknouti. Akademický senát se usnesl, že zúčastní se schůze se studentstvem. Spolu vyslal sem Svatováclavský výbor dra Gablera, aby působil na studentstvo ve smyslu výboru. Mohutné „Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus“ zaznělo z mnoha set hrdel ve dvoře, na chodbách a pavlačích shromážděných posluchačů. Zatím však nalezen byl klíč u pedela, jež jeho dceruška bezděky vydala. „Jest otevřeno!“ ozvalo se volání a všichni spěchali do staré velké síně v prvním patře, vyzdobené nádhernými freskovými malbami, obrazy českých králů a kancléřů i rektorů univerzitních, v níž na estrádě pod baldachýnem vystupuje čestné místo kancléřské a kolem malebně vyjímaly se prapory studentských legií z bojů proti Švédům i z pozdějších proti Napoleonu Bonapartovi. Všechna místa i akademickým hodnostům vyhrazená, byla za veselého šumu rychle obsazena. Nikdo nenamítal ničeho proti tomu, nikdo se neohrazoval a za chvíli dostavil se děkan dr. Fischer ruku v ruce s Uffem Hornem na estrádu a za nimi hned dr. Gabler.

⁷⁾ Toužimský, cit. pr. s 86—92.

První ujal se slova dr. Gabler, jenž jménem Svatováclavského výboru shromážděné žádal, aby studentstvo k hájení pokoje a pořádku spojilo se s měšťanstvem a s ním společně o vhodných prostředcích k tomu cíli vešlo v porady. Po něm se ujal slova Uffo Horn. „Jako starý student almae matris“, mluvil zvučným hlasem za všeobecného ticha, „prosím, aby mi bylo dovoleno v shromáždění též několik slov pronést“. Když ozval se hlučný souhlas, pokračoval: „V cizině dalek domova zvěděl jsem o událostech v mé vlasti sběhlých a ihned jsem pospíšil, abych svým rodákům nabídl své služby, kdyby jich měli zapotřebí. Zde jsem ve Vašem středu, milí bratři, hotov zasaditi se s vámi o statky a potřeby každému mladistvému srdci nejdražší. Kterak jsem potěšen, že shledávám srdce vaše, jak jsem očekával.“ Za potlesku a volání, aby pokračoval, mluvil pak o staroslavném vysokém učení, o časech, kdy nepřítel překročil hranice české a studentstvo mocně se mu opřelo, a o novějších časech, z kterých ještě památka v aule se chová. Poukázal pak na prapor studentské legie, rozstřílený a rozbitý, jako svědka těch dob a zmužilosti studentské. Při slovech těch vztyčen byl prapor a za burácejícího jásotu a mávání klobouky postaven na estrádě. Uffo Horn vyzýval pak studentstvo, aby prosby své a přání společně položilo na stupních trůnu královského majestátu. Radil pak, aby studentstvo každého roku volilo výbory, které zákonnou cestou jeho usnesení a prosby akademickému senátu jako představenstvu k podání králi by odevzdávalo. Žádal též, aby studentstvo poslechlo hlasu výboru, v hájení pokoje a pořádku vydatně se zúčastnilo a zvláštní sbor zřídilo. „Zvláštní sbor a Uffo Horn náš vůdce!“ bylo na to jednomyslnou odpovědí.

Poté ujal se slova děkan dr. Fischer jménem senátu, přál shromážděným, aby je ovanul a osvítil duch slavných předchůdců, a přislíbil podporu akademického senátu k splnění přání a požadavků studentských. Dr. Gabler odporučoval ne zvláštní sbor, ale spojení s měšťanskými sbory, v čemž nedošel souhlasu. Zatím provázen od studijního direktora, guberniálního rady rytíře Nádherného dostavil se rektor opat Zeidler, jenž prohlásil, že nazejtří se odbývá schůze akademického senátu, ve které přijme přání studentských výborů, že s akademickým senátem je uváží a mocnáři k milostivému vyslyšení předloží. Slova ujal se ještě děkan Fischer, any ozvaly se hlasy: „Purkmistr přichází!“

S purkmistrem Müllerem stal se ve schůzi naprostý obrat. Přišel, aby přesvědčil studentstvo, by nežádalo za žádný ozbrojený sbor a nepodávalo žádnou petici, a odešel schváliv vše, co shromáždění si přáli. Uvedl se tím, že ohlásil, že dle telegramu právě

ho došlého jest cenzura zrušena a stavy svolány. Po hlučných projevech radosti měl však řeč čistě úřední, jež budila odpor vývody: „Vše pro pořádek a ochranu osoby a majetku,“ a výmluvou, že pro nový sbor je potřebí dvorského patentu. Když pozoroval, že mu selhalo, a Uffo Horn poukázal, že se jedná o požadavky, které akademický senát již slíbil uvážit a králi předložit, a o zvláštní sbor, legii studentskou, která se rozejde, až nastanou klidnější poměry, obrátil purkmistr a uchopiv se nadšeně starého praporu hlásal, že jest přítelem oprav a svobody, ujišťoval, že senát a profesori schválí požadavky studentské a ruku v ruce se studentstvem že zažehnají navždy ducha starosvětských předsudků a přežilí omezenosti. „Novus saeculorum nascitur ordo!“ volal. Nový věků rodí se rád! „Ať žije, vzrůstá a vzkvétá naše starobylá aula, staroslavná univerzita Karlo-Ferdinandova!“ končil svou řeč.

Mnozí posluchači unesení obratem tím zdvihli purkmistra na ramena a nosili po aule. Uffo Horn ujal se pak opět slova ve prospěch petice za legii. Odznakem vašim — pravil — bude na levém rameni bílý kříž, který pod pontifikátem svobodomyšlného papeže Pia IX. znamená vítězství světla nad temnotou, bratrství všech národů, návrat k původnímu demokratickému křesťanství a volnost slova a svědomí.

Shromáždění v aule zakončilo divadelně působivým výjevem: Purkmistr chopiv se praporu přísahal, že má k studentstvu úplnou důvěru a že věrně chce státi k věcem studentstva, když dotknutím se posvátného palladia probudil se v něm starý student. Pozdvižené jeho pravice chopil se Uffo Horn, tiskl ji a jal se purkmistra pod praporem líbat. Nadšený, jednomyslný a dlouho trvajícím souhlasem provázal výjev ten.

Tolik svižně napsaný epický popis událostí ve velké aule od vnuceného přístupu až po líbání s nejvyšším představitelem státní moci v městě Praze. Když jej srovnáme s dobovými zprávami, uvidíme, že je třeba jej v drobnostech doplnit. Především purkmistr vzpomínal na svá mladá léta zcela konkrétně, a to na dobu, „kdy před třiceti lety v témže sále s podobným citem [studentstvo] pohromady bylo“, tj. vzpomínal na rok 1818 či spíše 1819, na léto studentské pouti na Wartburg, na hnutí, které bylo pak Metternichem tvrdě potlačeno, i když nelze určit, kdy a zda vůbec se pražští studenti v aule sešli. Domnívám se, že k ničemu takovému nedošlo, protože se o tom nezachovala žádná dobová zpráva. Purkmistr se zpočátku stejně jako Gabler stavěl proti vytvoření samostatné studentské legie a chtěl, aby se ozbrojený studentský sbor „přivtělil druhým sborům měšťanským, poněvadž ke zvláštnímu sboru studentů zapotřebí jest zvláštního povolení ode dvora. Studenti ale stáli a zůstali

na svém. Přípověděv pak purkmistr, že se stran petice přičiní, seč jednoduchý purkmistr pražský bude, žádal, aby sbor měl při všem jednání na mysli zásadu: Všechno pro pořádek, ochranu osobní svobody a jmění, aby osvědčil před světem ducha i dávnou slávu učení Pražského.⁸⁾ Purkmistr tedy udělal na studenty lepší dojem než zástupce Svatováclavského výboru Vilém Gabler, měl ovšem lepší informace; ve chvíli, kdy mluvil, věděl, že revoluce dosáhla ve Vídni prvního velkého úspěchu, zrušení cenzury.

Studenti se na konci tohoto shromáždění pokládali za vítěze. Pražské noviny, tehdy ještě řízené Karlem Havlíčkem, svou zprávu o něm uváděly slovy: „Vzeš'a naší slavné univerzitě opět doba slavná, doba činů... Rokem 1848 došlo půltisíciletí university, a naše Alma Mater čím více stárne, tím mladší jest; slavic vážený věk svého bytí pozdravuje zároveň radostné jitro, kde se národ Český vnově zrodil, jitro, kde po nadějně zoří snad slunce vyjde, když měsíc právě pominul.“ Později ve vzpomínkách nacházeli účastníci tohoto shromáždění trpká slova pro studentskou lehkověrnost a farizejství purkmistra a jemu podobných, ale v radostný březnový den všichni jásali. Následovaly krátké schůzky v karolinských a klementinských posluchárnách, na kterých byly zvoleny výbory, jež se ještě v šest hodin večer sešly v Českém sále v Klementinu a jednaly tam o petici. Zřejmě ji tam také definitivně sestavili a předběžně podepsali, zatím jen v německém znění. Již zvečera se ve městě proslýchlo, a nejvyšší purkrabí hrabě Stadion to pak slavnostně večer v divadle ohlásil, že císař přislíbil konstituci, svobodu tisku a zřízení měšťanských gard.

Druhého dne, 16. března táhli členové studentských výborů v průvodu s peticí, nyní již česko-německou, z Klementina přes náměstí, „kde před radním domem vo'ali měšťanstvu slávu, která nezůstala bez upřímné odpovědi“, a pak v doprovodu mnoha studentů i jiných osob vstoupili do velké auly, nyní již předem otevřené, a tam Uffo Horn před rektorem a profesory přečetl studentskou petici a požádal je o podporu studentských požadavků.

Dne 16. března v 6 hodin večer se sešel v malém sále v Karolinu akademický senát ke společnému zasedání s učitelskými sbory teologické, právnické, medicínsko-chirurgické a filozofické fakulty a polytechnického studia za předsednictví rektora, strahovského opata Jeronýma J. Zeidlera, aby projednal žádosti univerzitního studentstva a studentstva stavovského technického učiliště a aby se akademický senát postavil do čela předložené petice a podpořil ji. Po přečtení petice a ocenění některých jejích bodů bylo rozhodnuto petici pouze doplnit slovy: „Aka-

⁸⁾ Pražské noviny, 19. 3. 1848, s. 91.

demický senát a spolupodepsané učitelské sbory se plně připojují k této petici,“ a poté petici opatřenou příslušnými podpisy vrátit výborům studentstva s poznámkou, že vzhledem k tomu, že tato petice je adresována také spoluvládci, který ale není oficiálně ještě znám, je třeba ji přepsat a adresovat bezprostředně Jeho Veličenstvu. Studentské výbory s touto připomínkou souhlasily a předložily později přepracovaný čistopis petice k podpisu. Mezitím jednal akademický senát o požadavku studentstva, které vytvářelo vlastní legii s volenými veliteli „za účelem udržení pořádku a klidu v Praze“, aby vybral dva členy akademického senátu, na které by se velitelé legie mohli obracet v naléhavých záležitostech, aniž by museli žádat o radu a poučení akademický senát. Senát se usnesl zvolit pouze jednoho svého člena, který by byl studentům k dispozici v naléhavých a méně důležitých případech, a touto funkcí pověřil děkana právnické fakulty Fischera s tím, že kdyby byl zaneprázdněn, měl ho zastupovat děkan lékařské fakulty Ryba.

Dále projednával akademický senát vzhledem k tomu, že koncese poskytnuté panovníkem, tj. „svobodnější slovo, svobodnější tisk, které prospívají literárnímu ruchu, znamenají dar, který panovník poskytl inteligenci“, a proto ovlivní také univerzitu, návrh, že by je bylo třeba oslavit slavnostními bohoslužbami. Ačkoliv se filozofický děkan Augustin Smetana vřele přimlouval za uspořádání těchto bohoslužeb, bylo jednání odloženo až do té doby, kdy dojde písemné oznámení těchto koncesí. Naproti tomu bylo usneseno, aby Karolinum bylo slavnostně osvětleno, což měla zajistit správa univerzitních budov. Na Karolinu měl být umístěn transparent s nápisem: „Sláva Ferdinandovi! Sláva Čechům! Svornost! — Hoch lebe Ferdinand! Böhmen hoch! Eintracht!“

Zasedání akademického senátu a příslušných učitelských sborů pokračovalo následujícího dne, kdy studenti předložili čistopis petice upravený podle připomínek senátu. Petici předal jejich mluvčí Uffo Horn. Čistopis byl potom kolacionován s originálem o den dříve studenty odevzdaným, pak podepsán senátem a učitelskými sbory a vrácen Hornovi za přítomnosti všech studentských výborů s tím, aby své podpisy připojili také studenti. Studenti, kteří již dříve na výzvu „výboru občanů“ (tj. Svatováclavského výboru) zvolili své „deputáty“, kteří měli odjet do Vídně s měšťanskou delegací, požádali senát, aby se k deputaci připojil svými představiteli, jedním členem senátu z řad doktorů a jedním profesorem. Senát navrhl právnického děkana Fischera a profesora Redtenbachera, kteří s velkou radostí a ochotou toto pověření přijali.⁹⁾ Studentskými členy deputace byli právník Edmund Holenia, Němec, stej-

⁹⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 220/48, viz příloha 1.

ně jako filozofy vyslaný Uffo Horn, medik Josef Pečírka, technik Adolf Bradka a bohoslovec Ferdinand Šebánek.

Události na univerzitě se těsně proplétaly s oslavami, které po ohlášení pádu Metternichova a zrušení cenzury — a také nejasného příslibu konstituce — probíhaly na pražských ulicích, kde najednou na všech rozích byly prodávány letáčky s politickými projevy a satirickými verši, s písněmi i karikaturami. Knihtiskaři byli prvními, kdo v revoluci dosáhli vítězství. Atmosféra vzrušeného očekávání věcí příštích, optimismu a nadšení strhla však všechny, také profesory univerzity a techniky. Souhlasili všichni s požadavky, které akademický senát také jejich jménem podepsal? Vždyť ještě před třemi dny reagoval profesor Padlesák, který přišel do posluchárny ve chvíli, kdy ve třídě fyziky stále ještě ke studentům filozofické fakulty řečnil Josef V. Frič, zcela nepřátelsky. Ačkoliv student rychle opustil katedru i posluchárnu, zahájil profesor svou pravidelnou hodinu „strašným kázáním“ a slíbil, že ještě téhož večera se sejde sbor fakulty a přísně potrestá výtržníky.¹⁰⁾

Zdá se, že i mnozí z profesorů nezůstali hluší k pokrokovým myšlenkovým proudům, které se zvláště v posledních letech předbřeznové doby probíjely na povrch vzdor represím a tlaku cenzury, jež byly ostatně oslabeny i tím, že v samotné byrokracii měly pokrokové myšlenky dost skrytých stoupců. Ovšem rozhodující složkou univerzity jako korporace byly stále ještě sbory doktorů v čele s volenými děkany, které tvořily fakulty. Jejich členy byli všichni imatrikulovaní doktoři, kteří na pražské univerzitě promovali, a také ti, kdož se po promoci na jiné univerzitě přihlásili za členy fakulty, protože působili v Čechách. Byly to korporace různě početné. V roce 1845 čítal sbor doktorů teologické fakulty 43 členy a fakulty filozofické 59 členů, avšak fakulta právnická registrovala 244 doktorů a lékařská dokonce 709 doktorů.¹¹⁾ I když nemalá část lékařů a právníků žila a působila mimo Prahu, bylo vždy dost těch, kteří se mohli sejít, když je děkan fakulty svolal. A děkan Halla tak učinil již den po schválení studentské petice akademickým senátem. 17. března se sešli v Karolinu členové lékařské fakulty — podle podpisů jich bylo třicet — a obrátili se ve svém podání k akademickému senátu. Ve středu jejich zájmu byly otázky všeobecně politické, otázky budoucí ústavy, při jejímž vypracování jistě připadne inteligenci a univerzitám, kde je soustředěna, velká úloha. Petice z 15. a 16. března, k níž se hlásili, obsahovala jen to hlavní, a muži vědy jsou povoláni k tomu, aby ještě mnohé vysvětlili a doplnili, hlavně pokud se týče shromáždovacího a petičního práva a také amnestování všech, kteří byli oběťmi starého systému. Dále požadují:

¹⁰⁾ Frič, cit. pr., sv. 2., s. 279, 302n.

¹¹⁾ Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1845, s. 328—376, sečetl J. H.

„Zemské zřízení Ferdinanda hněvivého a trestajícího jistě nebude vhodným základem pro zákon, jímž upraví státní záležitosti Ferdinanda dobrotivý a odpouštějící — z krvavé půdy nejtemnější a nejvýše neblahé doby našich dějin nemohou vyrůstat zárodky nejkrásnější budoucnosti, které vzklíčily pod jarními paprsky probuzeného sebevědomí lidu, v mírovém prostředí k nejkrásnější budoucnosti — s tuhými formami dávno již vyžilého feudalismu nelze spojovat požadavky vskutku národní konstituce — ta musí zastupovat stejným způsobem všechny stavy, všechny duchovní i hmotné zájmy národa. Tento nezbytný požadavek se nezdá být dosti zřetelně vysloven tam, kde je požadováno zastoupení všech zájmů měst i pozemkových vlastníků, a právě tak nejsou dostatečně ostře zdůrazněny nezbytné záruky skutečné ústavy.“¹²⁾

Výslovně žádají vyhlášení kontroly tisku porotními soudy a reformu „středověké organizace univerzity“ tak, aby nadcházející jubilejní slavnosti univerzity byly zároveň oslavou její obrody. Za tímto účelem požadovala lékařská fakulta od akademického senátu svolání celouniverzitního shromáždění, „aby názor nejvyšších kapacit v zemi nezůstal nevyслуšen v těchto nejdůležitějších a nejdůsažnějších otázkách.“¹³⁾ Senát se však dříve, než svolal shromáždění celé univerzity, obrátil na jednotlivé fakulty, aby zjistil jejich stanovisko k podnětu lékařů. 23. března projednala tuto záležitost fakulta filozofická na společném zasedání profesorského sboru a členů fakulty. Schůzi předsedal a zápis pořídil děkan filozof Augustin Smetana. Stanovisko tohoto sboru bylo vůči iniciativě lékařů dosti skeptické. Soudili, že záležitost každé korporace je především starat se o to, aby vládě pomohla v reformách tam, kde věcem

¹²⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 224/48. V originále: „Die Landesverfassung Ferdinand's des zürnenden und strafenden werden wohl die wenigsten als die zeitgemäße Grundlage des Staatsgesetzes Ferdinand's des gütigen, des verzeihenden ansehen wollen, — auf dem blutigen Boden des finsternsten unheilvollsten Periode unserer Geschichte sollten nicht die unter dem Frühlingshauche des erwachten Volksbewusstseins auf zufriedliche Weise entwickelten Keime der schönsten Zukunft verpflanzt werden! — mit den starren Formen eines längst überlebten Feudalismus lassen sich die Anforderungen einer wahrhaft nationalen Constitution nicht vereinen — eine solche muß nothwendig alle Stände, die gesamten geistigen und materiellen Interessen der Nation gleichförmig vertreten. Diese unerläßige Forderung scheint in der angesuchten Vertretung aller städtischen und Grundinteressen nicht deutlich genug ausgesprochen — ebenso wie die unerläßlichen Garantien einer wahren Constitution nicht scharf genug hervorgehoben.“

¹³⁾ Tamtéž, citovaná místa v originále: „Die mittelalterliche Organisation der Universität selbst, erscheint dringend eine baldige Reform im Sinne des Fortschrittes und in dieser mehr, als in dem bisherigen, für die Hebung des geistigen Elementes größtentheils gleichgültigen Vorbereitungen kaum eine würdige Jubelfeier- und mit ihr zugleich eine Feier der Wiedergeburt begangen werden.“ O několik řádků dále pak: „Ein hoher akademischer Senat! wolle die gesamten Universitäts-Mitglieder noch einmal zu einer allgemeinen Versammlung mit genauer Bezeichnung des Zweckes derselben gütigst zusammenberufen, auf das das Urtheil der höchsten Capacitäten des Landes in dieser wichtigsten und eingreifendsten Lebensfrage nicht ungehört bleibe.“

nejlépe rozumí, tj. ve věci budoucí organizace univerzity; věci týkající se všeobecné rakouské ústavy je třeba přenechat vybraným mužům z celé země a státu, porada členů univerzity o této věci by v dané chvíli neměla velkou cenu, univerzita by však měla projednat ty body svého podání — čímž je zřejmě míněna petice z 16. března —, které vyžadují vysokoškolského vzdělání, a měla by se proto vytvořit zvláštní komise.¹⁴⁾ Mohlo by překvapit skeptické stanovisko fakulty, v jejímž čele stál Augustin Smetana, rádce studentských iniciátorů první akce a dva dny před projednáváním lékařské petice plamenný kazatel při rekviem za padlé vídeňské studenty, uspořádaném v Týnském chrámě. Ale Smetana byl rozvážný, politicky myslící muž, který ostatně i z týnské kazately varoval před unáhlenostmi a radil k systematickému, klidnému postupu při revoluční přeměně politického zařízení.¹⁵⁾

O den později, dne 24. března je datována rektorátu adresovaná odpověď z řad právníků. Neodpovídá tu vůbec děkan, ale studijní direktor, tedy nikoliv představitel korporace, ale státní úředník pověřený dozorem nad výukou. Odmítá zcela myšlenku univerzitního shromáždění, které by bylo třeba nejprve pečlivě a do podrobností připravit. Nejprve se proto měly sejít k přípravným poradám jednotlivé učitelské sbory a fa-

¹⁴⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 257/48, citované místo v originále: „Es ist die Pflicht einer jeden Corporation in der gegenwärtigen Lage die Regierung in allen öffentlichen Angelegenheiten, und zwar zunächst in denjenigen, die sie am besten versteht, zu unterstützen; demnach kommt es auch der Universität zu, vor allem und zuvorderst ihre eigene künftige Verfassung zu berathen und den Plan dafür auszuarbeiten. Eine Berathung der allgemeinen österreichischen Constitution durch die Universitätsmitglieder dürfte für den Augblick kaum von großen practischen Folgen sein, indem diese Angelegenheit vielmehr durch alle ausgezeichneten Männer des ganzen Landes und Staates zu berathen ist; wohl erscheint es als zweckmäßig alle einzelnen Punkte der Eingabe, deren Berathung vorherrschend eine wissenschaftliche Bildung voraussetzt, durch die Universität; und zwar einen jeden durch ein besonderes Comitee vornehmen zu lassen, dabei wäre es den einzelnen Comitees freizustellen, jedenmann bei ihren Arbeiten beizuziehen, dessen Beirath ihnen wünschenswerth erscheint. Prag den 24ten März 1848.“

Dr. Augustin Smetana
Dekan der philosophischen Fakultät“

¹⁵⁾ Toužimský, cit. pr., s. 222—223; Irena Michňáková, Augustin Smetana, Praha 1963, s. 219, kde otištěna ukázka ze Smetanovy autobiografie s textem jeho projevu v týnském chrámu (s. 219): „*Dosud* jsme však ještě ani nepřekročili prahu u tohoto nového věku, světové dějiny stojí na rozcestí a my stále ještě žijeme uprostřed všeobecného převratu, který přinese neočekávané události, stále jsou ještě síly lidstva v prudkém kvasu a jednoho především bude nám zapotřebí. Mám na mysli klid; nikoli však takový klid, kvůli němuž námi dosud ostatní národy pohrdaly, nýbrž klid, který je vlastností rozvážného muže a jehož máme zapotřebí, abychom cenné statky, které jsme získali, uvedli v život a abychom uklidnili hluboce rozbouranou společnost.“ Uvedený citát a ostatně i celé chování Smetanova na jaře 1848 zpochybňuje tvrzení autorky, která na s. 25 své monografie dovozuje, že: „Smetana politikem nebyl, nebyl proto ani dost ‚prozíravý‘ (tj. kompromisní a realistický zároveň) ...“ a dovolává se přitom autority Springerovy. Ovšem politická činnost Smetanova nebyla ve středu zájmu autorky, která ostatně zkontaminovala první Fričovu návštěvu u Smetany s tím, jak byl požádán o projev na rekviem za vídeňské studenty, které by se tak bylo konalo několik hodin před střelbou proti studentům ve Vídni.

kulty. Direktor připouštěl pouze, že by bylo třeba svolat tyto porady brzy.¹⁶⁾ O týden později, dne 30. března vyslovila své stanovisko fakulta bohoslovecká. Plně se připojila k ostatním fakultám v tom, co „in publicis et politicis“ pokládají za dobré, pokud se to nedotýká vnitřních dogmatickocírkevních tezí teologické fakulty. K iniciativě medicínské fakulty na další modifikaci občanské petice se však vyslovila zamítavě s tím, že je třeba vyčkati návratu nové, tj. druhé deputace z Vídně.¹⁷⁾ Ovšem stanovisko teologické fakulty přichází již v jiné situaci než stanovisko filozofů. Teologové mluví o návratu nové deputace, scházeli se tedy v době, kdy již bylo překonáno zklamání z nezdaru první deputace dne 27. března a dne 29. března bylo rozhodnuto vyslat do Vídně deputaci novou.

Studenti se tehdy cítili vítězi a poněkud i tvůrci revoluce. Vždyť ještě dne 16. března se na ně obrátil Svatováclavský výbor s přípísem bezmála ponížným:¹⁸⁾

Velectěným studujícím staroslavné univerzity pražské
Vážení pánové!

Nynější důležité události času daly měšťanstvu pražskému příležitost poznati, jak velice sobě Vás, velectění pánové, musí vlast naše Česká vážiti, a jak mnoho od Vás na časy budoucí může očekávati! Toto ohnivě svatě nadšení pro krále a pro vlast, s druhé strany pak onen příkladný pořádek, který se přitom od Vás zachovává, ukládají níže psanému výboru za povinnost, Vám proto své vřelé uznání projeviti, i abyste přitom věrně a stále setrvali, za to Vás vroucně žádati. A jakož jste se, vážení pánové, v této rozhodné době v přání svém ráčili spojití s přáním a s prosbou měš-

¹⁶⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 258/48. Vyjádření právníckého studijního direktora Leopolda Hasnere von Artha znělo: „An ein löbliches Rectorat der k. k. Universität zu Prag. Note. Die mit der geehrten Note vom 21. März l. J. Z. 224 dem gefertigten Direktor mitgetheilte Petition mehrerer H. Doktoren der Medizin enthält im Interesse der Wissenschaft im Allgemeinen und des Organismus der Universität insbesondere sehr wichtige Momente. Allein sie erscheinen hierin doch nur angedeutet und erheischen eine sorgsame Vorberathung im Detail um so mehr als, wenn über Gegenstände so wichtiger Beziehung in grösseren Versammlungen, in der Versammlung der gesamten geehrten Universität — votirt werden soll, die wissenschaftlichen Prinzipienfragen der dießfälligen Berathung möglichst entwickelt vorliegen müssen.“

Ich habe es daher für nothwendig erachtet; sowohl den löblichen Lehrkörper als die löbliche Fakultät zur diesfälligen vorbereitenden Ausarbeitung einzuladen, worüber sodann meines Erachtens erst eine partikuläre Zusammentretung dieser geehrten Körperschaften wird stattfinden müssen, bevor hierüber eine allgemeine Berathung stattzufinden hätte.

Das Resultat dieser Vorarbeitung und Berathungen werde ich die Ehre haben, in möglichst kurzer Frist zu eröffnen.

K. k. juridisches Studiendirektorat.

Prag am 24. März 1848

Hasner“

¹⁷⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 260. Stránková informace podaná rektorátu (ne akademickému senátu) univerzity děkanátem teologické fakulty dne 30. 3. 1848.

¹⁸⁾ Toužimský, cit. pr., s. 170, faksimile přípísu.

ťanů i obyvatelů pražských, z té příčiny usnesl se nížeapsaný výbor na tom, abyste i Vy byli účastni té deputace, kteráž těchto dnů k Jeho Milosti Císařské z města našeho půjde, totiž tak, aby z každé fakulty, z právnické, lékařské, filosofické i z technické, vyvolána byla vždy jedna osoba, krom toho abyste sobě dohromady zvolili jednoho z profesorů, a jednoho z pánů děkanů z kterékoli fakulty, podle svého dobrého uznání, vcelku tedy šest osob, kteréžto aby se s našimi posly spojili, tak jakož i smýšlením s námi jste spojeni. Za to snažně žádáme, abyste, když nás již nebude, co svědkové očití mohli vypravovati, kterak nové nynější poměry mezi Králem a Pánem, a mezi *vlastí* naší povstaly i kterak se uvedly v skutek.

Od výboru měšťanů i obyvatelů pražských.

Dne 16. března 1848.

Vojtěch hrabě Deym

předseda

Pravoslav Alois Trojan

sekretář

Vilém Gabler sekretář

Inspirátorem této adresy byl dr. Josef Frič, autorem textu Karel Jaromír Erben.

Studenti však byli 16. března zcela strženi budováním vlastního ozbrojeného sboru, Studentské legie. Byl to jen jeden článek v celkové vlně ozbrojování měšťanstva, které bylo tak typické pro počátek jara revolučního roku. Jistě se nošením zbraní a uniforem projevovalo vzrostlé občanské sebevědomí, což platí ještě více o studentech, kteří až na vzácné výjimky byli mladší dvacetičtyř let a tudíž nezletilci podle tehdejšího právního pojetí, avšak hlavní motivace ležela v obavě z lidových, zejména proletářských bouří, jak to výstižně již před více než půl stoletím napsal František Roubík:¹⁹⁾

Typickým zjevem této doby stala se národní garda a jiné ozbrojené sbory, jejichž členové dodávali mírumilovné Praze brzy bojovného vzezření. Toto napodobení francouzského vzoru bylo u nás vyvoláno v život hlavně přepjatými obavami měšťanských vrstev před nepokojí proletariátu a před hrozícím komunismem, jenž se hlavně v Německu počal tehdy projevovati. V zemi bylo málo vojska, v Praze a v průmyslových okresech hlavně severních Čech byly obavy z demonstrací nezaměstnaných a z útoků jejich na továrny a nenáviděné nové stroje, a tak již v březnu slyšíme nejen v Praze, ale i z několika krajů volání po rychlém zřízení občanské stráže k udržení veřejného pořádku a k ochraně soukromého majetku.

¹⁹⁾ František Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, s. 91.

Při ozbrojování patřili studenti mezi nejhorlivější. 16. března odpoledne se již shromáždili, vytvořili legii, která se dělila nejprve na čtyři kohorty (tribus): právnickou, lékařskou, filozofickou a technickou. Civilní i vojenské úřady po rychle vyžádaném telegrafickém souhlasu z Vídně vydaly studentstvu, stejně jako občanským sborům, ze zbrojnice šavle, většinou velké jezdecké palaše, a pušky, které studenti odnesli do auly i na ostatní shromaždiště do Klementina a do techniky. „Téhož dne,“ vzpomíná Frič, „rozřešena také předúležitá otázka částečné naší uniformy, tj. čapek. Právníci volili k nim barvu červenou, nastávající lékaři černou, libomudrci zelenou a posluchači techniky modrou.“²⁰⁾ Čapky byly dole doplněny páskami v zemských barvách, červené a bílé. Společným označením celé legie byl bílý hedvábný kříž na pravém rameni na rukávě, šerpami byli označeni velitelé. „Volení zvláštního vrchního tribuna, pro nějž povstalo nemalé nedorozumění, nemělo platného místa odstoupením muže, který si posud nemalých zásluh o studentstvo — což mu žádný neupírá — jakož i nadšenou jeho lásku nammnoze získal, Uffo Horna.“ Funkce tribuna major se pak ujal purkmistr Müller a do čela setnin byli zvoleni profesoři, Frič však o volbě pochyboval a v pamětech napsal: „Nevím z jakých pokoutních voleb povýšili juristům tribun dr. Veselý, medikům dr. Patruban (miláček studentstva), filosofům prof. Exner (přítel Frant. Thuna) a později teprv Koubek, technikům pak Hirzenfeld.“²¹⁾ Kohorty byly rozděleny na centurie pod velením centurionů a ty zas na dekurie s dekuriony v čele. Od 20. března se proměnily nádvoří Karolina, Klementina i polytechniky v Dominikánské (dnešní Husově) ulici ve cvičiště, kde pedelové, jimiž se stávali vysloužilí poddůstojníci a jiní podobně kvalifikovaní muži, uváděli studenty do tajů pořadových cviků. Do legie se ihned přihlásili i žáci nejvyšších tříd všech tří pražských gymnázií, jimž bylo tehdy zpravidla teprve 16 let. Z nich byla zřízena kohorta gymnazistů v síle asi 300 mužů. Jejím tribunem se stal profesor F. H. Kratochvíle, později jím byl Václav Klicpera. Podobně byla prý zřízena i kohorta realistů s tribunem Josefem Wenzigem. Vcelku se uvádí stav studentské legie 3600 mužů, z toho skoro 1700 techniků,²²⁾ a právě technici to byli, kteří při druhé vlně studentských demonstrací v posledních dnech březnových byli v popředí.²³⁾

Studenti a jejich učitelé, kteří odjížděli s pražskou deputací do Vídně, chtěli vedle jednání o své petici především navázat spojení s ví-

²⁰⁾ Frič, cit. pr., sv. 2, s. 299; Toužimský, cit. pr., s. 155—157; František Augustin Slavík, Dějiny českého studentstva, Praha 1874, s. 49—50.

²¹⁾ Pražské noviny, 19. 3. 1848, s. 91; Frič, cit. pr., sv. 2, s. 298.

²²⁾ Slavík, cit. pr., s. 51.

²³⁾ František Jílek, Pražská polytechnika a její studenti v revolučním roce 1848, Sborník Národního technického muzea 4, Praha 1965, s. 268—366, zvl. s. 289—291.

deňskou aulou, proto již z Prahy s sebou odváželi poselství vídeňským studentům, které znělo:²⁴⁾

Na studentstvo vídeňské!

Akademičtí bratři!

S radostnou hrdostí hledíme k Vám, jimiž přáno bylo předcházet nám skutkem smělým, srdnatým. Vy jste se vrhli rozhalenou hrudí v bouři blesků. Vy jste se postavili v čelo lidu, jak se sluší jinošstvu, které nevázáno posud žádnými ohledy obětovati může život svůj záměrům vznešeným. Studující nesl až posavad nejtrpčeji všeobecnou potlačovanost, neboť nebylo mu toliko snášeti nátisk tento: měl i smutný osud před očima, že měl později být snížen za mimovolný nástroj, aby opět jiné potlačoval. Nátisk shora naléhal mu bolestně na mysl, nátisk zdola na srdce: smutný byl osud studujícího.

Sláva Vám, jenž jste pozdvihli první hlasu svobody, sláva Vám za příklad, ježž jste nám všem dali! Čest a věčná sláva bratřím za svatou věc padlým! Společně s Vámi pláčeme nad mohylou jejich, nad ní podáváme Vám rukou svých k věčnému pobratimství. Krví svou utužili pevněji svazek národů Rakouských, smrtí svou osvobodili nejen nás, nýbrž i dobrého a šlechetného císaře našeho. Svobodně může nyní poslouchati srdce své a oblažiti nás. Zajisté, že vyslyší prosby naše a konec bude nehodnému poručnictví, jež jsme tak dlouho s nevolí snaželi.

Od nynějška budeme prospívati opravdu národu, a dostávati úplně povolání svému.

Bratři! Jasná budoucnost rozvírá se před námi, svoboda ve státu, svoboda ve vědě! Svornost nám dopomáhej zachovati to, čehož vydobyl mužný Váš čin. Opatruj Vás Bůh!

V Praze, 18. března 1848

Výbor Českého studentstva:

Jos. Pečírka, z fakulty lékařské; Josef Frič, studující filosofie; Vilém D. Lambl, z fakulty lékařské; Adolf Brádka, polytechnik; Edmund Holenia, Hörer der Rechte; Václav Kleinert, polytechnik; Josef Jireček, studující práv; Ferdinand Šebánek, bohoslovec; Krása, studující filosofie; Josef Baudiš, bohoslovec.

Studenti, kteří cestovali s pražskou deputací do Vídně, se výrazněji projeví v Olomouci, kde se jich při zastávce zmocnilo studentstvo olomoucké a v pochodňovém průvodu je vedlo do města až k jejich dočasnému obydlí.²⁵⁾ Bezpochyby tato krátká zastávka pražských studen-

²⁴⁾ Toužimský, cit. pr., s. 163.

²⁵⁾ Toužimský, cit. pr., s. 204.

tů dala podnět k tomu, aby také olomoucké studentstvo vypracovalo svou petici a zároveň s deputací města Olomouce ji pak odvezlo do Vídně. Z deseti požadavků byly mnohé shodné s pražskými, zvláště pak jazyková rovnoprávnost. Odlišným požadavkem, navíc zdůrazněným tím, že byl dán na první místo, byl požadavek zvýšení učitelských platů, zvláště na venkově.²⁶⁾

Ve Vídni tamní Akademická legie postavila české delegaci čestné stráže před hostincem, v němž byla ubytována, mezi strážnými tu byl i Vojta Náprstek. Studenti pražští se pak odebrali v doprovodu vídeňských legionářů spolu s děkanem Fischerem a některými členy pražské deputace na univerzitu do auly, která se stala hlavním shromaždištěm revolučních studentů.

Čechové v aule vídeňské přijati byli s jednomyslným nadšením.

Děkan Fischer představoval jednotlivé zástupce a promluvil o svornosti a vzájemném sblížení všech rakouských národů. Slova jeho byla bouřným souhlasem přerušována. Potom promluvil rektor magnificus university vídeňské, jenž svornost a vzájemnost národů rakouských na sebe ve svých potřebách odkázaných velebil jako vznešený úkol studentstva. Uffo Horn poukazoval na pražské vysoké učení, jež nyní také slovanským se může zváti, a tlumočil pozdravy českého národa. „Slované nežádají si ničeho, než aby volně se mohli vyvíjeti a výsledky vzdělání jiných národů v pokoji si osvojovati. Slované jest hrdý, ale vděčný a dostačí jediný pohled na dějiny Čech a Polska k poznání, že Slované často tasili meč za svobodu jiných, ale nikdy, aby jiné podmanili.“ Potom četl adresu studentstvu vídeňskému. Pečírka četl pak tutéž adresu česky a promluvil k slovanskému studentstvu vídeňskému. „S hrdostí na vás pohlíží matka Slavie,“ pravil. „Slovanská krev byla první, která zde pro svobodu tekla jako pevná pečeť nového života našeho. Jakmile první zpráva o vašem hrdinném činu, studenti, k nám přiletěla, hned jsme povstali všichni plni ohně pro svobodu, a buďte ujištěni, že meče z pěstí nepustíme, dokud národové v bezpečném přístavě blaženosti se neoctnou. Pak ale, Slované, naše dílo nebude ještě u konce, budeme míti ještě jinou velkou úlohu před sebou, vypěstování vzájemnosti slovanské. I obracím se k vám nejprve, bratři Slované, jsa toho přesvědčení, že vám na tuším spojení s námi Čechy a Moravany velice záležeti musí. Vám hrozí největší příval, musíte býti hradbou a stráží naší a abyste se přívalu tomu opřítí mohli, jest svazek s námi nejdůležitější potřebou. Spojení Čechoslované budou pak prostředníkem mezi slovanskými národy Rakouska, jedné

²⁶⁾ Jan M. Černý, Boj za právo, část 1., Praha 1893, s. 41.

ruky podají bratrům na jih, druhé bratrům na východ a slavná duševní říše Slovanstva vynikne pak v mocnářství Rakouském. Sláva Vámi“ Za jáсотu a vzájemných pozdravů a bratření vzchopili se pak shromáždění, aby vyprovodili Čechy k jejich hospodě. Pedel s žezlem, rektor magnificus se zlatým řetězem, mnozí profesori a doktoři kráčeli v čele dlouhého průvodu, v němž německé a slovanské studentstvo provázelo české soudruhy a Čechy z auly k Matschackerově dvoru, kde rektor, profesor Hye a jiní profesori s nimi se rozloučili.²⁷⁾

Do Prahy zatím docházely z Vídně jen optimistické zprávy o tom, jak její poselstvo bylo všude vítáno a zdraveno. V tom vítání a zdravení bylo nadšení revolučních dnů. Přispívalo k němu také to, že Vídeňáci Čechům nerozuměli, jinak by Pečírkvův v podstatě austroslavistický projev sotva byla aula přijala tak nadšeně. Naopak Čechy v Praze jistě potěšila telegrafická zpráva z Vídně: „Deputací měšťanstva Pražského byla 22 t. m. od Císaře milostivě přijata a srdečnou českou řečí pozdravena.“ Samotná scéna, která tak potěšila, že se chystalo velkolepé uvítání deputace,²⁸⁾ vypadala prý tak, že po projevech pražských zástupců — poslední mluvil děkan Fischer, který se přimlouval za splnění požadavků studentské petice — „císař a král Ferdinand svým dobrosrdečným, tichým způsobem usmívaje se a kývaje poslancům přečetl tuto odpověď: „Vítám vás, milí Češi! Příchod váš mne srdečně těší. Vůli svou císařskou dám vám zjevití skrze vašeho krajana, ministra presidenta Kolovrata.“²⁹⁾ Snad jedině skutečnost, že císař promluvil, a navíc promluvil česky, mohla vyvolat naděje, které pak byly zklamány.

Zcela neuspokojivé znění kabinetního listu z 23. března 1848, s nímž se vracela pražská deputace, vyvolalo všeobecné zklamání; nejrychleji a nejvýbušněji odpověděli studenti, jak o tom vypovídá dobová zpráva Pražských novin o návratu pražské deputace 27. března odpoledne:³⁰⁾

S jáсотem, břinkotem šavlí, voláním a mlčenlivým odchodem od-

²⁷⁾ Toužimský, cit. pr., s. 213n.

²⁸⁾ Pro očekávání spjatá s návratem vídeňské deputace a vůbec pro poměry v tehdejší pražské české společnosti je charakteristická zpráva Pražských novin (23. 3. 1848, s. 96): „Jedná se zde mezi rozličnými jinými věcmi také o to, aby průvod panen přivítal deputaci z Vídně se navracující. Z toho důvodu zařídily zde hned dvě paní sbírku po domech s tím účelem, aby z peněz zde sebraných jistý počet dívek *atlasem bílým* ošatily. Tento způsob ovšem za velmi nevhodný považovati musíme, neboť zajisté nesluší se pro dceru mohovitých rodičů na šaty sbíratí a dívky méně mohovitých nebo chudých rodičů nehodí se zase atlasové šaty kupovat, jest zajisté mnoho jiných důležitějších věcí. A také nyní, kde se o ulehčení všem třídám jedná, nesluší zbytečnou nádheru provozovati. Vyslali jsme vyslance své do Vídně s Bohem, s nábožným obřadem: přivítejme je tedy opět tak srdečně. Z toho ohledu ustanovil se jistý počet dívek z rodin vlasteneckých, že také vyslance naše v Praze uvítají, ale beze vší nádhery ve svých obyčejných svátečních šatech.“

²⁹⁾ Toužimský, cit. pr., s. 212.

³⁰⁾ Pražské noviny, 30. 3. 1848, s. 102.

byla se slavnost, která patřila pouze šťastnému návratu deputace. Vypršel kratinký čas a v malé hodině stala se změna myslí. Ctihodná aula byla toho večera dějištěm bouřlivého výjevu, výjevu, jež možno přirovnati Polskému sněmu... Ohlásilo se, že bude zřízeno zvláštní ministerstvo osvěty a vzdělání, že se v učení stanou změny, jakých nynější čas vyhledává. Panoval náramný hluk, jeden očitý svědek z Vídně vypravoval, co se po odjezdu české deputace ve Vídni dělo, že totiž J. M. Císař vídeňským studentům svobodu vyučování a učení se slíbil. — Hluk se neutišil. Právníci vyšli z auly do posluchárny. Vychodivším připověděl direktor Hasner, že ráno půjde nejvyššímu purkrabí vyjeviti, co se děje. Učinil ale velmi dobře, že na žádost odebral se k němu hned. Vrátil se s připovědí, že se ihned telegrafem do Vídně dá o tom všem vědět a žádal pokoj a mír do obdržení nové odpovědi. Jednohlasně připovědělo se mu to a za půl hodiny chodily ponůcky studentů po městě v rozhodném očekávání.

Srovnáme-li ochotu auly upravit petici dne 16. března s rozhodností, kterou studenti o jedenáct dní později přiměli direktora právnických studií Hasnera, aby ihned zašel za Rudolfem hrabětem Stadionem, poznáme, oč stouplo jejich sebevědomí. To již měli ozbrojení studenti za sebou první velké veřejné vystoupení při rekviem v Týnském chrámě, kdy, jak uznale psaly Pražské noviny o Studentské legii: „Půl druhé hodiny stáli sborové nehnutě před kostelem a k modlení se vešlo po vojensku.“³¹⁾ Se studenty bylo třeba počítat. 28. března se sešli studenti k bouřlivým projevům na Žofíně a na Koňském trhu.³²⁾ Nálada ve městě byla velice napjatá, obchody se zavíraly, cenné věci se ukrývaly, kompromitovaní lidé se chystali odjet z města. Za této situace se po noční návštěvě Hasnerově sešel Stadion s akademickým senátem. Senát mu radil, aby studentům vyšel vstříc. Proto Stadion vydal ještě 28. března vyhlášku, v níž vyhověl všem požadavkům studentské petice, jen v otázce připojení techniky k univerzitě odkázal ještě na jednání se stavy, protože technika byla stavovskou školou.³³⁾ Proto v další fázi jednání o druhou pražskou petici nebylo již studentstvo iniciátorem, omezilo se jen na solidární podporu, jež se projevila třeba v tom, že ozbrojení příslušníci Studentské legie doprovázeli spolu s celým asi dvoutisícovým zástupcem delegáty Svatováclavského výboru na Malou Stranu k paláci nejvyššího purkrabího a nesli druhou pražskou petici, kterou poté Stadion svým podpisem stvrdil.

Ústupek, kterým bylo splnění studentských požadavků, nebyl pro Sta-

³¹⁾ Pražské noviny, 23. 3. 1848, s. 95.

³²⁾ Jilek, cit. pr., s. 289—290.

³³⁾ Kazbunda, cit. pr., s. 84—85, 366.

diona tak těžký, pohěvadž věděl, že vláda ustoupila vídeňskému studentstvu na celé čáře již před ním. Pacifikací studentstva oslabil pražskou nespokojenost o její nejpohotovější, nejtemperamentnější nositele — a ve studentech vyvolal určité iluze, jak se projevily třeba v Pražských novinách, které psaly: „Student stal se svobodným. Ten den byl nejskvělejší, nejradostnější slavnost univerzitní... Ona listina od 28. března je druhá základní tak, jako byla od 7. dubna první. Nové žití začalo v učení svobodou.“³⁴⁾ Studenti jásali, že v jediném dnu vynutili ústup vlády a schválení všech svých požadavků, a to i požadavku zakládání studentských spolků na základě statutů „nejnověji na univerzitě mnichovské vydaných“, které neznali ti, kdož na jejich požadavek přistoupili — až dodatečně si je od mnichovské univerzity vyžádali.³⁵⁾

Neutuchala aktivita nejinicativnější fakulty, fakulty lékařské, která se sešla znovu dne 31. března na plenární schůzi, na níž nejprve vystoupil docent J. Hamerník s návrhy na zrušení konkursů při obsazování stolic a zrovnoprávnění docentů s profesory, poté J. Halla s jedenácti požadavky od spoluúčasti univerzity při tvorbě ústavy a jejího zastoupení v zemském a říšském sněmu přes svobodu tisku a porotní soudy k zastoupení profesorů v akademickém senátu, do té doby pouze orgánu fakult, skládajících se z doktorů a nakonec k vyloučení gymnazistů a realistů ze Studentské legie jako nedospělých, protože „i v nejsvobodnějších státech se rozlišuje mezi dětmi a muži“. V této poslední věci se mu však, na rozdíl od předchozích, nedostalo jednoznačné podpory shromážděných.³⁶⁾ Ostatně mnohé Hallovy požadavky byly záhy splněny a tvářnost univerzity i z hlediska institucionálního se začala měnit — 4. dubna byly ministerským výnosem zrušeny úřady studijních direktorů a správa fakult při jejich pedagogické činnosti byla svěřena profesorským sborům.³⁷⁾ Rychlý průběh událostí způsobil i to, že ostatní fakulty reagovaly na podněty lékařů až po 2 — 3 měsících s tím, že většina požadavků byla mezitím splněna.

Počátek dubna byl však stále ve znamení studentské aktivity. Čapky Studentské legie — ostatní součásti uniformy byly nákladnější a pořídili si je jen někteří studenti — bylo vidět všude a zejména v okolí obou univerzitních budov a budovy techniky. 3. dubna spálili před Karolinem neuspokojivý prozatímní tiskový zákon a stále ještě ve vzrušené revoluční atmosféře proběhla studentská oslava pětistého výročí univerzity, která, na rozdíl od velké celouniverzitní slavnosti odložené na podzim

³⁴⁾ Pražské noviny, 30. 3. 1848, s. 102.

³⁵⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 341 — Mnichovská univerzita odpověděla na pražskou žádost o sdělení těchto statutů až přípisem z 23. dubna 1848, který pak rektor Zeidler zaslal v opise členům akademického senátu 9. května 1848.

³⁶⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 911.

³⁷⁾ Stručné dějiny University Karlovy, s. 186.

a pak vůbec neuskutečněné, se konala vskutku ve výroční den 7. dubna.

Večer o osmém hodině shromáždili se právníci a medikové a pozvání hodnostové z filozofie na prvním dvoře v Karolinu. Balkóny, pavlače a chodby vykrášleny byly chvojím, draperiemi a odznaky krajů českých. Na průčelní straně v hvězdovité ozdobě praporů a zbraní umístěna byla socha Karla IV. Ve všech oknech byly rozžaty svíce neb pochodně. U průjezdu stála vojenská hudba. Rektor opat Zeidler a profesori vítáni byli hlučným voláním. Slavnost zahájena písní: „My čeští manové, vlasti obráncové,“ načež následovalo „Gaudeamus“. Potom vypuštěn balón, který v povětří se vzňal. Slavnostní řeč o Karlu, otci vlasti, proslavil právník Josef Jireček, jež s bouřlivou pochvalou byla přijata, načež promluvil německy technik Horn. Rozmarným výjevem za zpěvů, řečí a hudby bylo ortelování šosáctví. Kdosi zvolal: „Pereant cylindry!“ Ihned snesena hranice a rozdělán oheň. „Kastora sem! Bouřku!“ voláno a šťastně přinesen starý cylindr, pak i cop a „fatrmordy“, onen do ostré špičky po každé straně vybíhající límec, jenž byl ozdobou předbřeznových pánů Franců. Na význam, aby vzaly za své všecko filisterství, všechn byrokratický duch a šlendrián a všechna směšná vypínavost vrchnosti, upáleny cylindr, cop i fatrmordy za smutečnického pochodu, který hudba spustila a za břínčení šavlí podle taktu. Výjev činil takový dojem, že se jednou ještě před Karolinem opětoval. Studentstvo vytáhlo pak s pochodněmi a za odznaky krajů seřaděno na Příkopy a Alejami přes nábřeží ubíralo se na Karlov most, kde provolána nehynoucí paměť Karlu IV. Odtud vrátil se průvod zpět ulicí Jezuitskou, které provoláno Pereat a vyhlašována za ulici Karlovu. Dle krajů zpívaly se i národní písně. Na Staroměstském náměstí voláno sláva Národní gardě a v Karolinu pozdravil studentstvo opět rektor Zeidler.³⁸⁾

To bylo jádro oslav pětistiletí univerzity. Opakované spálení cylindru (z hospodárných důvodů starého cylindru) a dalších symbolů (cop byl v té době u nás vskutku jen symbolem) starého režimu za zvuků smutečnického pochodu, zahraného vojenskou hudbou, bylo jedním obohacím, které odráželo revoluční atmosféru, a druhým bylo provolání hanby jezuitům a přejmenování ulice po nich nazvané na Karlovu. Toto nové jméno přetrvalo pak beze změny následující století a platí dodnes.

Karolinská slavnost měla od počátku charakter lidové veselice, na niž dal rektor Zeidler vyvalit deset sudů piva a daroval na podporu

³⁸⁾ Toužimský, cit. pr., s. 309n.

chudého studentstva — přesněji na podporu nemajetných příslušníků Studentské legie — 500 zlatých, k nimž přidal kancléř univerzity, arcibiskup Schrenk, ještě 1000 zlatých. Volně byla s těmito oslavami spojena i „konstituční slavnost“ ve Stromovce, která se konala 9. dubna. I tam udávaly tón studentské čapky a zpívalo se „Gaudeamus“, píseň společná studentům obou národností. Vedle ní ve Stromovce zaznívala i populární píseň s bezmála prorockým textem: „Ich bleib' bei meinem Schlendrian.“³⁹⁾

Dary, které byly zdůrazněny v souvislosti se studentskou slavností, byly úvodní součástí větší sbírkové akce, kterou všechny fakulty, tj. doktorské sbory, pořádaly na podporu „potřebných studentských legionářů“ a jež probíhala až do prvních dnů červnových, kdy byla 3. června uzavřena. Vynesla celkem 3050 zl. — na subskripčních listech jsou jak příspěvky mezi 10 a 30 zlatými, tak i příspěvky zlatkové. Z nich 1650 zl. bylo předáno již 5. a 6. dubna tribunovi právnické kohorty Veselému, 758 zl. 20. května tribunovi mediků Patrubanovi a zbytek jim byl proplacen 3. června, neboť sbírky byly určeny jen legionářům dvou světských fakult, které na ně přispívaly. Studentská legie totiž na konci května neměla žádného vrchního tribuna a tudíž žádné ústřední velení, jak na kvitanci z 26. května výslovně poznamenal profesor Patruban.⁴⁰⁾

Vnitřní nejednotnost Studentské legie se projevila i ve věci velící řeči. Tato záležitost byla pochopitelně od počátku ve středu zájmu českého tábora. I když Němci v zásadě nic nenamítali proti českému velení, bylo zavedeno až na počátku května, přičemž kohorty filozofická a technická přijaly velení jen české, medická střídavě české a německé, avšak základní kohorta sídlící v Karolinu, kohorta právnická, zůstala plně při německém velení.⁴¹⁾ Slavnostně se kohorty Studentské legie představily, a to jako celky s českým velením, při svěcení svých praporů — v dubnu kohorty technické, 27. května kohorty medické a 6. června s největší slávou kohorty filozofů a gymnazistů, přičemž kmotry praporu filozofů byly paní Palacká a kněžna Lobkovicová a kmotry Ludovít Štúr a kníže Lubomirský.⁴²⁾ Studenti se však nespokojili jen s leskem čapek a šavlí, chtěli, aby byli také respektováni jako občané, aby se jejich poslanci dostali do zastupitelských orgánů. Nejsnáze dosáhli prvního úspěchu — přijetí do revoluční cestou vytvořeného Svatováclavského a pak postupně rozšiřovaného Národního výboru. Již 10.

³⁹⁾ Kazbunda, cit. pr., s. 120n.

⁴⁰⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, č. j. 412, kde uloženy subskripční listy a další dokumentace této sbírky i rozdělení jejího výnosu tribunům legií.

⁴¹⁾ Slavík, cit. pr., s. 52; Robert Maršán, Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt. Praha 1898, s. 14n.

⁴²⁾ Slavík, cit. pr., s. 52.

dubna tu byl vysloven souhlas s tím, aby si studenti z každé fakulty zvolili jednoho zástupce do tohoto výboru a 28. dubna byli tito zástupci přijati do dvou sekcí, a to IV. pro školství a VI. pro zavedení rovnosti obou zemských jazyků.⁴³⁾

Za těchto okolností muselo studenty poněkud zklamat znění kabinetního listu z 8. dubna, který stanovil, „aby Českého sněmu nejprve příštího následující zástupcové byli účastni: ... e) Vysoké školy Pražské má zastupovati Rector Magnificus a nadto fakultu jejich každou, rovněž jako i ústav technický vždy jeden poslanec zvlášť.“⁴⁴⁾ Fakulty byly jasně vymezeny, jejich příslušníky byli příslušníci doktorských sborů. Vůbec nebylo jasno, kdo má představovat „ústav technický“, protože tam existoval pouze učitelský sbor, čítající v roce 1845 osm profesorů.⁴⁵⁾ Pochopitelnou reakcí studentů byla petice z 27. dubna, kterou podepsali spolu s mladšími doktory a již se domáhali podílu na volebním právu v rámci fakult. Ta však byla 21. května zamítnuta šéfem českého zemského prezidia hrabětem Lvem Thunem s odvoláním na záporné vyjádření ministerstva z 10. května. Zamítnutí zdůvodňoval Thun tím, že fakulty se skládají pouze z profesorů a imatrikovaných doktorů — imatrikulace nebyla automatickým důsledkem promoce a v roce 1845 byli v ročence zapsáni také tři neimatrikovaní, mladší doktoři teologie, 60 neimatrikovaných doktorů lékařství a šest neimatrikovaných doktorů filozofie. Kdyby volební právo bylo, psal dále Thun, přenecháno všem, kdo se na fakultu zapsali, mohl by si za dané svobody učení zjednat toto důležité právo každý.⁴⁶⁾ Požadavek studentů narazil ještě předtím, než byl předán zemskému šéfovi, na odpor i v akademickém senátě. Národní výbor poradil studentům, aby podali stížnost sněmu proti volbám, kdyby je profesori a doktoři vykonali bez jejich účasti. Sněm by pak mohl zrušit platnost voleb a nařídít nové za účasti studentů.⁴⁷⁾ Tyto plány se však nemohly uskutečnit, protože český sněm se po červnu nikdy nesešel. Studenti se obrátili počátkem května v této věci na pražský Národní výbor s žádostí, aby pro studenty byla snížena věková hranice na 20 let pro aktivní a na 22 roky pro pa-

⁴³⁾ Slavík, cit. pr., s. 50n.

⁴⁴⁾ Jan M. Černý, cit. pr., sv. I, Praha 1893, s. 102.

⁴⁵⁾ Handbuch des Königreiches Böhmen, 1845, s. 377n.

⁴⁶⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, č. j. 386. Zamítnutí bylo zdůvodněno takto: „Da nun die Fakultäten bloß aus dem Dekan, den Professoren und den immatrikulierten Doktoren bestehen, so können die Studenten als solche auf Grundlage dieser Resolution weder auf das aktive noch passive Wahlrecht einen Anspruch machen. Auch ist die Zugestehung dieses Rechtes bei der gegenwärtig eingeführten Lernfreiheit deshalb nicht rätlich, weil es einem Jeden möglich würde, sich dieses wichtige politische Recht dadurch zu verschaffen, daß er sich, wenn auch nur zum Schein als Zuhörer irgend eines Gegenstandes einschreiben ließe.“

⁴⁷⁾ Slavík, cit. pr., s. 51n., Handbuch des Königreiches Böhmen, 1845, s. 333, 370n., 375n.

sívní volební právo z jinak všeobecně platné plnoletosti, tj. 24 let. Národní výbor se postavil proti této žádosti.⁴⁸⁾

Pokus studentů proniknout touto cestou do budoucího střediska politického života, s nímž byly spojovány tak velké naděje, tedy ztroskotat nejen na odporu úřadů, ale i tam, kde zasedali představitelé občanů a doktorů. Studenti však dále měli svou Studentskou legii. Její existence byla příčinou — a možná pouze záminkou, kterou úřady kryly svou ústupnost podmíněnou strachem ze studentských demonstrací — proč bylo upuštěno ve Vídni a potom v Praze, od předvolávání studentů k odvodům. Medicínský studijní direktor Nádherný se 3. června ještě odvodů obával a žádal akademický senát, aby v té věci vzal studenty pod ochranu. Jako argumenty uváděl zejména to, že vídeňské studentstvo již dostalo ujištění, že studenti nebudou povolováni a že panovník se s pochvalou vyjádřil o postojích a názorech pražského studentstva.⁴⁹⁾

Toto, ať již skutečné nebo jen domnělé uznání Ferdinandovo odráželo zřejmě náladu, která se vytvořila v květnu, kdy Praha nepodpořila Vídeň v jejím rozhodném protivládním vystoupení 15. května a naopak nabízela útulek císaři, který ze svého sídelního města uprchl. Postoj studentů byl v této chvíli již rozdělen podle jejich národního přesvědčení. Legie se v polovině dubna začaly diferencovat. Profesor Koubek, tehdy právě nový tribun filozofické kohorty, zakázal jejím členům nosit velkoněmeckou černo-červeno-žlutou trikolóru.⁵⁰⁾ 13. dubna vyšlo z této

⁴⁸⁾ Kazbunda, cit. pr., s. 195.

⁴⁹⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 406. Nádherného dopis je sice datován 3. května, avšak nad číslem jednací akademického senátu je prezentační poznámka: „praes. 6. Juni 1848“, což plně odpovídá i přidělenému číslu jednacímu (předchází čj. v tomto souboru aktů je 387 z 29. května). Jeho dopis začíná slovy: „Seine Majestät sollen sich über die Haltung und Meinung der Prager Studentenschaft sehr beifällig ausgesprochen haben. Zweckmäßig dürfte es sein, diese Anerkennung in geeigneten Wegen der Studentenschaft bekannt zu geben.“

⁵⁰⁾ Klicperův zákaz nošení německých barev rozčilil ještě v roce 1943 nacisticky smýšlejícího historika Wolframa von Wolmara natolik, že mu ve svých, památce Reinharda Heydricha připsaných, dějinách pražského německého studentstva „Prag und das Reich“ (Dresden 1943) věnoval odstavec, pozoruhodný mj. i tím, jak snažně vysvětluje otázku velkoněmeckých barev a zvláště, jak využije zcela nehistoricky i té nejmenší záminky k antisemitské tirádě (s. 292—293): „Immer neue Ausschreitungen gegen die farbekennenden Deutschen, vor allem gegen die deutschen Studenten, erfolgten. Die nun sichtbar gewordenen Gegensätze wurden an der Universität plötzlich um ein vielfaches verschärft, als der Tribun der Philosophenkohorte, der Professor der „böhmischen“ Sprache Koubek, den Mitgliedern der Kohorte das Tragen der deutschen Farbe verbot und sogar soweit ging, deutsche Studenten mit dem schwarz-rot-goldenen Abzeichen aus seiner Vorlesung zu weisen.“

*) [Im Reichsgebiet wurde es in den Jahren nach dem Weltkrieg oft nicht verstanden, daß die Sudetendeutschen die Farben schwarz-rot-gold als die deutschen Farben in Ehren hielten und gegen alle tschechischen Übergriffe des Masaryk-Benesch-Systems hartnäckig verteidigten, während die gleichen Farben im Reich vom System der Novemberrevolution, vom internationalen Marxismus mißbraucht wurden. Der Grund für die Einstellung der Sudetendeutschen zum „Dreifarb“ lag nicht in der Erinnerung an die liberale Revolution von 1848, sondern ausschließlich darin, daß diese Farben

legie provolání k českým studentům, aby se hlásili do studentského literárního a politického spolku „Slavia“. Již v květnu měl tento studentský spolek 400 členů a počet dále rostl. Jejich kroj, navržený malířem Karlem Svobodou, se stal běžnou dekorací všech českých slavností, v jarních měsících revolučního roku tak četných. A právě Slavia měla významné slovo v diskusích po císařově útěku z Vídně.⁵¹⁾

18. května se velká aula stala zase jednou místem schůze studentů, která byla však navštívena také představiteli měšťanstva a měšťanských ozbrojených sborů. Ti všichni, Češi stejně jako Němci, chtěli získat podporu studentů pro své, proti revoluční Vídni zaměřené stanovisko.

V Karolinu shromáždili se posléze (v pozdních večerních hodinách 18. května) zástupcové všech ozbrojených složek a měšťanstva, aby se studentstvem se dohodli o tom, co činiti třeba. Byla již půlnoc, když scházeli se sem se všech stran účastníci. Před vchodem rozžaty pochodně, jež studenti drželi v rukou, a při rudé záři pochodní na ulici a ve dvoře rokováno v aule, jež narychlo osvětlena. Jednomyslně za volání slávy usneseno, aby podána byla panovníku adresa ve znění od Národního výboru přijatém, kterou však zatím jen desátá sekce výborová byla vypracovala, a aby vypraveno bylo poselstvo do Inšpruku. Studentstvo zvolilo za jeho členy právníka Pinkasa, Klicperu, Wiesenfelda, Čermáka a Brunu, universita druhý den opata Zeidlera jako rektora, Dr. Portha a Dr. Riedla, gardy hr. Kristiana Valdštejna, Pfeifra, Hoblíka, Marterera, Kubásku, Vonku, Borrosche, Frant. Havlíčka, Brabce, Brosche, Urbana, Altmanna, Rubena a bar. Cervollia, od města ustanoveni pak Slavík, Karel Pštross a Borrosch.⁵²⁾

als die deutschen Farben damals von den Tschechen angegriffen wurden und von den Deutschen verteidigt werden mußten. Man erblickte im Dreifarb aber auch ein Symbol gegen das „schwarz-gelbe“ Habsburg, welches diese Übergriffe der Tschechen im Jahre 1848 unwidersprochen zugelassen hatte.]

Weder der Landespräsident und Oberstburggraf, noch der Stadthauptmann unternahmen etwas gegen Professor Koubeks Übergriffe. Ungehindert konnte im Jahre der „Freiheit“, wie man das denkwürdige Jahr achtundvierzig öfters zu nennen beliebte, ein tschechischer Lehrer den deutschen Studenten der ältesten deutschen Reichsuniversität ihr offenes Bekenntnis zum deutschen Volke anbieten. Zwar versuchten verschiedene Kreise zu vermitteln, doch es nützte nicht mehr viel. Der uns bereits bekannte Jude Moritz Hartmann war einer von jenen „Deutschen“, die mit Vermittlungsversuchen hervortraten. Ihm — dem Juden — gelang es schließlich auch ein „Kompromiß“ zustande zu bringen. Die Tschechen anerkannten grundsätzlich das Recht der Deutschen ihre Farben zu tragen. Weil aber der innere Friede des Landes dadurch leiden würde, erklärten sich die Deutschen, deren Sprecher zu sein sich Hartmann annahm, bereit, als die klügeren auf das Tragen des Dreifarbs zu verzichten. Der Jude Moritz Hartmann hatte damit nichts anderes erreicht, als das er den Tschechen gezeigt hatte, wie man derartige Fragen auch in Zukunft in ähnlicher Weise lösen konnte.“

⁵¹⁾ Frič, cit. pr., sv. 3, s. 24; Roubík, cit. pr., s. 229.

⁵²⁾ Toužimský, cit. pr., s. 397n.

Složení deputace odráží rozložení sil v občanském táboře v Praze. Do deputace byli vedle představitelů Národního výboru, který v podstatě představoval občanstvo Prahy a celé země, ustanoveni i delegáti městského zastupitelstva pražského, dále univerzity, jimiž byli rektor o dva doktoři, představitelé dvou světských fakult, a zvláště byli zvoleni, zřejmě přímo na schůzi svolané do Karolina, delegáti studentstva, z nichž jen tři byli ve studentském věku, avšak čtyři z celkového počtu pěti se hlásili k Čechům. Adresa byla následujícího dne projednána v Národním výboru a tam pak určeno její konečné znění, z něhož sice bylo zásluhou Palackého vynecháno pozvání Ferdinanda do Prahy a podrobnější odsouzení vídeňských revolucionářů, jež nicméně vyznívalo jako výrazná podpora konzervativního dvora proti revoluční Vídni a jí podléhající Pillersdorfově vládě. To potvrdí několik vět z této adresy:

Vaše cis. král. Milosti!

Vzkřik hněvu ozval se v Praze a rozlehl se po celém království, když se události vídeňské ze dní 14. a 15. t.m. rozhlásily. . . Věrné stále Čechy posílají muže důvěry své jakožto svědky lásky a oddanosti národu, který nikdy zapomenouti nechce a nezapomene, čím jest králi svému povinen. . . Nejen v lásce samé, i u věrnosti a udatnosti o závod jíti se statnými Tyrolany, kde se jedná o obranu krále a svobody, hotovi jsme všichni za jeden muž. . .⁵³⁾

Atmosféra noční schůze v karolinské aule dne 18. května však neodrážela náladu pražského studentstva. Většina studentů sympatizovala s vídeňskými kolegy, jejich energický postup jim imponoval a demokratický program, vyjádřený v té chvíli myšlenkou jednokomorového parlamentu, byl i jim vlastní.⁵⁴⁾ Proto také již za dva dny, 20. května se tu sešli opět. Jistě se mnohých z nich nelibě dotklo, jak se po celé říši začínaly šířit pověsti, že „zpátečnictví je nyní v Praze domovem“. Schůze byla velmi bouřlivá a výsledek byl právě opačný ve srovnání tím, ke kterému se došlo před dvěma dny. Většina pražských studentů, členů Studentské legie, prohlásila, že souhlasí s tím, čeho vídeňští dosáhli v květnových bouřích. Jejich smýšlení měla vyjádřit adresa vídeňským studentům, která odsoudila adresu císaři a tím i souhlas studentstva s ní, který byl vysloven o dva dny dříve. Záhy se však ozývají hlasy odporu, jako byl Jirečkův článek v Národních novinách z 21. května, který vznesl proti „vyjádření“ kardinální námitku: „Schválivše jednání vídeňské, učinili jste přiznání . . ., že uznáváte aulu za zákonodárnou moc nad říší rakouskou.“⁵⁵⁾ Rozhodnutí padlo téhož dne na schůzi výboru Slávie, kde její starosta Vilém Dušan Lambl prosadil,

⁵³⁾ Toužimský, cit. pr., s. 396, 399.

⁵⁴⁾ Kazbunda, cit. pr., s. 206.

⁵⁵⁾ Jílek, cit. pr., s. 319n.

že poselstvo s pozdravnou adresou do Vídně neodjelo.⁵⁶⁾ Přesto se spolupráce pražských studentů s vídeňskými neoslabila, právě naopak. Delegace studentů cestovaly z Vídně do Prahy i z Prahy do Vídně, využívajíce toho, že směly cestovat železnicí zdarma.

Služba ve Studentské legii postupně ztrácela pro studenty půvab novosti, již nebylo možno nošením zbraně dokládat sebevědomí občanů, v něž se přes noc proměnili sice bývalí poddaní i obyvatelé (Svatováclavský výbor byl zpočátku označován jako „výbor měšťanů i obyvatelů pražských“), ne však nezletilá mládež. Studenty znechucovalo, že byli na začátku května použiti k běžným policejním zásahům, k domovním prohlídkám a zatýkání prostitutek, na což odpověděli kočičinou proti právníckému děkanu Fischerovi.⁵⁷⁾ Postupným návratům studentů na venkov nebylo možno zabránit. Kromě toho stoupalo napětí mezi filozofy a polytechniky, silně ovlivňovanými Slavií, a právníky, jejichž strážnice byla v Karolinu a přikláněli se spíše k německému měšťanstvu. Frič je viní z toho, že ve své strážnici „jen pili a karbanili“, zejména však, že tam přetahovali mladíky z kohorty filozofické. Tvrdí rovněž, že právníckou kohortu měl „dávno ochočenou“ děkan Fischer.⁵⁸⁾

Za této situace se ve vojenské sekci Slávie vypracovávaly plány pro případ povstání, stejně jako stanovy její vojenské sekce. Ústřední postavou tu byl J. V. Frič, který však byl, více než jeho Paměti naznačují, často v rozporu s vedením Slávie. Skutečnost, že napětí se zostřovalo, nacházela odraz v tom, že počátkem června začíná mezi studenty, povzbuzovanými především příslušníky vojenské sekce Slávie, která měla více než osmdesát mužů, sháňka po zbraních a municí.⁵⁹⁾ Klementinum a budova techniky byly pod kontrolou slávistů, ovšem osud Karolina, „v němž mohli jsme na mediky a malou jen část právníků počítati“, jak píše Frič,⁶⁰⁾ byl pro české studentské radikály nejistý.

Nicméně to bylo přece jen Karolinum, které se stalo místem odkud vyšla studentská žádost Windischgrätzovi o poskytnutí zbraní včetně děl Studentské legii, jeden z posledních podnětů k ozbrojenému střetnutí mezi armádou a stoupenci demokratických myšlenek. To již koncem května se mluvčím kohorty právnícké stal Čech, dr. Karel Leopold Klauďy, suplent stolice občanského práva na univerzitě, později v letech 1867—1869 český purkmistr pražský. Byl to on, kdo byl vyslán právníckou a filozofickou kohortou k veliteli Národní gardy, knížeti Josefu Lobkovicovi, aby jej požádal o vydání 600 pušek a nějakých děl

⁵⁶⁾ Toužimský, cit. pr., s. 400; Kazbunda, cit. pr., s. 206.

⁵⁷⁾ Frič, cit. pr., sv. 3, s. 70.

⁵⁸⁾ Frič, cit. pr., sv. 3, s. 102n.

⁵⁹⁾ Jílek, cit. pr., s. 321—323.

⁶⁰⁾ Frič, cit. pr., sv. 3, s. 121.

pro Studentskou legii. Při jednání s knížetem se však omlouval, že mu tlumočí požadavky studentů, s nimiž sám nesouhlasí, že však, kdyby tak nečinil, ztratí i poslední zbytek vlivu na studenty, kteří jej již v té době pokládali za příliš konzervativního. Nicméně však skutečnost, že mluvčím právnické kohorty byl koncem května Čech, svědčí o tom, že také mezi jejím členstvem měli v té chvíli již Češi většinu. Souvisí to zřejmě se skutečností, že mnoho právnických studentů, zejména ze vzdálenějších pohraničních měst, mezitím Prahu opustilo. Vždyť také v té době právnická kohorta žádala velitele Národní gardy, aby všem jejím členům poskytl čtyřměsíční dovolenou, protože mnozí z nich nemají v Praze z čeho být živi.⁶¹⁾ To se nelíbilo ostatním kohortám, zvláště medikům a technikům. Aby tato věc byla vyjasněna, sešla se v neděli dne 4. června schůze opět v karolinské aule, kam za studenty přišli představitelé českého měšťanstva — Petr Fastr, Alois Pravoslav Trojan a dřevař Brabec. Fastr se v českém projevu snažil přemluvit studenty, aby neopouštěli Prahu ve chvíli, kdy se v ní má sejít zemský sněm, kdy vlast je v nebezpečí a reakce ji ohrožuje. Sliboval, že měšťanstvo se postará o výživu studentů a upraví pro ně posluchárny tak, aby jim mohly sloužit jako noclehárny i byty. Jeho sliby pak v české i německé řeči opakoval Trojan. Brabec a sládek Vaňka byli, jak oznámili studentstvu, měšťanstvem pověřeni stykem se studentstvem, na ně se studenti měli se svými požadavky obracet.

Po jejich odchodu pokračovali studenti v jednání. Hlavní slovo měl právník Votka, který chtěl, aby se šlo k Windischgrätzovi, o němž mluvil jako o „starém aristokratovi“, žádat o pušky a náboje pro Studentskou legii. Avšak většině právnických studentů nebylo jasno, proč by měli zůstat v Praze,⁶²⁾ a na tom, zdá se, jen málo změnila bouřlivá atmosféra schůze, kterou vyvolával zejména podrážděný tón studenta Votky z Lysé nad Labem.⁶³⁾ Ačkoliv tato schůze v Karolinu ještě k žádným konkrétním akcím nevedla, ukázala zřetelně jednu skutečnost — čeština se stala hlavní jednací řečí v aule Karolina, Češi nabyli většiny i v právnické kohortě, početně značně ztenčené. Tón schůzí v Praze se den ode dne zostřoval. 8. června mluvil ve Svatováclavských lázních Karel Sladkovský prudce proti Windischgrätzovi a žádal vládu, aby jej

⁶¹⁾ Anna Bajerová, Svatodušní bouře v Praze r. 1848 ve světle soudního vyšetřování. Píseň 1920, s. 38.

⁶²⁾ Bajerová, cit. pr., s. 39.

⁶³⁾ OSN XXVI, s. 985. O Janu Votkovi (podle křestního listu Votkovi), který žil 1825—1899 se uvádí, že jako student práv se r. 1848 zúčastnil revolučního hnutí jako radikální řečník. Spolupracoval také s Havlíčkem. „Za nastalé potom reakce obrátil“, jak se zde uvádí, a v letech 1851-52 redigoval konzervativní „Vídeňský denník“. R. 1854 vstoupil do jezuitského řádu a působil jako horlivý kazatel a publicista, mj. autor knihy: Skřípec na české nevěře a svobodomyšlníky čili objasněná a odůvodněná Lež a pravda o sv. Janu Nepomuckém (Praha 1887).

odvolala. I zde se znovu ozval Votkův návrh na vydání dalších pušek a také děl Studentské legii.

V sobotu 10. června se studenti znovu sešli v aule, kde promluvili baron Villani a Karel Sladkovský. Odsud vyšla deputace k nejvyššímu v Praze přítomnému hodnostáři, k arcivévodovi Karlu Ferdinandovi. Ten však rovněž odmítl požadavky studentů a plně se postavil za generála Windischgrätze. Po návratu delegace se studenti rozhodli po vzoru vídeňských, ostatně necelý měsíc starém, vynutit si „šturmpetici“ splnění svých požadavků. Zároveň i Windischgrätz se připravoval na střetnutí. Vyhlásil pohotovost, zesílil strážu ve strážnicích a zvláště na generálním velitelství (v dnešní soudní budově na rohu Ovocného trhu a Celetné ulice). Večer přede dnem rozhodné srážky navštívil se svým štábem slovanský ples na Žofíně, přičemž po dobu jeho přítomnosti na plese byla jednotka granátníků soustředěna na Žofíně a přilehlém nábřeží, aby byli k dispozici svému veliteli, kdyby jich bylo zapotřebí. 10. červen však skončil ještě klidně. Ne však již den následující.

Rušno bylo v Karolinu po celé božíhodní dopoledne dne 11. června. Již od časného rána naplňovali staroslavnou aulu univerzitní nejen studenti všech kohort a slávisté, ale přicházeli i měšťané a obecný lid. Právník Sladkovský, známý svým neobyčejným řečnickým talentem, přímo uchvacoval přítomné svými plamenými slovy. Mluvil v podstatě to, co přednášel již na schůzích předchozích a znovu odůvodňoval nutnost zbraní pro studenty. (Podle svědectví právníka Pohla byla žádost studentů za zbraně zbytečná, protože přece jen z nich mnozí odjeli na prázdniny a zbraněmi po nich zbylými se mohli ostatní dostatečně ozbrojit.) Pod dojmem jeho řeči se usneslo shromáždění vyslati deputaci studentů: Sladkovského, Votku, Brůnu, Jaroše a Bratku přímo k velícímu generálovi. Hned také byl obsah petice sestaven do vyhlášky pro obyvatelstvo pražské, aby toto studenty podporovalo v jejich oprávněných požadavcích. To byl tzv. Červený plakát. Vyhláška byla vytištěna rudým písmem a zněla:

Obyvatelé a spoluobčané pražští!

Již delší čas stávají se v našem hlavním městě potajmu v noci vojenské přípravy, které v největší starost nás uváděti musí. Celé baterie zaváží se v noci na místa, kdežto patrně proti městu samému stojí, totiž na Vyšehrad, na Petřín, do kasáren na Josefském place.

Garnisony naše a polské zasílají si veřejné dopisy obsahu takového, že prý nynější přepjatost civilního lidu déle se nesmí trpěti atd.

Totoť ukládá Studentské legii svatou povinnost, co nejsilněji

a se vši prozřetelností každému pokušení ze strany reakcionářů odolati. Pročež vysílá dnes deputaci na zdejší generální komando, aby si vydobylo povolení následovních článků:

1. Vydání 2 000 kusů ručnic a 80 000 kusů ostrých patron pro legii studentů.

2. Vydání jedné úplně vstrojené baterie pro Studentskou legii.

3. Odvezení tajně a v noci vyvezených baterií z Vyšehradu, Petřína a jiných podezřelých míst.

Posuďte obyvatelé a spoluobčané pražští, zdali naše žádosti pravé jsou!

Důvěřujeme se v podporu Vaši a prohlašujeme, že my též Vás celou mocí podporovati budeme, poněvadž přesvědčení jsme, že potřebu tuto uznavše, stejné přání projevíte.

Od spoluúďů deputace:

Dra Sladkovského, Jaroše, Čermáka, Dra Bruny, Noaka.

Sladkovský sám opatřil tisk této vyhlášky v arcibiskupské tiskárně s rozkazem, aby výtisky byly do 10. hodiny dopolední přineseny do auly. Faktor této knihtiskárny Josef Žák, ovšem bez vědomí studentů, ihned uvědomil knížete Windischgrätze o tisku této vyhlášky. Vrchní velitel Národní gardy kníže Josef Lobkovic dověděl se také při této příležitosti o úmyslu studentů a chtěl zabránit jejich deputaci, o níž dobře věděl, že bude bezúčelná. Nařídil proto svému pobočníkovi, setníku Národní gardy Ellenbergovi, aby poslal někoho vlivného do auly, kdo by studenty přiměl k upuštění od petice. Ellenberger tam poslal oblíbeného juristu Soběslava Pinkasa, jenž se ale brzy z Karolina vrátil a říkal, že na zmaření deputace není ani pomyslení, protože lidé jsou již příliš vzrušeni. Kníže Lobkovic vybídl tedy sbor obecních starších, aby šel in corpore do schůze. Zástupcům města se podařilo dostati slib, že vyhláška nebude vyvěšena, ale od deputace studenty neodvrátili; proto někteří z obecních starších, mezi nimi purkmistr Dr. Václav Vaňka a Němec Borrosch se k ní připojili, aby podporovali však pouze požadavek studentů za odstranění děl. — Když deputace vyšla z auly, jali se někteří studenti přes slib daný purkmistrovi přece nalepovati červenou vyhlášku. Před očima knížete Lobkovic a jeho pobočníka byla ona vyhláška nalepena na Staroměstském náměstí proti hlavní strážní. Vojáci okamžitě ji strhli dolů. Za chvíli přišel filozof Frič s patrolou techniků a dal plakát vyvěsiti na Kinského paláci. Mezitím se postavila jedna divize (Tehdejší jedna divize se rovnala dvěma setninám) granátníků u hlavní strážnice staroměstské a proti ní zaujalo hrozivé postavení mnoho lidí holemi opatřených, jakoby chtělo zabrániti opět-

nému stržení vyhlášky. K vyzvání Lobkovic sňal vyhlášku se zdi setník Ellenberger. I národním gardám dal jejich vrchní velitel rozkaz, aby vyslali hlídky po městě a odstranily vyhlášky, kde by je našly. Přitom se utkal s knížetem Lobkovicem tribun lékařské kohorty MUDr. Patruban řka, že purkmistr schválil nalepení vyhlášky, což ale Dr. Vaňka později popřel. Následkem všeobecného rozčilení dal kníže Lobkovic tlouci „alarm“ pro staroměstský gardový prapor, ale MUDr. Kašpar, člen Svornosti, a ještě jeden neznámý pán odňali gardovému bubeníku buben, což způsobilo mezi gardisty (ovšem jen mezi těmi „dobře smýšlejícími“) roztrpčení.⁶⁴⁾

Zatím přišla mezi desátou a jedenáctou hodinou dopolední v neděli dne 11. června 1848 studentská deputace spolu s purkmistrem Vaňkou a několika obecními staršími na vojenské velitelství, kde ji přijal Windischgrätz. Přijal ji chladně a sebevědomě. Nejprve zesměšnil starostu Slávie Votku, když se ho zeptal, je-li pistole, kterou měl zastrčenu za pasem, nabita. Ani temperamentní projev Sladkovského, ani opatrná přímluva purkmistrova na něho neučinily žádný dojem, popudila jej však Borroschova poznámka, že vojsko nesmí v ústavním státě zakročovat, pokud k tomu není vyzváno občanským úřadem. Odpověděl, že za své jednání odpovídá jen císaři. Jednání pak pokračovalo a jeho jediným výsledkem bylo, že generál na přímluvu zemského prezidenta nechal 12. června ráno odvézt baterie z Josefských kasáren (na dnešním náměstí Republiky) a z Petřína na Hradčany, o čemž nechal vytisknout oznámení.

Po odchodu deputace z Karolina shromážděné studentstvo se nerozešlo, naopak, aula se pořád více naplňovala. Tak zvané „válečné ministerstvo“ — filozof Frič, technik Vaněk a ještě jeden student — vedli mezi sebou hlučnou debatu. (Svědék, právník Pohl nevěděl, říká-li se těm třem „válečné ministerstvo“ vážně nebo ironicky.) Mnozí ze studentů přišli ozbrojeni, protože bylo usneseno po zamítnutí sobotní deputace arciknížetem Karlem Ferdinandem sejít se na Boží hod v aule ve zbrani. Studenti se podělovali navzájem prachem a technik Maux, který přišel ozbrojen loveckou puškou a s brašnou plnou munice, rozdával přátelům koule, které sám z broků ulil a pomáhal jim nabíjet v domnění, že bude týž den hlučná demonstrace proti knížeti Windischgrätzovi. Všichni v aule čekali již netrpělivě na výsledek petice. Byly pronášeny působivé řeči. Mluvil oblíbený řečník, slovácký pastor Hurban, pobízející k neohroženosti a vytrvalosti v spravedlivém boji za svobo-

⁶⁴⁾ Bajerová, cit. pr., s. 41—43.

du, již nutno prý i život obětovati. Za hlučného souhlasu vystoupil tribunu Dr. Patruban, jehož proslov ve slovenském nářečí měl velký úspěch. V něm připomínal, že právě teď, v týden svatodušní se má ukázat, že Duch svatý sestoupil na Pražany, aby reakci potírali, ano, i krev svou za svobodu, bude-li nutno, prolili. Nato studenti s jásotem nosili Patrubana po aule na ramenou. Vtom se vrátila deputace od velícího generála a Sladkovský promluvil o špatném výsledku. Z toho bylo velké rozhořčení a bouře a mnozí křičeli, že se to vymůže tedy násilím. Němec Borrosch snažil se studenty uklidnit. Také Sladkovský rozhodně odpíral výstředností, důtklivě rozmlouval sahati k násilí, aby se jim nemohlo vytýkati jednání bez plánu. Navrhoval, aby pro dnešek nebylo již ničeho podniknuto, a raději aby vyčkali do zítřka, pozítří, aby mohl on i jiní věc zrale uvážiti a potom ve schůzi přednésti rozhodnutí a pak teprv že bude čas jednati. Tento návrh někteří přijímali, horkokrevnější jej zavrhovali a nastala přestávka. V ní se ozvaly hlasy: „Barikády,“ a ty zavdaly podnět, že vystoupil na tribunu právník Tieftrunk, student z Vídně, a doporučoval se jakožto zkušený stavitel barikád z Vídně pro Prahu. Sladkovský zahřměl svými slovy proti bouřlivému souhlasu s prohlášením Tieftrunkovým a jeho řečnické obratnosti se podařilo rozpálené mysle uklidnit a dodal, že zítra bude slavná mše na Koňském trhu, při níž se všechny pražské vrstvy sbratří. Usneseno zúčastniti se té slavnosti a dojde-li k nějakému poplachu, sejíti se ne zde v Karolinu, kterého lze snadno dobýti, ale v Klementinu, které jest pro obranu výhodnější. O jedné hodině polední se studenti rozcházel a rozhlašovali davu obklopujícímu Karolinu, že bylo usneseno dříve ničeho nepodnikati, až bude celá moc pohromadě, pak že si na vojsku vynutí, co chtějí, třeba i děla.⁶⁵⁾

Tak bylo rozhodnuto, že pro den, v němž se, jak se zdá, počítalo s rozhodující srážkou, středisko ozbrojeného studentstva se přesune do Klementina. Bylo to asi ve shodě s plány vojenské sekce Slávie. Nicméně však v dopoledních hodinách 11. června stále ještě bylo Karolinu pokládáno za hlavní středisko studentů, nejinitiativnější složky revoluce. Kolem této univerzitní budovy obcházelo v toto nedělní dopoledne velké množství „proletářů i zvědavých venkovanů,“ takže ani setnina Národní gardy zde nebyla s to udržet pořádek. Když se v poledne vracela ze strážní služby četa právníků, volali prý na ně venkované: „Posilni vás Pán Bůh, my vám přijdeme na pomoc, přijde nás několik tisíc!“⁶⁶⁾ Velitel této čety, právník Krejza se domníval, že venkované

⁶⁵⁾ Bajerová, cit. pr., s. 45—47.

⁶⁶⁾ Bajerová, cit. pr., s. 48.

očekávali, že studenti napadnou nedaleké generální velitelství a právě k tomuto boji jim slibovali posilu v den, kdy po celé Praze docházelo k drobným potyčkám lidu s vojskem. Odpoledne pak Sladkovský a Kampelík povzbuzovali ve Svatováclavských lázních občany, aby přišli následujícího dne na Koňský trh a snažili se přitom zagitovat i řadové příslušníky Národní gardy a vymanit je z vlivu jejich šlechtických velitelů. Tiskařské tovaryše navštívil v jejich herberku Josef Václav Frič a zval je, aby se také oni všichni zúčastnili sbratřovací mše.

Ráno následujícího dne již zastihlo studenty, jak se shromažďovali v centru nově jim určeném, v Klementinu. Zde také mělo v 10 hodin dojít k volbě nového tribuna právnické kohorty na místo profesora Veselého. Všichni očekávali, že tribunem bude zvolen Karel Sladkovský, aby se tak zpečetilo české vedení všech složek Studentské legie. Avšak události na Koňském trhu byly závažnější, volba byla odložena na 3 hodiny odpoledne a již k ní nedošlo. Před jedenáctou odešli studenti z Klementina hromadně na sbratřovací mši. Jejich průvod měl slavnostní charakter, připojily se k němu bílé oděné družičky, ženy a dívky v národních krojích. Na Koňském trhu studenti splynuli s ostatním lidem. S tím však, že posléze dojde ke střetnutí s vojskem, se zřejmě počítalo. Pro budování barikád, o němž se hovořilo již v neděli v Karolinu, se ještě před odchodem na mši připravoval v Klementinu materiál tím, že studenti rozbíjeli v posluchárnách lavice.⁶⁷⁾

Když se lid z nově pojmenovaného Václavského náměstí rozcházel, byl u Prašné brány ponejprv napaden a rozehnán vojskem. Vzápětí nato napadl týž vojenský oddíl druhý průvod, v němž převažovali studenti, zvláště technici, který kráčel Celetnou ulicí ze Staroměstského náměstí. Útok bodáky a šavlemi způsobil, že padesát demonstrantů muselo vyhledat lékařské ošetření v nemocnici či jinde a velký počet těch, kteří neutrpěli velká zranění, dal přednost domácímu ošetření před prozrazením svého jména. Vzápětí se rozneslo, že na Příkopech vojsko také střílí. Zároveň bylo slyšet z Karolina, kam se uchýlili někteří studenti vytlačení z Celetné ulice, hluk jak byly z oken vyhazovány trámy a lavice na stavbu barikády v Železné ulici.⁶⁸⁾ Jádro studentstva bylo však soustředěno v Klementinu, někteří svědci hovoří, zdá se však že poněkud nadsazeně, o 400 studentech, kteří se zde soustředili. Při budování barikád pomáhali svými zkušenostmi vídeňští studenti a Poláci. Tak vznikla barikáda v mostecké věži, tolikrát zachycená na grafických listech, na níž byl vztyčen červený prapor. Další barikády vyrostly u křižovníků, v obou podjezdech u paláce Coloredo-Mansfelda a v řadě okolních úzkých staroměstských uliček. Uprostřed tohoto živého

⁶⁷⁾ Bajerová, cit. pr., s. 54.

⁶⁸⁾ Bajerová, cit. pr., s. 62n., 69.

ruchu v hlavním té chvíle studentském středisku se ocitl Josef Václav Frič, oblečený „v bílých cvilichových kalhotách, v krátkém kabátci zeleném, v červené čepici s bílým kožešinovým okolkem, opásán šavlí“ a vzápětí i v sedle koně, kterého si vypůjčil v jízdárně na Rejdišti.⁶⁹⁾ Situace v Karolinu jen málo vzdáleném od střediska vojenské moci vypadala již odpoledne v pondělí podstatně chmurněji. Vojsko tu postupovalo rázně a bezohledně.

Se střelbou počalo vojsko poprvé při prudké srážce s lidem, který opustiv Staroměstské náměstí byl přivolán do Železné ulice velikým hlukem zaznívajícím z auly, způsobeným házením lavic z Karolina na ulici. Granátníci pluku Wellingtonova, stojící s nadporučíkem Glasrem čelem proti Stavovskému divadlu v Rytířské ulici, zatlačili lid výšřely zpět. Podle očitého svědka Lambla byl v tomto pouličním boji zastřelen první mladík, který byl odnesen do Kotců. Ale protože se střílelo v Železné ulici i z Karolina na vojáky, zaujali tito opět své prvotní stanoviště. Barikáda před Karolinem byla rychle dostavována. Mezitím z rohového domu kupce Mádra vystřelil kupecký příručí z pistole a poranil jednoho granátníka. Několika ranami z řad vojáků byl okamžitě usmrcen.

Kníže Lobkovic sem přicházel, aby se osobně přesvědčil o situaci před aulou a viděl, že na barikádě nějaký chlap v bílé kytli mířil na granátníky před ní stojící a Karolinum obhlížející. Dále viděl, že na té barikádě leží mrtvý člověk a z druhé strany granátníci útočí na Karolinum. Útočnickům velel setník pluku Khevenhüllerova Alois Müller. Týž rozkázal, když slyšel po 12. hodině polední křik v Široké ulici (dnešní Jungmannova) a viděl lidi utíkat směrem k Dobytčímu trhu, aby bylo v trinitářských kasárnách bubnováno na poplach. Müller šel se svým mužstvem na Staré Město. Viděl, že Pasířská ulice byla již téměř celá zabarikádována. Když přišel s granátníky Havířskou ulicí na Ovocný trh za divadlo proti hlavnímu vchodu do Karolina, pokládal za nutné zmocnit se Karolina. Setník Glaser se svou setninou a setník Latour se svým mužstvem právě ztekli barikádu před hlavním vchodem do Karolina, což působilo veliký hluk. Jelikož Müller věděl, že budova je vzbouřenci obsazena a vrata její že jsou velmi silná a dobře chráněná, takže jejich dobytí by vyžadovalo mnoho lidských životů a že vojsko zde bylo vydáno ranám ze všech stran, uznal účelnějším vniknout dovnitř raději vraty z Ovocného trhu vedoucími. Šel tedy s vojáky k vratům na Ovocný trh. Rozstříleli zámek, vrata otevřeli a dostali se dovnitř. V prvním dvoře nenašli ničeho, jen druhá

zamčená vrata. Dal rozkaz, aby vojáci vlezli dovnitř jedním nezamřížovaným oknem a z vnitřku otevřeli. Když vnikli do druhého dvora, lítaly na ně kulky ve velkém množství a kamení s pavlače i z oken. Granátníci ovšem ihned střelbu opětovali. Setník Müller postaviv se granátníkům v čelo spěchal dvorem ke schodům, které měli studenti obsazené střílejíce z nich na útočníky. Na schodech povstala rvačka, ve které studenti byli nuceni ustoupit. Pak je vojáci pronásledovali z jedné schodů na druhé, až posléze studenti utekli do druhého poschodí do posledního pokoje a nemohli dále. Zde odhodili zbraně a každý z nich volal, že on nestřílel. Bylo jich 37, které hned setník prohlásil za zajaté. Všichni ho prosili za ušetření ujišťující, že mu dají písemně čestné slovo, že se budou chovati pokojně a že bez jeho vůle ničeho nepodniknou. Müllerovo mužstvo bylo však na studenty tak rozhořčeno, že setník musel s veškerou přísností vojsko zdržeti, aby studenty netýralo. Za to mu mnozí srdečně děkovali. Pak rozkázal zotvírati všechny ostatní uzamčené místnosti a předvésti ze všech koutů schované povstalce, takže počet jeho zajatých byl celkem 56. Také bylo nalezeno hodně zbraní a prohlídkou potvrzeno, že pušky byly vystřílené a mnohé čerstvě nabité. Setník rozdělil některé vojákům, kteří při dobývání budovy o své zbraně přišli nebo je měli poškozeny. Ostatní zbraně a starý studentský prapor legie zároveň s listinou se jmény zajatých poslal velícímu generálovi. Na různých místech v Karolinu byla nalezena munice obsahující několik tisíc ostrých patron. V přízemí a I. poschodí nebyli nalezeni ani mrtví ani poranění. Asi počas půtky na schodech byli odvečeni do druhého poschodí. Tam nalezen byl však jen jeden mrtvý a dva poranění: student a proletář. Z vojínů byli dva lehce poranění a setník dostal ránu kamenem do pravé nohy. Mezitím otevřeli vojáci zvnitřku hlavní vrata, takže i 1. setnina pluku Khevenhüllerova mohla dovnitř a ostatní obsadili hlavní vchod. (Po dobytí Karolina přišel sem se svým pobočníkem kníže Lobkovic, jelikož slyšel, že tam vojsko studenty trýzní, aby tomu zabránil. Viděl tam právě umíratí nějakého občana, kterému vojáci odňali 50 patron z tašky, a dva poraněné. Asi 30 studentů zamčených v pokoji s granátníky se zaměstnávalo tím, že vytahovali z komínových děr ostatní schované. Neviděl dle svého svědectví týrání, naopak, důstojníci chránili sami studenty před vojáky.) Setník Müller sešel dolů k bráně a odtud sestřelil vylající prapor na barikádě v Železné ulici, čímž její obránce, mezi nimiž viděl doktora Klaudyho, velmi postrašil. Soudil tak z toho, že hned nato byl vztyčen na dotyčné barikádě prapor bílý. Dr. Klaudy přišel s deputací do Karolina a žádal za zadržení vojenské moci, je-

⁶⁹⁾ Bajerová, cit. pr., s. 75n.

likož prý se zde jedná o ohromné nedorozumění, načež mu Müller odpovéděl, že je to asi takové „nedorozumění“, jako bylo ve Vídni nebo v Berlíně. Klaudy žádal, aby mu bylo dovoleno nahlédnouti do auly, jak se vede jeho přátelům. Setník ale poručil, aby čtyři ze zajatých sešli dolů, aby se jich Dr. Klaudy sám zeptal. Když ho tito ujistili, že se jim nedaří špatně, dovolil Müller, aby tito studenti doprovodili Klaudyho až k barikádě na konci Železné ulice u Staroměstského náměstí, aby tam mohli svým přátelům říci, jak s nimi vojsko jedná. Za chvíli se ti čtyři zajatí podle daného čestného slova vrátili zpět a povídali, že prosili své známé, aby složili zbraně, ale marně.⁷⁰⁾

Svědectví velitele vojenské jednotky, která dobyla proti necelým šedesáti studentům i jiným obhájcům Karolinum, podává celkem věcný obraz vojenské akce, které se dostalo vyobrazení na grafických listech,⁷¹⁾ i když toto vyobrazení, ukazující útok na tehdy hlavní vchod do budovy ze Železné ulice, neodpovídá skutečnosti. Tímto vchodem vstoupila do budovy pouze druhá setnina ve chvíli, kdy již Müllerovi granátníci ji měli plně v rukou. Malé ztráty na životech — jen jeden mrtvý, který asi nebyl student, potvrzují i jiná svědectví o nepatrných ztrátách studentů v červnovém povstání.⁷²⁾ Dobytí Karolina bylo jedním z prvních důkazů výrazné převahy vojska nad pražskými povstalci. I když ještě bezmála rok probíhal v Praze zápas kontrarevoluce s revolucí a studentstvo nepřestalo být významným činitelem v tomto zápase, přece jen dobytí Karolina symbolicky ukončuje první fázi revoluce let 1848—1849 v Praze, fázi, v níž společný zápas proti silám starého režimu zastíňoval rozpory uvnitř sociálně i nacionálně nejednotného tábora těch, kdo ho chtěli svrhnout nebo alespoň zreformovat. Aula Karolina, i když nikdy nenabyla takového významu jako aula vídeňská, se stala symbolem této fáze revoluce.

⁷⁰⁾ Bajerová, cit. pr., s. 103—107.

⁷¹⁾ Stručné dějiny University Karlovy, s. 187.

⁷²⁾ Josef Polišenský, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848-49*, Praha 1975, s. 182.

Příloha 1

Protokol zasedání akademického senátu a profesorských sborů v Karolinu dne 16. a 17. března 1848

Uloženo v AUK, AS 1796—1882, i. č. 227, čj. 220/48.

Ponechána dobová pravopisná podoba v němčině i češtině, zkratky rozepsány.

Protocoll

aufgenommen am 16. März 1848 bei der im kleinen Karolinensaale stattgefundenen gemeinschaftlichen Sitzung des wohlloblichen Akademischen Senates; dann der löblichen Lehrkörper der theologischen, juridischen, medizinisch-chirurgischen, philosophischen und polytechnischen Studien;

Unter dem Vorsitze

Seiner Magnifizenz des Herrn Universität-Rectors, Theologie und Philosophie Doktors, Abtes des königlichen Prämonstraten-Chorherrnstiftes Strahow etc. etc., Hieronymus Joseph Zeidler; und

In Gegenwart

der mitgefertigten Herrn Beisitzer des Akademischen Senates und der Herrn Professoren der oberwähnten Studien.

Gegenstände:

1. Die Studentenschaft der Prager Hochschule, dann der ständisch-technischen Lehranstalt bittet, Ein Wohlloblicher Akademischer Senat wolle sich an die Spitze der vorliegenden Petition stellen, oder aber dieselbe einbegleiten und künftigt unterstützen.

Nachdem diese Petition vorgelesen, und die einzelnen Punkte derselben gehörig gewürdigt worden sind, wurde der Beschluß gefaßt, daß diese Petition blos mit den Worten: „Der akademische Senat und die mitgefertigten Lehrkörper treten dieser Petition vollkommen bei“ — versehen und allseitig unterschrieben werden soll, was auch sogleich geschehen und die mit diesem Beisatze und den betreffenden Unterschriften versehene Petition den Ausschüssen der Studentenschaft mit dem Bemerken übergeben worden ist, daß, da diese Petition zugleich auch an den Mitregenten gerichtet, dieser aber offiziell noch nicht bekannt ist, dieselbe noch überschreiben, und unmittelbar an Seine kk. Majestät gerichtet werden möchte.

Hiezu haben sich auch die Ausschüsse der Studenten sofort bereitwillig erklärt, so wie auch versprochen, die Reinschrift zur vorläufigen Fertigung wieder vorzulegen.

2. Da diese Studentenschaft eine eigene Legion zur Aufrechterhaltung der Ordnung und Ruhe in Prag bildet, und auch ihre eigenen Führer nach den nöthigen Abstufungen wählt: so stellt dieselbe das Ansuchen, womit zwei Herrn Beisitzer des akademischen Senates gewählt werden möchten, mit welchen diese Führer in dringenden Fällen, ohne erst vom Wohlwollen akademischen Senate Rath und Weisung einholen zu müssen, verkehren könnten.

Es wurde beschlossen, blos einen Herrn Senatsbeisitzer zu diesem Behufe zu wählen, welcher in allen dringenden und sonstigen wichtigen Angelegenheiten ohne weiters seinen Rath und zweckdienliche Weisungen zu ertheilen; alle wichtigen Fälle aber dem akademischen Senate zur vorläufigen Entscheidung mitzutheilen hätte. Die diesfällige Wahl fiel auf den Spectabilis Herrn Dekan der juridischen Fakultät, JUDr. Fischer, welchen jedoch in Verhinderungsfällen der medizinische Herr Fakultätsdekan, Spectabilis Dr. Ryba zu vertreten hätte. Die beiden Herrn Dekane haben die diesfälligen Funktionen mit der größten Bereitwilligkeit übernommen.

3. Die bisher von Seiner kk. Majestät zugestandenen Konzessionen sind von der Art, daß sie jedenfalls auch auf die Universität rückwirken. Namentlich aber ist es das freiere Wort, die freiere Presse, welche dem litterarischen Verkehr förderend entgegenkommen, somit auch ein hohes Geschenk, welches der Intelligenz gewährt worden ist, zu betrachten sind. Es hat sich deshalb mehrseitig der Wunsch zu einer würdigen Feier dieses wichtigen Ereignisses ausgesprochen; so wie auch die Frage angeregt wurde, ob die Universität die Abhaltung eines gottesdienstlichen Dank- und Jubel-Feier beschließen werde, oder nicht; dann, ob es nicht wünschenswerth wäre, daß diese Feier so bald als möglich veranstaltet werde, damit die Universität in dieser Beziehung nicht etwa die Bürgerschaft zuvorkomme, und die erstere gleichsam überflügelt.

Der diesfällige Beschluß fiel dahin aus, daß mit dieser Jubel-Feier einstweilen nachgewartet werden soll, bis die weitere Intimationen dieser Konzessionen eingetroffen sein werden. Der philosophische Herr Fakultätsdekan, Spectabilis Dr. Smetana erklärte sich jedoch für die sogleiche Abhaltung dieser Feier.

4. Wurde in Anregung gebracht, ob und wie das Karolingebäude bei der etwaigen allgemeinen Illuminazion beleuchtet werden soll.

Es wurde beschlossen, die jeden Falls stattfindende Beleuchtung des Carolinums der Universitätshäuser-Inspektion zu überlassen; nebstbei aber auch ein Transparent mit nachstehenden Inschriften anzubringen:

Sláwa Ferdinandowi!
Sláwa Čechum!
Swornost!

Hoch lebe Ferdinand!
Böhmen hoch!
Eintracht!

Fortsetzung des Protocolls

am 17. März 1848 in Gegenwart des hochwöhrlichen akademischen Senates, dann der löblichen Lehrkörper der theologischen, juridischen, medizinisch-chirurgischen, philosophischen und polytechnischen Studien.

Gegenstände:

Die Studentenschaft legt die, dem Auftrage des akademischen Senates gemäß besorgte Reinschrift ihrer Petizion durch ihren erwählten Sprecher Herrn Uffo Horn, zur weitem Unterschrift derselben vor.

Diese Reinschrift wurde mit der am gestrigen Tage überreichten dem gegenwärtigen Protokolle zuzuliegende Originalpetizion Wort für Wort genau verglichen, und als sie mit der letztern als vollkommen gleichlautend befunden worden ist, von dem akademischen Senate, und den oberwöhrten Lehrkörpern gefertigt; sodann aber dem Herrn Uffo Horn in Gegenwart der sämmtlichen Ausschüsse der Studentenschaft zu ihrer weitem Unterschrift rückgestellt.

Da die Studentenschaft über die beiliegende Aufforderung des löblichen Comité der Bürger und Bewohner Prags einige Abgeordnete aus ihrer Mitte gewählt hat, welche sich der am 19. d. M. an Seine kk. Majestät abgehenden Deputazion anschließen sollen: so hat dieselbe zugleich durch ihren erwählten Sprecher das Ansuchen gestellt, womit die Abgeordneten derselben durch einen Herrn Senatsbeisitzer, dann einen Herrn Professor nach Wien begleitet, und Seiner kk. Majestät vorgestellt werden möchten.

Zu diesem Behufe wurde der juridische Herr Dekan, JUDr. Fischer; dann der Herr Professor, Med. Dr. Redtenbacher, in Antrag gebracht.

Da sowohl der Herr Dekan, Dr. Fischer, als auch der Herr Professor, Dr. Redtenbacher, erklärt haben, daß dieselben dieses ehrenvolle Geschäft mit der größten Freude und Bereitwilligkeit übernehmen und besorgen wollen: so fanden sich die anwesenden Herrn Senatsbeisitzer, so wie auch die Herrn Professoren mit dieser Wahl vollkommen einverstanden.

Hiermit wurde das Protokoll geschlossen, und gefertigt.

Zeidler, Abt, d. Z. Rektor

Tippmann theologischer Studiendirektor

Hasner juridischer Studiendirektor

Nadherny medizinisch-chirurgischer Studiendirektor

J. Beer Gymnasial-Studiendirektor unterfertigt mit dem Beisatze, daß er an der Berathung am 16. März keinen Theil genommen, weil er dazu nicht eingeladen war.

Steph. Teplitz mp. Dekan der Theologen.

Dr. Ryba Dekan der medizinischen Fakultät

Dr. Smetana Dekan der philosophischen Fakultät

K. H. Fischer, JUDr. Dekan der juristischen Fakultät

Jandera

Dr. Hrdliczka

Dr. Pinkas Senior der juristischen Fakultät

Dor. Witak, Universitäts-Syndikus

Chladek Universitäts-Aktuar

JAN HAVRÁNEK

Das Karolinum in der Revolution 1848

ZUSAMMENFASSUNG

In den Frühjahrsmonaten des Revolutionsjahres 1848 wurde das älteste Gebäude der Prager Universität zu einem Zentrum der politischen Aktivität der Studenten und in der zweiten Märzhälfte auch der Fakultäten, sich die aus den immatrikulierten Doktoren zusammensetzten. Die Initiative der Studenten wurde durch die Tätigkeit der tschechischen Repealisten ebenso wie durch das Vorbild der Wiener Studenten inspiriert. Am 13. März 1848 begannen die Vertrauensmänner der Studenten mit der Vorbereitung der Studentenpetition, die dann in der Versammlung am 15. März in der Magna Aula des Karolinum angenommen wurde. Der anwesende Prager Bürgermeister unterstützte unter dem Eindruck der allgemeinen Stimmung die Studentenresolution und auch der akademische Senat, die Vertreter der Doktoren und der Professorenkollegien der Fakultäten stimmten ihr durch ihre Unterschriften zu. Die Mediziner traten in den ersten Revolutionswochen noch zweimal mit einer

breiten Initiative zur Unterstützung der Rolle der Universität bei der Ausarbeitung der Konstitution auf, sie fanden jedoch bei den anderen Fakultäten kaum Beistand.

Dagegen setzten die Studenten die Errichtung einer Studentenlegion durch. Die juristische Kohorte der Legion — die einzige mit deutscher Kommandosprache — und die medizinische Kohorte — mit gleichberechtigter deutscher und tschechischer Kommandosprache — versammelten sich im Karolinum. Die revolutionäre Begeisterung der Studenten kam am 7. April, bei den Feierlichkeiten zum 500. Gründungsjubiläum der Prager Universität zum Ausdruck, als Zylinder, Zopf und harter Kragen, unter den Klängen von einer Militärkapelle gespielter Trauermusik, feierlich verbrannt wurden. Politische Rechte verlangten die noch nicht voilmündigen Studenten jedoch erfolglos. Mit der tschechischen politischen Repräsentation kam die Mehrheit der tschechischen Studenten im Mai in Konflikt. Nach der prokaiserlichen Versammlung der Prager Bürger und einiger Studenten in der Magna Aula am 18. Mai, versammelten sie sich zwei Tage später ebenfalls hier um die Wiener Studentendelegation zu begrüßen. Jedoch die tschechische politische Führung vereitelte die Entsendung einer Delegation und einer Adresse nach Wien. Die politische Spannung zwischen den Radikalen, die unter den Studenten starke Unterstützung fanden, und der von Windischgrätz geführten Armee verschärfte sich in den ersten Junitagen. Nachdem fast alle deutsche Studenten Prag verlassen hatten, erhielten die Kohorten der Studentenlegion, inklusive der juristischen, einen tschechischen Charakter und die militärische Sektion der tschechischen Studentenorganisation „Slavia“ beanspruchte die militärische Führung aller Studentenschaft. In den Aktionen der Studenten am Vorabend und im Verlaufe des Prager Pfingstaufstandes befand sich jedoch viel mehr Spontanität als Organisation. Der Armee gelang es ohne viel Blutvergiessen schon am ersten Tag der Junikämpfe das Karolinum zu erobern, das Hauptzentrum der bewaffneten Studenten war schon zuvor in das Klementinum verlegt worden. In der Magna Aula des Karolinums wurden so drei Monate nach der begeisterten Studentenversammlung mehr als fünfzig Studenten von den Soldaten gefangen gehalten.

INTABULACE BUDOVY KAROLINA PODLE NOVÝCH KNIHOVNÍCH ZÁKONŮ V 19. A 20. STOLETÍ

KAREL LITSCH

Budova Karlovy koleje — Karolinum, která plní již celých šest století funkci jednoho z nejvýznamnějších středisek a srdce Univerzity Karlovy, je jistě právem řazena k nejpamátnejším stavbám české historie. Karolinum bylo dějištěm závažných událostí dotýkajících se české státnosti, revolučních bojů, českého národního obrození, rozmachu české vědy i pokusu o její úplnou likvidaci. Stačí, když si v této souvislosti připomeneme disputace husitské univerzitní obce nebo zasedání českých protestantských stavů v průběhu třicetileté války. Význam Karolina neupadl ani po vydání unijního dekretu r. 1654, který potvrdil světským fakultám všechna práva spojená s Karlovou fundací a stanovil, že slavnostní akty celé Karlo-Ferdinandovy univerzity se mají konat v její budově. Koncem 18. století našla zde na základě dvorského dekretu Josefa II. své pevné sídlo Česká společnost nauk a Karolinum se tak stává centrem pro uveřejňování badatelských výsledků českých vědců. Již v průběhu 19. století představuje Karolinum národní symbol vědy, vzdělanosti a osvěty. V tomto směru rostl ještě jeho význam pro rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou a samozřejmě po vzniku samostatné Československé republiky, v průběhu insigniády, útoků německých nacionalistů a nacistické okupace.

V souvislosti s význačným výročím Karolina je náš sešit *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* věnován dějinám a osudům slavné budovy Karlovy koleje. Ve svém stručném příspěvku mohu proto odkázat v otázkách historie Karolina na zde uveřejněné články a statě a hlavně na citovanou literaturu. Omezím se pouze na otázky spojené s intabulací Karolina, případně budov dnešního areálu naší univerzity, do veřejných knih v 19. a 20. století, která se stala mj. z německé strany záminkou k řadě nesprávných historických tvrzení, vyvolala třenice a rozpory, zejména při rozdělení pražské univerzity a pak znovu při důsledném provádění tzv. Marešova zákona v první polovině třicátých let (insig-

niáda).¹⁾ Postup nacistů v případě Karolína se pak stal přímo ukázkou naprostého bezpráví jejich vlády.

Karlova kolej, určená jejím fundátorem pro dvanáct mistrů artistické fakulty, byla již při svém založení v roce 1366 bohatě hospodářsky zajištěna; nemovitosti a práva, tvořící majetkovou podstatu celé fundace, měly být podle ustanovení zakládací listiny koleje „do desk zemských vloženy a zapsány“. Tato intabulace do původních zemských desk je doložena poznámkou²⁾ z konce 15. století na rubu uvedené listiny a zní: Hoc privilegium habetur in tabulis regni in 2° Dacicz G 2°.

Karolinum zůstalo deskovým statkem i v období panovnického absolutismu, kdy bylo jmění univerzity spravováno pod státním dozorem. Unijním dekretem z 23. února 1654 byla Ferdinandem III. upravena administrace karolinských statků, která byla svěřena zvláštnímu úředníkovi a jejich výnosy sloužily výhradně k zajištění platů profesorů medicíny a práv (čl. 6 dekretu). Význam Karolína pro celou univerzitu byl v dekretu zdůrazněn ustanovením, že veškeré „actus publici solemnes et promotiones“ všech fakult, se mají výhradně konat v jeho prostorách.

Dokonce v krátké době po vydání dvorského dekretu z 28. srpna 1783, kterým bylo předáno univerzitní jmění do správy státních statků,³⁾ byl na základě podání profesorů světských fakult jaksi uznán vídeňským dvorem zvláštní charakter statků karolinské univerzity. Stalo se to tím, že světským fakultám zůstalo právo vedení pozemkových knih na deskových statcích Michle a Malešice a s tím spojených práv, včetně výkonu vrchnostenské pravomoci.⁴⁾ O samotné budově Karolína pak bylo, rovněž na základě žádosti univerzity, již 11. ledna 1784 ustanoveno, že má nadále sloužit univerzitním účelům a má být spravována — sice pod vrchním dozorem Kamerální administrace — ale přece jen zvláště k tomu určenou osobou a, jak bychom dnes asi řekli, s vlastním účetnictvím.⁵⁾

Taková byla ve vztahu k našemu problému stručně naznačená právní

¹⁾ V. Vojtíšek, Za práva University Karlovy, Praha 1934, str. 22—28 a 41—50.

²⁾ V. Vojtíšek, Universita Karlova v Praze, Čtyři dokumenty z doby počátků, Praha 1948.

³⁾ „... Ihme Gubernio wird demnach aufgetragen, alle Realitätsbesitzungen besagter Universität zu übernehmen, dem böhmischen Domänen-Administratori Erben zur bestmöglichen Verwaltung zu übergeben und nächstens anher anzuzeigen, ob und was für Realitäten übernommen wurden.“

⁴⁾ K otázkám správy univerzitního jmění viz zejména: G. N. Schnabel, Geschichte der juristischen Fakultät an der vereinigten Carl-Ferdinandeischen Hochschule zu Prag, díl 2., Praha 1827, str. 100—104.

⁵⁾ Viz dvorský dekret z 21. ledna 1784, No 1647. „Dem Gubernium wird auf die unterm 11. ten Oktober einbegleitete Vorstellung und Anfrage, der dortigen Universitäts-Administration hiermit bedeutet, daß das Kollegium Karolinum der Universität als ein zu dessen Gebrauch gewidmetes Gebäude zu verbleiben habe und dessen Verwaltung einem Individio gegen Verechnung und unter Oberaufsicht der Kameral Administration zu überlassen sey...“

situace budovy Karolína na konci 18. století, kdy byl ukončen dlouholetý proces přeměny univerzity habsburského soustátí ve státní ústavy. Ústupem Rakouska od osvícenských forem vlády, ze strachu před myšlenkami francouzské buržoazní revoluce, zanikají i naděje na moderní univerzitní reformy. Úzký praktikismus a etatismus se zde neprojevil jen ve zpátečnických názorech na vědu a výuku a zejména při stanovení požadavků na znalosti absolventů, kteří podle názoru vlády nemuseli mít „pravé vědecké vzdělání“. Vážné důsledky měla tato vládní politika rovněž v otázkách hospodářského zajištění univerzity a pro údržbu a výstavbu jejich budov. V důsledku toho např. při nahlédnutí do spisů správy budov studijního fondu z poloviny 19. století nabýváme často dojem, že hlavním úkolem správy Karolína a dalších univerzitních budov je vybírání nájemného,⁶⁾ a nikoliv jejich údržba. Dokazuje to i skutečnost, že pronajato bylo celé přízemí Karolína, v jeho prvním patře sloužilo potřebám univerzity ze 34 místností jen 16 a v druhém patře ze 37 místností jen 19. Špatný stavební stav Karolína se stal v průběhu 19. století téměř příslovečným a byl odstraněn až velkou rekonstrukcí po osvobození republiky v roce 1945.

V průběhu provádění rakouských knihovnických zákonů v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století⁷⁾ a zakládání nových zemských desk bylo Karolinum, jako součást deskového statku, resp. deskový dům, vloženo vedle domu čp. 562 (Buquojský palác v Celetné ulici) a domu čp. 560 (starý „Stock-Haus“, zvaný „U Nožičků“) do těchto veřejných knih. Nové zemské desky byly vedeny ve všech hlavních městech země, a sice u sborových soudů první stolice, kde tvořily zvláštní oddíl veřejných knih. Pro náš výklad je třeba pouze poznamenat, že formou a způsobem zápisu se nelišily od knih pozemkových, nemovitost do nich vložená ale nemohla být zároveň vedena v pozemkových knihách. Hlavním důvodem pro jejich existenci byly zřejmě výhody, které stále ještě plynuly, nyní sice již z čistě buržoazní velkostatkářské pozemkové držby, pro volební právo do zemského sněmu nebo říšské rady⁸⁾ v první tzv. velkostatkářské kurii. Pro virilní zastoupení pražské univerzity na českém zemském sněmu byl ovšem tento důvod zcela bezvýznamný, neboť účast rektora univerzity na jednání zemského sněmu (seděl na posledním místě lavice duchovenstva) nebyla vázána na držbu deskových statků, nýbrž byla zakotvena v zemských normách.⁹⁾

⁶⁾ SÚA, Zemské stavební ředitelství III/2/18/, Budovy stud. fondu 1841—1863.

⁷⁾ Všeobecný zákon knihovní, ze dne 25. VII. 1871, č. 95 ř.z. a Zákon o zakládání knih pozemkových z 5. 12. 1874, č. 92 ř.z.

⁸⁾ A. Randa, Právo vlastnické dle rakouského práva, Praha 1884, str. 198.

⁹⁾ Viz usnesení českého zem. sněmu z 10. 4. 1845 a dvorský dekret z 25. 2. 1846, č. 6654, po rozdělení univerzity v r. 1882 pak novelu § 3, odst. 3, lit. b, českého zemského zřízení.

V zápisu provedeném v sedmdesátých letech 19. století ve smyslu citovaných knihovních norem do nových zemských desk království českého u pražského sborového soudu¹⁰⁾ je Karolinum uvedeno v knihovní vložce č. 159 jako:

C. k. budova univerzitní, zvaná Karolin, čp. 541, na Starém Městě pražském.

Stavební parcela kat. číslo 568, 660, stavební parcela, budova univerzitní Karolinum (zápis listu A).

Ve vlastnickém listu (list B) „sine praesentato“ provedený zápis první položky¹¹⁾ odkazuje na zakládací listinu Karlovy koleje z r. 1366, darovací list Václava IV. z roku 1383 a usnesení zemského soudu z r. 1820, kterým došlo k zápisu, resp. k novému označení řady deskových nemovitostí v nové rubrice hlavní knihy zemských desk. V našem případě šlo o označení „k.k. Universitätsgebäude Carolin genannt, Gub. N.C. 541, erstes prager Hauptviertel.“¹²⁾ Zápis se tedy výslovně odvolává na historické zemské desky a tam evidované listiny. Dále je založen na právní domněnce, že Karlova nadace a Václavův dar se staly vlastnictvím Karlo-Ferdinandovy univerzity jako korporace, nereaguje však na otázku, jakým právním aktem byla dispozice odňatá kolejí respektive světským fakultám, ani v této souvislosti na méně relevantní otázku státní správy tohoto majetku.¹³⁾ Uvedený stav odpovídal jistě zcela dosavadnímu historickému vývoji, v kterém ztratily koleje úplně svou původní funkci. Odkaz na Unijní dekret z roku 1654 by byl sice zde formálněprávně na místě, jím zakotvený stav byl ovšem již zcela překonán univerzitními reformami 2. poloviny 18. století. V nových zemských deskách zůstalo zákonitě zapsáno pouze to, co bylo historicky podmíněno a tvořilo nezvratný důkaz, že Karolinum je univerzitním vlastnictvím.

Obdobně bylo do zemských desk vloženo vlastnické právo pro lékařskou a právnickou fakultu pražské univerzity (für die Fakultäten Iuris et Medicinae der Prager Universität) k deskovému domu č.p. 562/I,

¹⁰⁾ Zemské desky jsou dnes uloženy a spravovány Stát. notářstvím v Praze 1, v budově soudu v Praze 1, Ovocný trh. Sběrka listin zemských desk není v současné době bohužel přístupná.

¹¹⁾ 1. položka listu B zní: „Sine praesentato. Auf Grund des im Istrumentenbuch Tom. 2 lit. A 1 eingetragenen Stiftsbriefes dtto 1366, dann der dortselbst lit A 2 p.v. eingetragenen Schenkungsurkunde dtto 1383 und der im Istrumentenbuch Tom. 1144 lit E.12 eingetragenen Kundmachung des k. u. k. Landrechtes im Königsreich Böhmen vom 20. September 1820 N.E 22503 wird das Eigentumsrecht für die Karl-Ferdinandsche Universität Prag einverleibt.“

¹²⁾ Viz Zemské desky, Instrumentenbuch E 12, z 29. 12. 1821, Proklamierungsedict N.E. 24525.

¹³⁾ K majetkoprávní problematice a správě univerzity viz stručný a přehledný výklad v Petici českých doktorů práv k panské sněmovně (1882), in: J. Goll, Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy..., Praha 1908, str. 128 a násl.

získanému na základě kupní smlouvy z 9. července 1754, a k domu č.p. 560/I, hraničícímu s Karolinem a získanému kupní smlouvou z 22. srpna 1767.

Rozdělení pražské univerzity na českou a německou v roce 1882 se muselo zákonitě projevit i v příslušné vložce zemských desk. Zákon o rozdělení univerzity¹⁴⁾ totiž v § 3 přímo stanovil, že obě univerzity mají, pokud není v listinách fundacioních stanoveno něco jiného, rovné právo ke všem fundacím a rovněž k jmění náležejícímu univerzitě nebo fakultám. Je dostatečně známo, že německá Karlo-Ferdinandova univerzita zajistila pro sebe pod patronací vídeňské vlády ve všech směrech lepší postavení. Ostrý spor o právní kontinuitu Karlova učení, který již probíhal v šedesátých a sedmdesátých letech na českém sněmu a v souvislosti s parlamentní diskusí o zákoně č. 24/1882 ř.z. i v říšské radě, se stal v tomto okamžiku především také sporem o Karolinum. Goll v této souvislosti výstižně uvádí, že „Karolinum se stávalo této kontinuity zárukou a symbolem.“¹⁵⁾ Výsledkem bylo právní a faktické rozdělení Karolina mezi obě univerzity, resp. rektoráty a právnické fakulty, se společným právem užívat velkou aulu. Tato skutečnost byla po souhlasu ministra vyučování zapsána jako položka 2 dne 27. ledna 1885 do listu B desk.¹⁶⁾

Po vzniku samostatné Československé republiky měl tzv. Marešův zákon z roku 1920¹⁷⁾ odstranit staré křivdy a výsledky germanizační politiky na pražských univerzitách, především měl ale české Karlově univerzitě zajistit místo náležející jí historicky a fakticky, jako přední univerzitě národa, jehož zemskou univerzitou po staletí byla. Zcela logicky bylo proto § 3 uvedeného zákona¹⁸⁾ Německé univerzitě v Praze odňato vlastnictví k budově, spojené tak výrazně a jednoznačně s českou historií, jako je Karolinum. Jako typická ukázka postojů velké části Němců k nové republice mohou sloužit právě obstrukce a přímo ignorování čl. právních norem ze strany bývalé Německé univerzity resp. jejích představitelů¹⁹⁾ při plnění ustanovení Marešova zákona.

¹⁴⁾ Zákon z 28. 2. 1882, č. 24 ř.z.

¹⁵⁾ Goll, o.c., str. 50.

¹⁶⁾ „Auf Grund der amtlichen Urkunde dtto Prag vom 7. Dezember 1884 wird das Eigentumsrecht für

a) die k.k. deutsche Karl-Ferdinands-Universität zur Hälfte

b) die k.k. böhmische Karl-Ferdinands-Universität zur Hälfte einverleibt.“

¹⁷⁾ Zákon o poměru pražských univerzit z 19. února 1920, č. 135/1920 Sb.

¹⁸⁾ § 3 zák. č. 135/1920 Sb. „Karolinum zapsané ve složce číslo 159 desk zemských přiznává se univerzitě Karlově do výlučného vlastnictví. Německé univerzitě vyhrazuje se právo užívání částí Karolina v dosavadním rozsahu tak dlouho, dokud nebude vybudována pro ni nová budova, nebo pokud jí nebudou přikázány dostatečující místnosti náhradní.“

¹⁹⁾ Podrobně se zabýval touto otázkou zejména V. Vojtíšek, Za práva University Karlovy, z právního hlediska pak J. Krčmář, O pražských univerzitách, Praha 1934.

Právě v jejich důsledku, ale také v důsledku smířlivosti a nedůslednosti čl. úředních míst nebyly plněny po dobu téměř 15 let ani povinnosti vyplývající ze změny vlastnictví ke Karolinu, ani povinnosti uložené vlastníkům ze zásady tzv. knihovního pořádku. Vlastnické právo na polovinu Karolina, která byla původně připsána německé Karlo-Ferdinandově univerzitě, bylo vloženo pro Karlovu univerzitu, na žádost jejího senátu, až 13. února 1934 (položka 3, list B) na základě usnesení Krajského soudu. Odvolání Německé univerzity proti intabulaci bylo senátem vrchního soudu dne 24. března 1934 zamítnuto.²⁰⁾ Tím byla formálně naplněna část ustanovení § 3 tzv. Marešova zákona, jehož provedení, jak známo, dalo podnět k nacionalistickým výtržnostem tzv. insigniády.

Krátce po nacistické okupaci historických zemí byla nařízením z 2. srpna 1939²¹⁾ Německá univerzita převzata do správy říše. Obavy, že „kaučuková“ formulace § 3 uvedeného nařízení o tom, že všechna zařízení vysokých škol přecházejí do vlastnictví říše, by mohla sloužit k zabavení Karolina, byly zbytečné. Okupanti totiž ve svém dalším postupu proti českým vysokým školám vystačili zcela se svým širokým svévolným výkladem a aplikací článku 5, odst. 4 výnosu o zřízení protektorátu Čechy a Moravy a pak § 9 nařízení o budování správy,²²⁾ kterými uzurpovali plnou nařizovací a normotvornou pravomoc. Na začátku zimního semestru 1939/40 byly negovány výsledky Marešova zákona a nadto musela Karlova univerzita vyklidit celou budovu Karolina. Jen několik dnů po 17. listopadu 1939 vznesl říšský protektor Neurath na předsedu protektorátní vlády požadavek, aby „Karolinum bylo ihned vráceno do vlastnictví německé univerzity Karlovy“. Protektorátní vláda považovala tento požadavek za příkaz ve smyslu výše uvedených nacistických předpisů a vyslovila svůj souhlas.²³⁾ Na základě tohoto souhlasu bylo v létě 1940 v položce č. 7 vlastnické právo k budově Karolina vloženo pro „Německou Karlovu univerzitu v Praze“.

Jinak tomu bylo v případech již zmíněných univerzitních domů čp. 560 a 562 (Buquojský palác a tzv. Stockhaus). Ještě v roce 1943 byla na základě § 3 nařízení z 2. 8. 1939 ta polovina vlastnického práva, která byla po rozdělení pražské univerzity v roce 1884 intabulována pro právnickou a lékařskou fakultu české Karlo-Ferdinandovy univerzity, převedena na „Německou říši (německá Karlova univerzita v Praze)

²⁰⁾ Není-li jinak uvedeno, jsou citované listiny uloženy v AUK, fond Karolinum – vlastnické právo, krabice 108.

²¹⁾ Věstník nařízení ř. protektora 1939, str. 94.

²²⁾ Nařízení o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii v Prot. Č. a M., ze dne 1. 9. 1939, RGB1., str. 1681.

²³⁾ Viz opis převodní listiny ze dne 20. 12. 1939 vystavenou Ministrem školství a národní osvěty pro účely nové intabulace.

zastoupenou Kurátorem německých vědeckých vysokých škol v Praze.“

Ihned po osvobození republiky zahájil tehdejší inspektor archivu Univerzity Karlovy prof. V. Vojtíšek jednání směřující k urychlenému výmazu tohoto zápisu.²⁴⁾ Na základě jeho iniciativy podal 18. října 1945 akademický senát zastoupený rektorem Bělehradským pražskému krajskému civilnímu soudu žádost, aby vlastnické právo bylo opět vloženo Univerzitě Karlově. Právní argumentace se přitom opírala:

a) o § 1 dekretu presidenta republiky č. 5/1945, podle kterého byla právně neplatná jakákoliv majetkověprávní jednání uzavřená pod tlakem okupace;

b) o skutečnost, že převodní listina, vydaná ministrem školství a národní osvěty dne 20. XII. 1939, byla vystavena bez součinnosti právoplatného vlastníka nemovitosti, tj. Univerzity Karlovy a

c) že převodní listina byla vydána ministerstvem školství a národní osvěty na rozkaz okupantů a že tedy nebylo možno tomuto rozhodnutí jakkoliv odporovati.

Krajský soud civilní v Praze I vyhověl podání rektorátu Univerzity Karlovy téměř obratem, takže již 23. října 1945 mohl být proveden v příslušné vložce desk zemských tento zápis: „Podle návrhu rektorátu Univerzity Karlovy ze dne 18. října 1945 č. 1962/1945 zrušuje se jako neplatný ve smyslu § 1 dekretu presidenta republiky č. 5/45 Sb. vklad vlastnického práva pro německou Karlovu univerzitu v Praze pod položkou 7 zapsaný a obnovuje se vklad vlastnického práva pro Karlovu univerzitu v Praze v pol. B2b a 3 zajištěný.“

Tímto aktem byl i formálně zakončen dlouholetý boj o budovu Karolina a celý charakter Karlovy nadace učiněné kdysi podle zakládací listiny „... pro ... regibus Bohemiae et eiusdem regni Corona ...“.²⁵⁾ Výsledky naší národní, demokratické a sociální revoluce umožnily zároveň po roce 1945 ohromný rozvoj našeho vysokého školství a nevídanou péči o naše kulturní památky. Dokladem toho je i výstavba areálu Karolina a rekonstrukce historické budovy původní koleje v letech 1945–1968.

Nová úprava majetkových vztahů po Únoru 1948 se nutně odrážela i v právu knihovním. Zemské desky jako historický přežitek byly postupně rušeny a nemovitosti v nich zapsané přeneseny do knih pozemkových,²⁶⁾ tento knihovní zápis měl však již pouze deklaratorní význam (§§ 111 a 112 obč. zákoníku). Majetkoprávní vztahy Univerzity Kar-

²⁴⁾ Viz přípis V. Vojtíška rektorátu UK v uvedené věci, ze dne 15. června 1945.

²⁵⁾ K tomu viz V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy university, Praha 1946, str. 124 a násl.

²⁶⁾ Viz Věstník ministra spravedlnosti a pověřenectva spravedlnosti, roč. 1, č. 12, str. 165.

lovy jako socialistické právnické osoby obdržely zvláštní ochranu socialistického státu. Karolinum se stalo podle článku 147 ústavy 9. května státním socialistickým vlastnictvím.

KAREL LITSCH

**Die Inatubulation des Karolinums
nach den neuen Grundbuchgesetzen im 19. und 20. Jahrhundert**

ZUSAMMENFASSUNG

Das Gebäude des Karl-Kollegs, Karolinum genannt, wurde sehr früh zum Zentrum der ganzen Prager Universität und war so nicht nur Zeuge vieler tragischer Ereignisse der tschechischen Geschichte, sondern wurde immer mehr zu einem Symbol tschechischer nationaler Bildung und Wissenschaft. Aus diesem Grunde war auch die Einverleibung der Eigentumsverhältnisse zum Karolinum, in die nach 1874 bei den Landesgerichten neu angelegten Landtafeln (Gesetz No 92 des Reichsgesetzblattes vom 5. 12. 1874), nicht nur eine formelle juristische Angelegenheit. Die Benutzung des Gebäudes und seine Eintragung in die böhmischen Landtafeln, wurde besonders im Verlauf der Teilung der Prager Universität zu einer Streitfrage, die historische Argumente über die Kontinuität der Universität hervorrief. Im politischen Kampf um den nationalen Charakter der Universität wurde für die Tschechen „diese Kontinuität des Karolinums zu einer Garantie und zu einem Symbol“ (Goll).

In den einzelnen Eintragungen über das Eigentumsrecht im Blatt B (Eigentumsblatt) der Landtafeln, widerspiegeln sich voll die Ergebnisse der nationalen Streitigkeiten um das Karolinum, ihr Verlauf kann an denselben gut verfolgt werden. Die Tatsache, dass im Widerspruch mit der historischen Wahrheit, von deutscher Seite nach der Teilung der Universität, nie anerkannt wurde, dass das Karolinum eine Kulturstätte des tschechischen Volkes darstellt, erreichte im 20. Jahrhundert erst durch die Ignorierung des tschechoslovakischen Gesetzes über das Verhältnis der Prager Universitäten, vom 19. Februar 1920 (No 135/1920 dGS) und später in den Akten des Okkupationsregimes ihren Höhepunkt. Mit dem Datum von 3. September 1940 finden wir eine von den Nazisten diktierte Eintragung in den Landtafeln, die lautet: „Auf Grund der Übertragungsurkunde des Ministers für Schulwesen und Volkskultur in Prag vom 20. Dezember 1939 wird das Eigentumsrecht für: Deutsche Karls-Universität in Prag einverleibt“. Diese Eintragung wurde nach der Befreiung als eine erzwungene und deshalb widerrechtliche bezeichnet und amtlich gelöscht. Die Karls-Universität konnte wieder als älteste Landesuniversität des tschechischen Volkes ihre Rechte antreten. Das Karolinum ist heute als nationales Denkmal staatliches sozialistisches Eigentum, es wurde in den Jahren nach 1945 vollständig renoviert und dient heute zu Repräsentationszwecken der Universität.

**STAVEBNÍ A UMĚLECKÉ PROMĚNY KAROLINA
V 19. A 20. STOLETÍ**

MIROSLAV KUNŠTÁT

„Sehen muss man es, sonst würde man es nicht glauben, dass der Sitz der Musen zum Sitze der Schwelgerei, zu einem christlichen und jüdischen Tandelmarkte, zum Theaterbordell, zu einem allgemeinen Abtritte, zum Versammlungsort der Gassenbuben, zu Tauberfliegen und Hühnersteigen geworden ist.“

Tato chmurná slova, vyjadřující lapidárně a bez příkras stav naší nejstarší univerzitní budovy na konci 18. století, pronesl při své návštěvě Karolina 4. října 1786 sám císař Josef II.¹⁾ Podobně tklivou bilanci je i rozsáhlá zpráva jednoho z karolinských nájemníků, jednatele profesorského sboru lékařské fakulty a profesora anatomie, fyziologie a oftalmologie J. Rottenbergera z března r. 1802.²⁾ Právě v této době již skončilo ono nejisté mezidobí, v němž bylo Karolinum ohroženo přímo v povaze svého bytostného poslání jakožto *univerzitní* budovy. Již od poloviny 70. let 18. stol. se uvažovalo o přemístění všech přednáškových sálů do Klementina, kde měla být celá univerzita prostorově sjednocena v jediném areálu, podobně jako se tak stalo v r. 1777 s univerzitní knihovnou, když byly sloučeny klementinské i karolinské fondy. Zvláště ultimativně zněl v tomto ohledu guberniální dekret z 19. července 1792, kterým bylo urgováno okamžité přemístění auditorií do Klementina; o osudu Karolina mělo být rozhodnuto až po jeho prodeji.³⁾

Avšak ani po utišení vichřic takto úzkoprse osvíceného racionalismu nenastal důvod k přílišnému optimismu. Rottenberger barvitě popisuje

¹⁾ Cit. dle zprávy prof. J. Rottenbergera studijnímu koncesu o závadách v Karolinu z 22. 3. 1802 — Archiv UK (AUK), sign. A 130 b, konvolut opisů týkající se závad v Karolinu v l. 1801—1802.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ AUK, sign. A 130 b, konvolut opisů listin a aktového materiálu z let 1775—1769, týkajících se přenesení univerzity do Klementina.

nepořádky v jednotlivých částech staré budovy, používané pestrou směsicí nájemníků: v židovském vetešnictví, kožešnickém krámě, vykřičeném výčepu piva („eine der gemeinsten Bierschänken in ganz Prag...“) — příčině dusivých fekálních zápachů, pronikajících až do velké auly, dále v lomoživém železářství, hlučném sklenářství a pochybné kořalně, jejíž palírna byla umístěna přímo pod sálem Královské české společnosti nauk. V části Karolina napravo od vchodu z Železné ulice byla též policejní stanice s ložnicí pro mužstvo, což mělo za následek, že vrata od vchodu nebyla přes noc zamykána. Poněvadž prý spánek policistů byl příliš hluboký, nezdráhaly se ženy pochybné pověsti provozovat v temných koutech Karolina své prastaré řemeslo, byvše vyrušovány toliko cukrářovými psy. Navzdory své velké rozhořčenosti viděl Rottenberger příčiny tehdejšího stavu jasně: v tendenci pronajímat údajně nepotřebné prostory za každou cenu, a to bez ohledu na důstojnost univerzity a na její výchovné poslání.

Studijní konses se s Rottenbergerovou stížností v podstatě ztotožnil, i když snad stylem méně košatým, a zaujal stanovisko, že Karolinum bylo od počátku určeno především univerzitě, a proto je třeba i na úkor výtěžku snížit počet pronajímaných místností.⁴⁾ Vždyť stávající počet místností, jež doopravdy sloužily univerzitě, naprosto nedostačoval: svědčí o tom i žádost profesorů právnické fakulty Madera, Bučka, Schustera, Kopetze a Hårdtla z 3. prosince 1801, v níž je u gubernia nárokováno přidělení alespoň jedné posluchárny navíc, příp. i shromazďovací místnosti pro profesory a studenty, aby se nemuseli tlačit na chodbách. Ve svém dobrém zdání z 13. března 1802 však studijní konses doporučil tuto žádost pouze částečně, neboť prý zřízení páté posluchárny na právnické fakultě by jejich počet převýšilo vůči univerzitě vídeňské. Avšak prof. Pfrogner, preses studijního konsesu, v závěru tohoto dobrozdání připomíná, že v žádné jiné rakouské univerzitní či veřejné budově se nenacházejí kořalny a výčepy piva.⁵⁾

15. května 1802 byla v Karolinu provedena inspekce guberniálním radou Kolovratem, který navrhl několik — i když dosti polovičatých — řešení, např. výpověď židovského vetešníka a zřízení márnice anatomického ústavu v jeho dosavadním skladu. Přitom neopomněl téměř s omluvou připomenout, že uniklých 70 zlatých nájmu po vetešníkovi lze přece přidat ostatním nájemníkům k výši jejich nájemného.⁶⁾

Těchto několik příkladů jistě názorně vystihuje stav Karolina na počátku 19. století. Pomineme-li celkovou zchátralost, jeho vnější tvářnost se od dokončení Kaňkovy přestavby v r. 1718 a dobudování tzv.

⁴⁾ Srov. poznámku č. 1.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

Haffeneckerova křídla v r. 1769 (býv. univerzitní knihovny) téměř nezměnila. Následné přestavby a úpravy souvisely vesměs jen s nejnnutnější a finančně pokud možno nejméně náročnou údržbou, případně se změnami funkce některých částí budovy.

Zpráva z komisionální inspekce Karolina z 12. října 1821 opět dokládá velmi špatný stavební stav Karolina a vyzývá alespoň k nejnnutnějším opravám.⁷⁾ Tehdy byl také znovu oživen starší plán na přestavbu sálu Královské české společnosti nauk na *theatrum anatomicum*, pitevny a laboratoře anatomického ústavu. Takový návrh předložil v r. 1809 již zmíněný profesor Rottenberger, poté co se 18. srpna 1809 v sále zřítily větší část stropu. Společnost nauk se však k němu vyjádřila ústy Josefa Dobrovského zcela odmítavě. Dovolávala se přitom světlé památky Josefa II., štědrého mecenáše Společnosti, jakož i okolnosti, že by si adaptace sálu pro potřeby anatomického ústavu vyžádala neúnosně vysoké dodatečné náklady.⁸⁾ V r. 1827 se však zájem lékařské fakulty o tento sál prosadil a o jeho osudu bylo rozhodnuto definitivně.⁹⁾ I když se jednání o přestavbě a jejím financování ještě protáhlo, zasedla dne 22. června 1828 Společnost ve svém sále naposled. Náhradou obdržela dvě menší posluchárny v prvním patře jižního traktu budovy.

V r. 1822 byla provedena celkovým nákladem 1691 zl. 21 gr. adaptace velké auly podle projektu inženýra Františka Ramiše. Ta byla možná až po důkladné opravě střechy a stropů, o kterou rektor Michael Schuster požádal administraci státních statků — již s ohledem na plánované práce v aule — v srpnu 1821.¹⁰⁾ Její dekorativní malířskou výzdobu provedli Josef Navrátil a Jindřich Fitz. Navrátilova účast na výzdobě velké auly je v souvislosti s jeho celoživotním dílem záležitostí pouze epizodickou. S čistě dekorativní malbou, jak se s ní setkáváme i v Karolinu, bylo spojeno zejména Navrátilovo mládí (vlastní dílnu si otevřel bezprostředně po absolutoriu na Akademii v r. 1824).¹¹⁾ Tento druh tvorby mu ovšem otevřel dveře k náročnějším a v Navrátilově pojetí osobitějším žánrům, t.j. krajinomalbě, historické malbě, městskému žánru a portrétu. Geometrický a vegetativní ornament byl v Karolinu oživen toliko emblémy jednotlivých fakult; celkový dojem zůstal chladně empirický, zdůrazněn základním šedomodrým tónováním. Tento žánr však

⁷⁾ AUK, Akademický senát (AS) 1796—1882, i. č. 28, 1821/22, č. 179.

⁸⁾ AUK, sign. A 130 b, konvolut spisů týkajících se znovuzřízení sálu Královské české společnosti nauk a návrh prof. J. Rottenbergera z r. 1809, aby tento sál byl proměněn na místnosti anatomické (vložen též plán).

⁹⁾ AUK, sign. A 130 b, dekret dvorské studijní komise z 18. 7. 1827.

¹⁰⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 28, 1821/22, č. 139, 178 aj.

¹¹⁾ Základní práce o J. Navrátilovi se o ní vůbec nezmiňují, srov. např. monografie z pera Prokopa Tomana (1932) a Jaromíra Pečírky (1940).

Navrátil nikdy neopustil, jak dokazuje jeho výzdoba některých místností Pražského hradu z let 1835—1836, zejména Vladislavského sálu, či Staroměstské radnice z r. 1855. I karolinský strop dosvědčuje názor N. Melnikovové — Papouškové, že „J. Navrátil byl velkým umělcem, ale svoji dobu předešel jistým způsobem jen ve figurálním malířství, kdežto v řadě oborů, kterým se věnoval, byl absolutním tvůrcem a zrcadlem své doby.“¹²⁾

Z dnešního pohledu bylo vlastně štěstím, že oslavy 500. výročí založení univerzity v r. 1848 s sebou nepřinesly — především pro nedostatek prostředků — větší stavební zásahy do věkovitého organismu Karolina.¹³⁾ A tak nerealizované plány na jeho přestavbu z počátku 40. let nám připomíná pouze obraz méně známého Piepenhagenova žáka Aloise Gustava Schulze¹⁴⁾ z r. 1842, zachycující jeho klasicistní tvářnost. Budova měla být o patro zvýšena, arkýř byl určen ke zboření. A tak jedinou zhmotnělou reminiscenci na oslavy 500. výročí univerzity nalezneme na západním průčelí Karolina: v r. 1849 bylo barokní okno s nápisem „LEX CIVIUM DUX“ rozšířeno o nové sdružené okno a opatřeno lépe čitelným, quasirenesančním nápisem a kovovým medailonem s motivem univerzitní pečeti.

V r. 1855 se dočkal určité rehabilitace renesanční epitaf M. Matouše Kollina z Chotěřiny; z nádvoří byl přenesen do chodby před velkou aulou, kde zůstal až do Fragnerovy obnovy Karolina po r. 1945. V r. 1907, kdy byla tato chodba užívána německou právnickou fakultou, byl nad ním umístěn bohatě zdobený závěrečný kámen se znakem Jana Rotleva, pocházející patrně z někdejšího hlavního portálu Rotlevova domu.¹⁵⁾

Nové politické a kulturní klima po r. 1848 s sebou přineslo i změnu oficiálního stylu. Klasicismus jako úřední sloh Metternichova absolutismu byl nahrazen historizujícími styly, jež byly v době předbřeznové podezíravě pokládány za projev opozičních historických nároků stavebníka (zejména české šlechty).¹⁶⁾ Teprve v takové atmosféře se mohl plně rozvinout studijní a restaurátorský zájem o staré gotické památky, tedy i o arkýř pražského Karolina. Ten se po provizorní a nouzové

¹²⁾ N. Melnikovová-Papoušková, Josef Navrátil a dekorativní umění jeho doby, Tvar 17, 1966, s. 153.

¹³⁾ AUK, AS 1796—1882, i. č. 141—143, kart. 127—128, komise pro oslavy 500. výročí UK.

¹⁴⁾ O něm viz Z. Wirth, Pokusy o soubornou publikaci českých památek v 19. století, Památky archeologické (PA) 28, 1914, s. 110—111; F. X. Jiřík, Věstník Klubu za starou Prahu 3, 1912, s. 6; Prokop Toman, Nový slovník čsl. výtvarných umělců, Praha 1936, s. 612.

¹⁵⁾ AUK, AS 1882—1952, D 2 13, kart. 106.

¹⁶⁾ N. Wibiral — R. Mikula, Heinrich von Ferstel. In: Die Wiener Ringstrasse, Bild einer Epoche, hrsg. von R. Wagner-Rieger, Bd. VIII/3, Wien 1973, s. 5.

opravě z r. 1852 nacházel i nadále v žalostném stavu — a proto také vzbudil zájem klasika vídeňského historismu, představeného svatoštěpánské dómské huti Friedricha von Schmidta. Schmidt vybral arkýř Karolina do reprezentativní publikace vídeňské Akademie výtvarných umění „Wiener Bauhütte“ a pověřil nákresy a zaměřením Karolina svého žáka Theodora Reutera.¹⁷⁾ Na vlně nově probuzeného zájmu bylo urychleno rozhodnutí přistoupit k důkladné restauraci arkýře, byť v duchu restaurátorského purismu. Tě se v r. 1877 ujal jiný Schmidtův žák — Josef Mocker. Provedl nové důkladné zaměření arkýře, nově prozkoumal jeho exteriér i interiér, rozebral během výzkumu řadu kamených částí, ohledal základy a odkryl v arkýřové kapli zbytky maleb ze 16. století se svatováclavskou tematikou. Horní část arkýře přitom snesl až do výše oken. Poté vadné a poškozené části (hlavice, konzoly, baldachýny, fiály, volné kružbové krajky aj.) vyměnil či doplnil a opatřil arkýř novou příkřejší střechou, již pokryl anglickou břidlicí a zakončil makovicí s křížem. Zvýšení střechy si také vynutilo obloukovité prohnutí hlavní římsy.

Svoji práci ukončil za spolupráce kamenického mistra A. Víška v r. 1881, přičemž celkové náklady byly podstatně nižší, než určoval původní rozpočet (6 585 zl. místo 7 318 zl.).¹⁸⁾ Z dochovaných plánů rovněž vyplývá, že se jednalo pouze o první fázi restaurace; v druhé fázi měl být vnitřek kaple polychromován a zařízen novým oltářem. Arkýř měl být rovněž osazen 4 alegorickými sochami (Spravedlnost, Síla, Moudrost, Umírněnost), v úvahu přicházely i alegorie čtyř fakult univerzity.¹⁹⁾

Mockerův monogram na východní straně arkýře nám dosud připomíná rozporuplné restaurátorské dílo, které bylo odsuzováno pro značnou libovůli. Doplněné části sice vznikly na základě detailního a hlubokého studia této památky, avšak jejich užití směřovalo k ahistoricky koncipované ideální rekonstrukci, při níž byly některé důležité fragmenty pominuty.

Místo oltáře byl nakonec do arkýřové kaple sv. Kosmy a Damiána v r. 1886 instalován Krucifix od sochaře Emanuela Maxe ryt. z Wach-

¹⁷⁾ Wiener Bauhütte. Vereinspublicationen von Reise-Aufnahmen der Architektur-schüler der k. k. Akademie der bildenden Künste zu Wien unter der Leitung der Professoren H. von Ferstel, Th. von Hansen, Fr. Schmidt. Roč. 1—6 (s 399 listy), Wien 1863—1868.

¹⁸⁾ J. Mocker, Arkýř kaple Karlo-Ferdinandské university v Praze, Zprávy Spolku architektů a inženýrů v království českém 16, 1881, s. 85 (a tab. 24, 27). K volbě arch. J. Mockera, rozpočtu, honorářům a některým technickým detailům restaurace arkýře srov. též Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abt. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inv. Nr. 1143 (AVA — MCU post 1848, 5/6/1), Akten Nr. Prot. 8590/1876, 10 637/1877.

¹⁹⁾ Archiv Pražského hradu (APH), Josef Mocker — pozůstalost, obálka 66, i. č. 1419—1427.

steinu. Zástupci obou pražských univerzit jej společně převzali 3. března 1886.²⁰⁾ Toto dílo jednoho z nejvýznamnějších sochařů doby předbřeznové pak zůstalo ve velké aule až do r. 1950, kdy začalo být vnímáno spíše jako odznak konfesní než jako umělecké dílo, „což jest nesnadno uvést v soulad s úkoly a posláním univerzity, jež jí ukládá doba dnešní“ (přípis rektora prof. Jana Mukařovského Komisi pro obnovu Karolína z 10. listopadu 1949).²¹⁾ Posléze bylo rozhodnuto jej umístit do čela dlouhé jižní chodby v přízemí, kde se nachází dodnes.

K nejdůležitějším adaptacím došlo dále až po rozdělení univerzity na českou a německou v r. 1882. Týká se to především nového tzv. českého schodiště do velké auly, které bylo opatřeno vchodem s novorenesančním portálem na východ od arkýře (portál byl v rámci konečné rekonstrukce Karolína po r. 1945 odstraněn). Velká aula byla užívána oběma univerzitami společně. Dělo se tak bez větších průtahů a potíží: již na počátku akademického roku 1882/83 byl mezi oběma univerzitami dohodnut časový harmonogram užívání auly a postup při úhradě společných nákladů na její provoz.²²⁾ Česká univerzita měla aulu k dispozici v sudé dny v týdnu, německá v liché. Oproti tomu v otázce užívání insignií a správy archivu k dohodě, jak známo, nedošlo.

Po asanaci Josefova se oběma univerzitám naskytla příležitost získat zde stavební parcely pro nové univerzitní budovy. Pro výuku zcela již nevyhovující prostory Karolína měly být restaurovány a adaptovány k reprezentačním účelům.²³⁾ V dubnu 1897 obě univerzity požádaly místodržitelství a ministerstvo kultu a vyučování, aby v době co nejkratší byla obnovena velká aula.²⁴⁾ Ministerstvo však nebylo ochotno uvolnit potřebné finanční prostředky. Preliminovaná částka byla tak nízká, že by byla stačila pouze na dekorativní výzdobu, k níž dodal návrhy akademický malíř Říhovský. Příslušné komise na obou univerzitách, které byly pověřeny posoudit zaslané návrhy (na české univerzitě to byla komise ve složení O. Hostinský, J. Goll, K. Chytil, na německé E. Bachmann, A. Schultz, F. Wieter), však s Říhovského výzdobou nesouhlasily. Česká komise ji považovala za nečasovou a málo důstojnou, německá komise navíc uvedla i další protidůvody praktického rázu. Tehdy totiž německá univerzita perspektivně počítala s úplným vyklizením Karolína do nové univerzitní budovy. Z toho je vidět, že lpění německé univerzity na Karolínu je až pozdějšího data: ve vyjádření jejího akademického senátu k úpravě auly z 1. 6. 1901 rozhodně nelze

štopovat nějaký zvláštní ohled na *genius loci* Karolína.²⁵⁾ Po mezidobí před definitivním vyklizením auly navrhovala instalaci dvou velkých nástropních obrazů na plátně, jež by byly dílem jednoho německého a jednoho českého umělce a které by mohly být přeneseny do nových budov. Místo dekorativní malby navrhla jednobarevný nátěr stěn a pouze bezpodmínečně nutnou restauraci mobiliáře.

6. března 1902 ministerstvo kultu a vyučování rozhodlo, aby rekonstrukcí auly byl pověřen známý architekt Antonín Wiehl, který byl ohledně její výzdoby konzultován již v r. 1898.²⁶⁾ Wiehl předložil v prosinci 1901 několik variant svého návrhu, k jejichž provedení doporučil „zdatného architekta“, svého nejvýznamnějšího žáka Josefa Fantu. Ačkoliv tehdejší Wiehlova tvorba byla již poznamenána životním podzímlem a ustrnutím na historizujících schématech, stojí jím navrhovaná řešení jistě za zmínku.²⁷⁾

Především navrhl zbourání dosavadního hladkého stropu, který považoval vzhledem k délce a šířce auly za příliš vysoký, a jeho náhradu sníženým trámovým stropem, „diskrétně pozlaceným nebo polychromovaným“. Wiehl zamýšlel obnovit gotický charakter auly, protože — jak uvádí v písemném zdůvodnění — „založení této nejstarší univerzity v Rakousku spadá do doby gotické“.²⁸⁾ Uvažoval tedy i o integraci arkýřové kaple do interiéru auly. Hodlal odstranit dveře mezi arkýřem a aulou a oba prostory oddělit pouze tepanou dekorativní mříží. Stěny auly měly být částečně obloženy dřevem, případně potaženy „klidným čalouněním“. Wiehl počítal i s druhou variantou úpravy v neorenesančním pojetí, s bohatě členěným štukovým stropem opatřeným polychromií a s možností uplatnění nástěnných a nástropních maleb. V obou případech ovšem navrhoval jako základní výzdobný prvek obíhající horizontální vlys, na němž by byly umělecky ztvárněny — v malbě nebo reliéfu — dějiny univerzity. Z realizace této přestavby velké auly však nakonec sešlo, což byl ostatně osud mnoha poněkud již zkostnatělých návrhů Wiehlova posledního tvůrčího období, např. i projektu Staroměstské radnice v „saském severském stylu“ z r. 1909.²⁹⁾

Skromná oprava, která se však také týkala pouze velké auly, byla provedena až v prvních válečných letech (1914—1915). Vyčleněná částka 2 420 K byla natolik nízká, že nebylo ani možné pomýšlet na její celkové vymalování. Podle dobrozdání konzervátorského úřadu pro království České z února 1915 bylo odstraněno mramorování ploch mezi

²⁰⁾ AUK, AS 1882—1952, D 2 1/4, Velká aula, kart. 108.

²¹⁾ Tamtéž, D 2 22, kart. 118.

²²⁾ Tamtéž, D 2 1/4, Velká aula, kart. 108.

²³⁾ Tamtéž, D 5 8/6, Novostavby universitní 1882—1906, kart. 116.

²⁴⁾ Tamtéž, D 2 1/4, Velká aula, kart. 108.

²⁶⁾ Vyrozumění místodržitelství z 4. 5. 1902. Tamtéž.

²⁷⁾ Tamtéž.

²⁸⁾ Tamtéž.

²⁹⁾ Z. Wirth, Antonín Wiehl. Umění 4/1922, zvl. s. 333—334.

³⁵⁾ Tamtéž.

malovanými pilastry a nahrazeno chromovou žlutí. Současně byla vyčištěna dřevěná stalla kolem auly a odstraněny staré špinavé rolety.³⁰⁾

19. března 1915 se konala za přítomnosti zástupců obou univerzit a konzervátorského úřadu komise v Auerspergském (Colloredo-Mansfeldském) paláci na Starém Městě pražském, která doporučila instalaci zdejších nepoužívaných rokokových lutarů z konce 18. stol. do velké auly a konstatovala také jejich vhodnost pro provedení elektrifikace.³¹⁾ Tyto lustry nabídl hrabě František Josef Auersperg německé univerzitě k bezplatnému zapůjčení. Ve chvíli, kdy zmizely vyhlídky na podstatnější adaptace v Karolinu, bylo toto gesto velmi vítané: tři krásné lustry vnesly do interiéru auly vizuálně působivý a příjemný kontrast k její strohé empirové výzdobě. Tehdy také byla firmou Ericsson provedena elektrifikace velké auly a dalších prostor Karolina.

Fr. J. Auersperg sice v červnu 1935, t.j. po insigniádě a po událostech s ní spojených a také v souvislosti s právě započatou rekonstrukcí Karolina, požádal o jejich navrácení, avšak vzhledem k tomu, že německé univerzitě bylo i nadále ponecháno právo spoluzívat velkou aulu, od tohoto záměru posléze upustil.³²⁾

Vznik samostatného československého státu v r. 1918 oživil naléhavost nového řešení právního vztahu mezi oběma pražskými univerzitami. K tomu došlo po vleklém projednávání přijetím tzv. Marešova zákona (zákon č. 135/1920 Sb. z 19. února 1920 o poměru pražských univerzit). Ten prohlásil českou univerzitu za pokračovatelku starobylého vysokého učení Karlova, vrátil jí jméno „Univerzita Karlova“ (§ 1) a rozvázal společenství jmění a práv obou univerzit (§ 2). Budova Karolina zapsaná ve vložce č. 159 desk zemských byla přiznána Univerzitě Karlově do výlučného vlastnictví. Německé univerzitě bylo vyhrazeno právo užívat části Karolina v dosavadním rozsahu tak dlouho, „dokud pro ni nebude vybudována nová budova, nebo pokud jí nebudou přikázány dostačující místnosti náhradní“ (§ 3). Karolina se nepřímo týkaly i §§ 4–5, zabývající se předáním univerzitního archivu a registratury do r. 1882, starých insignií, pečetidel, knih, obrazů a jiných předmětů Univerzitě Karlově.

Marešův zákon měl od svého vyhlášení až do konečného provedení velmi pestré dějiny, které odrážejí složitou a neradostnou problematiku česko-německých vztahů v předmnichovské republice a staly se jedním z předznamenání jejich tragického vyústění.³³⁾

³⁰⁾ Přípis c. k. konzervátorského úřadu pro království České z 25. 2. 1915. AUK, AS 1882–1952, D 2 1/4, Velká aula, kart. 108.

³¹⁾ Tamtéž.

³²⁾ Tamtéž, D 1 20, kart. 108.

³³⁾ K. Domin, Můj rektorský rok, Praha 1934, zvl. s. 68–189; týž, Marešův univerzitní zákon z 19. února 1920 a boj o Karolinum. In: Karolinum statek národní, Praha

Nicméně po vyhlášení Marešova zákona nedošlo v Karolinu — až na určité dislokační změny a nejnútnejší opravy — k žádné změně k lepšímu. Návrhy na přemístění části německé filozofické fakulty do Klementina a německé právnické fakulty do budovy býv. Akademie na Smetanově náměstí (dnešní nám. Krasnoarmějců) ztroskotaly. Neustále byla odkládána i stavba nové budovy pro německou univerzitu, ačkoliv pro ni arch. Josef Zasche vypracoval podrobný projekt. Od předválečného návrhu na umístění této univerzity na předmostí Čechova mostu bylo upuštěno. Po r. 1928 se uvažovalo o její výstavbě na předmostí Hlávkova mostu, mezi budovou Elektrických podniků a pojišťovnou (dnešní Státní plánovací komisí). Josef Zasche navrhl též alternativní variantu na umístění německé univerzity, a sice na státní parcele na Švehlově nábreží (dnešní nábreží L. Svobody), vedle ministerstva železnic. Tento návrh byl však podán až v r. 1937. Okupace ČSR s sebou samozřejmě přinesla jiná, pro německou univerzitu výhodnější řešení.³⁴⁾

A tak ve velké aule Karolina došlo po r. 1918 pouze k drobným „kosmetickým“ úpravám. Tak např. Müllerův portrét císaře Františka Josefa I. byl nahrazen provizorní podobiznou presidenta T. G. Masaryka, jež byla vystřídána v r. 1932 rozměrným portrétem od Jeneweinova a Schikanederova žáka Otty Peterse.³⁵⁾

Řada drobnějších návrhů na doplnění vnitřku auly nebyla uskutečněna, např. pseudogotická katedra před portrétem prezidenta v čele auly (1919), instalace obrazů M. Jana Husa a M. Jana Jesenského (1932) či bysty T. G. Masaryka (1925). V r. 1920 také musela být provedena nutná oprava arkýře (v r. 1918 dokonce spadl jeden kamenný chrlič na chodník).³⁶⁾

V r. 1928 byly přízemní krámy v jižní chodbě a některé další prostory adaptovány pro expozici Poštovního muzea. Stavební úpravy byly svěřeny architektu Eduardu Sochorovi. Tento zkušený restaurátor, vyšlý ze školy vídeňského Friedricha von Schmidta, zde odhalil některé středověké architektonické a malířské detaily zakryté pozdějšími omítkami a nátěry. To však byla pouze první vlašťovka vlastního systematického stavebně historického průzkumu budovy.

Poštovní muzeum užívalo karolinských prostor pouze 4 roky. Již v r.

1934, s. 7–21; W. von Wolmar, Prag und das Reich. 600 Jahre Kampf deutscher Studenten, Dresden 1943, s. 555–568; K. Kučera — M. Truc, Poznámky k fašisaci německé university pražské, AUC-HUCP 1, 1960, s. 204–206; L. Lipscher, Das Gesetz über das Verhältnis der beiden Prager Universitäten und seine Folgen. In: Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in Böhmen, München 1984, s. 173–188 a mn. j.

³⁴⁾ J. Zasche, Die Bauwünsche der Deutschen Universität. In: Unsere alma mater. Die sudetendeutschen Hochschulen, Česká Lípa 1938, s. 95–112.

³⁵⁾ AUK, AS 1882–1952, D 2 1/4, Velká aula, kart. 108.

³⁶⁾ Tamtéž.

1930 se totiž na Smíchově uvolnila značná část bývalého kláštera u sv. Gabriela. Po příslušných úpravách rajskeho dvora (zastřešení a proměnění ve výstavní sál), refektáře, kapitulní síně a dalších místností sem mohly být umístěny rozsáhlé sbírky, které se svým charakterem do Karolina nehodily (i když se jednalo o „menší zlo“ ve srovnání s původními nájemníky).³⁷⁾

Jednání o vystěhování všech nájemníků z Karolina, které bylo jednou ze základních podmínek pro uskutečnění komplexního průzkumu budovy, nebylo za celé meziválečné období přivedeno k žádoucímu výsledku. Česká finanční prokuratura sice k 1. 7. 1934 nařídila výpověď obchodníků Václava Minaříka, Bedřicha Tyly, Hynka a Bohumila Klepeťáře a Marie Antošové, avšak celá záležitost se protáhla až do r. 1939 resp. 1945.³⁸⁾

Události roku 1934 a provedení vlastnického práva ke Karolinu do veřejných knih ve prospěch Univerzity Karlovy iniciovaly tzv. národní sbírku na obnovu Karolina (vyhlášena 1. dubna 1934) a založení *komise pro obnovu Karolina*. Jejími členy byli akademickým senátem UK zvoleni K. Domin, V. Birnbaum, J. Cibulka, G. Friedrich, V. Vojtíšek, Z. Wirth a O. Stefan. Komise začala pracovat ve dvou subkomisích: 1. finanční, 2. stavební a památkové. Již 30. května 1934 byly komisi předloženy firmou Nekvasil plány na rekonstrukci Karolina, které bylo rozhodnuto vzít za základ obnovovacích prací. Počítalo se samozřejmě s tím, že tyto plány budou modifikovány podle výsledků průzkumu budovy, jímž byl zprvu pověřen prof. V. Birnbaum. Po jeho úmrtí (+ 30. 5. 1934) vedl výzkum prof. O. Stefan (22. 10. 1934 — 15. 3. 1935) a arch. F. X. Margold (25. 3. 1935 — 1945).³⁹⁾

Výzkum zjistil havarijní stav základů budovy, zdíva pater i kleneb. Odlišil v budově tři části (A, B, C — od západu na východ) vzniklé v různých časových obdobích, přispěl k určení stěn, které bylo nutno při adaptacích zachovat, a především k detailnějšímu poznání vzhledu Karolina v různých dobách. Současně byly F. X. Margoldem a K. Guthem vysloveny překvapující hypotézy o původní tvářnosti tzv. Rotlevova domu, které se ovšem v odborné veřejnosti nesetkaly vždy se souhlasem. Týkalo se to např. úvah o původní orientaci arkýřové kaple směrem na východ a jejího transferu na jih budovy teprve koncem 15. století, úvah o podobě velké auly v tomto období apod.⁴⁰⁾

³⁷⁾ Poštovní muzeum v Praze, Stará dokumentace, sign. II/A/1—2.

³⁸⁾ AUK, AS 1882—1952, Karolinum-vlastnické právo, kart. 108; Tamtéž, D 2 8, kart. 109.

³⁹⁾ V. Vojtíšek, Komise pro obnovu Karolina a její činnost. In: Karolinum. První zpráva o činnosti komise pro obnovu Karolina v letech 1934—1936, Praha 1937, s. 5—21.

⁴⁰⁾ F. X. Margold, Přehled výzkumu v letech 1935—1936. Tamtéž, s. 39—54; K. Guth,

Architekt F. X. Margold věnoval Karolinu a jeho výzkumu léta své zralosti i stáří. I po svém penzionování v r. 1945 se nepřestal Karolinem zaobírat: své dílčí poznatky a závěry se snažil shrnout v detailních rekonstrukcích jednotlivých stavebních etap, které nepostrádaly ani komparativní dimenzi (provedl např. důkladné srovnání pražského Karolina a krakovského Collegium maius). Cenným pramenem pro stavební dějiny Karolina a především pro dějiny jeho obnovy v letech 1935—1945 je 53 svazků jeho zevrubných deníků. Jsou to stránky naplněné též hořkostí a naivitou, ale především průběžným, byť značně autocenzurou poznamenaným komentářem všeho, co se v Karolinu dělo. Cena těchto výpovědí stoupá zejména v období nacistické okupace, kdy se německá univerzita — již jako univerzita říšská — chystala k spektakulárním oslavám 600. výročí založení pražské univerzity. Margold tehdy strávil v Karolinu prakticky každý den a jeho svědectví je důležité i pro zachycení mnohých změn, které v záměrech německé okupační správy s Karolinem během protektorátního období nastaly.⁴¹⁾

Ačkoliv byla obnova Karolina po r. 1934 ideově motivována 600. výročím založení univerzity v r. 1948, protáhlo se její dokončení až do r. 1968 a v zásadě je možno říci, že v některých ohledech nebyla uzavřena dodnes (zcela fragmentárně např. působí dnešní stav výzdoby Vlasteneckého sálu v tzv. Haffeneckerově křídle). Už sám časový rozsah uvedeného období naznačuje, že koncepce obnovy byla několikrát změněna. Noví lidé přinášeli nová pojetí; většina z nich však zůstala pouze na papíře. Dnešní stav budovy je možno označit za uvážlivou rekollektu „starých i nových pokladů“, uskutečněnou až architektem Jaroslavem Fragnerem v l. 1945—1968.

Zásady pro obnovu Karolina však byly jasně formulovány již v r. 1934.⁴²⁾ Při restauraci měla být ušetřena Kaňkova hodnotná barokní fasáda a vnitřní dispozice měly spoluurčit významné nálezy. Dalším požadavkem bylo rozšíření auly směrem na východ, které by lépe vyhovovalo potřebám univerzitního ceremoniálu. Karolinský areál se měl stát nejen místem promócí, inaugurací a ostatních akademických slavností, nýbrž i sídlem rektorátu, univerzitního archivu a proponovaného univerzitního muzea.

Tyto základní požadavky byly v průběhu obnovy v zásadě respektovány, i když někdy s určitými korekturami (zejména v období nacistické okupace). Obnovu Karolina můžeme přibližně rozdělit do *pěti etap*:

Hlavní závěry výzkumu. Tamtéž, s. 59—62. Námitky proti jejich názorům shrnuje A. Kubiček, Stavební vývoj Karolina a historických universitních budov. In: Karolinum a historické koleje University Karlovy v Praze, Praha 1961, s. 66—67.

⁴¹⁾ AUK, Obnova Karolina, deníky architekta F. X. Margolda s nákresy, kart. 9—11.

⁴²⁾ V. Vojtíšek, Komise pro obnovu Karolina a její činnost, s. 20.

1. 1934—1939, 2. 1939—1945, 3. 1945—1948 (1950), 4. 1948 (1950)—1959, 5. 1959—1968.

Těžištěm práce v 1. etapě byl stavebně historický průzkum, o němž již bylo stručně pojednáno.⁴³⁾ Váhu střechy, krovů, stropu a obvodových zdí auly bylo nutno přenést na traverzové konstrukce, aby bylo možno opravovat zdivo v přízemí. Všude v přízemí byly rovněž zabezpečeny klenby, takže bylo možno provádět podrobnější sondáž, opracovat a osadit kvádry nových pilířů, žeber, výběhových kusů a klenbových patek loubí. Tyto práce byly prováděny pod vedením kamenického mistra A. Vitvara, „vedoucí síly kamenické hutí u sv. Víta“, a po jeho smrti 22. 7. 1936 Ant. Sismilicha. Z auly bylo odstraněno veškeré vnitřní zařízení včetně podlah, galerie a točitého schodiště, které na ni vedlo. Celkem bylo v l. 1934—1938 proinvestováno 11,5 miliónů Kč. Dokončení průzkumu se předpokládalo v r. 1939, kdy měla být vypsána architektonická soutěž, která se měla soustředit především na řešení velké auly. Náklady s ní spojené měly být hrazeny z výtěžku veřejné sbírky.⁴⁴⁾

2. etapa (1939—1945) byla programovou antitezí rekonstrukce Karolina jakožto českého „statku národního“. Brzy po 4. listopadu 1939, kdy byla německá univerzita prohlášena za univerzitu říšskou, se ujal vedení stavebních prací v Karolinu architekt Josef Zasche, autor resp. spoluautor řady významných staveb v Praze (Wiener Bankverein na Příkopech z r. 1901, býv. Všeobecný penzijní ústav na dnešním Engelsově nábřeží z l. 1912—1913, spolu s J. Kotěrou, palác Adria na Jungmannově nám. z l. 1923—1925, s P. Janákem) i mimo Prahu (např. kostel B. Srdce Páně v Jablonci nad Nisou, 1930), jehož tvorba byla s osudy německé univerzity, jak již bylo částečně naznačeno, delší dobu spjata.⁴⁵⁾ Zdá se však, že Zascheho představy mnohdy nerespektovaly památkářská hlediska. F. X. Margold o tom např. ve svém deníku říká: „Pan Baurat Zasche je všude pro symetrické řešení. Na jižním průčelí, kde jsem opravil gotické pilíře arkád, chce jeden ten pilíř do půlky osekát jen pro symetrické řešení.“⁴⁶⁾ Podobně chtěl Zasche též odstranit i renesanční portál na severní zdi auly.⁴⁷⁾ Své voluntaristické představy

⁴³⁾ O záměrech a průběhu 1. etapy obnovy viz též J. Almer, Úprava Karolina. Za starou Prahu, Věstník pro ochranu památek 17, 1933, s. 22—24; V. Vojtíšek — F. X. Margold, O výzkumu Karolina a jeho výsledcích v posledních letech. Zprávy památkové péče 3, 1939, s. 24—30; K. Domin, Můj rektorský rok, Praha 1934, s. 126—159.

⁴⁴⁾ František Tesař, Zpráva o stavebních pracích. In: Karolinum. První zpráva o činnosti komise pro obnovu Karolina, s. 55—58; V. Vojtíšek — F. X. Margold, c. d. (viz pozn. 43), s. 24—30.

⁴⁵⁾ J. Zasche pracoval již od r. 1908 (v součinnosti s J. Kotěrou) na návrhu nové budovy německé univerzity na předmostí Čechova mostu, kde měla být umístěna rovněž univerzita česká. Srov. K. Adamová, Kotěrovy návrhy univerzitních budov, AUC-HUCP 19/1, 1979, s. 52—57.

⁴⁶⁾ AUK, Obnova Karolina, deníky arch. F. X. Margolda s nákresy, kart. 10, s. 3217.

⁴⁷⁾ Tamtéž, s. 3223.

chtěl uplatnit zejména na nádvoří Karolina, kde hodlal před západní křídlo předsunout vysoké arkády s architekturou. Za okupace téměř odpadlo komisionální řešení vzniklých problémů a otázek, oficiální přítomnost památkového úřadu nebo dokonce samotné německé univerzity byla pouze symbolická.

Stavební práce probíhaly (pokud probíhaly) dosti asynchronně — v r. 1943 např. značně pokročily opravy krovů a dělal se nový strop, avšak svislé zdivo se opomíjelo; také tempo oprav a výměny kamenných článků se značně zpomalilo (v září 1943 byli k této práci přiděleni pouze 4 kameníci).⁴⁸⁾

Podle Zascheho plánů se počítalo se zachováním a rozšířením archivních místností v přízemí; funkci hlavního vchodu měl plnit vchod z Železné ulice. Šatny situoval do stejných prostor jako později Fragner — do severní přízemní chodby. Velkou aulu chtěl Zasche rozšířit o plochu bývalé předsíně (t.j. cca do poloviny dnešního obřadního chóru) a postavit zde novou galerii, aby se tak v aule rozšířil počet míst k sezení (celková kapacita měla dosáhnout 420 míst). Způsob využití západního traktu odpovídal podle Zascheho plánů zhruba dnešnímu stavu. Pavlače v 1. patře měly být zachovány, bývalý sál Královské české společnosti nauk restituován jako sál přednáškový. V dnešních recepčních místnostech v 1. patře plán předpokládal umístění šaten a toalet pro toto nové auditorium (projekt zachoval jižní tzv. české schodiště, které k němu mělo vést); místnost na jih od sálu měla sloužit jako předsíň. Ve většině místností 2. patra měl být umístěn univerzitní archiv (v části západního a severního traktu); nad nynějšími recepčními místnostmi byl v úrovni 2. patra proponován byt.⁴⁹⁾

Zascheho návrh na úpravu velké auly dýchal nepřirozenou pompézností, příznačnou pro architekturu třetí říše: těžké lustry, vlys s historizujícími motivy a výjevy, nové dubové stally, nový tympanon nad gotickým portálem do auly.⁵⁰⁾ Rok 1944 přinesl vyhlášení tzv. totální války a s ním i ukončení stavební činnosti v Karolinu. Stavební kancelář se odsud odstěhovala 5. července 1944.⁵¹⁾

Po osvobození Československa v květnu 1945 byly prostory Karolina zaplněny inventářem z evakuovaného tábora v Terezíně. Teprve po jeho postupném odklizení bylo možno zahájit obnovovací práce — t.j. ale-

⁴⁸⁾ Tamtéž, s. 4713—4716.

⁴⁹⁾ Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, sign. 991-5-7073-7075. Srov. též korespondenci mezi rektorátem, úřadem kurátora německých vysokých škol v Praze, úřadem říšského protektora a berlínským ministerstvem vědy, školství a osvěty, která objasňuje zejm. finanční stránku adaptace Karolina, jež byla až do r. 1943 hrazena nikoliv z říšských, nýbrž protektorátních prostředků — AUK, Německá univerzita, NUR, kart. 46, čj. 14-03-06/1944.

⁵⁰⁾ Tamtéž, sign. 991-5-7079.

⁵¹⁾ AUK, Obnova Karolina, deníky arch. F. X. Margolda s nákresy, kart. 11, s. 5142.

spoň částečnou adaptaci Karolina, především auly, u příležitosti 600. výročí založení univerzity, které bylo téměř přede dveřmi. V této 3. etapě obnovy (1945—1948 resp. 1950) byly definitivně rekonstruovány západní a část jižního traktu Karolina (až po východní stěnu rozšířené velké auly). Ačkoliv komise pro obnovu Karolina započala svoji činnost za obětavého vedení prof. V. Vojtíška již v prvních mírových měsících, stavební práce se rozběhly naplno — za osobní podpory ministerského předsedy Klementa Gottwalda — až v r. 1946.⁵²⁾ Již v létě 1945 však bylo rozhodnuto o osobě architekta, který měl obnovu dovést až do konce: stal se jím na základě doporučení komise pro obnovu Karolina a Bloku čl. architektonických pokrokových spolků architekt Jaroslav Fragner, nástupce Gočárův na Akademii výtvarných umění.⁵³⁾

Fragnerově rekonstrukci Karolina bylo věnováno mnoho pochvalných řádek, které ovšem nemohly podchytit některé otazníky poslední doby.⁵⁴⁾ Rovněž Jaroslav Fragner vycházel ze zásad, které byly obnově Karolina dány do vínku již v r. 1934 (t.j. zachovat Kaňkovu fasádu, rozšířit velkou aulu směrem na východ, určit konečnou vnitřní dispozici podle hodnotných vnitřních nálezů atd.).

Vztah architekta a komise pro obnovu Karolina nebyl vždy jednoznačně kladný. Fragnerova tvůrčí invence občas ve svém rozletu narážela zejména na odlišné názory prof. Václava Vojtíška. Povahu těchto rozporů asi dobře vystihl rektor prof. Karel Engliš na schůzi užší komise pro obnovu Karolina 5. září 1947. Podle něho „vycházel prof. Vojtíšek z vášnivě lásky ke Karolinu jako k vzácné historické památce, obohacené velkou a slavnou minulostí, prof. Fragner z koncepce živého uměleckého díla.“⁵⁵⁾ Skutečností ovšem bylo, že Fragner v této době předložil některé své návrhy ministerstvu techniky bez předchozího souhlasu komise, čímž se zejména prof. Vojtíšek cítil být osobně dotčen.

Rušivým momentem v jinak dělné atmosféře obnovy byly i neshody J. Fragnera s arch. M. Ernestem, dlouholetým asistentem F. X. Margolda, který od r. 1946 řídil stavební výzkum, fotografické a zaměřovací práce, pořádání fragmentů a sbírek pro lapidárium a rekonstrukci kleneb. Ernest měl patrně tendenci zasahovat na základě nově zjištěného materiálu do Fragnerovy koncepce, ačkoliv byl vlastně jeho podřízený. Fragner charakterizoval jeho poslání velmi lapidárně: „Ernest má za úkol uspořádati materiál tak, jak to bude projektant potřebovat...“⁵⁶⁾

⁵²⁾ Výklad prof. V. Vojtíška o obnově a přestavbě Karolina pro ministerského předsedu K. Gottwalda z 20. 7. 1946. AUK, AS 1882—1952, D 2 22, kart. 108.

⁵³⁾ Tamtéž.

⁵⁴⁾ Kromě populárních průvodců po Karolinu z pera M. Truce a J. M. Poláka (Praha 1966) a M. Praydové (Praha 1976) je to především studie O. Starého, *Obnova Karolina*, *Architektura ČSR* 18, 1959, s. 77—92.

⁵⁵⁾ AUK, AS 1882—1952, D 2 22, kart. 113.

⁵⁶⁾ Tamtéž.

Dnešní stav obnoveného Karolina je výslednicí dlouholetého hledání a diskusí. Přesto lze říci, že Fragner si dokázal své záměry prosadit v poměrně nezměněné podobě. Přesvědčivě dokázal oponovat četným námitkám ze strany památkářů, např. ve věci jejich nesouhlasu s umístěním čestného dvora na východ od Karolina, nebo požadavku zachovat na místě zbořeného domu č.p. 541 (tzv. tereziánského křídla) plynulou stavební čáru, či v záležitosti torkretování ve velké aule podle návrhu prof. B. Hacara, jehož pozastavení by ohrozilo termín dokončení auly k 7. dubnu 1948.⁵⁷⁾

Tento termín byl dodržen toliko částečně, 3. fáze obnovy Karolina trvala fakticky až do r. 1950. Nejdůležitější stavební akcí byla samozřejmě rekonstrukce velké auly a její rozšíření. Nově připojená obřadní část byla opticky oddělena zvlněním nástropního vělu v podobě baldachýnu, který byl nad ní dekorován stříbrnými znaky zemí koruny České od Jana Laudy. Obřadní hemicykl byl zprvu provizorně obložen zřasenou látkou; teprve v r. 1949 bylo přistoupeno k definitivnímu dřevěnému obkladu. Také na místě bronzové sochy Karla IV. od Karla Pokorného stál v r. 1948 pouze model, a sice v měřítku její pozdější konečné verze. V předvečer jubilejních slavností byl ve velmi krátké lhůtě dokončen průčelní gobelín podle návrhu Vladimíra Sychry s motivy převzatými z nejstarší univerzitní pečeti, starých insignií a zakládací listiny. Gobelín byl utkán v jindřichohradeckých dílnách Marie Hoppeové-Teinitzerové, tehdy již nestorky tohoto druhu umělecké práce u nás. Ačkoliv se jednalo o základní výzdobný prvek obnovené auly, nebylo snadné jeho realizaci prosadit. Ještě v srpnu 1947 byl gobelín ministerstvem financí označen za „zbytečný luxus, který si malý stát v těžkých dobách nemůže dovolit“.⁵⁸⁾ Sychra navrhl i dřevěný parapet před varhanami, na němž zobrazil devatero múz (provedeno 1949) a dva malé gobelíny před hudební kruchtou, představující staré hudební nástroje (1948). Včas byly dokončeny i pozoruhodné lustry pro velkou aulu, které plní nejen funkci osvětlovací, nýbrž i topného tělesa a zvukové aparatury.

Rovněž vestibul velké auly mohl být zpřístupněn již v dubnu 1948. O měsíc dříve zde Nechlebův žák a známý ilustrátor Richard Wiesner dokončil 16 desek s figurálními malbami, představujícími vědní obory pěstované na Univerzitě Karlově, t.j. filozofii, pedagogiku, dějiny umění, teologii, historii, právo správní a soudní, astronomii, hudbu, archeologii, geologii a aritmetiku, fyziku a mineralogii, geologii, botaniku, medicínu a zoologii.⁵⁹⁾

⁵⁷⁾ Tamtéž, kart. 118.

⁵⁸⁾ Tamtéž.

⁵⁹⁾ Tamtéž.

V závěru této fáze obnovy byla též provedena úprava arkýře, kde byl Maxův Krucifix nahrazen gotickým křídlovým oltářem z Duban z 15. století. Byla odlita i Pokorného socha Karla IV., vyšlá vítězně ze soutěže v r. 1947 (realizováno 1950). Nedošlo ovšem k instalaci opukové sochy Karla IV. pro malou aulu od Karla Wagnera, jež byla v r. 1968 nakonec umístěna v nové rektorátní budově. Od r. 1949 pracoval Karel Lidický na konečné verzi sochy M. Jana Husa. Lidický získal 1. místo v soutěži na Husovu sochu v r. 1947, neboť — jak se pravilo v posudku profesorů Cibulky a Květa — „návrh K. Lidického spojuje v sobě obě stránky Husovy osobnosti, jako profesora university Karlovy i jako reformátora.“⁶⁰⁾

V r. 1949 byly ve velké aule instalovány barokní varhany z jezuitského kostela sv. Ignáce v Chomutově.⁶¹⁾ Ve výši druhého patra totiž Fragner otevřel na severní straně auly třetí oblouk, kam mohl být „královský nástroj“ vhodně umístěn. Chomutovské varhany byly jedním ze tří možných nástrojů, které pro Karolinum vybral prof. Ladislav Vachulka. Protože získání původně zvolených varhan z kostela P. Marie v Dobronicích u Bechyně či z mariánského poutního kostela v Mladé Vožici narazilo na právní překážky i na nepochopení místních občanů, byly nakonec vybrány druhé (menší) varhany z chomutovského jezuitského kostela, který nebyl od r. 1945 používán. Místní obyvatelstvo je nazývalo „Gluckovy varhany“, neboť se předpokládalo, že skladatel Ch. W. Gluck (1714—1787) na ně hrál v době svých chomutovských gymnaziálních studií. Z této doby se však dochoval pouze původní prospekt a některé staré cínové píšťaly, které podle L. Vachulky pocházejí z dřívějšího barokního pozitivu. Při opravě prováděné chrastavskou varhanářskou firmou Pavel Žůr v r. 1948 byl nalezen nápis svědčící o původu a stáří přístroje.⁶²⁾ Varhany byly postaveny a instalovány do starší skříně varhanářem J. K. Müllerem v r. 1832 z výtěžku koncertních provedení Haydnových oratorií „Die Schöpfung“ a „Die Jahreszeiten“.

Novodobou opravou byl zvuk varhan záměrně archaizován (např. romanticky smykavá Fugara 4' byla nahrazena Kvintadenou 8'), neboť komise pro obnovu Karolina si přála umístit v aule nástrojco možná nejstarší (gotické či renesanční varhany nebylo možné z pochopitelných důvodů získat). Toto řešení je možno považovat za velmi šťastné, a to nejen z hudebního hlediska: barokní prospekt chomutovských

⁶⁰⁾ Tamtéž, kart. 116.

⁶¹⁾ Tamtéž, kart. 113.

⁶²⁾ Pisatel nápisu neovládal příliš dobře němčinu a jméno tehdejšího děkana Fr. Perthena dokonce zkomolil. Nápis zní: „Anno 1832 wurde dieses Werk auf die Veranlassung des jetzigen Hb. Dekan Fr. Perhen und Hb. Magistratsrath Hofmann durch einem lieblichen Musikverein der königl. Stadt Kommutau dank des angenommenes Geld der grossen Musikstück der Schöpfung und sein Jahreszeiten von dem gezeichneten Orgelbauer Johan Konstantin Müller hergestellt wurde.“

varhan totiž citlivě oživuje jinak příliš monolitní severní stěnu auly a je vlastně v dnešním jejím uspořádání jedinou připomínkou barokní univerzity (i když se jedná o transfer z chrámu, který se jen nepřízní osudu nestal akademickým kostelem zamýšlené chomutovské jezuitské univerzity). Na počátku 70. let byly „Gluckovy varhany“ nahrazeny novým strojem od firmy Organa Kutná Hora o rozsahu 32 rejstříků; stroj chomutovských varhan byl tehdy instalován ve farním kostele sv. Vojtěcha na Novém Městě Pražském, kde se nachází doposud.

4. etapa obnovy Karolina (1948/1950—1959) byla zaměřena na dokončení úprav historické budovy, přeměnu 1. a 2. patra východního rohového domu na rektorské recepční místnosti, restituci nádvorních pavlačí a obnovu tzv. Haffeneckerova křídla, v němž byl znovuzřízen zasedací sál bývalé Královské české společnosti nauk. Obnovení tohoto sálu bylo jedním z nejosobitějších Fragnerových počínů: čelní stěna sálu evokuje jeho původní knihovní poslání, celkové uspořádání stolů a židlí zároveň i období, kdy sloužil Společnosti nauk. Velmi vtipně bylo vyřešeno i pomocné schodiště za sálem, vedoucí k pavláčce na knihovně a k čtárně, jež prof. O. Starý označil za „bravurní kousek dispozice.“⁶³⁾ Pasáž severní pavlače současně umožnila originální spojení Karolina s později přistavěným objektem rektorátu.

Dokončení této etapy v předvečer 550. výročí Kutnohorského dekretu (leden 1959) umožnilo uzavřít funkční okruh všech čtyř křídel v souvislém sledu.

Předmětem obnovy v poslední 5. fázi (1959—1968) byl „areál Karolina“ v širším slova smyslu, t.j. soubor univerzitních domů mezi Celetnou ulicí a Ovocným trhem včetně nově vybudovaného rektorského křídla. Tyto objekty byly adaptovány většinou velmi radikálně. Často byly zachovány pouze obvodové zdi a venkovní fasády za současné proměny vnitřní dispozice. Také umělecký význam této etapy obnovy je nejmenší: účelové využití těchto prostor neumožnilo větší uplatnění pro jednotlivá umělecká díla. Výjimku netvoří ani největší shromažďovací prostor — tzv. Modrá posluchárna. Jinak je tomu ovšem s vlastním rektorským traktem, před nímž vznikl působivý *cour d'honneur* s novým hlavním vchodem do historické budovy Karolina i na rektorát. Architektura rektorského křídla je ve svém cihlovém provedení neokázalou, byť téměř historizující reminiscencí na středověkou univerzitu, jež byla zároveň naplněna moderní monumentalitou, zdůrazněnou prosklením přízemí a velkými plochami oken. Nad nimi umístěný latinský nápis UNIVERSITAS CAROLINA zde plní výraznou estetickou funkci. Čestný dvůr byl uzavřen prostou mříží s iniciálou „C“, tvarově odvozenou od

⁶³⁾ O. Starý, c. d., s. 92.

iniciály zakládací listiny UK z dubna 1348. Excentricky postavená kašna se třemi lvy, dílo sochaře S. Hanzíka, vhodně oživuje jinak nerušený poklid celého nádvoří.

Objekty rektorátu a domů v bloku mezi Celetnou ulicí a Ovocným trhem (č.p. 541-43, 558-64) prošly v procesu od návrhů k realizaci podstatnými proměnami. Generální dispoziční plán těchto úprav byl vypracován až v r. 1952, kdy již bylo po předchozích pochybách jasné, že Fragner zůstane i nadále hlavním projektantem Karolina.⁶⁴⁾

Názory na dislokaci jednotlivých složek univerzity příp. mimouniverzitních institucí v Karolinu se v průběhu 50. let rychle měnily. Např. ještě v únoru 1952 se profesori Štajgr a Bartuška dožadovali, aby Karolinum bylo rovněž sídlem prezidia ČSAV.⁶⁵⁾ Fragnerovy návrhy tohoto období jsou silně poznamenány tzv. socialistickým realismem v architektuře. Rektorské křídlo mělo být např. zdobeno bosovanou rustikou a opatřeno balkónem neseným grecizujícími sloupy a zdobeným plastikami. Severovýchodní částí nádvoří mezi rektorátem a budovami filozofické fakulty v Celetné ulici (kde byl rovněž proponován univerzitní archiv) měla probíhat předsunutá sloupová galerie, jakási *stoa philosophorum*. Oproti tomu nádvoří budova dnešního Archivu UK byla podle tehdejšího generelu obnovy určena k demolici.⁶⁶⁾

Historická budova Karolina je ve své dnešní reprezentační funkci intenzivněji chápána a vnímána jako památník Univerzity Karlovy, tedy jako její *viditelná* paměť, zpřítomněná očima umělce-architekta v podobě uměleckého díla o mnoha časových a stylových vrstvách. Nového uplatnění se zde dostalo i sbírkám univerzitní galerie, která zejména po četných přírůstcích během 20. století čeká na nové umělecko-historické zhodnocení.⁶⁷⁾

35 podobizen českých králů, pražských arcibiskupů — univerzitních kancléřů a některých papežů viselo až do r. 1915 ve velké aule, kdy po ztroskotání dřívějších plánů na rekonstrukci došlo alespoň k její skromné opravě a vymalování. Při této příležitosti byly všechny obrazy sejmuty a některé z nich vybrány k restauraci.⁶⁸⁾

Zprvu to bylo 14 obrazů, přičemž 7 obrazů bylo restaurováno na náklad české univerzity u malířů V. Kejmara, A. Krisana, G. Miksche, F. Petra a A. Vlčka, 7 obrazů pak na náklad univerzity německé u P. Bergnera a K. Langerera. Během opravy auly byly obrazy uloženy v Rudol-

⁶⁴⁾ AUK, AS 1882—1952, D 2 22, kart. 118.

⁶⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁶⁾ Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, sign. 991-5-5406-5423.

⁶⁷⁾ Dosavadní literatura je prakticky omezena na jediný článek: R. Kuchynka, Podobizny ve velké aule pražského Karolina, PA 27, 1915, s. 112—117. Viz též J. Petráň, Díla Karla Škréty v Karolinu, Folia historica bohemia 10 (v tisku).

⁶⁸⁾ AUK, AS 1882—1952, D 1 19, Oprava obrazů ve velké aule, kart. 108.

finu, aby v průběhu stavebních prací neutrpěly újmu. Významná díla z univerzitních sbírek mohla být v r. 1916 zapůjčena na Pražskou výstavu 1750—1850 v Muzeu hlavního města Prahy (Ferdinand Dobrotivý od Josefa Hellicha, arcibiskupové Alois J. Schrenk a Alois J. Kolovrat od Antonína Machka). Tehdy si mohla i širší veřejnost uvědomit důležitost a bohatství pražské univerzitní galerie, obsahující i portréty Josefa II., Leopolda II. a Františka I. od významné vídeňské malířky Barbary Kraftové, v portrétní řadě arcibiskupů pak podobiznu Ferdinanda Khuenburga, vzniklou v okruhu Petra Brandla; zmíněné již obrazy Machkovy, krásný portrét Bedřicha kardinála Schwarzenberga od vyhledávaného vídeňského portrétisty Aristida Oeconomu aj.

V dalších prostorách Karolina, např. v malé německé aule, malé české aule a v úřadovně obou rektorátů byla rozvěšena další významná díla, m.j. Škrétova Nejsvětější Trojice, sv. Kateřina od téhož autora (původně z velké auly), zatímco její protějšek — sv. Jan na Patmu — byl již delší dobu zapůjčen Společnosti vlasteneckých přátel umění. Hlavní součástí výzdoby těchto místností byly však portréty rektorů a případně dalších profesorů pražské univerzity, jejichž mnohdy diskontinuitní řada se počíná podobiznou M. Franchimonda z Frankenfeldu z konce 17. stol. Po r. 1882 byla tato rektorská galerie vedena ve dvou řadách — české a německé — a rozrostla se zvláště v této době o cenné obrazy od malířů Fr. Ženíška, J. Mathausera, A. Liebschera, M. Pirnera, H. Boettingera, V. Klena (Kleina), V. Strettiho, J. Obrovského, S. Vonáška, R. Wiesnera a dalších. Zakončuje ji portrét akademika Bedřicha Švestky od K. Součka z r. 1976.⁶⁹⁾

Současné umístění těchto děl je podmíněno historickými i umělecko-historickými kritérii, která se ovšem někdy střetávají (což ani není u kolekce tohoto druhu jinak možné). Nejvýznamnější díla byla logicky soustředěna v rektorských reprezentačních místnostech v 1. patře (např. Škrétova sv. Kateřina, Brandlův Ferdinand Khuenburg, Machkovy portréty A. Kolovrata a A. Schrenka), vybrané části galerie rektorů a profesorů pak hlavně v malé aule a ve velké zasedací síni ve 2. patře, obrazy z galerie arcibiskupů-kancléřů na chodbě před velkou aulou a v malé zasedací síni ve 2. patře. Některé obrazy z galerie panovníků našly své umístění v reprezentačních salóncích 2. patra. Poměrně nejméně umělecky hodnotná galerie papežů,⁷⁰⁾ kteří měli nějaký vztah k univerzitě (mladší kopie prací Filipa Mazance ze 70. let 17. stol.), byla spolu s některými dalšími obrazy umístěna v dlouhé jižní chodbě v přízemí, která však dnes slouží občasným výstavám. Části univerzit-

⁶⁹⁾ Srov. též rukopisný inventář na odboru správy a provozu budov rektorátu UK, jehož opis je uložen též v AUK.

⁷⁰⁾ R. Kuchynka, c. d., s. 116—117.

ních sbírek se nacházejí též v pracovnách prorektorů, v Archivu UK a v depozitáři Karolina. Po dokončení stavebních prací v Karolinu by bylo nyní třeba provést celkovou restauraci většiny obrazů včetně poškozených rámců a dosavadní instalaci rozšířit o některá další díla, uložená dosud v depozitáři.

Stavební a umělecká činnost v Karolinu v 19. a 20. století vyústila Fragnerovou obnovou nikoliv snad v syntézu, nýbrž v osobní a osobité sřetězení myšlenek, tvarů a stylů. Tato obnova je zároveň dokladem o významu, který naše společnost Karlově univerzitě přikládá. V kontextu Fragnerova restaurátorského díla představuje Karolinum položku nejvýznamnější. Ani Betlémská kaple, ani rekonstruovaný společenský trakt Pražského hradu nedosáhly takové míry pravdivosti a přesvědčivosti jako zde. Zejména obnovu Betlémské kaple je nutno vidět v souvislosti s Karolinem. Zde však v duchu přítomnosti, ačkoliv se jedná o prostor sakrální, zdůraznil Fragner revoluční profánnost. Pro prožitek tohoto záměru se však nedostává obnovené kapli živých lidí, spontaneity publika. Je to kaple liduprázdná, muzeum a zároveň jediný exponát v něm. Oproti tomu Karolinum zůstalo památkem živým: tradiční univerzitní ceremoniál tuto životnost podtrhuje a integruje zároveň věkovité i moderní části budovy v kvalitativně nový celek. Uprostřed nově akcentované starobylosti a téměř sakrální důstojnosti neváhal přitom Fragner uplatnit své odvážné, nevázané a „nestylové“ nápady, které dnes vnímáme jako samozřejmost. Týká se to např. dvojice černých žu'ových s'oupů ve vnitřku dvorní severní pavlače v 1. patře. Jejich monolitní vpád do „prostředí rekonstruovaných fragmentů“ je téměř chircovským snovým dořčením naznačených možností, směřováním k tvorbě metafyzického interiéru. Tutéž funkci lze spatřovat i na šikmých pylonech a baldachýnovitém vělu ve velké aule (není ani stropem, ani oblohou — spíše oblakem naznačujícím přítomnost ideje). Fragnerův ukázněný neo-historismus, způsob práce s elementárními tvary minulých architektur poukazují na spřízněnost s osamělou tvorbou Josipa Plečnika, která se podobným způsobem uplatnila při úpravách Pražského hradu.

MIROSLAV KUNŠTÁT

Die Bau- und Stilveränderungen des Karolinums im 19. und 20. Jahrhundert

ZUSAMMENFASSUNG

Zu Beginn der untersuchten Periode befand sich das älteste Gebäude der Prager Universität im einem mehr als schlechten Zustand. Seine Baufälligkeit brachte mehr als achtzig Jahre nach der Vollendung des Barockumbaus (1718) die rationalistischen Vorhaben vom Ende des 18. Jahrhunderts in Erinnerung, die mit einer Verlegung der beiden weltlichen Fakultäten in das Barockareal des Klementinums an der Karlsbrücke rechneten. Der Plan einer solchen Verlegung wurde erst im Jahre 1802 definitiv aufgegeben. Die folgenden Umbauten und Herrichtungen bestanden nur in den notwendigsten und finanziell so billig als möglichen Instandhaltungsarbeiten.

Im Jahre 1822 wurde eine klassizistische Adaptation der Aula Magna durchgeführt, an deren dekorativer Ausstattung sich auch der bedeutende tschechische Maler Josef Navrátil beteiligte. Nach 1828 wurde der ehemalige Büchersaal, der auch als Sitzungssaal der Königlichen Böhmisches Gesellschaften diente, in ein *theatrum anatomicum* umgebaut. Der 500. Jahrestag der Universitätsgründung führte an keinen grösseren Bauaktionen. Eine beispielgebende Applikation des Purismus in den Restaurationsarbeiten bildete in den Jahren 1879 bis 1881 die Restauration des gotischen Erkers durch den Architekten Josef Mocker.

Eine Änderung der Situation trat erst nach der Universitätsteilung 1882 und besonders dann, in den neunziger Jahren, nach der Assanation des ehemaligen Ghettos (Josefov) ein. An seiner Stelle sollten neue Gebäude für beide Universitäten aufgebaut werden; die für den Hochschulunterricht nicht mehr entsprechenden Räume des Karolinums sollten nach ihrer Restauration und Adaptation zu Repräsentationszwecken dienen. Mit der Aufgabe der Rekonstruktion des Gebäudes wurde im Jahre 1901 der Architekt Antonín Wiehl betraut. Das Ergebnis seiner Tätigkeit waren zwei im neogotischen Stil und im Neorenaissancestil ausgearbeitete Vorschläge, die durch ein Verharren an historisierende Schemen gekennzeichnet waren. Zu ihrer Realisation kam es aus finanziellen Gründen nicht. In den ersten Kriegsjahren (1914/1915) wurde nur eine bescheidene Instandsetzung der grossen Aula unternommen.

Nach der Entstehung der Tschechoslowakei wurde das Eigentumsrecht durch das sog. Lex Mareš vom 19. 2. 1920 zum Karolinum ausschliesslich der tschechischen Karlsuniversität zuerkannt. Der Deutschen Universität blieb aber das Nutzungsrecht am Gebäude im ehemaligen Umfang erhalten. Das Gesetz wurde erst im Jahre 1934 voll durchgeführt, in welchem auch eine, durch den nahen 600. Jahrestag der Universitätsgründung (1948) ideel motivierte und sehr umfangreiche Rekonstruktion des Karolinums eingeleitet wurde. Diese konnte aber erst im Jahre 1968, zusammen mit dem Umbau des ganzen Areals vollendet werden. Die Rekonstruktion respektierte die wertvolle Barockfassade F. M. Kaňkas und die neuen Dispositionen der Innenräume wurden durch die Ergebnisse der bauhistorischen Forschungen bestimmt. Die grosse Aula wurde erweitert, das Areal des Karolinums wurde Sitz des Rektors, des Universitätsarchives und weiterer Einrichtungen der Universität.

Die Erneuerung des Karolinums bleibt für immer mit der Persönlichkeit des Architekten Prof. Jaroslav Fragner verbunden. Seine Konzeption integrierte alte und neue Teile des Gebäudes zu einer qualitativ neuen Gesamtheit. Sein disziplinierter Neo-

historismus und seine Arbeitsweise mit den Gebilden der vergangenen Architekturen weist auf eine Verbundenheit mit dem Schaffen des Wagnerschülers Josip Plečnik hin, der in ähnlicher Art und Weise bei der Ausgestaltung der Prager Burg wirkte.

MATERIÁLŸ

**DÍLA PRAŽSKÝCH MISTRŮ
V RUKOPISECH KNIHOVNY
CORPUS CHRISTI COLLEGE, CAMBRIDGE**

JIŘÍ KEJŘ

Vznik této práce byl umožněn laskavým pozváním a velkorysým po-
hostinstvím, které mi poskytly The British Academy a Corpus Christi
College, Cambridge. Oběma těmto institucím vzdávám svůj upřímný dík.

S vděčností si připomínám plnou podporu mé práce, kterou mi pro-
kázali Master koleje dr. Michael McCrum, President dr. David Bruce
a Librarian dr. Raymond I. Page, který se svými spolupracovníky vychá-
zel s nevšední ochotou vstříc mým studijním potřebám.

Zvláštním díkem si mne zavázali Professor Christopher R. Cheney
a jeho paní Professor Mary Cheney, jejichž vysoce odborný zájem a las-
kavý přátelský vztah mi velmi usnadnily postup mých studií v průběhu
celého pobytu v Corpus Christi College.

Současně věnuji vděčnou pietní vzpomínku akademiku Václavu Va-
něčkovi, který až do posledních chvil věnoval svou pozornost mým
přípravám ke studiu v Cambridgi a podpořil je i mnoha cennými radami.

Zkratky:

- BLOOMFIELD — M. W. BLOOMFIELD, B. G. GUYOT, D. R. HOWARD, T. B. CABEALO,
Incipits of Latin Works on the Virtues and Vices 1100—1500 A D., Cambridge —
Massachusetts 1979
BUK (s údajem signatury) — Brněnská univerzitní knihovna
CDM — Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CCCL — Corpus Christi College Library
C.O. — Kapitulní knihovna v Olomouci
Kap. — Knihovna Metropolitní kapituly pražské
KNM — Knihovna Národního muzea v Praze
LANG — A. LANG, Heinrich Totting von Oyta, Beiträge zur Geschichte der Philosophie
und Theologie des Mittelalters, Bd. 33, Heft 4—5, Münster 1937.
MUPr — Monumenta historica Universitatis . . . Pragensis
OUK (s údajem signatury) — Olomoucká univerzitní knihovna

- POLC — J. V. POLC, La festa della visitazione e il giubileo del 1390, Rivista di storia della Chiesa in Italia 29, 1975, s. 149—172.
- PUK [s údajem signatury] — Pražská univerzitní knihovna
- RTAM — Recherches de théologie ancienne et médiévale
- SPUNAR — P. SPUNAR, Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans, Vratislaviae — Varsaviae — Cracoviae — Gedani — Lodziae 1985
- STEGMÜLLER, R. S. — F. STEGMÜLLER, Repertorium commentariorum in Sententias Petri Lombardi I—II, Würzburg 1947
- TŘÍŠKA, Lit. činnost — J. TŘÍŠKA, Literární činnost předhusitské university, Praha, 1967
- TŘÍŠKA, Přísp. I, III. — J. TŘÍŠKA, Příspěvky k středověké literární universitě, Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 9/2, 1969, s. 7—28; 10/1, 1970, s. 7—48
- TŘÍŠKA, Sententiarum — J. TŘÍŠKA, Sententiarum Pragenses, Mediaevalia philosophica Polonorum 13, 1969, s. 100—110
- TŘÍŠKA, Živ. slovník — J. TŘÍŠKA, Životopisný slovník předhusitské pražské university 1348—1409, Praha 1981
- VKČSN — Věstník královské české společnosti nauk
- WALTHER — H. WALTHER, Alphabetisches Verzeichnis der Versanfänge mittelalterlicher Dichtungen, Göttingen 1959.
- ZELENÝ-KADLEC — R. ZELENÝ — J. KADLEC, Učitelé právnické fakulty a právnické university pražské v době předhusitské 1349—1419, Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18/1, 1978, s. 61—106
- ZUMKELLER — A. ZUMKELLER, Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken, Würzburg 1966

Soubor rukopisů v Corpus Christi College v Cambridgi¹⁾ patří mezi rukopisné knihovny s mezinárodním kulturním dosahem. Jeho základní podoba se dotvořila v 16. století velkolepým odkazem Matthewa Parkera, dlouholetého mastera koleje a pozdějšího arcibiskupa v Canterbury,²⁾ po němž nese knihovna své jméno: Parker Library. V první polovině 17. století pak byla rukopisná sbírka rozšířena o nové knihy, které byly pro kolej získány z kláštera sv. Brigity v Elblągu, dnes v Polsku, dříve Elbing ve východním Prusku. Tato část knihovny byla proto nazvána Elbing Manuscripts — rukopisy elbínské. Rukopisy v počtu čtyřiceti byly připojeny k dosavadnímu fondu a dnešní jejich zařazení nese čísla 499—538. Značná část jich vznikla v Praze ve 14. století, nejpozději v prvních letech patnáctého století, a obsahuje díla mistrů pražské university z předhusitského období.

Je záhadou, jakou cestou tyto rukopisy dospěly až na místo svého nynějšího uložení. Ve všech je zapsáno na prvním foliu nebo na prvním volném okraji nebo v mezeře mezi řádky jméno Mary Pernham, tedy

¹⁾ M. R. JAMES, A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Library of Corpus Christi College, Cambridge I—II, Cambridge 1910—1912.

²⁾ R. I. PAGE, Matthew Parker (1504—1575), in: Matthew Parker's Legacy. Ke čtyřstému výročí smrti donátora vydala Corpus Christi College, Cambridge 1975.

jméno ženy, o níž chybí bližší zprávy. Ale mezi fellows koleje Corpus Christi zjišťujeme od roku 1607 jméno Richard Pernham,³⁾ který později dosáhl menších církevních hodností. Není pochyb, že šlo o příbuzenský vztah. To vysvětlí, proč byly rukopisy odevzdány do vlastnictví právě této koleje. Ale jakým způsobem získala Mary Pernham z pobaltského přístavu rukopisnou sbírku, zůstává zatím nejisto a odpověď by mohl dát asi jen znalec anglických kulturních dějin 17. století.

Ale stejnou hádankou je i cesta rukopisů z Prahy do Pobaltí. U několika z nich vlastnické záznamy prokazují, že byly klášteru darovány, u jiných však podobná opora chybí. Nelze vyloučit domněnku, že některé prošly ještě cestou přes krakovskou univerzitu, kam po jejím obnovení přicházeli na přelomu 14. a 15. století jako profesori pražští mistři, kteří si knihy přinášeli s sebou. Rukopisy teprve potom různými způsoby přešly do majetku kláštera svaté Brigity.

Ze zkoumání je nutno vyloučit čtyři rukopisy. Do kolekce nepatří rkp. č. 511, který vznikl již ve 13. století v Anglii, není v něm zapsáno jméno Mary Pernham a mezi elbínské rukopisy se dostal zřejmě náhodou. Rkp. č. 515 je ztracen a rkp. č. 517 a 525 jsou tak poškozené, že jich nelze prakticky vůbec užít.

I několik dalších rukopisů, jak na to bude na příslušných místech upozorněno, těžce utrpělo někdejšími špatným uložení a několikerými převozy, takže do knihovny koleje přešly již ve velmi špatném stavu. Listy jsou silně porušeny vlhkostí a vydroleny a studium je proto možné jen v omezené míře. Nutno s potěšením konstatovat, že řada kodexů je již pečlivě restaurována a na záchraně dalších se pracuje.

U některých rukopisů je obtížné určit jejich provenienci, ale soubor obsahuje převážně dvě skupiny rukopisů. Menší z nich vznikla buď přímo pro klášter nebo obecně ve východním Prusku, obsahuje zčásti německé texty, dokumenty týkající se pobaltské oblasti, např. papežské bully, díla tam vzniklá, jako *Septililium Iohannis de Marienwerder*, zlomky listin pro Elbink, synodální statuta varmijské diecéze apod. Jde zpravidla o rukopisy mladší, pocházející z 15. století, některé s německými poznámkami a obsahem, který nemá vztah ku Praze. Tyto rukopisy nejsou předmětem této studie, která se soustředí na díla a kodexy české, speciálně pražské provenience.

Skupina rukopisů pražského původu je početnější, tvoří nejméně polovinu celé sbírky a je starší, když vysoko převažují díla poslední čtvrtiny 14. století. Je třeba také upozornit, že několik kodexů bylo doplněno dalšími texty a svázáno do různorodých celků, takže část patří ještě

³⁾ J. WENN — J. A. WENN, Alumni Cantabrigienses. A Bibliographical List of All Known Students, Graduates and Holders of Office at the University of Cambridge, Part I: From the Earliest Times to 1751; viz heslo Pernham Richard.

českému prostředí, část je pak dodatečně připojena. Z kodexů, které je v naší souvislosti třeba probrat, se to týká zejména rkp. č. 503.

V několika případech, o nichž se stanou zmínky při analýze obsahu příslušných rukopisů, lze najít stejné texty už jen v pražských knihovnách nebo v rukopisech sice mimopražských, ale určitě české provenience. Platí to např. o rkp. č. 503, kde *Confessionale* se začátkem *Cum omnis aetas* je zatím známo jen z Prahy, PUK XIV E 31, o rkp. 501, který má paralely jen v Praze Kap. C 15/1 a v Olomouci CO. 222, nebo o rkp. 519, kde *Tractatus de septem sacramentis* je zaznamenán už jen v Budapešti, UK 53, v kodexu, jehož český původ je jistý. O složitém kodexu 534 a jeho paralelách v pražských knihovnách bude v dalším podána orientační zpráva, když podrobné zpracování je z nedostatku místa vyhrazeno další práci.

U některých rukopisů je jejich pražský původ zjevný dle údajů o datování, vlastnických poznámek či jmen písařů. Díla pražských mistrů, která jsou zde obsažena, jsou zpravidla rovněž dokladem o provenienci. Je ovšem třeba určité opatrnosti při hodnocení vzniku kodexu jen podle obsahu, protože některé spisy byly rozptýleny po mnoha knihovnách a mohly být opsány také v zahraničí. Nicméně lze ověřit, že převážná většina rukopisů zkoumané sbírky skutečně v Praze vznikla, jak bude zjevné z dalších výkladů. Někdy je vznik rukopisu prokázán českým přípisem, jako v rkp. č. 504, nebo aspoň náznakem ve stylizaci kolo fonu, jako u č. 527.

O vztahu k Praze svědčí však i jiné okolnosti, než jen díla pocházející z vědecké činnosti pražské univerzity nebo vůbec z dílny českých učenců. Kulturní centra se vyznačovala také charakteristickým okruhem spisů, které byly sice mezinárodně rozšířeny v mnoha opisech, ale jejich počet se nápadně koncentroval na určité území. V takových případech je časté opakování těchto děl v rukopisech stejné provenience a souvislosti jejich zápisu v kodexech významnou indicií jejich původu. I díla učenců, kteří jinak nemají nic společného s dobou napsání kodexu a jsou o mnoho století starší, patří aspoň druhotně do okruhu pražského učeneho fondu.

Různá repertoria středověké literatury nepostihují ovšem seznam spisů v naprosté úplnosti a musí počítat s možností dalších doplňků. Ale přece jen z nich lze vyčíst mnoho nejenom o původu díla, nýbrž o jeho územním rozšíření.⁴⁾ Ukazuje se pak, že některé opisy pocházejí v poměrně vysokém počtu z Prahy, kde se jejich počet v rukopisech prokázane české provenience nápadně zvedá proti jiným knihovnám.

⁴⁾ Kromě repertorií českých (Tříška, Spunar, Kadlec aj.) i zahraničních (Kaepelli, Zunkeller aj.) je pro další výklad oporou zvláště M. W. BLOOMFIELD.

Některá z těchto děl se pak opakují i v knihovně Corpus Christi College a dotvrzují odlišnou skladbu elbínské sbírky oproti ostatnímu rukopisnému fondu. Lze o tom uvést aspoň několik příkladů:

Veškeré spisy Jindřicha Frimara, autora velmi oblíbeného ve střední Evropě, jež se nalézají v knihovně, jsou obsaženy v rukopisech elbínské sbírky, tj. č. 500, 507, 508, 518,⁵⁾ zatímco původní fond žádné jeho dílo nevlastní. Nápadná je obsahová skladba několika rukopisů, jež kromě českých spisů obsahují též díla všeobecně oblíbená. Jako příklady mohou sloužit:

Ps. Bernardus (Ps. Hugo de Sancto Victore?), *Liber de conscientia*, vyskytující se i pod jinými jmény, s incipitem *Domus haec, in qua habitamus*, rkp. 500, je zachován nejčastěji v rukopisech pražských, kde počet opisů je až nápadně vysoký.⁶⁾

Ps. Bernardus (Ps. Augustinus?), *Speculum peccatoris*, inc. *Quoniam, carissimi, in via huius saeculi*; dílo je ve vlastním původním fondu knihovny zachováno ve dvou opisech č. 137 a 392, ale v pěti v elbínské sbírce: 500, 503, 508, 512, 534. Mezi množstvím rukopisů tohoto díla je nápadný počet v knihovnách českých a zvláště pražských.⁷⁾

Ps. Bernardus (Ps. Hugo de Sancto Victore?), *Meditationes*, též pod jinými názvy, se začátkem *Multi multa sciunt, sed seipos nesciunt*, je v původním fondu dvakrát, č. 63 a 441, ale dvakrát také v elbínské sbírce, č. 500 a 518, tedy v rukopisech souvisících s českým učeným prostředím.⁸⁾

Za zmínku stojí, že všechna tato tři díla jsou obsažena v rkp. PUK V D 2, jehož český původ je prokázán i uvedením jména písaře.

Konečně lze uvést, že *Soliloquium Augustini* je rovněž v kodexech českého původu, č. 501 a 518.

Není tedy pochybností, že obsahově jsou si blízké hlavně rkp. č. 500, 501, 503, 508, 512, 518 a 534, v nichž se ve všech vyskytují kromě nesporně pražských děl i cizí spisy v Praze dobře známé a rozšířené v českých knihovnách. V podrobnostech lze odkázat na další výklad k jednotlivým rukopisům.

Českému bádání nejsou rukopisy knihovny Corpus Christi College neznámy. Jejich katalog umožnil i jejich citování v různých repertoriích literární činnosti českých mistrů, jež jsou uvedena v seznamu literatury v čele článku.⁹⁾ V dalším se průběžně k těmto repertoriím přihlíží,

⁵⁾ A. ZUMKELLER, *Manuscripte von Werken der Autoren des Augustiner-Ermite-nordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*, Würzburg 1966, zahrnul i odkazy na knihovnu Corpus Christi College.

⁶⁾ Srv. BLOOMFIELD, č. 4918.

⁷⁾ BLOOMFIELD, č. 1787.

⁸⁾ BLOOMFIELD, č. 3126.

⁹⁾ Jsou to práce těchto autorů: J. TRÍŠKA, P. SPUNAR, J. KADLEC, R. ZELENÝ aj.

takže nebudou uváděny odkazy, zda je který rukopis registrován, pokud nebude k tomu zvláštní důvod. Až dosud neměli historikové pražské univerzity možnost těžit z bohatství těchto rukopisů při přímém studiu. Podávám-li tedy odborným zájemcům předběžné orientační výsledky svého studijního pobytu v Cambridgi, děje se tak proto, aby se co nejrychleji umožnilo další zpracování a zařazení cenného fondu do okruhu zájmů o učený život středověkých Čech. K tomuto úkolu doufám sám přispět podrobnějšími a úplnějšími studiiemi v blízké době, zejména pak rozbořením aktů, vzniklých na pražské právnické univerzitě, zapsaných v rkp. č. 534.

I když se tato studie zabývá především díly pražských mistrů, přece jen se v několika případech nevyhne stručnému prozkoumání textu jiného původu. Děje se to především tehdy, když je třeba pokusit se o bližší identifikaci textů v kodexech české provenience, při nichž by mohlo dojít k rozpakům nad jejich autorstvím. Zde je vhodné mít na zřeteli zvláště rkp. č. 503 a 534.

Rukopisy obsahují díla převážně teologická nebo právnická, jejichž autory můžeme rozeznat ve významných členech pražské univerzity. Nejpozdější ze spisů zde obsažených pocházejí ze samého začátku 15. století. Toto časové vymezení prokazuje, že by se zde marně hledaly spisy zaměřené husitského; veškerý fond je předhusitský. Autory jsou jak mistři tří německých národů na pražské univerzitě, tak i mistři národa českého.

V následujícím výčtu spisů nejde o katalog nebo o úplný popis rukopisů. Není to třeba, neboť základní údaje jsou v postačující míře podány již v existujícím soupisu. Nejsou proto probírány celé kodexy, nýbrž jen jejich části, týkající se Čech, Prahy a pražské univerzity. Hlavní pozornost je věnována určení autorů a textů. Místy se objevuje potřeba zabývat se krátce i obsahem a skladbou děl, pokud je to účelné pro bližší vystižení jejich povahy a původu.

Pokud jsou citovány jiné rukopisy, děje se tak pro usnadnění srovnávání; nejde tedy o úplný výpočet dochovaných rukopisů. Kde jsem nemohl užít citovaného rukopisu přímo, jak to bylo možné zejména v knihovnách pražských, jsou údaje převzaty ze standardních katalogů příslušných knihoven, jejichž bibliografické údaje lze pro úsporu místa pominout.

CCCL 500

1ra — 11rb: *Iohannes Isner, Super missam.*

„Queritur quare sacerdos, quando primo accedat altare, signat altare signo sancte crucis“ X „libera nos a malo, Amen i. fiat. Eciam hic summitur hic: Requiescat in pace. Amen i. fiat etc. puf, puf (!). Explicit declaracio brevis ipsius misse quasi tocius et tota ipsius canonis data per magistrum Iohannem Yseneri etc.“

Nadpis *Super missam* připojen dodatečně, ale krátce po zapsání textu.

11rb: *Iohannes Isner, Oratio infra elevationem missae.*

„Sequitur oracio pronucciata per magistrum Iohannem Yseneri. Et debet infra elevationem corporis Cristi dici. Sequitur illa: Fac, quesumus, domine Ihesu Criste, hunc misterium tuum, te reverenter et digne tractare ac offere pro ecclesia tua sancta“ X „visionem beatificam veniamus per eum, qui venturus est etc.“

Táž modlitba též v rkp. 537, fol. 54v — 55r, v poněkud úplnějším znění s výslovným určením, že byla přednesena v Praze.

CCCL 501

1ra ff.: (*Stephanus de Syecz, Quaestiones Sententiarum*).

„Circa prohemium primo dubito, utrum habitus per exercitium theologicum acquisitus sit fides vel fide alcior“ X „dyaphanum, quod possit esse subiectum lucis. Hec sanctus Thomas.“

Kodex je napolo rozpadlý, bez desek a velmi chatrný. Písmo je místy špatně čitelné, protože části listů jsou oddroleny a zničeny vlhkostí, ale lze bezpečně ověřit, že kodex byl sestaven z 26 složek. Neodpočítávám folia, aby nedošlo k dalšímu poškození nebo uvolnění listů.

Dílo je v katalogu připsáno Gregoriovii a Rimini. Tato atribuce

byla již jednoznačně vyvrácena,¹⁾ ale nebylo dosud dosaženo opory pro určení skutečného autora. Ani tento pokus nestačí k dosažení naprosté jistoty a bude se třeba spokojit s určitou mírou pravděpodobnosti. Hledání jiných rukopisů s tímž textem a pokus o vystižení jejich souvislosti s určitým kulturním prostředím je zatím jedinou cestou, jak dospět k důvěryhodnějšímu výsledku.

Úplné znění lze zjistit v rkp. Olomouc C.O. 222, fol. 27r — 266v.²⁾ V inventáři knihovny však zde došlo k mylnému určení, když jako autor byl označen Conradus Soltau. Jeho komentář k Sentencím je ale znám, bezvadně dochován a je odlišný.³⁾

Druhý rukopis s tímto dílem, Praha, Kap. C 15/1, fol. 265ra — 267rb, obsahuje jen jeho začátek. Identita je sice nepochybná, ale ani zde není autor jmenován. Nicméně lze v tomto rukopise získat určitou oporu pro pokus rozeznat skutečného autora.

Na pražské univerzitě bylo obvyklé, že teolog uváděl svá čtení vybrané knihy Písma i Sentencí tímž tématem, vzatým z příslušné biblické knihy. K témuž tématu sáhl znovu při své promoci, kdy pronášel řeč k oslavě teologie, často nazvanou *Recommendatio theologiae*.⁴⁾ Ve shodě s tímto obyčejem se v rkp. pražské kapituly C 15/1, fol. 253v — 255r, nachází úvod ke čtvrté knize Sentencí na text Iob 29.3: Ad lumen eius ambulabam in tenebris, ale vzápětí je tu zařazena, fol. 257vb — 259rb, *Recommendatio theologiae*, vycházející z téhož místa Písma. Autor této rekomendace je výslovně jmenován v rkp. Krakov 1700, fol. 26r — 30v. Je jím český mistr Štěpán ze Seče — Stephanus de Syecz. Dotvrzuje se však také, že Štěpánova *Lectura super Iob*,⁵⁾ vychází z téhož tématu, jak svědčí rkp. Kap. B 30/2, fol. 1, kde je autor přímo jmenován: Reverendi doctoris magistri Stephani Syecz lectura super Iob, se začátkem: In principiis actus mei oportet sacram scripturam, ut condignum est, aliquibus licet pauculis de paupere ingenio... Pro eis ergo recommendatione aliquo qualiter summo illud verbum, quod scribitur Iob XXIX°, Ad lumen eius ambulabam in tenebris.

Tato shoda opravňuje hledat autora v mistru Štěpánovi ze Seče, o němž

¹⁾ G. LEFF, Gregory of Rimini, Manchester 1968, s. 8—13. Také LEFF vybírá z rukopisu místa pro srovnání částí textu jen podle možnosti manipulace s rukopisem. STEGMÜLLER, RS, rozeznal odchylnost tohoto díla od obvyklého znění Gregoriová výkladu Sentencí a nezařadil je s ostatními rukopisy Gregoriových Sentencí pod č. 263, nýbrž pod č. 263.1.

²⁾ Děkuji za přesný údaj správci rukopisů kapitulní knihovny v Olomouci dr. M. KOUŘILOVI.

³⁾ Cf. J. TRÍŠKA, Lit. činnost, s. 110.

⁴⁾ J. SEDLÁK, Studie a texty k náboženským dějinám českým 2, s. 370

⁵⁾ Viz J. KADLEC, Die Bibel im mittelalterlichen Böhmen, Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge 31, 1964, s. 103.

se ostatně předpokládá, že o Sentencích v Praze skutečně přednášel.⁶⁾ Zápis začátku jeho výkladu Sentencí společně s principiem k Sentencím a s *Recommendatio theologiae* v témž rukopise Kap. C 15/1 je rovněž indicií autorství tohoto mistra. Přiřčení díla českému mistrovi je dotvrzeno i tím, že dva ze tří rukopisů jsou dodnes uloženy v českých knihovnách. Třetí, který je předmětem této studie, se nachází ve sbírce rukopisů, ve které je prokázane většina kodexů české provenience.

Dobu, kdy M. Štěpán o Sentencích přednášel, nelze určit s naprostou přesností.⁷⁾ Ale závažné je datum, kdy je Stephanus de Syecz jmenován jako baccalarius formatus, což se děje roku 1401.⁸⁾ Protože však známé prameny pocházející přímo z univerzity nemají o této hodnosti zmínku a zpráva o ní je známa odjinud, je třeba předpokládat, že této hodnosti dosáhl již dříve. Ale protože bylo pravidlem, že sentenciář se stal baccalarius formatus při začátku svého výkladu třetí knihy Sentencí,⁹⁾ je třeba počítat, že své čtení zahájil již dříve, tedy někdy před koncem 14. století. To by pak odpovídalo i skladbě celé sbírky v knihovně Corpus Christi College, v níž české rukopisy pocházejí z této doby.

O souvislosti s pražským kulturním prostředím lze vytušit ještě další náznaky. V rukopise je dále zapsáno *Soliloquium Augustini* se začátkem *Cognoscam te, domine*, které je také v rkp. 518, a spis sv. Bernarda *De stimulo amoris*, inc. *Currite gentes undique*, také v témže rukopise a navíc i v rkp. 508, tedy v kodexech, obsahujících určitě díla vzniklá na pražské univerzitě. Tyto souvislosti lze pokládat za indicii, že kodex vznikl v Čechách, jak na to bylo již poukázáno v předcházejícím výkladu o charakteru elbínské sbírky.

CCCL 503

Katalog nerozlišil první dvě díla, která se proto v dosavadních repertoriích a v údajích literatury objevila ve zkreslené podobě. Přispěla k tomu i nepřesnost v obsahu rukopisu na fol. 1v, kde první dílo není

⁶⁾ J. TRÍŠKA, Sententiarum, s. 100—110, přičítá tento text, registrovaný u STEGMÜLLERA, RS, č. 1188, Štěpánovi ze Seče. Téma Ad lumen eius... přičítá Štěpánovi ze Seče STEGMÜLLER, RS, č. 1298: (forsan Stephani de syecz, qui eodem themate usus est pro principio in Iob...). Velmi kusý výpočet sentenciářů podal H. RIEDLINGER, Ecclesiologie und Christologie bei Johannes Hus. — Die Gnadenfülle Christi und die Kirche in seinem Kommentar zur Distinctio XIII. des dritten Buches der Sentenzen, in: Von Konstanz nach Trient, Festgabe für August Franzen, hrg. R. BÄUMER, München — Paderborn — Wien 1972, s. 48, p. 5, který kromě Husa jich zná jen šest a nemůže být proto oporou. Zatím nejúplnější seznam podal znovu TRÍŠKA, Starší pražská univerzitní literatura a karlovska tradice, Praha 1978, s. 131.

⁷⁾ TRÍŠKA, tamtéž, opatrně klade před r. 1409.

⁸⁾ Hlavní údaje viz TRÍŠKA, Životopisný slovník, s. 493.

⁹⁾ TRÍŠKA, Lit. činnost, s. 57.

označeno správně a je uvedeno jako *Aureum confessorum*. Tento titul se týká až druhého kusu v kodexu. Z písarova záznamu obsahu se nedá usoudit nic o rozsahu, názvu a autorství prvního kusu v kodexu.

Při počítání listů se vloudila do údajů nepřesnost, když první dvě folia jsou samostatná a pravidelné číslování následuje až od fol. 3, kde kde je poznámka Primus s údajem folia 1. Odtud teprve běží sled folií, v souhlase se složkami kodexu. Faktické folio 2 je vevázaný samostatný list s prvním kusem rukopisu, jehož text není dokončen.

[2ra — vb]: (*Rogierius O. F. M., Formula honestae vitae* neboli *De regimine propriae personae*).

„Quoniam, ut <ait> Appostolus prima ad Cor. IIII. (recte Cor. 14,40), omnia honestate (!) et secundum Deum fiant in vobis. Quedam, que a viris virtutum, qui (!) in scolis Cristi exercitatis audivi“ X „tria habere memento: in primo cordis humilitatem, vel iuxta illud beati Gregorii Si spiritus//.“

Dříve než upozorním na souvislost rukopisů, je třeba konstatovat, že v seznamech činnosti českých učenců bývá toto dílo uváděno jako *Tractatus de regimine propriae personae*, jehož domnělým autorem je premonstrát Václav z Kaplice. Toto určení spočívá na zmatení dvou různých spisů. V rkp. Budapest UK 53, fol. 80—81, je u tohoto díla v katalogu označen jako autor Václav z Kaplice s odkazem na rkp. Vyšší Brod 22, kde je na fol. 139v—142r zapsána *Collatio ad religiosos fratris Wenczeslai quondam plebani in Kaplicz ord. premonstr.* Omnia honeste et secundum ordinem. Viro claustrali duo sunt necessaria. Zde tedy svedl ke ztotožnění obou děl odkaz na stejné místo Písma, ačkoli není citováno zcela shodně a již v nejbližší větě je zřejmé, že jde o různé spisy.

Nicméně údaj autora v budapeštském katalogu byl zpětně převzat do seznamu literární činnosti pražské univerzity¹⁾ a odtud dále ovlivnil jmenování Václava z Kaplice jako autora při nálezu dalšího rkp. Pelplin 251, když tento rukopis je rovněž českého původu.²⁾ A konečně u rkp. Uppsala, č. 618, fol. 161r — 167v, se stanoví jako autor opět Václav z Kaplice jen s odvoláním na katalog budapeštský.

Z tohoto sledu na sobě závislých údajů vyplývá, že jde o nesprávné smíšení dvou různých spisů. Rozeznal to autor repertoria literární činnosti českých mistrů,³⁾ který odlišil *Collatio ad religiosos* od *Tractatus de regimine propriae personae*, ale přece jen podlehl dosavadním údajům natolik, že Václavu z Kaplice připsal i tento traktát s odvoláním

1) J. TRÍŠKA, Literární činnost, s. 61.

2) P. SPUNAR, Bohemika v Pelplině, LF 93, 1970, s. 291.

3) P. SPUNAR, Repertorium, č. 165 a 166.

na všechny tři uvedené rukopisy, takže se jihočeský premonstrát objevil jako průvodce dvou různých děl. Z právě podaného výkladu plyne, že chyba vznikla v nesprávné identifikaci v budapeštském katalogu.

I když se musíme zřítí českého původu díla, přece jen je zaručeno, že bylo opisováno v Čechách, jak svědčí citované už rukopisy, a lze dokázat o několika dalších. Nelze tedy ani pro zkoumaný rukopis cambridgeský vyloučit český původ, tím spíše, že kodex obsahuje další díla české provenience.

Dílo se čte v dosti značném počtu rukopisů, rozptýlených v evropských knihovnách. I když je nejčastěji nazváno, jak bylo uvedeno nahoře, tj. *Formula honestae vitae* nebo *De regimine propriae personae*, objevují se v katalozích i jiné názvy, např. *Libellus quidam pro edificacione multum utilis* (rkp. Marseille 212, fol. 113v), *Praecepta vitae spiritualis* (PUK X C 24, fol. 182r), *De modo habendi se in claustro* (Kap. B 79, fol. 72v), často dotvořené katalogizátory pro vystižení obsahu díla, kde není zapsán jeho titul.

Pro písarskou tradici je příznačné, že ve většině rukopisů se v incipitu objevuje táž chyba při určení biblického místa, když bývá zpravidla zapsáno Cor. IIII. místo Cor. XIV. Správný údaj má rkp. Kap. B 79.

Dílo se objevuje zřejmě v nestejně délce. Aspoň katalogy uvádějí různé explicity a také to odpovídá patrně drobným textovým úpravám nebo přehozením odstavců. Rkp. Kap. B 79, který jsem studoval přímo, je dokonce kratší než zlomek v rkp. CCCL 503, jeho znění je zestručněno a první odstavec je přehozen až na šesté místo; nicméně jde jen o varianty téhož textu a ne snad o různé spisy.

Autor díla není bezpečně určen. Vypustíme-li už z úvah domnělé autorství Václava z Kaplice, nenalzáme přece nepochybnou odpověď. Kromě rukopisů anonymních se častěji objevuje tvrzení o autorství Hugona ze sv. Viktora (rkp. Basel A X 128, fol. 267; Olomouc UK, M-I-297, fol. 46r; a znovu v témže rukopise), nebo sv. Bernarda (Olomouc UK, M-II-220, fol. 185r). Zmíněný již rkp. Pelplin uvádí obojí možnost: tractatus... qui asscribitur Hugoni, sed secundum quosdam est libellus... beati Bernardi. Ojediněle se připomíná i autorství sv. Augustina (München clm 5690, fol. 109). Dva rukopisy (Paris, Mazarin 996, fol. 159; St. Geneviève 1363, fol. 87) však označují jako autora minoritu Rogeria. Není v mých možnostech stanovit, který Rogerius by mohl být původcem nevelkého populárního díla,⁴⁾ ale respektuji regis-

4) L. WADDING, Scriptorum Ordinis minorum, Romae 1906, ani H. SBARALEA, Supplementum et castigatio ad Scriptorum trium ordinum I—III, Romae 1908—1936, dílo neregistrují a žádného z tam uvedených autorů jménem Rogerius nelze bezpečně určit jako původce našeho spisu. V katalogu Paris, Ste Geneviève 1363, fol. 87, je jeho autor označen Rogerius de Placentia.

traci pod tímto jménem v repertoriu děl de virtutibus et viciis.⁵⁾ Důkaz skutečného autorství je třeba ještě podat.

⁵⁾ BLOOMFIELD, č. 5042.

1ra — 34ra: *Aureum confessorum (extractum e Repertorio Guilelmi Durandi cum additionibus et registro)*.

1ra — 2rb: (Registrum) „Ut eo lucidius hiis, qui iura non norunt tytuli decretalium necnon capitula, cause et questiones decretorum pateant, brevissimum dabo documentum, videlicet ubi numerus qualiscumque precedat q., sub numero intelligitur causa, sub q. questio“ X „De penitencia raptoris rei ecclesiastice. De penitencia effractorum ecclesiarum.“

2rb — 34ra: (Textus) „Cum sit ars arcium regimen animarum, ut Extra de etate et qualitate ordinandorum capitulo Cum sit, ubi dicitur: Cum sit ars arcium regimen animarum, districte precipimus, ut episcopi promoventes in presbiteros diligenter instruent ... ambo in foveam dilabuntur. Ignominiosum fore valde convincitur electos ad hoc regimen causas ipsius penitus ignorare“ X „intelligo Extra de accusationibus c. Accusasti, summa est, ut dicitur, et in aliis multis capitulis superius allegatis. Explicit Aureum confessorum.“

Výňatek z *Repertoria Guilelmi Durandi*, nazvaný *Aureum confessorum*, je dosti rukopisně rozšířen a nabyl v opisovačské tradici povahy samostatného díla, u něhož není často autor označen. Někdy bývá samostatně opsána jen poslední, šestá část této kapitoly, jež pojednává o případech, pro které vinu má být kající odevzdán biskupovi. Pro srovnání jsem užil rkp. Kap. N 21, fol. 189vb — 193ra a BUK Mk 46, fol. 146va — 149va.

Pro kontrolu textu používám bezvadného a úplného rukopisu *Repertoria* v KNM XVII A 5, fol. 155ra — 216rb, kde příslušná partie pod titulem *Aureum confessorum memoriale et sacerdotum* se čte na fol. 201vb — 206ra. Spolehlivost rukopisu je prokázána i záznamy pecí, takže dílo bylo opsáno z ověřeného exempláře. Kromě tohoto textu jsem sáhl i k dalším rukopisům, rkp. Kap. N 4, fol. 257ra — 263ra; Graz, č. 538 a 892,¹⁾ a přihlédl i k jiným katalogům. Zjišťuje se, že znění bývá někdy porušeno drobnými odchylkami, zejména v explicitu, ale základní text je identický.

V případě rkp. Sidney, UK 119, MS Nicholson 21, fol. 128ra — 149vb, jde asi o nové dílo, jemuž jako východisko sloužilo *Aureum confessorum*. Zde se praví: Hic incipit aureum confessorum et memoriale sacerdotum

¹⁾ Za zaslání potřebných fotografií jsem zavázán p. prof. dr. G. KOCHEROVI a jeho spolupracovníci p. dr. A. LANZER.

compositum per Iohannem de Ehenheim, Argentine. Vlastní incipit je pak shodný, ale již na fol. 128rb se opakuje záznam o autorství Jana z Ehenheimu a příslušné údaje katalogu ukazují, že jde o dílo textem odchylné.

Ve srovnání se standardním zněním *Repertoria* se v cambridgeském rukopise objevují značné odchylky, takže lze mluvit o novém zpracování či redakci, i když i zde jde určitě o text odvozený z *Repertoria*. Podávám proto aspoň v letmých příkladech typické odchylky.

Aureum confessorum v obvyklém znění ani v samostatných opisech není provázeno obsahem, uvedeným zde incipitem Ut eo lucidius. V úvodu je nejprve stručné poučení, jak rozumět odkazům na Decretum a Decretales, pak následuje podrobný rozpis odstavců díla.

Nápadná odchylka proti obvyklému znění je v citování míst pramenů. Zatímco v *Repertoriu* jsou toliko odkazy na příslušné kapitoly Dekretu a Liber Extra, v rukopise cambridgeském je vypsáno téměř všude na odpovídajících místech plné znění kapitoly nebo je vynechána jen její nepodstatná část.²⁾ Tím se uživateli, zvláště neznalému práv, jak to zdůrazňuje úvodní věta obsahu, značně usnadňuje užívání díla, neboť nemusí hledat plné texty v jiných knihách. Nabývá tím značně rozsah díla, jak to ostatně vyplývá i z nápadného rozdílu v počtu folií zde ve srovnání s jinými rukopisy.

Místa jsou připojena k obvyklému znění další doplňky, zpravidla precizující údaj o citovaném prameni nebo rozšiřující výklad. Aspoň informativní příklady je vhodné uvést:

1) U odstavce pod heslem Forma (fol. 4vb) je úplné znění kapitoly Fur (C.14 q.6 c.4), načež pokračuje: Glosa super verbo fornicacionem, magister Hugo dicit: Magis peccare cum pulcra quam cum deformi, quia magis voluptuose cognoscit pulcram. Sed in deformi, quam cicius potest, absolvit se. Bartholomeus dicit: Magis peccare cum deformi, quia plura sunt, que swadent commisceri pulcre quam deformi, scilicet pulcritudo eius et libido etc.

V *Repertoriu*, rkp. XVII A 5, fol. 202rb, jen odkaz XIII. q. ult. c. ult.

2) Na fol. 3ra v odstavci pojednávajícím o Quantitas: ... ut Extra de vita et honestate clericorum c. Ut clericorum (X 3.1.13). Citováno 6 řádek kapitoly až po slova valeant ministrare. K tomu je ihned připojeno: Super verbo Ira Dei dicit glosa: Qui luxuriantur contra naturam, ultimo supplicio puniuntur.

²⁾ Jako příklad poslouží hned první citovaná konstituce Cum sit ars arcium, pocházející ze IV. koncilu lateránského, kriticky vydal A. GARCIA, Constitutiones quarti Lateranensis concilii una cum Commentariis glossatorum, Monumenta iuris canonici, Series A: Corpus Glossatorum, vol. 2, Città del Vaticano 1981, const. 27, ze které je vynechána jen prostřední věta. Na úplnosti ostatního textu nic nemění ani písácké odchylky.

V *Repertoriu*, fol. 202ra, je jen odkaz na kapitolu Ut clericorum a chybí jak její text tak i odkaz na glosu.

3) V kapitole, jaké má být pokání, fol. 6ra, odstavec Verecunda, se čte tento doklad: Extra de exceptionibus c. Pia, que est Innocencii quarti, ubi dicitur de excommunicatis, quod contumacie reprimatur vicium.

V *Repertoriu* je jen jednoduchý odkaz: Extra de exceptionibus Pia in principio.

Z těchto příkladů plyne, že pořadatel tohoto znění odkázal ve svém dokladovém aparátu daleko podrobněji na kapitoly Dekretu i Dekretálů a že připojil ještě další doplňky. Uvedl, jak ukazují první dva příklady, též příslušné glosy, které jinak ve standardním textu obsaženy nejsou. Navíc svědčí o jeho velmi dobrých znalostech, že se ve třetím případě neopřel při jmenování kapitoly Pia jen o místo Dekretálů, kam byla rozhodnutím papeže Innocence IV. dodatečně zařazena spolu s dalšími konstitucemi lyonského koncilu, a výslovně ji tomuto papeži připsal, zcela ve shodě se skutečností.³⁾

Je tedy zjevné, že přidání registra a rozšíření textu v cambridgeském rukopisu je dílem autora znalého práva a snažícího se prospět čtenářům v jejich orientaci po složité penitenciální látce. Komu má však být přiznáno autorství této verze, nemohu zatím s pomůckami mně dostupnými prokázat.

Na závěr stačí upozornit, že i zde, stejně jako v *Repertoriu*, jsou obsaženy četné verše, některé pak v poněkud pozměněné podobě, pocházející ze 13. století, většinou zjizvitelné i v jiných literárních památkách.⁴⁾ Jinak je dílo ryze juristické a opírá se jen o Dekret a Dekretály; i odkazy na církevní spisovatele jsou převzaty odtud a nikoli z přímého studia původních děl.

Jiný rukopis této varianty není zatím zjištěn.⁵⁾

72ra — 100vb: (*Stephanus de Roudnice, Quaestiunculae cum registro.*)

72ra — 98vb: (Textus) „Statutum domini Arnesti sic dicit: Nullus presbiter parochianum alterius“ X „libertatem ecclesie nisi dyocesanus sic fieri mandaret. Deo gracias Ihesu Cristo.“

³⁾ Konstituce Pia consideratione vznikla před lyonským koncilem, kde byla obnovena. Buřou papeže Innocence IV. Cum nuper in concilio Lugdunensi z r. 1245 byla uvozena úřední sbírka jeho konstitucí, v níž konstituce Pia byla zařazena do titulu de exceptionibus. Cf. S. KUTTNER, Die Konstitutionen des ersten allgemeinen Konzils von Lyon, *Studia et documenta historiae et iuris* 6, 1940, s. 106.

⁴⁾ Odchylky od znění, uváděných u H. WALTHERA, *Alphabetisches Verzeichnis der Versanfänge mittelalterlicher Dichtungen*, Göttingen 1959, jsou většinou podružné. Toliko verš na fol. 5ra, WALTHER, č. 7602, je dosud znám jen z opisu 15. století. Náš text je tedy dokladem jeho staršího původu.

⁵⁾ Na můj dotaz mi profesor Stephan Kuttner, Berkeley/California, laskavě sdělil, že Institute of Medieval Canon Law při univerzitě v Berkeley nemá záznam o tomto znění.

99ra — 100vb: (Registrum) „Abortivum faciens, Abstinencia laborantium“ X „Item, qui concedit et sperat aliquid obtineri ultra sortem. Finis Statutorum reverendissimi in Cristo patris et domini, domini Arnesti archiepiscopi Pragensis et apostolice sedis legati. Amen.“

Spolehlivý opis rozšířeného díla, známého ze 34 zachovaných rukopisů,¹⁾ jehož autorem je jeden ze dvou prvních profesorů pražské právnické fakulty. Text je velmi blízký kritické edici.²⁾ V obsahu na fol. 1v označeno jako Statuta domini Arnesti archiepiscopi Pragensis valde necessarius (!) curatis.

¹⁾ Výpočet rukopisů nově P. SPUNAR, *Repertorium*, č. 408.

²⁾ Ed. R. ZELENÝ, *The Quaestiunculae of Stephan of Roudnice, Apollinaris* 38, 1965, zvl. otisk Romae 1966.

100va — 102va: *Iohannes de Misa, Inhibitiones sacramenti eucharistiae.*

„Incipiunt inhibitiones sacramenti eucharistie collecte per dominum Iohannem de Misna (!), presbiterum, anno domini M^oCCC^o nonagesimo quarto. Primo de omnibus hereticis et scismaticis capitulum primum sequitur. Item primo: Omnibus hereticis manifestis et occultis. Isti sunt leprosi“ X „qui solus laborem considerat et dolorem. Finis.“

Mezi zprávami o četných rukopisech díla jsem nenalezl zmínku o tomto rukopise. Dílo vzniklo roku 1394,¹⁾ jak dosvědčuje i tento opis.

¹⁾ R. SCHREIBER, Johann von Mies. Ein vorhussitischer Prediger der Prager Deutschen, in: *Heimat und Volk, Festschrift für... Wilhelm Wostry, Brünn — Prag — Leipzig* 1937, s. 168—170; částečný seznam rukopisů tamtéž, pozn. 43, s. 192. Doplňky připojil J. TRÍŠKA v několika svých seznamech.

Kodex byl svázán až dodatečně, protože další části, zcela určitě pak od folia 135, se týkají východních Prus, zčásti obsahují německé texty, jsou z 15. století a jsou v nich i různé historické poznámky a genealogické záznamy. Kodex je restaurován. Dle rozpisu složek v katalogu chybí složky 11 a 12 a pokračuje až složka 13, převazba však mezeru neukazuje.

CCCL 504

Hugotius Pisanus, Lexicon cum registro.

[1r — 70] Registrum verborum: „Aaron“ X „Zografium.“

[71r — 72v] Prázdné

1r — 249v: Textus: „Cum nostri prothoplasti suggestiva prevaricatione humanum genus a me“ X „... siduo.“

„<Finis ade>st operis, mercedem posco laboris.

Explicit hoc totum, infunde, da mihi potum.

Moy Jesu Criste y swatá Margarito mylá.

Sub anno domini myllesimo trecentesimo septuagesimo octavo finitus est post festum per... trii (?) feria quinta proxima. Amen. Explicit Hugo liber bonus.“

Český původ rukopisu, obsahujícího dílo v Čechách značně rozšířené a oblíbené, je určitě prokázán českou větou v kolofonu, vzývající Jesu Krista a sv. Markétu. Písař se sám nejmenuje a také v datu je jméno světce nečitelné; nelze rozeznat více, než obsahuje katalog. I konec textu je dosti porušen, takže nelze udat úplný explicit; je však nesporné, že dílo je kompletní.

Vznik kodexu v Čechách je dále prokázán dvěma zlomky listin na zadním přideštlí. V obou případech je ale písmo značně smyto a vybledlé, takže je jen místy čitelné a nelze rekonstruovat plné znění listin, k čemuž přispívá i částečné odříznutí pergamenu a jeho poškození nebo proděravění kováním na desce.

První listinu vydala: Nos Elizabet divina miseracione abatissa monasterii sancti Georgii in castro Pragensi, a týká se pronájmu (?) pozemku zvaného Luh u vsi Libice poděbradským měšťanům Hanconi iudici, Hironi, Ade, Swachoni. Datováno in dominica qua cantatur Oculi... anno domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono.

U druhého zlomku je vystižení jeho obsahu ještě obtížnější. Za posledním foliem je vevázan pergamenový proužek, odlepený z přideštlí, velmi poškozený odříznutím, otvory v pergamenu i zbytky lepidla, které k němu přilnuly. Datován je Anno... millesimo trecentesimo sexagesimo sexto a lze v něm hledat snad zbytek nějaké plné moci ve sporu před konsistoří, kdy kanovníci vyšehradští stanovili nunccium speciale Wen-ceslaum dictum Mysska de...¹⁾ publicum in causa seu causis, quam vel quas ipsis movet.

¹⁾ Wenceslaus Mysska de Sucoborzan, veřejný notář. J. NUHLÍČEK, Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských, zvl. otisk ze Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, Praha 1940, v seznamu notářů č. 204, s. 97, uvádí doklady o jeho činnosti až z let 1373—1387, tedy z doby, kdy už jsou vedena Acta iudiciaria consistorii Pragensis.

CCCL 506

250r—v: (*Michael Blide, Disputatio de censibus perpetuis.*)

„Hic suadetur, quod licet emere unam pro decem in domo vel area.

Ticius, civis Pragensis, a Lucro (!), suo concive, emit duas sexagenas census anni (!) perpetuo accipiendas de domo et area ipsius Lucri (!). Queritur, utrum sit usura vel licitum, quamvis aliqui dicunt, quod sit usura emere redditus tales. Ego autem ergo dico, quod licitum est emere redditus perpetuos vel ad vitam“ X „Concludo ergo, quod contractus cyrographi nostri licitus est. Valet hec. Michael Blide, totus vester. Pro me orate. Deo gracias.“

Michael Blide, doktor dekretů na pražské univerzitě z roku 1399, vedl r. 1402 disputaci s míšeňským kazatelem Ondřejem o dovolenosti obchodu věčnými rentami a hájil právníckými důvody jeho oprávněnost. Až dosud byl znám jediný rukopis Kiel, Bordesholm 24, fol. 117ra — 118vb.¹⁾

¹⁾ ZELENÝ — KADLEC, s. 97, kde uvedena též další literatura o věčných rentách.

CCCL 508

2r — 71r: (*Iohannes Marienwerder, Expositio symboli apostolorum.*)

„Primo de articulis fidei. Venite, ambulemus in lumine Dei nostri, Ys. II° (5). Qui volumus prout debemus in fide credibilium proficere“ X „qui tecum vivit et regnat in unitate spiritus sancti Deus per omnia secula seculorum. Amen.“

71r — 75v (Registrum precedentis operis): „Pro tabula expositionis symboli apostolorum est sciendum, quod totus liber est distinctus in tredecim partes, videlicet in prologum et duodecim articulos.“

Dílo doznalo mimořádného rozšíření v evropských knihovnách, kde se nachází v mnoha desítkách rukopisů. Někdy je jeho registr umístěn před vlastním textem, takže se v incipitu objevují slova Pro tabula expositionis, jindy, jako zde, je zařazen až za text. O autorství a pražském původu díla nevznikají pochyby.

Nepřímým dokladem náležitosti rukopisu k pražskému kulturnímu okruhu jsou i některé další části společné s jinými rukopisy sbírky. V rukopisu je zapsáno dílo Frimarovo *De decem praeceptis*; Ps. Bernardus či Ps. Augustinus *Speculum peccatoris* (cf. rkp. 500, 503, 512, 534) a Bernardus *Stimulus amoris* (cf. rkp. 501 a 518).

CCCL 512

160v — 165v: (*Bullae de anno iubilaeo*)

160v — 162r: Clemens VI. annum iubilaicum de anno centesimo ad annum quinquagesimum reducit. Avenione s. d.

Zde zapsaná bulla „Ad memoriam reducendo“ je velmi sporná a patrně je falzum.¹⁾ Její kopie jsou i v rkp. Kap. D 137, fol. 121r — 126r, a D 49, fol. 64v — 67r. Annus iubilaeus byl ve skutečnosti vyhlášen bullou papeže Klimenta VI. „Unigenitus Dei filius“, jež byla přejata do sbírky *Extravagantes communes*, 5.9.2.

¹⁾ N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter II*, Paderborn 1923, s. 115.

162r — 163r: Urbanus papa VI. annum iubilaicum de anno quinquagesimo ad annum tricesimum reducit. Romae, 8 aprilis 1389.

Bulla „Salvator noster unigenitus“ obsahuje rozsáhlé odstavce převzaté z bully Klimenta VI. „Unigenitus Dei filius“.

Ed. J. POLC, *La festa*, s. 165—170. Tento rukopis mu nebyl k dispozici.

163r: Urbanus VI. archiepiscopo Pragensi eiusque suffraganeis mandat, quatenus litteras anni iubilaici 1390 in suis civitatibus et diocesibus publicare curent. Romae, 16 aprilis 1389.

Ed. J. POLC, *La festa*, s. 170—171. Tento rukopis mu nebyl k dispozici.

163r — 164r: Bonifatius IX. incolis regni Bohemiae indulgetur, ut certas ecclesias Pragenses visitando plenarias indulgentias anni iubilaici assequantur. Perusii, 15 ianuarii 1393.

Ed. MV V., č. 669, s. 379—381.

164r — 164v: Bonifatius IX. Carolum, regem Francorum, hortatur, ut ad remotionem schismatis in ecclesia vires et operas suas adhibeat. Romae, s. d.

Tentýž list je obsažen ve formuláři ve Státním oblastním archívu v Třeboni, sign. C 3, fol. 91v, odkud jej vydal F. PALACKÝ, *Über Formelbücher*, zunächst in *Bezug auf böhmische Geschichte II*, Prag 1842, č. 57, s. 64—65, a dohadem jej položil až k roku 1398.

164v: Clemens VII. non nominato nobili de scismate. Avinione, 30 aprilis, s. a.

Adresát je osloven dvakrát jako nobilitas tua. Připojeno je pět bodů, v nichž jsou označeni za heretiky, schismaticy a hříšníky ti, kdo se ne snaží o odstranění schismatu.

165r — 165v: Bonifatius IX. incolis regni Bohemiae indulgetur, ut certas ecclesias Pragenses visitando plenarias indulgentias anni iubilaici assequantur. Romae, 23 octobris 1393.

Ed. MV V., č. 724, s. 413—415.

280r — 282r: (*Bullae papales*)

280r — 280v: Gregorius XI. Carolum, imperatorem Romanorum, rogat, ut in publicatione litteratum apostolicarum, quibus *Speculum Saxonum* damnatur, favore suum impertiat. Avinione, 15 octobris 1374.

Ed.: MV IV., č. 876, s. 497—498.

280v — 281v: Gregorius XI. archiepiscopo Pragensi mandat, ut contra *Milicium presbyterum*, olim *canonicum Pragensem*, qui multos errores haereticos praedicare praesumpsit, procedat. Avinione, 10. februarii 1374.

Secuntur articuli declaratorii, inclusi in bulla clausa Gregorii papae XI., refutantes errores *Milicii*.

Příkaz papeže Řehoře XI. pražskému arcibiskupovi, aby zahájil vyšetřování proti *Milíčovu* z *Kroměříže*, byl znám zatím jen z tzv. *Přimdova formuláře*, rkp. Kap. I 40/2, fol. 128v — 129r.¹⁾ Má protějšek ve stejných příkazech pro arcibiskupa *hnězdenského* a biskupy *vratislavského*, *litomyšlského*, *olomouckého* a *krakovského*.²⁾ Datovány jsou 13. ledna 1374, zatímco den 10. února, uvedený v rukopisu *cambridgeském*, se shoduje s papežovou výzvou císaři *Karlovi*, aby v případě potřeby poskytl svou pomoc k odstranění *Milíčových bludů*.³⁾

Články, vyvracející *Milíčovy bludy*, jsou připojeny k papežovu příkazu. Dosud bylo známo jen jejich neúplné znění z *Přimdova formuláře*, rkp. Kap. I 40/2, fol. 138r — 139r, které končilo uprostřed článku *sedmého*.⁴⁾ Rukopis *CCCL 512* obsahuje jejich úplné znění, zahrnující dvanáct článků. Připojeno je v něm i datum, kdy články byly zapsány u arcibiskupské kurie: 26. dubna 1374. Na fol. 281r je na horním okraji vyryto olůvkem datum 1366. To se vztahuje k *Milíčovu prohlášení*, že se narodil *Antikrist*, jak o tom hovoří první ze *zavržených článků*.

Protože úplný text není až dosud znám, bude na jiném místě uveřejněna jeho edice.

¹⁾ F. PALACKÝ, *Über Formelbücher 2*, č. 225a, 182.

²⁾ MV IV., č. 783, s. 444—445.

³⁾ MV IV., č. 791, s. 451—452.

⁴⁾ F. PALACKÝ, *Über Formelbücher 2*, č. 225b, s. 184—186.

281v — 282r: Urbanus VI. convivium et dona, quae solent facere ingredienti religionem, prohibet. Romae, 4. aprilis 1385.

Bulla „*Ne in vinea Domini*“ je zapsána v přímé návaznosti na bulu proti *Milíčovu* též v tzv. *Přimdově formuláři*, rkp. Kap. I 40/2, fol. 129r-v.

283v: *Zkoušky pera*. Část záznamu nečitelná pro rozmazaný inkoust. Čísti lze: *Wenceslaus dei gracia rex, rex re(?) ... Iohannes dei gracia rex ... (?)orum*.

I z těchto drobných náčrtků lze soudit na český původ kodexu.

Na zadním předeštlí je přilepen poškozený zlomek listu s odštíženými okraji, takže chybí začátek i konec. Jde patrně o rozhodnutí sporu o farní kostel. Jmenován je farář Iohannes de Jegersdorf, rector ecclesie parochialis in Gumeyn Olomucensis diocesis. Na jiném místě listu je forma místního jména Gumyn. To lze vztahovat patrně ke vsi Komín u Brna, která se objevuje v pramenech také ve formě Cumein.¹⁾

¹⁾ CDM VI a VII.

CCCL 518

1ra — 43rb: (*Petrus de Aquila ?*) *Quaestiones Sententiarum*.

„Veteris ac novi. In ista prima distincione, que est prohemiū ad omnes libros Sententiarum, magister primo ponit aliquas propositiones, 2° aliquas distinciones“ X „Ultima questio est, an visa pena reprobatorum habeat obsistere gloriam electorum, et responditur per Gregorium, quod non, a qua pena liberat nos etc. cum salutis. Expliciunt questiones Sententiarum Prage scripte et finite post nativitate beate virginis gloriose. (Připsáno:) Anno domini M^oCCC^oLXXVI^o.“

Quaestiones (nebo *Compendium*) *Sententiarum Petra de Aquila*, dlouho postrádané, byly nalezeny teprve nedávno.¹⁾ Překvapuje proto, že byly opsány poměrně brzy i v Praze. Bez srovnání textu je obtížné prokázat identitu, ale údaje literatury nasvědčují, že jde opravdu o tentýž výklad Sentencí.²⁾ Třebaže hlavní zpráva o nálezu nepřináší dosti údajů o znění díla, uvádí přece jen také explicit, který se shoduje s naším rukopisem: a qua pena liberet nos Ihesus Kristus, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.³⁾ Je zřejmé, že v cambridgeském rukopisu chybí jen závěrečné vzývání Krista, jež je nahrazeno prostým etc.

Nejde sice o dílo českého učenice, ale vznik opisu v Praze svědčí o širokém rozhledu pražských mistrů po literatuře jejich doby. Ostatní obsah kodexu už neukazuje přímo na Prahu, protože jde většinou o spisy mezinárodně uznávané, nicméně lze poukázat, že jsou zde opsána i dvě díla *F r i m a r o v a*, jež obvykle patří středoevropskému kulturnímu okruhu a často se vyskytují v českých rukopisech.⁴⁾

¹⁾ S. SCHMITT, *Des Petrus von Aquila Compendium supra librum Sententiarum aufgefunden*, RTAM 17, 1950, s. 267—282.

²⁾ STEGMÜLLER RS, č. 984 má ještě anonymně; V. DOUCET, *Commentaires sur les Sentences — Supplément au Répertoire de M. Frédéric Stegmüller*, Archivum Franciscanum historicum 47, 1954, č. 653.1, s. 152, přepisuje podle uvedeného SCHMITTA Petrovi de Aquila. Autor pokládá za možné, že i rkp. cambridgeský obsahuje toto dílo.

³⁾ SCHMITT, tamže.

⁴⁾ *De occultatione vitiorum sub specie virtutum a Tractatus de quatuor instinctibus*, ZUMKELLER, č. 316, s. 307.

CCCL 519

1ra — 81vb: (*Nicolaus Wigandi de Cracovia*), *Tractatus de septem sacramentis*.

1ra — 2ra: (Proemium): „Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus, Mt. IX (12), transsumptive in ca. de pe. di. III. Adhuc instant (De pen. D.3 c.32) circa medium“ X „ut dirigat omnia dicenda in laudem et honorem nominis sui, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.“

2ra — 81vb: (Textus): „Tractatum ergo de sacramentis antequam veniam sigillatim ad quodlibet, primo premitto quedam generalia de omnibus“ X „sic reprobatus et irrevocabiliter et definitive sentenciatus etc. Et sic est finis huius materie, pro quo Deus deorum sit benedictus in secula seculorum.“

Na fol. 1r na horním okraji je dodatečný zápis s názvem díla a s označením jeho autora, je však skoro nečitelný, protože část listu je utržena a porušena vlhkostí. Zjistit lze jen slova: Liber (?) de VII. s magistri . . . Protože tím je znehodnocen nejdůležitější údaj o původu díla, je třeba pokusit se o jeho určení studiem obsahu a získáním informací v jiných rukopisech.

Týž text se zachoval, pokud se mi podařilo ověřit, v jediném rukopise budapeštské univerzitní knihovny č. 53, fol. 92—202, ale ani tam není zapsáno jméno autora. Explicit se zde sice nekryje s opisem v CCCL 519, ale to je způsobeno jen nevýznamnou neúplností budapeštského zápisu, kde chybí 13 řádků před skutečným závěrem; nejde tedy o dílo rozdílné a jeho zkrácení je tak bezvýznamné, že vzhledem k rozsahu díla nepadá na váhu.

Traktát je dílem autora s velkým rozhledem po pramenech i literatuře. Jeho nejčastější a rozhodující oporou jsou odkazy na místa všech základních souborů kanonického práva, tj. Dekretu Gratianova, Dekretálů Řehoře IX., Liber Sextus i Klementin, zná však i Digesta a odvolává se na četné právnícké autority, když opětovně jsou citováni: Wilhelmus de Monte Lauduno, Iohannes Andreae, Iohannes Calderinus, Goffredus, Hostiensis, Guido de Baysio, Abbas Antiquus, Petrus de Sampsona, Iohannes de Lignano či Iohannes de Deo a Innocentius IV. Z literatury penitenciální se opětovně objevuje Raymundus de Pennaforte a Ioannes Teutonicus (de Friburgo). Z teologů a filozofů jsou uváděni zejména Aristoteles, Petrus Lombardus, Augustinus, Hugo de Sancto Victore, Thomas Aquinas, Richardus de Mediavilla, Crisostomus, Albertus Magnus, Anselmus, Duns Scotus, Isidorus či Bernardus. Pro pokus o rozeznání původu díla a jeho autorství jsou však rozhodující doklady přejímané z děl dvou mistrů pražské univerzity.

Především je to *M e n s o d e B e c k h u s e n*, kterého se autor dovolává

tak často, že patří k jeho rozhodujícím oporám. Na fol. 3ra a znovu fol. 25ra jej autor jmenuje magister meus. Protože však M. Menso působil jen na pražské univerzitě, vyplývá z tohoto dokladu, že i autor našeho díla, jeho žák, rovněž patří k pražskému učenému světu. Všude uvádí Beckhusenovu Lekturu Sentencí, která je také jediným známým Beckhusenovým dílem. Menso byl sentenciářem v Praze v letech 1379—1383.¹⁾ Množství případů, kdy je brána v potaz jeho autorita, je nanejvýše nápadné, protože v jiných spisech jsou odkazy na něj velmi sporadické.

Druhým pražským profesorem, který se v díle opětovně objevuje, je Henricus Totting de Oyta, a to zpravidla jeho výroky z Lektury Sentencí. Není místa ani času pokusit se o zjištění, které Oytovo dílo je oporou našeho traktátu, ale všechny jeho výklady Sentencí mají vztah k jeho pražské působnosti. *Lectura textualis super libros Sententiarum* vznikla v Praze v letech 1369—1371 během Oytovy bakalářské doby, *Abbreuiatio Lecturae Sententiarum Adami de Wodenham* rovněž v Praze mezi léty 1370—1378, a *Quaestiones Sententiarum* byly sice napsány v Paříži v letech 1378—1380, ale užívalo se jich v Praze, kde Oyta brzy po jejich vzniku opět od roku 1381 působil, a také byly odtud v opisech šířeny.²⁾ Je tedy sotva pochybné, že autor traktátu se s nimi seznámil rovněž v Praze. O době vzniku traktátu podává cennou zprávu jeho zmínka na fol. 3ra, kde se čte: Magister Henricus de Oyta in suo Sacramentali, doctor sacre pagine, vivens et egregius. To značí, že traktát byl vytvořen před rokem 1397, kdy Oyta zemřel.

Tito dva pražští teologové, Menso a Henricus de Oyta, jsou v traktátu pravidelně označeni titulem magister, což se u žádné jiné z citovaných autorit nezjišťuje. I to svědčí o vztahu žáka k mistrům a je dalším náznakem pražského původu díla. Je však třeba hledat další stopy pro identifikaci autora.

Zatím zjištěná fakta jsou asi tato: Autor je právnicky vzdělán, odchovanec pražské univerzity, jeho učitelem byl Menso de Beckhusen, jehož dílo dobře znal stejně jako dílo Oytovo. Texty obou těchto děl měl k dispozici.

Těmto bodům odpovídá pravděpodobně jen jediná osobnost pražské univerzity, Nicolaus Wigandi de Cracovia,³⁾ student práv od r. 1379, bakalář dekretů r. 1385 a doktor 1387.⁴⁾ V Praze dosáhl i dalších hodností, ale na sklonku života odešel na krakovskou univerzitu, kde

¹⁾ J. TRÍŠKA, *Sententiarum*, s. 100—110.

²⁾ Ke všem dílům LANG, s. 45—68, kde i datování.

³⁾ Přehledně k němu Polski słownik biograficzny, sv. 21, 1976, heslo Nicolaus Wigandi de Cracovia, s. 117—120, autor Jerzy Wolny.

⁴⁾ MUPr II, s. 5, 12 a 91.

byl magister regens r. 1407. V Praze se zdržoval a studoval tedy v době, kdy tam přednášeli oba jmenovaní učenci. Důležitým důvodem, proč lze pokládat za autora právě jeho, je skutečnost, že vlastnil Beckhusenův i Oytův komentář k Sentencím.

Jediný bezpečně určený rukopis Beckhusenova výkladu Sentencí je uložen v Jagellonské knihovně v Krakově, č. 826,⁵⁾ a ten věnoval právě mistr Nicolaus Wigandi, jak svědčí přípisek *Questiones super Sentencias magistri Menonis, quas dedit magister Nycolaus Wygandi pro Collegio*. Navíc je dochován i jeho kodex s opisem Oytových *Quaestiones super Sentencias*, rovněž v Krakově, č. 1362, kde připsáno: *Iste liber est magistri Nicolai Vigandi de Cracovia, licenciati in decretis, concessus magistro Nicolao Pyser, a další: Questiones magistri Henrici de Oyta super Sentencias, quas dedit magister Nicolaus Wygandi Collegio*.

Obrátíme-li nyní pozornost k druhému známému opisu traktátu v Budapešti, č. 53, najdeme aspoň nepřímé potvrzení právě vyslovené dedukce. Rukopis je českého původu a kromě tohoto traktátu jsou v něm opsána v bezprostřední návaznosti též *Dicta super decem praecepta Domini*, fol. 203—283, dílo bezpečně přiřčené Nicolaovi Wigandi.⁶⁾ Lze proto vyslovit domněnku, že zde byla v souvislosti téhož rukopisu opsána díla téhož autora.

Souhrn těchto rukopisných souvislostí a indicií opravňuje k závěru, že *Tractatus de septem sacramentis* je až dosud neznámé dílo, které vytvořil mistr Nicolaus Wigandi de Cracovia.

Rukopis vznikl v Čechách, jak o tom svědčí i jméno písaře. Na fol. 79r, začátek nové složky, se mění ruka, ale text pokračuje souvisle dále. Tento druhý písař napsal bez jakéhokoli přerušování v práci i druhý kus, *Tractatus de conscientia et ratione Mathaei de Cracovia* a na jeho závěr se sám označil: per manus Wenceslay Sporiczeri de Chomuthaw etc.⁷⁾

Pro zajímavost je možno uvést, že v kapitole o svátosti oltářní je připojena červená poznámka, fol. 26vb, *Quare sacramentum datur fidelibus sub duplici specie, a týká se výkladu o udílení svátosti pod obojí, odůvodněného sv. Tomášem*. Uvedeny jsou zejména argumenty o spáse duší, víno se proměňuje v krev atd. Ale ihned následuje, fol. 27ra, *Sed*

⁵⁾ J. TRÍŠKA, Přísp. I, s. 16, dodává též rkp. Krakov 1752, fol. 1r. Bude však třeba tuto atribuci blíže zdůvodnit. Dle katalogu obsahuje rukopis dílo Thomas de Argentina, *Super libros Sententiarum Petri Lombardi*. Také velká skupina kodexů od č. 1745 až do č. 1755 obsahuje toto dílo. Ačkoli v katalogu není uveden incipit, nezdá se být pravděpodobné, že by do tohoto sledu bylo zařazeno jiné dílo. Až do bližšího ověření bude proto lépe nepracovat s tímto rukopisem jako dílem Beckhusenovým.

⁶⁾ Cf. BLOOMFIELD, č. 3652 a incipit prologu tamtéž č. 3312.

⁷⁾ Tento kolofon není zachycen ve Spicilegiu Friburgense 2.7, Colophons de Manuscrits Occidentaux des Origines au XVIe siècle.

quare populo non datur sangwis sub specie vini sed solis sacerdotibus. Hlavní oporou je zase sv. Tomáš. Je to jeden z dokladů o otázce přijímání pod obojí z doby ještě před Jakoubkem ze Stříbra.

Na horních nebo postranních okrajích jsou umístěny často červené, někdy také jen černé poznámky, které vystihují obsah příslušných odstavců. Tyto poznámky jsou připsány různými rukama a svědčí tedy, že kodex byl studován.

Na různých místech textu jsou citovány mnemotechnické verše, např. v oddílech o účincích svátosti oltářní, o překážkách manželství nebo o příbuzenství.

81v — 83vb: (*Matthaeus de Cracovia, Tractatus de conscientia et ratione.*)

„Incipit tractatus de conscientia et ratione. Multorum tam clericorum quam laycorum“ X „qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen. Explicit tractatulus reverendi magistri Mathei, doctoris egregii, ipsa in vigilia Penthecosten finitus per manus Wenczeslay Sporiczeri de Chomuthaw.“

CCCL 523

Kodex rozpadlý a listy tak poškozené, že není možno studovat texty ani složení rukopisu. Zůstáváme odkázáni jen na starý soupis, který prokazuje, že kodex obsahoval mj. též *Liber de arte praedicationis per dominum Kunradum Praedicatorum Praga*, což bylo vztaheno k dílu Konráda Waldhausera,¹⁾ a *Dialogus Rationis et Conscientiae*, v němž lze bez rozpaků rozeznat dílo Matouše z Krakova.

¹⁾ J. TRÍŠKA, Přísp. III, s. 21.

CCCL 524

136r — 182v: *Henricus de Eutavo (= Oyta), Passio domini.*

„Sequitur passio domini per magistrum Henricum de Eutavo, sacre theologie professorem. Erit vita tua quasi pendens“ X „unde ypocrite gloriam querentes.“

Dílo zatím zjištěno v tomto jediném rukopise.¹⁾

¹⁾ LANG, s. 116, jiný rukopis díla nezná.

CCCL 527

Kodex dochován ve velmi špatném stavu. Je poškozen vlhkostí, přední deska je zčásti ulomena a řada listů slepena. Začátek je zcela nečitelný a z větší části jsou listy oddroleny. Nelze odpočítávat folia.

První částí kodexu, sahající asi do dvou třetin knihy, je *Summa Pisana Bartolomaei de Sancto Concordio*, jejíž poslední heslo je *Zelus*, expl. „Invidia q.2a. Explicit Summa Pisani.“

Následuje neurčený text, značně torzovitý.

Další dílo je: *Thomas Chobham, Summa poenitentiae.*

(Registrum): „Quid sit penitencia“ X „Explicit registrum super Summam Innocencii magni pape quarti de penitencia.“

(Textus): „Cum miseraciones domini sint super omnia opera eius“ X „ad presens de penitencia dicta ... sufficient. ... anno Incarnacionis Domini M^oCCC^oXCV finitus est liber iste seu Summa Innocencii pape quarti magni de penitencia in die feria quarta ante festum sancti Gregorii doctoris sanctissimi et gloriosi.“

I když jde o díla rozšířená ve stovkách opisů, přece se lze ze slabých indicí odvážit dohadu, že tento kodex vznikl v Čechách. Nejsou to jen vnější znaky rukopisu, nýbrž také náznak, vyslovený u *Summa Thomase Chobhama*.

Dílo známé po celé Evropě si získalo zvláštní obliby ve střední Evropě, zvláště v Čechách. Při srovnávání počtu rukopisů v různých střediscích kultury¹⁾ se ukáže, že vůbec nejvyšší jejich soustředění je v Praze (nejméně 23 kodexů) před Mnichovem (21 kodexů), zatímco Cambridge a Londýn zůstávají pozadu s 11, resp. 9 kodexy. Nepřekvapuje, že je dílo připsáno papeži Innocenci IV., to je velmi běžný zjev, ale v českých rukopisech je tomu tak vždy. Nikdy není jmenován skutečný autor Thomas Chobham, jako v řadě cizích rukopisů. Ale upozornění si zaslouží označení autora jako *Innocencius papa magnus*, které je jinak v nadpisech nebo kolofonech řídké.

Ve dvou takových případech se nedá z katalogů určit, jakého původu jsou kodexy nebo jejich předlohy, totiž Erlangen, č. 548, a St. Florian, XI. 91. V ostatních případech jde o kodexy, dochované v Čechách, PUK IV F 11, Kap. C 39/2, C 39/4, nebo aspoň souvisící s českým prostředím, Kaliningrad, dč. Königsberg, LVII, kde ihned po Summě následují Statuta synodi Pragensis provincialis a. 1355 (ab Arnesto de Pardubicz, Pragensi archiepiscopo I.) celebrate. Do této souvislosti tedy zapadá velmi dobře rukopis cambridgeský, kde je přemístění rukopisů z Prahy prokázáno i v jiných případech.

¹⁾ Viz soupis rukopisů v edici: *Thomae de Chobham, Summa confessorum*, ed. F. BROOMFIELD, *Annalecta Mediaevalia Namurcensia* 25, Louvain — Paris 1968.

Bylo by odvažné bez dalšího studia, zejména textových variant, usuzovat na nějaký „český“ zdroj, odkud bylo přejímáno označení papa magnus, nicméně naznačená souvislost, opřená i o vnější znaky kodexu, připouští aspoň dohadem přiřknout opisu v CCCL 527 český původ.

CCCL 529

54ra — 190vb: (*Mathaeus de Cracovia*), *Postilla de sanctis*.

54ra — 186ra: (Textus): „Ambulans Ihesus iuxta mare Galilee Mt. 4° (8). Et hic dicit Haymo: Dominus Ihesus Cristus usque ad trecesimum etatis sue annum“ X „ante me i. vidente ad maiorem eorum confusio- nem. Hec Gorra.“

186rb — 190vb: (Registrum).

V době svého pražského pobytu sestavil Matouš z Krakova dvě postily de sanctis začínající stejným biblickým tématem Mt. 4.8. První z nich, neobyčejně rozšířená, pokračuje: Humanus defectus, druhá, mnohem vzácnější, je naše s pokračováním Hic dicit Haymo.¹⁾ Zatím bylo zjištěno toliko šest rukopisů. Kromě studovaného rukopisu to jsou ještě PUK I E 20, BUK R 405, Wien 4150, České Budějovice 1-Bi 12, Gdaňsk 2009. Prvních dvou jsem užil k ověření úplnosti díla. Rukopis sám autora nejmenuje a také obsah na předním příděšti praví toliko Tercio Postille de sanctis per circulum anni cum registro secundum ordinem alphabeti.

Postila řadu svátků vynechává, ale v částech, kterých se kázání týkají, dodržuje až na výjimky pravidelné pořadí. Obsahuje však také kázání, jež nepatří k postile de sanctis, nýbrž de tempore k svátku In nativitate Domini, kde jsou zapsána dvě kázání In die nativitatis Cristi a Item in nativitate Domini. Poslední kázání obvyklého pořadí de sanctis je De sancta Katharina a pak od fol. 166ra Incipit commune sanctorum. Zařazena jsou tři kázání De apostolis, De martiribus, De confessoribus. Zvláště závažná jsou však kázání ve dny českých světců, která nejsou v pravidelných pořadích zahrnuta a dosvědčují původ postily v Čechách: De sancto Adalberto, De sancto Procopio et aliis martyribus, De sancta Ludmilla et aliis viduis, De sancto Wenczeslao martyre, De sanctis quinque fratribus.

Postila obsahuje tato kázání, označená zde pro úsporu místa jen siglami²⁾ bez uvedení dat a folií:

¹⁾ F. M. BARTOŠ, *Dvě studie o husitských postilách*, Praha 1955, s. 9.

²⁾ Viz tabulky siglů dle díla: J. B. SCHNEYER, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150—1350*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Bd. 43.

S1	Andreas	S59	Vigilia assumptionis
S3	Nicolaus		Mariae
S8	Thomas		Assumptio Mariae
T6	In die nativitatis Cristi	S61	Bartholomaeus
	Item in nativitate Domini	S63	Augustinus
S9	Stephanus	S64	Decollatio Iohannis
S10	Iohannes		Baptistae
S11	Innocentes	S65	Nativitatis Mariae
S20	Conversio sancti Pauli		Ludmila
S21	Purificatio virginis Mariae	S67	Matthaeus
	Adalbertus		Wenceslaus
S30	Marcus	S70	Omnes angeli
S32	Philippus et Iacobus	S75	Lucas ev.
S33	Inventio sancte crucis	S78	Simon et Iuda
S42	Vitus et Crescentia	S79	Omnes sancti
S44	Iohannes Baptista	S80	Omnes animae
S46	Petrus	S81	Martinus
S46/2	Paulus		Quinque fratres
	Procopius	S82	Elisabeth
S49	Maria Magdalena	S85	Katharina
S50	Iacobus apostolus	C2	De apostolis
S56	Laurentius	C5	De martiribus
		C7	De confessoribus

Srovnání s rkp. PUK I E 20 prokázalo, že tam došlo k několikerému zpřeházení pořadí kázání a k menším mezerám, ale identita je prokázána. Naproti tomu v rkp. BUK R 405 běží pořadí s menšími odchylkami až k S80, ale pak jsou už kázání jiná. Rukopis cambridgeský předčí oba tyto rukopisy ve spolehlivosti textů i v dodržení pořadu kázání.

197ra — 276rb: *Conradus Soltau, Lectura capituli Firmiter credimus*.

197ra — 274vb: (Textus): „Firmiter hoc credimus et simpliciter confitemur fidem orthodoxam et catholicam“ X „Ad quam leticiam nos perducatur trinitas individua in secula seculorum benedicta etc. Explicit lectura capituli Firmiter credimus de summa trinitate et fide catholica. Completa in studio Heydelbergensi per Conradum Zoltonem, sacre theologie doctorem et professorem etc.“

275ra — 276vb: Tytuli questionum predicte lecture.

Obsah na předním příděšti má široký údaj: Quarto, Lectura capituli Firmiter credimus de summa trinitate et fide catholica magistri Conradi Zoltonis. Et tractatur in ea summam materia libri Sentenciarum, in

qua lectura multe questiones moventur, quarum tituli ponuntur post ipsam lecturam.

Totéž dílo je obsaženo i v rkp. CCCL 538.

CCCL 534

Rukopis velmi významný pro české kulturní prostředí v poslední čtvrtině 14. století. Kromě spisů Oytových, známých jinak jen z ojedinelých rukopisů, a pražských synodálních kázání je třeba věnovat podrobnou pozornost zejména početné skupině rekomendací rektorů, řečí při bakalářských a doktorských promociích a jiných drobných textů, vzniklých převážnou většinou na pražské právnické univerzitě. Povšechná prozatímní zpráva o nich bude podána v dalším. Podrobná pozornost bude věnována této sbírce na jiném místě pro složitost a rozsah látky.

126v — 130r *Sermo reverendi magistri H. de Oyta de beata virgine. Assumptio.*

„In Iherusalem potestas mea, Ecclesiastici 24° (15), et in epistula nunc instantis festivitatis. Reverendi patres et domini. Virgo gloriosa celos ascendes supernorum“ X „producat, ut eam cum filio suo videmus in secula seculorum etc.“

Toto kázání je zatím známo z jediného rukopisu Berlin, Cod. lat. Fol. 690, fol. 208 — 212v.¹⁾

¹⁾ LANG, s. 118; zde i informace o ztraceném rukopise někdy z kartouzy Aggsbach.

130va — 133va: (*Henricus Totting de Oyta*) *De nativitate Iohannis Baptistae.*

„Quis putas puer iste erit (Luc. 1.66). In hodieerne festivitatis ewangelio, reverendi patres et domini“ X „in celis est in presenti per gratiam et in futuro per gloriam, quam nobis concedat, qui sine fine vivit et regnat in secula seculorum. Amen.“

Kázání je dosud známo jen z jediného rukopisu, St. Florian XI, 97, fol. 76r — 78v.¹⁾

¹⁾ LANG, s. 119.

136r — 140r: *Sermo ad clerum*

„Sobrii estote et vigilate, 1 Petri 5. (8). Predicator egregius Paulus apostolus docens viros ecclesiasticos sobrietatem et prudenciam, virtutem et iusticiam, quibus nichil utilius in hac vita hominibus, Sap. IIII.

(recte: 8.7)“ X „porcio mea sit de terra vivencium, ad quam nos perducat, qui sine fine vivit et regnat.“

Kázání se nachází též v rkp. PUK X C 3, fol. 76vb — 80vb, v oddíle kde jsou shromážděna synodální kázání. Lze tedy dát plnou důvěru pražskému původu kázání. Je však třeba výslovně podotknout, aby nedošlo k záměně, že jde o dílo zcela odlišné od synodálního kázání M. Matouše z Krakova z r. 1385 na totéž téma.¹⁾

Kázání nelze zatím přiříst určitému autorovi nebo je přiřadit některé známé synodě. Dohad, že patří synodě z r. 1404,²⁾ nemá zatím podpory v náležité analýze textu. Nadto jde o datování, jež se vymyká jinak době vzniku ostatních spisů v kodexu.

¹⁾ Ed. W. SEŇKO, Mateusza z Krakowa „De praxi Romanae curiae“, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 150—159.

²⁾ F. STEJSKAL, Arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka a jeho první statuta synodální z r. 1403 a 1404, Časopis katolického duchovenstva 54, 1913, s. 597.

140r — 141r: (*Sermo in synodo*)

„Vos estis lux mundi, Mt. 6 (recte 5.14). Quoniam, ut dicit Apostolus 1. Cor. 12, ubicunque datur manifestacio spiritus ad utilitatem ecclesiarum“ X „confessores, qui pro absolucionis gracia exigere munera non debent, liceat si cui licitum sit, ut supra in sermone primo.“

V rkp. PUK V F 13, fol. 24v — 27r, je toto kázání uvedeno nadpisem *Sermo in synodo*. Autora ani rok, kdy bylo kázání předneseno, nelze zatím určit.

141r — 145r: (*Mauritius de Praga dictus Rvačka, Sermo synodalis*)

„Apparuit caritas Dei in nobis, 1. Ioh. 4° (9?). Reverendi domini et patres, magistrique venerabiles. Predicator egregius beatus Paulus apostolus divisiones carismatum distribuens, 1. Cor. 7 (sic, recte 12)“ X „omne bonum nominale sit vel honestum vel utile vel delectabile etc.“

V rkp. PUK V F 13, fol. 3v — 10v, 12v — 13r, je označeno In synodo post Viti M. Mauricii. Není důvodu, proč o autorství M. Maříka Rvačky pochybovat. Seznamy literární činnosti tohoto mistra také kázání bez rozpaků zařazují.¹⁾ Krajně nejisté je ovšem datum, kdy byl M. Mařík synodálním kazatelem. Nejpozději mohl dle dosavadních údajů kázání přednést před rokem 1410,²⁾ ale jako mistr od roku 1387³⁾ mohl mluvit

¹⁾ J. FIKRLE, Čechové na koncilu basilejském, ČČH 9, 1903, s. 426; seznam spisů M. Maříka Rvačky, č. 3; J. KADLEC, Literární činnost M. Maříka Rvačky, in: Pocta Dr. Emmě Urbánkové, Praha 1979, s. 148, č. 5; P. SPUNAR, Repertorium, č. 873.

²⁾ FIKRLE, tamtéž; SPUNAR, tamtéž.

³⁾ MÚPr. I, s. 250.

i brzy po tomto datu. Zůstává tedy rozmezí zhruba dvou desetiletí. Z data post Viti nelze vysoudit nic určitého, neboť synody se o tomto svátku nebo den po něm konaly zcela pravidelně.⁴⁾

V pražském rukopisu je text asi o čtyři řádky delší. Objevují se tu i jisté odchylky v textaci, ale identita díla je nepochybná.

O tom, že byl M. Mařík synodálním kazatelem, se dozvídáme i z jiného pramene. Synodální statuta z neurčeného roku, snad před rokem 1395, obsahují jako úvod stručný obsah jeho řeči.⁵⁾ Ale srovnání obsahu ukazuje, že jde o docela jiné kázání než které máme před sebou. To ovšem znamená, že M. Mařík byl synodálním kazatelem dvakrát. Ani u jednoho z jeho kázání však neumíme bezpečně určit rok. Spíše je třeba se klonit k závěru, že to bylo v dřívější době, někdy v devadesátých letech, neboť i ostatní památky v rukopisu a v celé sbírce se týkají těchto let.

⁴⁾ Z. HLEDÍKOVÁ, Synody v pražské diecézi v letech 1349–1419, ČSČH 18, 1970, s. 118.

⁵⁾ Ed. V. POLC, Councils and Synods of Prague and their Statutes 1362–1395, Apollinaris 53, 1980, s. 456.

145r — 147r: *Sermo*

„Habitū inventus est, ut homo, Phil. 2° (8). Reverendi patres, magistri et domini, omnes sacre scripture tractatores catholici ad mentis residentes trutinās humane condicionis dignitate efficiunt“ X „Deus habitum inventus est, ut homo, que verba vestre caritatis sunt proposita etc.“

Nelze zjistit autora ani dobu, kdy kázání bylo prosloveno. Lze však vyslovit domněnku, že i toto bylo kázání při kněžské synodě? V rkp. PUK V F 13, fol. 19r — 24v, není tentokrát žádný zápis, zda šlo o synodální kázání, ale v obou rukopisech je blízké sousedství s jinými kázáními o synodách výmluvnou spojitostí. Oslovení v kázání je možné posluchačstvu při synodě. V cambridgeském rukopisu je před touto částí kodexu na fol. 135vb poznámka Secuntur diversi sermones ad clerum.

Naproti tomu na fol. 26v, v obsahu rukopisu je poznamenáno u této skupiny kázání: Synodalis, Ad clerum a znovu Ad clerum, což se vztahuje správně v pořadí k prvním třem kázáním, jak jsou jejich začátky také správně poznamenány. Jen u posledního, čtvrtého kázání není podobná zmínka a je prostý údaj De nativitate Domini. Rovněž na všech foliích cambridgeské sbírky kázání je poznamenáno: Sermo ad clerum, s výjimkou posledních dvou, na nichž je zapsáno kázání Habitū inventus est. Bude tedy třeba lépe dokázat, že jde o kázání synodální.

Ve srovnání obou rukopisů je třeba dát přednost cambridgeskému, který je nejen starší, ale také pečlivěji psán a jeho texty jsou spolehlivější.

Jde o samostatnou ucelenou část kodexu, jež je dílem jednoho písaře. Na horních okrajích listů je zapsána stará foliace, počínající č. 159.

Tato část obsahuje na osmdesát drobných děl, pocházejících v rozhodné většině z pražské právnické univerzity, u nichž se ukazuje nutnost věnovat jim podrobnou pozornost jak pro jejich obsah, tak i pro jejich pramennou hodnotu k dějinám studia práv v Praze. Detailní zpráva o nich se ovšem zcela vymyká možnostem a rozsahu této studie, a je proto vhodné podat aspoň informativní přehled látky, která je zde obsažena. Podrobný rozbor těchto aktů bude podán v mé práci příští na jiném místě.

Soubor byl opisován jako celek. Důkazem toho je pražský rukopis Kap. E 83, který obsahuje tutéž sbírku, dokonce ve stejném pořadí jednotlivých kusů, se stejnými nadpisy a dalšími poznámkami. Navíc i několik folií ve složitém kodexu kapitulního archivu v Praze, č. VII, č. kat. 68, je začátkem opisu stejné sbírky, jejíž první čtyři kusy jsou převzaty z téže předlohy a jejich náhlé přerušování uprostřed věty ukazuje, že šlo jen o nedokončený záznam shodného souboru děl. Bude tedy v dalším výkladu věnována souběžně pozornost i oběma těmto rukopisům, jejichž průzkum tím bude aspoň naznačen.

Ačkoli rkp. E 83 není v literatuře neznámý, přece jen nebyla zjištěna jeho bezprostřední souvislost s rukopisem cambridgeským a nebyla mu věnována náležitá pozornost.¹⁾ Bylo by úkolem monografie podat všechny podrobnosti a rozřešit všechny problémy, na které se při jejich studiu naráží. To je tedy třeba přenechat příštímu úsilí. Doufám však, že i tento předběžný nástin nebude bez užitku. Budoucí studium bude muset přihlídnout hlouběji k příležitostem, při kterých byly projevy přednášeny. Ačkoli část z nich lze dobře určit a spojit s osobnostmi univerzity, přece jen u některých, kde nejsou zapsána jména buď vůbec nebo jen v nespolehlivých iniciálách, lze vyslovit jen předběžný dohad. Nesnáze také vznikají tehdy, když jsou projevy přednášeny při příležitosti návštěv vysokých církevních hodnostářů, kdy bezpečných závěrů bude možno dosáhnout až historickým zkoumáním jejich pobytů v Praze. Konečně ojedinelé byly do sbírky převzaty i projevy přednesené v cizině, jako je tomu při textech vzniklých v Perugii. Ukazuje se, že tento rukopis před-

¹⁾ Na rkp. cambridgeský lze aplikovat nečetné odkazy v literatuře, jež se týkají rkp. Kap. E 83. Souboru dokumentů odtud se dotkl M. BOHÁČEK, Nové prameny k dějinám pražské university, Studie o rukopisech 1965, s. 49–92, který také vyslovil politování, že význam těchto projevů nebyl náležitě zhodnocen. J. TRÍŠKA, Lit. činnost, s. 70, použil vybraných rekomendací z kapitulního rukopisu pro charakteristiku tohoto literárního druhu. M. HAASOVÁ—JELÍNKOVÁ, Správa a kancelář pražské university v první době jejího trvání, Zvl. otisk ze Sborníku příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, Praha 1948, s. 36–37, se odvolala na uvedené rekomendace při dokumentaci o pořadí rektorův právnické univerzity.

stavuje jeden z velmi závažných pramenů k učenému i ceremoniálnímu životu pražského vysokého učení právnického.

Soubor se blíží svým složením i obsahem formulářové sbírce. Jsou tu totiž vedle skutečně proslovených projevů a kázání také kusy, jež sloužily jako podklad pro další literární práce stejného druhu, nebo i poučení, jak postupovat při slavnostních univerzitních aktech. To nabádá k opatrnosti při pokusech zařadit jednotlivá čísla sbírky do sledu událostí na univerzitě, pokud nebude prokázáno, že šlo o bezpečně uskutečněné akty. Nicméně je možno říci, že reálné doklady činnosti právníků jasně převažují.

V pestrém obsahu zajímají především rekomendace nových rektorů právnické univerzity. Pořadí podle dat nástupu rektorátů je toto:

- 1379 — Henricus de Stwolenka, fol. 162r — 163r
- 1380 — Nicolaus de Kosszol, fol. 163r
- 1382 — Carolus Haguini, fol. 190r — 192r
- 1383 — Georgius de Hohenloch, fol. 187r — 189r
- 1388 — Nicolaus Geunher, fol. 152r — 158r
- 1389 — Jaroslaus de Porzessin, fol. 228r — 231r
- 1390 — Nicolaus Erghemes de Livonia, fol. 234r — 237v
- 1391 — Cristannus Aroidishusen, fol. 148r — 150v
- 1393 — Iodocus Hecht de Rossicz, fol. 208r — 210v

Kromě těchto rekomendací, vztahujících se k určitým jménům a tím i k datům, je zapsána na fol. 179v — 181r ještě další, ale rektor v ní není jmenován. Z pouhé iniciály R. není možno poznat jméno, protože neodpovídá žádnému z rektorů, jejichž pořadí je bezpečně známo v úplnosti a bez mezer. V případě Mikuláše z Koščola není zapsáno plné znění řeči, nýbrž jen žádost o jeho potvrzení.

K nejasnostem došlo u rekomendace rektora z roku 1393. Rektor je jmenován na fol. 208v jako Iodocus Smulo (!) de Kunstat. V paralelním rkp. Kap. E 83, fol. 77r, se čte v textu rovněž Iodocus Smilo de Kunstat, ale pak je nadepsána oprava: de Rosicz dictus Hecht. V dalším je v obou rukopisech jmenován už jen Iodocus bez bližšího určení. Otázku, ke cti kterého rektora byla rekomendace proslovena, je třeba zodpovědět, že míněn je Iodocus Hecht. Rektor z roku 1387 Smilo je v aktech univerzity zván důsledně de Wyczow bez nejmenší další narážky na křestní jméno Iodocus a na příslušnost k rodu pánů z Kunštátu. Ostatně nenacházíme mezi osobnostmi pražské univerzity žádnou jinou, kterou by bylo možno s ním ztotožnit.

Jde o nástup rektorátu Hechta de Rossicz, jak je bezpečně dotvrzeno jmenováním jeho předchůdce, kterým je Petrus: ... pro venerabili et nobili viro domino Petro, sub cuius gubernacione ipsa universitas anno preterito ab opprimencium incursibus protecta sedendo sedebat in pulc-

ritudine pacis. To je obvyklá formule oceňující zásluhy odstupujícího rektora. V pořadí rektorů těmto jménům odpovídá jedině rok 1393, kdy Iodocus Hecht de Rossicz vystřídal svého předchůdce, kterým byl Petrus Capplerii de Sulewicz.

Sledujeme-li pořadí rektorů, shledáváme, že je v něm několik mezer, pro které chybí rekomendace:

- 1381 — Nicolaus Geunher
- 1384 — Nicolaus Geunher
- 1385 — Ulricus Medek de Schellenberg
- 1386 — Mathias Kule
- 1387 — Smilo de Wyczow
- 1392 — Petrus Capplerii de Sulewicz.

Především je nápadná uzavřená skupina let 1384—1387, pro kterou se v cambridgeském a tím i v pražském kapitulním rukopise rekomendace nezachovaly. Problémem je i chybějící arenga k roku 1381, kde však tehdy zvolený rektor Geunher pokračoval ve své úřední funkci, když již během minulého roku převzal jako vicerektor povinnosti svého předchůdce. Zůstává tedy mezera pro rok 1392. I když jde jen o nejistý dohad, je snad možno k tomuto roku přičíst zmíněnou rekomendaci bez označení jména rektora. Teprve podrobnější prozkoumání ukáže, zda ji snad nelze vztáhnout k některé jiné mezeře v pořadí rektorů. S neúplností nebo mezerovitostí sbírky musíme ostatně stále počítat.

Všechny slavnostní projevy při nástupu rektora do úřadu se týkají let 1379—1393, tedy doby, do které lze klást rozhodnou většinu ostatních univerzitních aktů a kázání. Jen několik kusů vybočuje z tohoto časového rámce.

Soubor dokumentů obsahuje dále zejména několik *Recommendationes iuris canonici*, jejichž autory bude třeba ještě poznat, a řeči při rigorózních zkouškách, které se konaly velmi slavnostním způsobem. Různá kázání univerzitní jsou sice položena k určité neděli, není však zatím zjistitelný rok. Promoční řeči, ať již při promócích bakalářských nebo doktorských, lze zčásti vztáhnout k některým bezpečně určeným osobám a datům, několikrát však nejsou údaje dosti přesné a spolehlivé, takže je třeba zachovat opatrnost při jejich analýze.

Stejnou obezřetnost je vhodné zachovávat při studiu projevů, ať již slavnostních řečí nebo kázání, které byly prosloveny v přítomnosti vyšších církevních hodnostářů. V několika případech je možno předběžně vyslovit i pochybnost, zda jmenovaný prelát skutečně v Praze byl a zda nejde jen o formulářové doplnění titulu. Jmenování jsou arcibiskup pražský Jan z Jenštejna, dále Gangriensis archiepiscopus, Warmiensis episcopus, cardinalis Strigoniensis, archiepiscopus Nidrociensis, episcopus Glotarensis, blíže nejmenovaný cardinalis (Jan Očko z Vlašimě?, Pileus?),

ale také vévoda Jan Zhořelecký. V připravované detailní studii o tomto rukopisu bude možné pokusit se o datování a bližší určení příležitosti, při nichž uvedení vysocí církevní hodnostáři navštívili právnickou univerzitu.

Ve sledu dokumentů je zařazen i zatím neurčený úvod k lektuře Dekretálů a synodální kázání doktora Kuneše z Třebovle z roku 1377.

Bylo již podotknuto, že shoda rkp. CCCL 534 a Kap. E 83 je nápadná. Bude tedy vhodné spojit jejich podrobnější průzkum do jedné studie. Podobný seriál dokumentů let 1398—1407, zdaleka ne tak obsáhlý, je zachován v rkp. PUK III B 2, jehož pozorná analýza byla již podána.²⁾ Lze z něj usoudit, že akta a projevy z právnické univerzity byly sbírány častěji. Spojením obou těchto sbírek nejsou sice vyplněny všechny mezery, nicméně je získán dosti výmluvný přehled o nejčastějších slavnostních aktech a jejich obvyklé formě. Je pravděpodobné, že obdobný soubor projevů byl sestaven i pro mezidobí mezi oběma těmito sbírkami, tedy zhruba pro léta 1393—1397, ovšem je nadmíru pochybné, že by se jej podařilo zjistit. Studium textů, které bude třeba v budoucnu podniknout, pak ukáže hodně i z vědecké výzbroje pražských právníků, neboť všechny kusy jsou přeplněny odkazy na právní prameny i na autoritativní spisovatele. Bude to tím významnější, že pražská učená produkce příliš četná není.

²⁾ M. BOHÁČEK, *Nové prameny*, s. 74—75, rozeznal 15 projevů let 1398—1407. I když ve srovnání s rkp. CCCL 534 a Kap. E 83 jde jen o nečetnou sbírku, přece jen její analogická struktura a místy i textové ohlasy starších projevů vybízejí k dalšímu průzkumu.

CCCL 536

1r — 286v: (*Gallus de Aula Regia?*), *Malogranatum*

„Notandum, quod opus subsequens seu liber seu tractatus intitulatur Malogranatum.

(Liber I) Fili accedens ad servitutum Dei... (fol. 121r: Liber II) Accepta igitur informacione“ X „esse expositum et explanatum. Amen.“

Velmi rozšířené dílo,¹⁾ jehož autor není bezpečně zjištěn²⁾ a jen podle staré tradice je uváděn jménem Havel ze Zbraslavě, je známo z velkého počtu rukopisů u nás i v zahraničí. I staré zahraniční katalogy ho v řadě případů jmenují, někdy i ve více exemplářích v téže knihovně.³⁾

¹⁾ Základní informace: V. KALLAB, *Malogranatum* a jeho původce, VKČSN 1911, pojednání IV.

²⁾ J. TRÍŠKA, „Nová literatura“ doby Karlovy a Václavovy, *Sborník historický* 10, 1962, s. 36. Rovněž KALLAB pokládal za anonymní.

³⁾ I. HLAVÁČEK, *Bohemikale Literatur in den mittelalterlichen Bibliotheken des Auslandes*, *Historica* 13, 1969, s. 129.

Nadpis, který je zapsán zde, se vyskytuje i v jiných opisech, u nás např. PUK VII D 6, IX A 7.

Dílo není opsáno ve všech případech celé a také některé jiné rukopisy obsahují jen dvě knihy, jak je tomu zde.

CCCL 537

54v — 55r: *Iohannes Isner, Oratio infra elevationem missae.*

„Oracio hec pronunziata Prage per doctorem sacre pagine Iohannem Ysneri, et debet dici infra elevacionem misse. Fac, quesumus, domine Ihesu Criste hunc misterium tuum“ X „benedictus in secula seculorum.“

Táž modlitba, poněkud kratší, též v rkp. CCCL 500, fol. 11rb. Pražský původ je dotvrzen i zjištěním, že M. Iohannes Isner pobýval v Praze až asi do let 1400—1401, než odešel na krakovskou univerzitu.

CCCL 538

1r — 116r: *Conradus Soltau, Lectura capituli Firmiter credimus.*

„/// -cium, ergo pro ampliori intellectu illorum tractabo illa quinque divisim. Primo, quid sit fides diffinitive; 2° an obiectum fidei sit complexum vel incomplexum.“ X „ad quam leticiam nos perducatur trinitas individua in secula seculorum benedicta. Amen. Explicit Summa de trinitate et fide catholica magistri Soltonis, egregii doctoris, Prage compilata (nebo: reportata?) anno domini M°CCC° nonagesimo VII°. Explicit Summa de trinitate et fide catholica magistri Soltonis, egregii doctoris, etc. Anno domini milesimo (datum nedopsáno)“

Závěrečné verše, reproduované v katalogu, jsou podle tohoto jediného rukopisu zachyceny v repertoriu středověkých veršovaných skladeb.¹⁾ Jde však o dvě různá na sebe navazující veršování. První dva řádky obsahují obvyklé poděkování písaře, který dokončil obtížný opis, další čtyři jsou odděleny mezerou a obsahují chválu patrona Polska sv. Stanislava.²⁾ Na fol. 25v dole je připsán verš *Subveni matris genitrix pia mortis in hora, Hii tibi cum nato laudes dant mente decora.*³⁾

Písmo je většinou zničeno vlhkostí, takže vnější okraje listů jsou prakticky nečitelné. Zřetelné jsou místy jen červeně psané iniciály a značky §. Stránky několikrát nejsou dopsány až k dolnímu okraji, ale text pokračuje souvisle dále a připojena je poznámka *Hic vero nullus est de-*

¹⁾ WALTHER, č. 13326.

²⁾ WALTHER nemá zachyceno samostatně.

³⁾ U WALTHERA chybí.

fectus. Na řadě míst jsou připojeny stručné německé přípisky červeným inkoustem.

Začátek je utržen, ale srovnáním s rkp. CCCL 529 lze zjistit, že chybí jen jedna stránka; již na fol. 197rb je tam text odpovídající torzovitěmu začátku zde. Text se zdá být jinak úplný, ač pro nečitelnost většiny listů jej není možno kontrolovat soustavně.

Vlastnická poznámka je zapsána třikrát. Fol. 13r: Liber Iohannis Mekelburg, baccalarii in artibus, quem ordinavit in studio Pragensi. Na fol. 99r jsou na horním okraji zbytky nápisu zničeného vlhkostí. Lze čísti: Liber Iohannis ... de Elbingo. Konečně na závěr opisu: Liber Iohannis Mekelburg, quem comparavit in studio Pragensi. Tento Iohannes Mekelburg dosáhl hodnosti bakaláře v Praze r. 1397.⁴⁾ V téže době také vznikl tento rukopis, jak vyplývá z datování v kolofonu.

Dodatek

CCCL 104

Rukopis nepatří k elbínské sbírce, nicméně je zajímavý pro badatele o husitství. Složitý rukopis obsahuje texty 16. století, které se většinou zabývají polemikami mezi reformačními směry a katolicismem. Mezi nimi zaujme českého čtenáře a badatele o dějinách husitství i jeho pozdějším ohlasu latinská *Historia Hussica*.

Pag. 529—564: *Historia Hussica*

„Paulo ante tempora Ioannis Huss regnavit in Bohemia Carolus quartus, Romanorum imperator, qui post fundata complura monasteria et arces munitissimas erexit Pragae studium universale partitum in quatuor nationes“ X „Postremum multa de Hussii canticis morituri et infula Lutherus recitat, sed frivola et quibus respondeam indigna. Nec ipsi Bohemi se Hussii sanctitate multum gloriantur, quandoquidem rem ipsam iuxta mecum intelligant.“

Velmi přehledné vylíčení s řadou podrobností a několika menšími nepřesnostmi je rozděleno do tří knih. V prvním díle líčí rozvoj husitství od založení pražské univerzity, přinesení Wycliffových knih z Anglie, zmiňuje se o Petru Paynovi, změně poměru hlasů na univerzitě, odchodu cizích profesorů a studentů z Prahy a o M. Jeronýmovi a sleduje účín Husova učení. Druhý díl se týká především událostí na koncilu kostnickém, informuje též o nezachování Zikmundova glejtu, jmenován je kardinál Zabarella, M. Štěpán z Pálče, referuje se o Husových výsle-

⁴⁾ MUPr. I. s. 320.

ších a zmiňuje se i Richentalova kronika. Konečně třetí díl se zabývá dalšími osudy husitství a v závěru se mění v polemiku proti Lutherovi, kdy se rozebírají rozdíly mezi Wycliffem, Husem a Lutherem a zpravuje se také, že Luther vydal před nedávnem (nuper) Husovy listy.

Prozkoumání textu ukazuje, že předlohou byla německá kniha Johanna Cochlaea, *Wahrhaftige Historia von Magister Johan Hussen...*, vydaná roku 1538.¹⁾ V seznamu Cochlaevových spisů, pokud jsou mi dostupné údaje, toto latinské zpracování uvedeno není.²⁾ Ani soustavné dějiny literatury o husitství o něm nic nevědí.³⁾ Není v mých možnostech ověřit, zda snad je latinská verze zachována i jinde.

Latinský text není doslovným překladem Cochlaevy předlohy, nýbrž podrobnou parafrází jeho díla. Předmluva a některé závěrečné odstavce sice nejsou převzaty, ale vlastní jádro spisu v jeho třech knihách je podáno v úplnosti a výstižným stylem. Bude třeba zjistit, kdo je autorem latinské verze, z jakého důvodu byla přeložena a v jaké souvislosti s dalšími texty je zachována.

¹⁾ Johannes COCHLAEUS, *Wahrhaftige Historia von Magister Johan Hussen von anfang seiner neuen Sect biss zum ende seines lebens in Concilio zu Costnitz auss alten Originalen beschrieben*, [Dresden] 1538.

²⁾ M. SPAHN, *Johannes Cochlaeus*, Berlin 1898. R. BÄUMER, *Johannes Cochlaeus, Leben und Werk*, Münster 1980.

³⁾ A. KRAUS, *Husitství v literatuře zejména německé I*, Praha 1917, s. 196.

JIŘÍ KEJŘ

**The Works of Prague Masters
in the Manuscripts of the Library
of Corpus Christi College, Cambridge**

SUMMARY

The original precious fund of manuscripts in the library of Corpus Christi College at Cambridge was enriched, in the 17th century, by a set of forty manuscripts that came from the convent of St Brigid in the Baltic port of Elbing (today's Elbląg in Poland), and they came to be known as the Elbing Manuscripts. Parts of them originated in the 14th century, at latest in the early years of the 15th century in Prague, and they comprise, among others, also the works of masters and professors at Prague University. This study is devoted to these.

The catalogue of manuscripts of the library provides a basic survey of the collection, and Prague scholars used it to register these works in repertories of the literary activities at Prague's pre-Hussite University. But it was only study of the works themselves that made it possible to give precision to these data, add new facts and even find works that so far were unknown or found only in isolated manuscripts. Further

study will be required to achieve more detailed data and more thorough treatment is planned, but this general report is presented now to provide orientation in an important fund of Bohemian writings.

It can be taken for granted that the manuscripts originated in Prague in view of the content of the works, whose authors were Prague scholars and the dating, names of scribes and other reports that survive in the codices. Further relationships to the Prague cultural setting must be seen in the fact that some of the works of the Elbing Collection are known only in manuscripts in Prague libraries or those outside Prague but undoubtedly of Bohemian origin.

Indirect confirmation of this is given in the composition of the Collection, which further contains a number of writings that were known in various countries and frequently copied for a number of centuries but became centred on Prague, where they appear in a strikingly large number of manuscripts. These works are to be found in the Elbing Collection mostly in more than one copy and show differences in content compared with the old fund of the library, where they either do not exist at all or only in exceptional cases.

It is very difficult to trace the way that the manuscripts underwent from Prague via Elbing to Cambridge, and so far there is no reliable proof of how they were acquired. They came to the College library either by way of a gift or in the legacy of the Pernham family, as all of them include the name of Mary Pernham, which corresponds to the name of Richard Pernham, who was a Fellow of the College from 1607 on. Prague students from the Baltic region will have taken certain manuscripts from Prague to Elbing, others came via Cracow, where they were, in great likelihood, taken by Prague Masters who moved to the re-opened Cracow University at the turn of the 14th to 15th century. Frequent removals and bad storage caused the manuscripts to reach the College library in very dilapidated condition. Some were damaged to such an extent that they can be used only to a limited extent and with greatest care. Some parts have been carefully restored, and work is proceeding on others.

The Collection contains largely theological works and some that are legal. The authors were Masters of three foreign nations at the University (Polish, Saxon and Bavarian) as well as Masters of Bohemian nation. Where it was necessary to give greater precision to known facts, works of other origin were taken into account. The manuscripts from other libraries quoted are given for comparison; they are not a complete list of surviving manuscripts of the relevant works.

This summary does not trace the works in the order of the manuscripts as given in the text but for easier orientation deals with groups of writings that are related in subject matter.

Widely known internationally is Lexicon in MS 504, whose author is Hugotius Pisanus. The manuscript reveals his origin in a Czech sentence in the colophon.

Two manuscripts include commentaries on Petrus Lombardus' Sententiarum libri. Both are anonymous, but the authors can probably be determined. MS 501 comprises a commentary of the Sentences as given in Prague, sometime before 1400, by the Bohemian Master Stephanus de Syecz, as can be inferred from parallels to other of his works that are known with certainty. In MS 518 a very rare work is inscribed which was quite unknown until recently, *Questiones Sententiarum* by Petrus de Aquila, copied in Prague already in 1376.

Three works of penitential literature were found: *Quaestiunculae* of Stephanus of Roudnice (MS 503), *Summa Pisana* and *Summa confessorum* of Thomas

Chobham, often attributed to Pope Innocent IV (MS 527). In the case of this work the Prague origin can be inferred from the reference to the author as *papa magnus*, which appears most often in manuscripts of Czech provenience.

The set of Elbing Manuscripts includes also records of sermons. Mention should be made, in the first place, of *Postilla de sanctis* (MS 529), which originated in Prague, with Mathaeus de Cracovia its author. This is the far more valuable of his two postillae on the same theme. In one manuscript there appeared the known sermon *De beata virgine*, given by Henricus Totting of Oyta as well as the sermon by the same author *De nativitate Iohannis Baptistae*, to which MS 534 belongs as a second copy found. The same manuscript contains three synodal sermons given in Prague at a time not yet determined, i. e. *Sobrii estote* (1 Peter 5.8), that differs from the known sermon by Mathaeus de Cracovia on the same theme of the year 1385, *Vos estis lux mundi* (Matthew 5.14) by an unknown author and *Apparuit caritas Dei in nobis* (1 John 4.9), whose author is M. Mauritius de Praga dictus Rvačka. A comparison with another sermon by the same master, which he likewise presented at a synod, shows that it was a different speech so that M. Mauritius was a synodal preacher twice. There is another sermon, not determined more closely *Habitu inventus est, ut homo* (Phil. 2.8). The group of sermons should include also the work *De arte praedicationis* by Conrad Waldhauser (MS 523).

The most frequent type of writing of Prague origin in the Elbing Collection are tractates on certain precisely defined subjects. There is the commentary by John Isner *Super missam* (MS 500) and Michael Blide's *Disputatio de censibus perpetuis* of the year 1402, in which the Prague Master gives legal reasons in defence of liberty of trade by permanent annuities (MS 506); this work had only been known from one manuscript. Henricus Totting of Oyta's *Passio domini* is known only from Elbing manuscript 524. Known works include *Expositio symboli apostolorum*, whose author is Johannes Marienwerder (MS 508) and Mathaeus de Cracovia's *Tractatus de conscientia et ratione* (MSS 519 and 523), which exists in several hundred manuscripts.

To popular works belongs *Malogranatum*, whose first and second part is to be found in MS 536. Gallus de Aula Regia is alleged to be the author, but this attribution lacks substantiation. There is even the famous theologian Conradus Soltau, later professor at the University of Heidelberg, with his lecture *Firmiter credimus* (MSS 529 and 538).

In the case of two manuscripts it was necessary to overcome imprecision in data and uncertainty of authorship. In MS 503 two different works were given under the first item of the catalogue. The first is *Formula honestae vitae*, also called *De regimine propriae personae*, which on the basis of mistaken attribution had been ascribed to the Czech Praemonstratensian Wenceslas of Kaplice. The real author is not definitely known; the manuscripts name among the creators of the small work various famous scholars, among them Rogerius O. F. M. The work is not copied completely. Then follows *Aureum confessorum* taken from the famous work by Guilelmus Durandi *Repertorium*. But the text is not completely identical with the standard version, which was often copied separately. It is preceded by an index, which is not given with such copies, references to places in the Decree of Gratianus and the Decretals of Gregory IX are given by the quotation of the full wording of the relevant chapters including glosses and other facts which are not included in the text of the *Repertorium* proper. This is, in other words, an enlarged version of the work, made by a good lawyer with the inclusion of addenda and fuller quotations to facilitate the considerable work of those who used the writing.

In MS 519, which contains the *Tractatus de septem sacramentis*, the data with the name of the author are damaged. The work is otherwise known only in one other manuscript. The author makes detailed references to places in a set of canonical collections, important legal and theological works, going as far as penitential literature. What is decisive is that he refers in striking measure to commentaries on the Sentences of two Prague Masters, Menso de Beckhusen, whom he calls his teacher, and Henricus Toting of Oyta. The lectures of the Sentences of both these scholars belonged to Nicolaus Wigandi de Cracovia, as shown by surviving manuscripts. This would easily explain the legal colouring of the work, for he studied law in Prague and was awarded the degree of doctor. Furthermore, the second of the surviving manuscripts of the tractate contains direct follow-ups of another work by the same author. According to these indices we should regard him as the maker of this very thorough tractate, which has so far escaped attention.

The Collection contains two smaller works: Iohannes Isner, *Oratio circa elevationem missae* (MSS 500 an 537) and Iohannes de Misa, *Inhibitiones sacramenti eucharistiae*, dated 1394 (MS 503). Special attention should be given to a highly varied collection of recommendations of the rectors, speeches at graduation ceremonies of bachelors and doctors, university sermons and festive speeches, which came into being at Prague's Law Faculty roughly in the years 1379—1393 (MS 534). An exact parallel of these texts, given even in the same order and with identical notes, is to be found in a manuscript in the Metropolitan Chapter of Prague E 83. They need to be subjected to joint and detailed analysis, which should greatly contribute to a knowledge of the scholarly and ceremonial life of the Law Faculty of Prague University. In view of the scope and complexity of the collection, which contains some eighty different texts, a detailed report will be given in a separate study.

MS 512 contains copies of ten papal bulls, most of which were addressed to Bohemia and refer to the jubilee years 1390, respectively 1393, and to other matters, among them is the bull that condemns Milíč of Kroměříž.

In addition, there is a report on MS 104, which does not belong to the Elbing Collection, and did not come into being until the 16th century, but it contains a *Historia Hussica* without closer data. It is a Latin version of the German Counter-Reformation work by Iohannes Cochlaeus, *Wahrhaftige Historia von Magister Johan Hussen . . .*, which was published in print in 1538.

RECENZE

**SLOVNÍK LATINSKÝCH SPISOVATELŮ. KOLEKTIV AUTORŮ ZA VEDENÍ
EVY KUTÁKOVÉ A ANEŽKY VIDMANOVÉ. Praha 1984, Odeon, 719 s.**

Poslední z oblíbených slovníků spisovatelů, vydávaných nakladatelstvím Odeon, vybočuje poněkud z koncepce této řady, protože místo určitému teritoriu je věnován literatuře psané jedním jazykem. Význam slovníku latinsky píšících autorů je dán nejen rozsahem (obsahuje téměř 1300 hesel), ale především obsahovým záběrem. Jestliže o antických autorech máme v naší literatuře základní poučení v Encyklopedii antiky, ve Slovníku antické kultury či ve starších Stiebitzových Stručných dějinách římské literatury, je zpracování středověkých, humanistických, barokních a novolatiniských literátů zcela unikátním badatelským počinem.

Slovník zahrnuje autory čtyř velkých časových úseků. První a obsahově nejobširněji zpracované je období starověku, druhé podchycuje středolatiniské spisovatele 5.—15. století, ve třetím byli spojeni humanističtí a barokní spisovatelé a poslední zachycuje novolatiniské autory 19. a především našeho století. Struktura hesel je jednotná. Vedle stručných informací o životních osudech jednotlivých tvůrců přináší slovník charakteristiku literární činnosti autora a výčet základních děl. Odborník zvláště ocení odkazy na edice, na české překlady a nejdůležitější literaturu, které jsou ke každému heslu připojeny.

Vlastnímu hesláři předchází úvodní hodnotící studie: pasáž o římské literatuře sepsala E. Kutáková, která se znalostí nejnovějšího bádání podává přehled vývoje celé římské slovesnosti od jejích předliterárních a folklorních počátků až po literaturu pozdního císařství, přičemž ji zařazuje do kontextu vývoje římské společnosti. Výstižný je výklad A. Vidmanové, která zdůraznila základní zdroje a tendence latinské literární produkce ve středověku a její význam pro vznik písemnictví v národních jazycích. Základní informaci o humanistické a barokní literatuře podává D. Martínková. Údaje o novolatiniských autorech jsou v úvodní studii shrnuty J. Šprinclem podle jednotlivých zemí. Slovník dále přináší seznam nejdůležitější literatury k jednotlivým obdobím a synoptický přehled dat starověké literatury (poezie, divadlo, próza).

Hesla o římské literatuře sepsaná J. Janouškem, E. Kutákovou, V. Markem, B. Mouchovou, M. Mrázem, E. Stehlíkovou, D. Svobodovou a Z. Vaněčkovou přinášejí informace o antických autorech jak uměleckých, tak odborných děl (starověká kritéria byla totiž stejná pro literární produkci uměleckou i věcnou), ale to v náležitém výběru spisovatelů i přiměřeném rozsahu hesel. Otázkou zůstává, proč u křesťanské literatury doby římského císařství byli opomenuti autoři, kteří „mají význam pouze pro dějiny církve“, zatímco ze středolatiniské literatury jsou zde zastoupeni i méně významní teologové. Antická část slovníku je širší zpracovaného materiálu cennou pomůckou zvláště proto, že neexistují české dějiny římské literatury sepsané na úrovni současného stavu bádání.

Hesla o středověkých autorech sepsaná M. Mrázem, J. Spěváčkem, P. Spunarem a A. Vidmanovou jsou zpracována ve velké šíři. Základem jsou křesťanští autoři latinské Evropy, místa se dostává pro tradici antických děl ve středověku a značná pozornost je věnována také bohemikální středolatinšské literatuře. Čtenář uvítá i zařazení věcných hesel (annales, exemplum, legenda) a podchycení anonymních děl.

Výběr spisovatelů humanistického a barokního období zpracovala D. Martínková, která se zaměřila především na domácí a středoevropské autory. O barokních literátech působících na našem území však nenajdeme mnohdy ani krátkou zmínku. Snad zde mohli být uvedeni alespoň někteří kazatelé jako Bilovský nebo Waldt, jejichž homiletika leckdy rozvíjí latinskou prózu v duchu barokní stylistiky a rétoriky. Nebyl sem zařazen ani významný český barokní historik Tomáš Pešina z Čechorodu, nenašli jsme ani jiné historiky a hagiografy jako např. Crugeria, Tannera a Bridela. Stranou zůstali i teologové jako např. Arriaga, strahovský opat Hirnheim a další.

Ponecháme-li stranou fakt, že novolatinšská umělecká tvorba má z hlediska jazykové komunikace a sociálního působení dosah značně omezený a že tomuto exkluzivnímu kuriózu bylo věnováno ve slovníku příliš mnoho místa (vždyť i sami pořadatelé příručky jí pokládají za „jev okrajový“), musíme se obdivovat celosvětovému přehledu o této produkci, jaký prokazuje autor této části (J. Šprincl). Trochu proto překvapí, že zde není uvedeno více českých novolatinšských básníků, např. J. Novák.

Slovník je užitečnou pomůckou i pro potřeby univerzitního dějepisce, protože podchycuje také literární osobnosti působící na středověkých univerzitách. Početně jsou zastoupeni také „pražští“ mistři 14. a 15. století. Je však škoda, že ve výběru jsou jen slabě evidováni autoři právnických děl a zcela vynecháni lékaři. Při charakteru literární tvorby středověku a renesance, nerozlišující mezi krásnou literaturou a odbornou prózou, je jich vyloučení z řad latinských spisovatelů do jisté míry nepochopitelné, tím spíše, že do antické části tito spisovatelé zahrnuti byli.

Přes všechny výhrady chceme zdůraznit, že se českému čtenáři dostává slovníkem latinských spisovatelů záslužná a informativní příručka, která je i v mezinárodním měřítku edičním činem zcela ojedinělým.

Martin a Michal Svatošovi

SCHULEN UND STUDIUM IN SOZIALEN WANDEL DES HOHEN UND SPÄTEN MITTELALTERS. Herausgegeben von Johannes Fried (= Vorträge und Forschungen, herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte XXX), Sigmaringen 1986, Jan Thorbecke Verlag, 654 s. + 46 fotografií na zvláštních přílohách

Těm, kteří nejsou s publikacemi a s činností Kostnického kruhu pro středověké dějiny blíže seznámeni, třeba úvodem říci, že základní řada¹⁾ výše citovaných Vorträge und Forschungen (setkáváme se s nimi pod konvenční značkou VuF) přináší v podstatě rozšířená resp. poznámkovým aparátem opatřená znění referátů, přednesených na jejich jarních či podzimních zasedáních. Protože jednotlivá zasedání nebo někdy i několik za sebou, mají společné rámcové široké téma, v němž je kladen důraz na srovnávací aspekty (někdy přesahující středoevropské poměry), je pochopitelné, že žádné téma nemůže být probráno v žádoucí úplnosti, nýbrž že se vždy musí jednat jen o více či méně hluboké a široké sondy. Ty ovšem vedou dále a ovlivňují a inspirují další bádání, byť třeba i v diskusním duchu. Ostatně ten je uvedeným

¹⁾ Vedle ní paralelně vycházející řada „Sonderbände“ má už také plných třicet svazků.

zasedáním vlastní a tak leckteré „definitivní“ formulace tištěných rozprav jsou už modifikovány pod dojmem příslušných diskusí na uvedených zasedáních.

Formulace tématu jarních zasedání let 1981 a 1982 a jejich program je ještě dilem zesnulého Petra Classena,²⁾ který přitom kladl důraz na společenské aspekty jednotlivých problémů a na plnou integraci této problematiky — pěstované sice hojně, ale často příliš autonomně — do obecné historie a myšlení doby včetně souvislostí s historií sociální. Po Classenově smrti pak vlastní realizaci převzal jeho žák Johannes Fried, který přivedl dílo ke konci.

Po stručném úvodu (s. 7—8) Helmuta Beumanna obsahuje sborník celkem 17 rozprav, aniž by byl učiněn soustavný pokus o nějakou sumarizaci, která by ostatně za současného stavu bádání byla nepochybně předčasná (jen do jisté míry to lze říci o příspěvku A. Seiferta, který sborník uzavírá). Není možno věnovat všem statím stejnou pozornost. Referát by příliš narostl a stejně by nemohl zachytit všechny podněty, kterých se v něm čtenáři dostává, neboť jde o problematiku nepochybně aktuální a potřebnou. Nicméně půjde v následujícím alespoň o bibliografickou úplnost, při níž bych chtěl akcentovat zejména několik bohemikálních aspektů. Není jich celkem mnoho, nicméně jeden celý příspěvek je výlučně věnován problematice pražské univerzity, viděné z nových aspektů (P. Moraw).

První stať je obecného rázu. Alfred Wendehorst se v ní zamýšlí nad fenoménem umění číst a psát ve středověku, nad pojmem škola (který je ovšem podstatně odlišný od našich současných představ) a na základě rozsáhlé literatury i vlastní práce uvedené pojmy (*Wer konnte im Mittelalter lesen und schreiben?*, s. 9—33). Upozorňuje i na náhodně dochovaný doklad, svědčící o tom, že Theodorich Veliký, který neuměl ani jedno, ani druhé, si nechal zhotovit šablonu se slovem *legi* (!) pro ověřování svých listin (s. 12). Pak autor stručně probírá v pěti oddílech znalosti čtení a psaní v různých rovinách: u panovníků, duchovních osob, rytířů (výslovně hovoří o *Rittern*, ač by bylo vhodnější mluvit o šlechtě), v židovském prostředí a u městského živlu. Bylo by ovšem možno o každé z těchto skupin napsat samostatnou knihu. A tak snad jen dodatkem k prvnímu oddílu o českých panovnících pár slov. O Václavu II. je dobře známo, že neuměl číst ani psát, ač jinak mohl být označován jako litteratus pro své znalosti latiny a zálibu v teologických disputacích. O Karlu IV. zdánlivě není třeba ztrácet slova, ale pozorujeme-li podrobněji jeho proslulý záznam o nabytí unciálního fragmentu Markova evangelia, můžeme stejně tak jako ze svědeckých podpisů dalších osob, vesměs církevních hodnostářů, leccos vyčíst, zejména z nepravdivosti Karlova pokusu o kaligrafický projev. Bližší znalosti nejen čtení, ale i psaní můžeme s dobrým svědomím předpokládat i u jeho synů, zejména Václava IV. a Zikmunda; ale to je už doba přechodu k obecnější gramotnosti.

Další rozprava obecného rázu je z pera Rolfa Köhna (*Schulbildung und Trivium im lateinischen Hochmittelalter und ihr praktischer Nutzen*, s. 203—284). V této nejrozsáhlejší stati se sleduje nejdříve historiografie tématu, zdůrazňuje jeho význam a pak probírá elementární výuka počínaje 11. stoletím v podstatě až do 13. věku. V stati je zakódována i řada závažných metodických premis, zejména pokud jde o konkrétně historickou výpověď některých základních středověkých příruček oboru a kvalitativní zvraty v jednotlivých artes v oné době resp. v jejich traktování a to i na školství vyšším včetně univerzit a na možnosti uplatnění se mistrů i v praktickém životě správním.

Velký blok tvoří témata věnovaná studiu v některých řádech a dalších církevních

²⁾ Srv. o něm a o sborníku jeho prací se školskou tematikou v tomto časopisu 24/1, 1984, s. 128—130.

komunitách. Chybějí tu sice některé zcela profilující řády jako dominikáni a minorité (i když se částečně objevují později v souvislosti s univerzitami), nicméně i tak jde o látku velmi rozmanitou. Peter Johaneč pojednal o klášterních studiích ve 12. století (*Klosterstudium im 12. Jahrhundert*, s. 35—68) a zdůraznil zejména, že nelze doložit ani předpokládat nějaký jejich vztah k vysokým školám, jež chronologicky — ale nikoli geneticky — na ně navazují. Význam jejich činnosti vidí v tom, že plnily úkoly v elementárním školství. Johannes Fried detailně rozebral bamberskou kapitulní školu v prvním čtvrtstolím její existence (*Die Bamberger Domschule und die Rezeption von Frühscholastik und Rechtswissenschaft in ihrem Umkreis bis zum Ende der Stauferzeit*, s. 163—201) a Reinhard Schneider sledoval vztah cisterciáků ke vzdělání (*Studium und Zisterzienserorden*, s. 321—350); proti prvotnímu odmítnutí literárního vzdělání se od doby Štěpána Lexingtona (2. čtvrtina 13. věku) řád otvírá studiu a to i studiu na univerzitách. Probírá pak i nejstarší řádové koleje na univerzitách od Paříže přes Montpellier až po Prahu a další. Tu se na s. 338 mohlo upozornit na stať Kadlecovu v tomto časopisu VII/2, 1966 i vysvětlit rozpor mezi událostmi let 1412 a 1409. Zatím co u prvního z uvedených let se dle řádových statut rozšiřuje záběr teritoriálního zázemí řádového dorostu pro pražskou univerzitu, druhý přináší zrušení zdejšího řádového studijního domu. Podle Kaalece (s. 98) byla v roce 1411 opatem nepomuckého kláštera založena nová kolej, když stará byla jako „poloprázdná“ pronajata koleji Litevské.

Několik stať se věnuje otázkám peregrinací a významu právních a jiných studií obecně i v kontextu seberealizace jednotlivých vzdělanců ve službách státu. Jsou to práce Joachima Ehlerse, *Deutsche Scholaren im Frankreich während des 12. Jahrhunderts* (s. 97—120), Helmuta G. Walthera, *Die Anfänge des Rechtsstudiums und die kommunale Welt Italiens im Hochmittelalter* (s. 121—162), Neitharda Bulsta, *Studium und Karriere im königlichen Dienst in Frankreich im 15. Jahrhundert* (s. 375—405), Detlefa Illmera, *Die Rechtsschule von Orléans und ihre deutschen Studenten im späten Mittelalter* (s. 407—438) a Klause Wriedta, *Bürgertum und Studium in Norddeutschland während des Spätmittelalters* (s. 487—525).

Dalším blokem jsou práce o univerzitách přímo. Leccos se ovšem, jak patrně, objevuje i ve výše citovaných státech. Jacques Verger sleduje vznik a konstituování se pařížské univerzity (*A propos de la naissance de l'université de Paris: contexte social, enjeu politique, portée intellectuelle*, s. 69—96), Jürgen Miethke vztah církve a její špičkové hierarchie k univerzitě a k univerzitnímu vzdělání (*Die Kirche und die Universitäten im 13. Jahrhundert*, s. 295—320), Hermann Diener, první znalec papežských register, ukazuje ještě zdaleka nevyužitě možnosti, jež skýtá i statistické vyhodnocení jejich zápisů, týkajících se univerzit (přes 3000 záznamů) či graduovaných osob (více než 120 000) a jejich životních osudů (*Die Hohen Schulen, ihre Lehrer und Schüller in den Registern der päpstlichen Verwaltung des 14. und 15. Jahrhunderts*, s. 351—374). Hartmut Boockmann podává posléze univerzitní ikonografii a pokouší se o její klasifikaci a stručnou charakteristiku (*Ikographie der Universitäten. Bemerkungen über bildliche und gegenständliche Zeugnisse der spätmittelalterlichen deutschen Universitäten-Geschichte*, s. 565—599 + 44 vyobr.), přičemž pražskou univerzitu vynechává.

Další dvě stati jsou více či méně bohemikálního rázu, proto je vhodné věnovat jim větší pozornost. Překvapivě nově se dívá na pražskou právníckou univerzitu Peter Moraw, ač má k dispozici v podstatě známé a běžně užívané prameny (*Die Juristenuniversität in Prag (1372—1419) verfassungs- und sozialgeschichtlich betrachtet*, s. 439—486), který českého čtenáře nadto překvapuje i perfektní znalostí české literatury, z níž sám konstatuje jen nedostupnost disertace M. Jelínkové—Haasové, která

— jak známo — existuje jen snad ve stovce separátů (a my bychom dodali, že by bylo možno ještě upozornit na Vojtíškovu stať o Karolinu ze sborníku *Karolinum* statek národní, což ale nemá na stať samu vliv). O tom, že je v citacích perfektně respektována i česká ortografie není se snad ani třeba zmiňovat.

Jako téma si Moraw vybral pražskou juristickou univerzitu zejména proto, že v ní vidí v oblasti severně od Alp fenomén sui generis, nemající jinde obdoby, neboť až do vypuknutí schismatu byla svého druhu jedinou. A není tak ani nadsázkou, že Morawův pokus je opravdu první pokud jde o komplexní dějiny této instituce, i když je nechce a ani nemůže beze zbytku vyložit. Z možných otázek vybírá následující: 1) správněhistorické základy instituce počínaje přípravnými fázemi až po realizaci samostatného učení a k sledování jeho vztahu k třífakultní univerzitě a 2) prosopografické otázky zejména ve spojení s učitelským sborem této univerzity a se zvláštním zaměřením na její rektory. Jak naznačeno, východiskem Morawových výkladů je edice právnícké matriky a další tištěné prameny. Zejména jsou to Arnoštovy Ordinationes z dubna 1360, které mu jsou dokladem pro to, že univerzitní ústava byla od počátku dualistická, tj. že střídání obsazování rektorského a prorektorského úřadu nebylo znamením střídání kompetencí, ale dokladem, že obě složky byly i před rozdělením spravovány autonomně. I jinak je jeho analýza tohoto pramene doslova školským příkladem detailní historické kritiky. Jak to autor formuluje: „es bestand zwar ein studium aber mehr als eine universitas“ (s. 445). Důsledně též paralelizuje vývoj univerzity s vývojem českého státu a vidí tudíž v r. 1384/85, kdy došlo k první státní krizi za Václavovy vlády, i rozhodující mezník v dějinách univerzity, která se od tohoto data stává jinou strukturou. Detailním využitím všech dostupných informací „personálního“ charakteru dochází Moraw k řadě obecnějších závěrů o špičkových osobnostech univerzity, které konfrontuje s počtem imatrikulovaných vzhledem k jednotlivým národům. V 47 rektorských letech samostatné univerzity lze napočítat 37 osob, které tento úřad zastávaly, některé opakovaně (tu snad jediná drobná oprava: jedna osoba — Mikuláš Geunher z Prahy — byla rektorem sedmkrát a nikoliv šestkrát). Přitom Moraw zjišťuje — v protikladu k obecné tendenci imatrikulací — že z českého národa, jenž měl jinak necelých 20% posluchačů — se rekrutovala plná polovina rektorských let. S tím pak souvisel i společenský původ těchto osob, jimiž byli převážně šlechtici a vysocí církevní hodnostáři. Tak mohl Moraw takřka vytvořit model rektora této univerzity, který se ovšem měnil. Vedle toho přináší řadu dalších informací o vnitřním členění této vrstvy osob; zejména na základě uvedeného již prosopografického rozboru rozlišuje celkem čtyři učitelské generace, každou se specifickými rysy. Přesvědčivě rovněž ukazuje, že pražské právnícké studium bylo v podstatě prodlouženou rukou pražského kostela, tj. katedrálního kostela sv. Víta. Úvahy o neopakovatelném fenoménu pražské univerzity (přičemž národnostní otázky poprávu relativizuje) v dějinách českého státu a říše za Lucemburků pak jeho mimořádně závažnou stať uzavírají.

Morawův žák Rainer Christoph Schwinges sleduje v širokém kontextu funkcí studentských burs na pozdněstředověkých univerzitách (*Sozialgeschichtliche Aspekte spätmittelalterlicher Studentenbursen in Deutschland*, s. 527—564). V první části se pokouší o vymezení jejich podílu na životě univerzit i v souvislosti s pedagogickým procesem a podává i pokus o jejich typologii (přichází tu ke slovu i Praha — opět s využitím české literatury), v druhé části pak analyzuje hlouběji poměry v Kolíně nad Rýnem.⁵⁾

⁵⁾ Snad lze už nyní upozornit na jeho velkou práci *Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert*, ohlášenou na podzim roku 1986, k níž bychom se chtěli pochopitelně v budoucnu vrátit.

Závěrečná stať pochází od specialisty na kulturní poměry raného novověku Arno Seiferta (*Studium als soziales System*, s. 601—619), který do svých úvah zahrnul i diskusi o tézi Herberta Grundmanna, který za hlavní impuls pro vznik univerzit považoval *amor scientiae*. Tato subjektivistická koncepce je ostatně i jinde v tomto sborníku (Schwinges) podrobována ostré kritice. Seifert uvažuje o scholastické univerzitě jako o sociálním subsystému, který své hledání poznání („Erkenntnissuche“) činil v izolovaném prostředí a autonomně. K tomu ovšem třeba dodat, že to může platit jen o problémech teologických resp. filozofických — ale i tu jen do jisté míry — u oborů dalších vazby na společenské potřeby byly užší, i když ne vždy přímé. Ostatně to lze dokumentovat i na pražské univerzitě a její funkci při vzniku husitství. Ale není třeba tu o těchto věcech dále diskutovat, neboť by si příslušné úvahy vyžádaly jiný přístup.

A tak lze uzavřít, že sborník zpřístupňuje tři rejstříky: rukopisů, míst a osob a věcný. Tu ovšem vadí, že mnoho osobností je v rejstříku věcném pod heslem Lehrstoff, univerzity samotné pod heslem Studienorte, školy ale pod Schulorte či dokonce pod Rechtsorte, ale třeba hledat i pod hesly Universitätsgründungen atd., takže jednoduchý a do důsledku provedený rejstřík jmenný by byl užitečnější; alespoň pro toho, kdo nemá čas se se strukturou věcného rejstříku seznámit. Sborník sám se ukazuje jako významný pro celou oblast středověkého školství — o práci Morawové by stálo zato uvážit její publikaci v českém jazyce.

Ivan Hlaváček

WALTER STEFFEN, DIE STUDENTISCHE AUTONOMIE IM MITTELALTERLICHEN BOLOGNA. Eine Untersuchung über die Stellung der Studenten und ihrer Universitas gegenüber Professoren und Stadtregierung im 13./14. Jahrhundert. Bern — Frankfurt am Main — Las Vegas, Verlag Peter Lang 1981, 246 s. (= Geist und Werk der Zeiten. Arbeiten aus dem Historischen Seminar der Universität Zürich 58)

„Boloňský model“ evropských univerzit patří již sto let mezi zakladatele univerzitního dějepiscectví, o jejichž skutečném obsahu víme jen velmi málo. Obvyklé tvrzení, jehož původ můžeme najít u Denifleho, d'Irsaye, Kaufmanna, Rashdalla ad., staví do protikladu dva typy evropských univerzit středověku — první, známý převahou profesorské autority, je spojován s Paříží, druhý nese jméno nejstarší právnické univerzity v Bologni, na níž převládal studentský prvek. Jako většina letitých klišé odborné literatury nebylo ani toto tvrzení doposud podrobeno kritickému zkoumání, které by určilo původ tohoto fenoménu a vymezilo jednotlivé fáze vývoje obou modelových vzorů.

Práce W. Steffena je proto důležitým krokem k budoucí komparativně založené syntéze evropských univerzitních dějin. Přestože je meritorně věnována boloňské univerzitě 13.—14. století, klade si obecnější cíle. Vedle aktualizovaného problému studentské aktivity, která je od konce šedesátých let hnací silou univerzitních reforem v západoevropských zemích (autor sám přiznává, že byl doslova fascinován mírou studentské autonomie, která se už v dějinách nikdy neopakovala), jsou to především otázky, související se vznikem boloňské právnické školy, jejího místa ve společnosti, prestiže juristického stavu a vlivu boloňského typu na ostatní univerzity. Steffen vyšel při svém zkoumání z nového rozboru dosavadní literatury a dokumentů právní povahy (statut, listinného materiálu univerzitní i městské provenience a veřejnoprávních knih boloňské komuny).

Důležitým faktem se zdá být již samotný počátek právnické univerzity v Bologni. Podle autora došlo k založení školy (*studium generale*) koncem 11. století, samotná *universitas* jako právní korporace se pak konstitovala až v průběhu následujícího století. Na vznik instituce mělo značný vliv privilegium císaře Fridricha I. z roku 1155, zaručující studentům svobodný příchod, pobyt a odchod z univerzitního sídla. Jeho pozdější výklad vymohl pro univerzitní členy také osvobození od zemských a městských daní, cel a dávek, a stalo se základem vlastní stavovské jurisdikce a samosprávy. Počátek studentské univerzitní korporace byl rozhodující měrou ovlivněn velkými boloňskými secesemi (hromadnými odchody z města) na začátku 13. století, které ukázaly sílu studentstva, jejíž původ byl v jejich ekonomickém významu pro město.

Toto období je možno považovat za klíčové, protože se v něm vytvořily všechny znaky boloňského modelu, spočívající v samostatné studentské „universitas“, která byla oproti Paříži nezávislá na církevní správě (boloňský arcijáhen neměl kancléřské právo), a jejímiž členy nemohli být profesori, kteří byli placenými silami (univerzitou nebo městem). Za stejně významné považují Steffenovo časové vymezení působnosti autonomní studentské samosprávy do let 1250 až 1350 a určení příčin jejího zániku. Po polovině 14. století nabývá na významu boloňské studium filozofie a teologie, vznikají mistrovské a studentské koleje a množí se zásahy města a církve do univerzitních záležitostí. To vše zapříčinilo konec autonomních právních studií v Bologni.

Druhý z velkých mýtů univerzitní historiografie — univerzitní národy — je rovněž spojen s boloňskou univerzitou. Stejně jako v Paříži i na italských univerzitách byli přichodzí rozdělení podle geografického původu do univerzitních národů. V Bologni vytvořili domácí (předalpské) a zaalpské národy dokonce dvě samostatné „universitas“ jednoho studia generale. Všech šestnáct národů bylo samostatnými sdruženími studentů z vymezené oblasti (byl mezi nimi i český univerzitní národ), sloužících studentské samosprávě k prosazení vlastních požadavků vůči učitelům a městu. To, co vyznačuje jejich činnost v Bologni 13. a 14. století, je každodenní péče o sociální otázky.

Při značném počtu boloňského studentstva, které tvořilo 3—6 % téměř padesátitisícového města, byla jejich ekonomická váha nesmírně významná jak pro město, tak zvláště pro univerzitní učitele. Boloňský profesor práv se svým postavením podstatně lišil od kolegů třeba v Paříži, Oxfordu nebo v Praze. Protože nebyl zajištěn žádným jiným pevným příjmem, byl jeho plat (později placený komunou) a poplatky za přednášky nejdůležitějším zdrojem jeho obživy. Proto byli boloňští učitelé přímo zainteresováni na počtu studentů ve svých lekcích, proto také značná fluktuace učitelských sil a snaha zajistit si další příjmy v mimouniverzitní sféře. V rámci univerzity je patrné úsilí každého profesora připoutat k sobě velké počty studentů (bydlení v profesorově domě — burse, „získávání“ krajanů, půjčky peněz nově imatrikulovaným, půjčování knih apod.), z nichž se vytváří statuty nepostizitelná sociální skupina (familia), přesto však pro středověk entita asi důležitější než „národy“ nebo „univerzita“, v níž hrají nejvýznamnější roli lokální, rodové a rodinné vztahy. To ovšem je fenomén, který byl, jak se zdá, společný oběma typům evropských univerzit.

Sociální složení boloňského studentstva ve 13. a 14. století dokumentoval Steffen pouze na starším výzkumu nedávno zemřelého prof. Stellinga-Michauda, který se zabýval švýcarskými studenty v Bologni. Nejpozoruhodnějším výsledkem práce je zjištění, které jen částečně potvrzuje starší tézi, že právnickou univerzitu navštěvovali již dobře situovaní studenti, především z řad kléru. Jistě, počet držitelů církevních obřadů a šlechtických studentů tu byl nepoměrně větší než na artistických fakultách,

ale také zde je významný téměř poloviční podíl měšťanstva a částečně i venkovského obyvatelstva. Obecně platí, že lépe situovaní studenti přicházeli na práva daleko dříve než jejich chudší kolegové (mnohdy už ve čtrnácti letech), ale opouštěli je většinou dříve, než studium ukončili. V uplatnění boloňského absolventa pak téměř není rozdílu. Pokud se nestal profesorem, čekala jej církevní nebo světská kariéra, která „kompenzovala“ dlouholeté a nákladné studium v cizině.

V kapitole o rozšíření boloňského modelu na ostatní univerzity je věnována pozornost také Praze. Bohužel většina údajů je převzata i s chybami ze starší literatury (Denifle, Coing), takže nepřináší vůbec nic nového. A přitom pražské obecné učení jako jediné ve střední Evropě dalo vznik samostatné právnické univerzitě, zjevně jako ohlas boloňského příkladu. Navíc je ze zkoumání M. Boháčka zřejmé, že první pražská celouniverzitní statuta nesou zřetelné stopy „boloňského“ vzoru, i když je otázkou, zda k jejich převzetí došlo přímo či (spíše) zprostředkovaně. A tady se pro nás otvírají nové možnosti bádání, k nimž Steffenova kniha přes výhradu četných násilných aktualizací dává skutečně mnoho podnětů.

Michal Svatoš

ELIŠKA ČÁŇOVÁ, VÝVOJ SPRÁVY PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZE V DOBĚ NÁSILNÉ REKATOLIZACE ČECH (1620–1671), Sborník archivních prací 35/2, 1985, s. 486–560

Rozsáhlá studie E. Čáňové je neobyčejně záslužná a to hned z několika příčin: zabývá se stále nepřilíh populárním pobělohorským obdobím, sleduje stav církve, který nebyl dříve podroben systematickému výzkumu, a podrobně rekonstruuje správní systém v dobách plných zmatků a nejasností. Řada těchto dílčích problémů nebyla po delší čas zpracována, některé aspekty nebyly dokonce do literatury uvedeny vůbec. Vždyt souhrnný pohled na počátky rekatolizace založený na důvěrné znalosti pramenů přinesl u nás nejlépe jen A. Gindely¹⁾ koncem minulého století, z cizích autorů částečně o 30 let později jezuita A. Kroess.²⁾ Poté nastala dlouhá doba útlumu. Po r. 1945 bylo toto téma zanedbáváno nebo vykládáno mnohdy velmi tendenčně z ryze ideologických hledisek. V poslední době se s výjimkou J. Hanzala³⁾ nikdo nepokusil o zdolání náročného úkolu a vedle několika málo dílčích příspěvků zaměřených větší měrou na jinou problematiku jsou tu ještě starší regionální práce samotné E. Čáňové⁴⁾.

Pro úsilí katolické církve po obnovení starých pozic a očištění země od kacířství volí autorka pojem „rekatolizace“ a tuto volbu také náležitě zdůvodňuje (s. 491). Sama zároveň uvádí, že nemohla vzít v potaz závěry zahraniční literatury, což zde není nikterak na závadu, a termín Čáňovou vybraný je pro náplň studie plně adekvát-

¹⁾ A. Gindely, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.

²⁾ A. Kroess, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu II/1–2*, Wien 1927, 1938.

³⁾ J. Hanzal, *Z dějin pobělohorské rekatolizace*, Muzejní a vlastivědná práce 12, 1974, s. 22–35; též, *Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách*, JSH 48, 1979/3, s. 181–189.

⁴⁾ E. Čáňová, *Počátky rekatolizace na Hradecku*, *Acta musei Reginaehradecensis* 1970, s. 65–91; též, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*, *Středočes. sbor. historický* 6, 1976, s. 65–85; též, *Počátky rekatolizace ve Středočeském kraji*, *Středočes. sbor. historický* 7, 1977, s. 66–70; též, *Rekatolizace severních Čech*, *Sb. příspěvků k době poddan. povstání roku 1680 v sever. Čechách*, Praha 1980, s. 8–42.

ní. Jen pro doplnění připomínám, že výborný přehled rekatolizační terminologické problematiky přináší H. D. Wojtyska v článku *Reformacja — reforma katolicka — kontrreformacja*, kde jsou ve značném záběru citovány četné práce evropských historiků.⁵⁾

Rovněž časové mezníky jsou vhodně zvoleny. Rok 1620 je zcela zřejmý a jeho význam není třeba více komentovat. Třebaže se rekatolizační snahy začaly sporadicky projevat už po obnovení pražského arcibiskupství, o systematické rekatolizaci je možno mluvit až po porážce stavovských vojsk na Bílé hoře. Horní chronologickou hranici vysvětluje Čáňová v závěru (s. 556): r. 1671 začaly být jednotně prepisovány zповědní seznamy, což je neklamnou známkou stabilizace církevní správy a lze tak ukončit jednu etapu vývoje. Autorka sice hovoří přímo o dovršení rekatolizace, ale toto tvrzení je přece jen poněkud diskutabilní, neboť lze vést spory o to, kdy a zda vůbec byla u nás rekatolizace završena. V globálním pohledu a především s ohledem na správní dějiny je ovšem možno názor Čáňové přijmout.

Svou studií rozdělila autorka na tři základní oddíly: v prvním stručně sleduje nejdůležitější tituly starší literatury, ve druhém se věnuje rozboru nevydaných písemných pramenů a ve třetím, nejobsáhlejších, provádí vlastní rekonstrukci vývoje církevní správy. Upozorňuji tu na velký význam pasáží týkajících se fondů využitých při heuristice, zejména rozboru fondů uložených v pražském Státním ústředním archivu, které Čáňová během své dlouholeté praxe důkladně poznala. Platí to především pro Archiv pražského arcibiskupství, na jehož materiálech studie spočívá největší vahou a nadto vysvětlující rozklad od autorky, která se spolupodílela na uspořádání tohoto obrovského souboru dokumentů, napomůže v orientaci i jiným badatelům.

Organizaci církevní správy sleduje Čáňová ihned od r. 1620. V první fázi do r. 1622 popisuje hlavně práci arcibiskupa Lohelia, který ač sám sebe označoval za nemocného, vyvíjel pro rekatolizační tažení značnou námahu. V počátečních dvou letech byly také položeny právní základy k celé další činnosti: zrušen Majestát, zakázáno přijímání pod obojí, byli vypovězeni nekatoličtí kněží a univerzita svěřena do péče jezuitů a zbavena utrakvistických učitelů a hodnostářů. Rovněž četné konkrétní návrhy na provádění rekatolizace, ať už z pera arcibiskupa Lohelia nebo jezuitů Lamormaina a dalších předznamenaly a do značné míry určily dráhu na příštích 50 let. Všechna předběžná opatření byla upřesněna v císařském patentu z 9. 4. 1624, který povoloval v zemi výhradně katolické náboženství. Poté se už mohla rozvinout práce první panovníkem jmenované rekatolizační komise (1624), na níž později po zveřejnění *Obnoveného zřízení zemského* navázala komise druhá a po ukončení válečných útrap i třetí zeměpanská komise. V těchto dílčích etapách, které jsou zhruba vymezeny dobou činnosti jednotlivých komisí (a regionálních subkomisí), popisuje autorka výstavbu rozrušené, mnohde de facto neexistující, katolické správy — obsazování far, zřizování nových správních celků — vikariátů, a konečně také založení dvou nových protireformačních biskupství v Litoměřicích (1655) a Hradci Králové (1664).

Kromě ryze správních otázek řeší Čáňová i záležitosti obecnějšího významu. Tak si všímá např. sporů mezi státní a duchovní mocí při přímém provádění rekatolizační akce. I když si světské úřady vyhradily řešení věcí politických a náboženské přenechaly duchovním, neobešlo se toto teoretické rozdělení bez potíží. Z největších

⁵⁾ H. D. Wojtyska, *Reformacja — reforma katolicka — kontrreformacja*. *Dzieje nomenklatury i próba uściślenia pojęć*, *Roczniki teologiczno-kanoniczne* 24/4, 1977, s. 223–249.

rozporů Čáňová připomíná rozepře mezi císařem a arcibiskupem Harrachem o pražské vysoké učení a mezi panovníkem a týmž metropolitou o arcibiskupský seminář, který měl přispívat ke zvýšení počtu vzdělaných kněží podle zásad tridentského koncilu a nikoliv k rozmnožení neshod mezi hlavou moci světské a duchovní.

Autorka velmi dobře rozlišila odlišný postup rekatolizační praxe vůči šlechtě a poddaným a správně postihla počátky těchto prací v královských městech, kde panovník jako svrchovaný suverén mohl sáhnout záhy i k velmi účinným ekonomickým opatřením a hospodářskému nátlaku. Čáňová mj. odkryla nejen konkrétní výsledky rekatolizace: zjistila počty far (včetně filiálek) ve všech 3 diecézích k r. 1671, odhalila fungování systému vnitřní církevní správy, ale vysvětlila výstižně i zásady běžné praxe: organizování konvokací kněžstva, provádění vizitací, principy vrchního dohledu arcibiskupova (k tomu jí velice napomohla znalost Harrachovského rodinného archivu uloženého nyní v Rakouském státním archivu ve Vídni).

Čáňová se věnovala podrobně vyčtené tematice a vědomě ponechala stranou ličení odporu obyvatelstva proti mnohde dramatickému a někdy brutálně násilnému postupu ozbrojených sil sloužících rekatolizačním komisařům či misionářům. Lidovým povstáním byla ostatně v literatuře už vyhrzena značná pozornost. Nadto užívání, resp. neuvžívání násilí při šíření „pravé víry“ se lišilo případ od případu. Nikdo jistě nepochybuje o tom, že působení takových mužů jako byli B. Marradas nebo M. Hoeff Huerta se neobešlo bez nátlaku, a to i v situacích, které jiní zvládli klidným slovem.

Recenzovaná studie E. Čáňové je bezesporu kvalitním příspěvkem, nejen pro množství nově odkrytých i nově doložených faktů na podkladě přebohatého svědectví pramenů, ale i syntetickým pohledem na problematiku. Autorka neulpěla na pouhé reprodukci písemností, jak se u obdobných prací mnohdy stává, ale jednak výbornou interpretací vybraných nejzávažnějších dokumentů, jednak shromážděním a usoustavněním značného množství objevných údajů, sestavila názorný obraz vývoje obnovy katolického náboženství a církevní správy v exponovaném pobělohorském období. Přesvědčivě doložila, že největší procento nekatolíků zůstalo i po r. 1671 v podhorských oblastech Hradecka a zcela zvláštní místo patří krušnohorskému regionu, kde bezprostřední blízkost luterského Saska trvale motivovala odpor místního německy mluvícího obyvatelstva ke katolickým misím.

Je jen škoda, že práce není graficky výrazněji členěna, což by přispělo ke snadnější orientaci a na první pohled vyzdvihlo důležité pasáže a zvláště číselné údaje. K dějinám pražské univerzity autorka nemohla použít nejnovějších prací (z důvodů delšího času mezi odevzdáním rukopisu a zveřejněním), ale bohužel se neopřela ani o všeobecně známá starší díla. Tak cituje k této problematice téměř výlučně Kroessovy *Geschichte der böhmischen Provinz der G. J.* a neuvádí ani knihu Tomkovu, ani Stručné dějiny UK, ani detailní stať K. Spiegelové o univerzitní unii.

Ivana Čornejová

TRADITION UND HERAUSFORDERUNG, 400 JAHRE UNIVERSITÄT GRAZ,
Herausgegeben von Kurt Freisitzer, Walter Höflechner, Hans-Ludwig Holzer und Wolfgang Mantl, Graz 1985, 737 s.

Jubilejní publikace, vydaná na počest čtyřtého výročí založení univerzity ve Štýrském Hradci, má více než úctyhodný rozsah 730 stran a budiž hned v úvodu řečeno, že se jedná o knihu mimořádně zdařilou, zcela vybočující z jinak obvyklého historizování, typického pro obdobné příležitosti. Autoři zdůrazňují v úvodu, že 400 let univerzitních dějin je sice příležitostí k úvahám o minulosti, že však „tradice je

vždy závazkem a její naplnění se stává výzvou“. V tomto smyslu je koncipována i naše publikace, která obsahuje ve své první, čistě historické části, jen asi devadesátistránkový přehledný a výstižný úvod k univerzitním dějinám z pera prof. *Waltera Höflechnera* s velmi reprezentativní obrázkovou přílohou. Historická část je doplněna dvěma zajímavými statěmi k otázkám univerzity a vědy, ovlivňované církví a státem (autoři *H. Schwendenwein* a *M. Liebmann*). To, že se slavnostní publikace zabývá ve své historické části právě těmito otázkami, je vyvoláno skutečností, že první dvě století existence univerzity ve Štýrském Hradci (od založení do r. 1751) byla určována vzdělávací politikou jezuitů a že i později byl vývoj univerzity často určován postavením teologické fakulty. Již jen zcela stručný pohled do univerzitních dějin nám naznačuje, kolik vzájemných styčných bodů existuje mezi Prahou a Štýrským Hradcem. Není to jen již zmíněná nadvláda jezuitů a pak od r. 1752 výrazný vliv absolutistického státu na univerzitní život, ale jsou to především rakouské univerzitní zákony a předpisy, které zejména od Thunových univerzitních reformů vytváří na pražské i štýrskohradecké univerzitě přibližně stejné podmínky pro výuku a vědu, ale i pro studentský život. Obdobně platí i pro rozvoj spolkového života, který byl na všech předlitavských univerzitách upraven a řízen stejnými zákony. V neposlední řadě nacházíme styčné body i v revolučních požadavcích studentů v průběhu revoluce r. 1848-49. Podrobnější zpracování těchto otázek čeká ještě na svého autora. Snad jen pro zajímavost zde ještě uvádíme, že první štýrskohradecký rektor jezuita Henricus Blissemius přišel na své nové působiště přes pražské Klementinum a naopak dlouholetý pobyt Jana Keplera v Praze, měl svou příčinu ve vypovězení protestantů ze štýrské univerzity, kde byl profesorem. Srovnávací metoda by mohla přispět k objasnění některých problémů školské politiky jezuitů, kteří se ve Štýrském Hradci stavěli proti zřízení tzv. světských fakult, tj. medicíny a práv, a sice z obavy, že by nemohli na tyto fakulty vykonávat dostatečný vliv. Ve vztahu k dějinám pražské univerzity je pak rovněž zajímavý způsob založení štýrskohradeckého učení arcivévodou Karlem II. jako zemské univerzity, pouze po konzultaci s papežem a císařem, ale bez jejich výslovného písemného souhlasu, i když s odvoláním na právo jezuitů vyučovat na univerzitách.

Na konci dvacátých let 19. století, kdy se štýrskohradecké „lyceum“ stává znovu plnohodnotnou univerzitou, přispěla velmi podstatně v rámci svých možností k rozvoji evropské vědy. Tento přínos je naznačen v další části publikace pod názvem „Nové ideje ze Štýrského Hradce“, která obsahuje stať k vědeckým a životním úspěchům deseti nejvýznačnějších učitelů, a to od sociologa Ludwiga Gumplowicze až po badatele v oblasti kosmického záření Viktora Franze Hessa.

Druhý hlavní oddíl publikace se zabývá ve čtrnácti pojednáních zajímavou otázkou vztahu vědy a univerzity, dále vědy jako formy poznání atd. a dostává se i k tak vysoce aktuální problematice, jako je problém hranic vědy např. v oboru chemie a jaderné fyziky. Neméně zajímavé jsou i další otázky, řešené nebo alespoň problémově naznačené, jako jsou výzkum a výuka, vzdělávání učitelů, organizace univerzity a její hospodářské postavení atd. Publikaci uzavírá řada vzpomínek bývalých profesorů a názory současných studentů univerzity. Nikoli bez zajímavosti jsou i tabulky vypracované Walterem Höflechnerem.

Myšlenkově velmi bohatý sborník představuje dobrý příspěvek k problematice dějin, ale i současnosti evropských univerzit i vědy na univerzitě pěstované. Příspěvky ve sborníku obsažené budou rozhodně ještě dlouho předmětem zájmu odborníků a naleznou jistě plně ocenění v dalších recenzích a odborné literatuře.

Karel Litsch

Stoleté výročí založení Uměleckoprůmyslové školy v Praze se stalo pracovním dnešním VŠUP podnětem pro zpracování publikace připomínající slavnou minulost i významnou přítomnost jejich učiliště. Základ knihy tvoří stostránková studie prof. Z. Kostky o Předhistorii, vzniku, vývoji a současnosti školy.

Autor nejprve sleduje v rozsáhlém esejistickém úvodu vztah umění a techniky od antiky až ke G. Semperovi a k počátkům uměleckoprůmyslového školství v Evropě. Poté si všimá blíže problematiky vývoje estetického myšlení v Čechách poslední čtvrtiny 19. století (škoda, že nezná významnou Jázlovu knihu o Hostinském z r. 1981) a vývoje názorů na společenskou funkci a užitečnost uměleckých hodnot. Další kapitola je nazvána Zakládání odborných školských a muzejních institucí v českých zemích. Její hodnotu bohužel problematizují tvrzení toho typu, že Muzeum Království českého bylo založeno r. 1854. Více než jen pouhá zmínka mohla snad být věnována vídeňské Uměleckoprůmyslové škole zaměřené na přípravu pedagogů pro učiliště celého mocnářství. Společenská poptávka po profesionálně školených umělcích a uměleckých pedagogích pro české školy i nutnost zabezpečit rozvoj uměleckých oborů a řemesel vedla konečně r. 1885 k založení pražské Uměleckoprůmyslové školy. Škoda, že autor nevysvětluje, jak se stalo, že budova školy se stavěla již od r. 1882 ačkoliv císařské rozhodnutí o založení ústavu i výnos ministerstva kultury a vyučování jsou až z r. 1885 (srovnej s. 40).

Kapitola o historii školy období 1885—1918 věnuje pozornost organizaci učiliště podřízeného přímo ministerstvu s pominutím zemské školní rady. Umprum, jejímž prvním ředitelem se stal Fr. Schmoranz, byla rozdělena na všeobecnou školu, odborné a speciální školy, dámské školy a večerní a nedělní kursy. Základem výuky bylo figurální i ornamentální kreslení a modelování. S rozšířením počtu odborných škol a speciálek rostl i počet profesorů, asistentů i odborných učitelů. Roku 1885 zde působilo 14 osob. O životnosti učiliště svědčí skutečnost, že vždy dokázalo „přežít“ opakující se odchody umělecky nejpřednějších profesorů na Akademii — prvně r. 1896 Myslbek a Ženíšek — a nahradit je novými tvůrčími osobnostmi. Kostka věnuje pozornost nejvýznamnějším z nich (především architektům Kotěrovi, Plečnikovi a Janákovu) a zdařile načrtává jejich umělecké i pedagogické portréty.

Po první světové válce, kdy byla v Umprumu zřízena nemocnice a poté budovu až do r. 1920 okupovala vojenská správa, byla klíčovým momentem změna vedení. Po Schmoranzovi a Myslbekovi se dostal v letech 1919—1920 do čela školy ředitel architekt Stibral, který nevedl Umprum v tradici vysokoškolské svobody vyučování, nýbrž v duchu autoritativní školské kázně. V letech 1919—1920 řídili školu samosprávou zvolení správci K. Mašek a poté A. Matějček. Tehdy byla navržena i reforma školy ve Vysokou školu pro dekorativní umění. Sbor si zvolil rektora — B. Kafku — a sedmičlenné rektorovo kolegium. Na popud ministerstva školství bylo jednáno o spojení s AVU. Jednání byla však r. 1922 z popudu Akademie přerušena. Nerealizoval se ani Kotěrovův návrh na spojení obou škol s ČVUT. Situaci vyřešil sbor vypracováním prozatímního statutu školy uměleckého průmyslu v Praze, který ač oficiálně neschválen, reálně vešel v platnost a postavil školu na pomezí školství vysokého a středního. Obdobně tolerovalo mlčky ministerstvo volby rektorů.

Škola byla v těchto letech v rámci personálních proměn omlazena a v řadě ohledů se proměnila i její umělecká orientace. Rozšířena byla zejména výuka keramiky a užité grafiky. Autor zdůrazňuje význam osobnosti prof. Kysely (Františka, nikoliv Jana nebo Karla, jak se uvádí na s. 68—69) univerzálně aktivního takřka ve všech

oborech. Dále si všimá dobových diskusí o národním slohu a o dekorativnosti a jejich dopadu na výuku i tvorbu na Umprum. Stručně též rekapituluje hlavní pedagogické osobnosti a umělecké výkony meziválečného období.

Za války mohla Umprum pokračovat v práci i po zavření českých vysokých škol — neměla schválený vysokoškolský statut. Vysokou školou se Umprum stala až r. 1946 a jejím prvním poválečným rektorem prof. J. Pečírka (byl rektorem do r. 1948, nikoliv 1949, jak se uvádí na s. 109). Ve 40. a 50. letech prošla řadou reform. Škála jejího působení byla rozšířena o zaměření na textil, kde se rozbíhala široká spolupráce s výrobou, poněkud redukována byla oproti tomu praxí nedoceňovaná činnost keramická. Roku 1959 vzniklo při VŠUP detašované pracoviště — katedra strojírenského designu v Gottwaldově. Autor opět věnuje letmou pozornost vnitřním proměnám školy v období budování socialismu a prezentování dosažených výsledků na tuzemských i zahraničních výstavách. K poslední generační výměně došlo po r. 1970. V nejnovějším období byly posíleny kontakty s výrobou a řada strukturálních změn změnila zaměření práce některých kateder.

Poslední podkapitolku zasvětil Kostka výuce umělecky teoretických disciplín v historii školy. Zde věnoval pozornost přednostně historikům umění: zvláštěního ocenění se dostalo Mádlu a Pečirkovi, kritizována jsou některá teoretická východiska názorů V. V. Štecha. V poúnorovém období byl důraz položen spíše než na dějiny na teorii umění (D. Šindelář) a na pedagogiku.

Za Kostkovou studii, která se v předválečných pasážích opírala o starší zpracování (zejména Pečírka — Janák — Novotný 1935), následuje seznam ředitelů, rektorů a prorektorů školy. Seznam pedagogů, seřazený podle let nástupu na školu, je doplněn základními údaji o jednotlivých osobách, rozšířenými u členů současného pedagogického sboru na drobná biografická hesla. Následuje abecední Seznam posluchačů Uměleckoprůmyslové školy 1885—1945. Tento velmi užitečný soupis uvádějíci u absolventů studijní léta a vedoucí profesory obsahuje však jména jen asi pěti set osob. Klíč výběru nebyl uveden a chybí i upozornění na výběrový charakter soupisu. Rozsáhlý pramenný materiál uložený dnes v Archivu hl. města Prahy umožňoval přitom vypracování kompletního soupisu. Chronologický Seznam posluchačů VŠUP od r. 1946 (správněji seznam absolventů od r. 1947) sahající až do r. 1985 eviduje již v úplnosti bezmála dva a půl tisíce osob.

Recenzovaná publikace věnuje hlavní pozornost institucionálnímu vývoji školy a organizaci studia, poněkud méně již osobnostem pedagogů a zcela již minimálně žákům a vlastní pedagogické a umělecké práci ve školních ateliérech. Přitom právě vykreslení této konkrétní stránky života školy by bylo velmi zajímavé, stejně jako sledování společenského ohlasu působení učiliště jako umělecké instituce, líhně výkonných umělců i pedagogů. Větší pozornost by si zasloužila též publikační aktivita spojená s Umprumem a VŠUP — zejména poválečná spolupráce s časopisem Tvar. Výběrová bibliografie k dějinám a působení školy je záslužná, ale zpracování problematiky nenahrazuje. Cenný je přehled výstav, na nichž se škola podílela, užitečná je výběrová bibliografie monografií a článků o osobnostech školy. Přesplňliš výběrový (a místy poněkud záhadný) je Výběr z autorské literatury bývalých pedagogů — proč je u J. Pečírky uvedena pouze položka „monografická práce“? V úplnosti je předložen soupis knižních publikací současných učitelů.

Pěkně vypravená a ilustračně vybavená zajímavá kniha je zřejmě určena k reprezentativním účelům. Absolventi školy či odborní zájemci nemají však patrně nejmenší naději na její získání.

Jiří Pešek

Objemný sborník Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře otevírají dvě archeologické studie. M. Drda, *Urbanistická tradice v zástavbě husitského Tábora* (s. 7—46) shrnuje dosavadní poznatky o tom, že v počátcích Tábora došlo k záměrnému využití jednotlivých reliktních objektů zaniklého města ze 13. stol. i celého půdorysného rozvržení zástavby, jak byla v pravoúhlých liniích disponována při lokaci někdy po r. 1268. Na svou dobu moderní fortifikační systém Tábora si ovšem v průběhu 15. stol. vynutil prolomení nových, dodatečných spojnic do bloků vystavěných po r. 1420. R. Krajč přehledně přibližuje *Současný stav poznání hmotné kultury středověké vesnice na Táborsku* (s. 47—82).

K nejpodstatnějším studiím svazku patří P. Čorneje, *Geograficko-politický horizont kronikářů doby husitské* (s. 83—122). Autor se snaží specifikovat obzor, v němž člověk doby husitské chápal dění své současnosti. Nejedná se tedy o pouhý geografický záběr kronik, ale o důkladné posouzení řady aspektů (vzdělání, sociální a politické postavení, životní zkušenosti), které působily na výběr zpráv u pěti kronikářů, přímých svědků revolučních událostí. Ukázalo se, že kronikáři sledující dění z centra i autoři zaměřeni lokálně, utrakvisté i katolíci Bartošek z Drahenic, přisoudili ve svých zprávách dominantní postavení zemské metropoli: „...ani vznik nových mocensko-politických středisek (Tábor, Hradec Králové, Plzeň) a tudíž i decentralizace správy, nebyly s to významem Prahy otřást. Žádné jiné hlavní město ve Střední Evropě nedosáhlo ve 14. a 15. století takového klíčového postavení, jaké zaujímal v Čechách Praha.“ Zájem o zahraničí projevil soustavněji pouze voják karlístejnské posádky Bartošek, který zůstal ve své knize věren kronikářské tradici doby lucemburské (Čornej to dokládá konfrontací s dílem Beneše Krabice z Veitmile).

Utrakvističtí spisovatelé — včetně zeměpisně vzdělaného univerzitního mistra Vavřínce z Březové — pokládali za podstatnější soustředit se na dramatický vývoj vnitročeský. Proměna ostření optiky se připravuje již v době Václavově a Čornej dokládá, že v řadě ohledů korespondují proměny českého dějepiscectví první poloviny 15. stol. s vývojem celoevropským. K úplné izolaci husitských Čech od okolního světa nikdy nedošlo — dodejme, že to v poslední době nově prokázaly práce muzikologické. K uzavírání se do zemského obzoru přispěl celkový vývoj po smrti Karla IV., proměna pražské univerzity v zemský ústav po r. 1409, rozpad královského dvora a odchod katolických německých měšťanů i církevních hodnostářů z města po r. 1419 a konečně i český mesianismus. Čornej studii uzavírá konstatováním, že husitství zúžilo obzor českého člověka v bohemocentrickém smyslu, zároveň však rozšířilo vnitročeský horizont ohromného množství obyvatelstva a zvýšilo celkové znalosti sousední střední Evropy.

K řadě dílčích zjištění, které studii provázejí, připomeňme, že v pozn. 40 zůstala uložena drobná zpráva ze SLČ text Sa, hovořící o kořisti ze spanilé jízdy sirotků a táborů do Slezska r. 1427. Kronikář tu zmínil mezi hlavními druhy kořisti i knihy. Dosud se většinou soudí, že za husitství byly knihy z Čech spíše vyváženy, nebyly-li přímo ničeny (srovnej F. Šmahel, *Ceny rukopisných knih v Čechách do r. 1500*, SH 14, 1966, s. 21).

Jindřich Kejř věnoval svůj příspěvek *Bitva u Vyšehradu roku 1420* (s. 123—144), detailní vojensko-historické analýze jedné z nejúpornějších a nejkrvavějších bitev husitské doby. Těto v obecném povědomí poněkud opomíjené bitvy dostává se v poslední době zvýšené pozornosti (DP VI., PSH XVIII.) jak pro vynikající výkon husitských hejtmanů, tak pro celkový vojensko-politický význam události.

Studie F. Šmahela, *Táborská obec a městská samospráva v letech 1420—1452* (s.

145—180) podává o hodně více než systémovou analýzou zpracovaný přehledný obraz nejstaršího období tábořských správních dějin. Úvodní kapitola „Společenská skladba revolučních frakcí: předběžné úvahy a glosy“, představuje v podstatě samostatný, myšlenkově bohatý esej o hlavních problémech vývoje od počátku 15. století. Zmíjíme alespoň autorovu tezi opakovanou v několika mutacích, že nosným momentem rozmachu hnutí se nestaly prvky něčeho společensky nového, programového, ale spíše rozpad stávajících struktur a jistot, který se v období do r. 1421 dokl postupně všech vrstev české společnosti a uvedl je do pohybu.

Ve vlastním výkladu vychází Šmahel od problematiky „obce“ Tábora a sleduje vývoj a strukturu správní hierarchie husitského společenství, proměňujícího se postupně v normální vrcholně středověké město rozdělené řadou sociálně třídních rozmezí. Nedostatek pramenů — k dispozici je jediná tržbová kniha, pár listin a listů — překlenul autor pomocí sémantické analýzy diplomatických i sfragistických pramenů („comunitas“ je po r. 1435 nahrazována výrazem „civitas“). Šmahel předpokládá, že starousedlíci ze Sezimova Ústí, kteří získali na Táboře značný vliv, utvářeli v řadě ohledů i podobu správy nové obce podle vzoru svého opuštěného města. Významným momentem se tu stala postupně se vyhraňující hierarchická struktura: obec — starší — konšelé, struktura komplikovaná ovšem paralelní existencí správy městské a vojenské. Závěrečná pasáž článku sleduje vytváření elitní vrstvy uvnitř samosprávné obce (trvalá radní skupina, hejtmané, služebníci a tábořská šlechta). V příloze je otištěn přehled prameny doložených členů tábořské samosprávy let 1432—1450.

K obsahově a metodicky cenné studii dovolme si jednu poznámku: je samozřejmé, že v situaci, kdy autor pracuje s nevelkou a málo sourodou skupinou pramenů, musí postupovat za pomoci aproximativních soudů a hypotéz. Badatel Šmahelovy erudice by se však nemusel ani u dílčích dohadů odvolávat na svoji intuici (pozn. 97).

J. Jurok sleduje v příspěvku *Zápas o zemský soud — jedna z příčin vzniku zelenohorské jednoty roku 1465* (s. 181—192) vývoj vztahu krále Jiřího a českého panstva od počátku stavovského zápasu „o sedání v lavicích“ v 50. letech až k návrhu volební kapitulace r. 1471. Autor ukazuje, že v 60. letech nespočívalo jádro sporu mezi Jiřím a pány v rovině nábožensko-mocenské, jak soudila starší literatura, nýbrž v oblasti politicko-ekonomické. Panská skupina se formovala již od dob zápasu o pozice na zemském soudu a definitivní podobu dostala r. 1461 v rámci panského odporu vůči králově akci za revindikaci církevních zástav. Konfesionální momenty, které opozice vyzvedla v návaznosti na zrušení kompaktát papežem r. 1462, zastíraly pouze úsilí panstva o udržení co největšího podílu na vládě v zemi a uchování hospodářských zisků z doby husitských válek. I když je možno s autorovými zjištěními o motivech panské opozice v podstatě souhlasit, zůstává více než otázkou, zda je v Čechách 60. let 15. století možno hovořit o „stupňujícím se králově absolutismu“.

Pramenně bohatá stať R. Tecla, *Tábor a zemská hotovost za tažení Vladislava Jagellonského do Uher v létě 1490* (s. 193—214) je zaměřena zejména na sledování účasti českých měst na tomto podniku. Právě královská města zajišťovala tažení po stránce finanční, vojenské a materiálové a přes tíži výdajů se ke králově akci postavila ochotně. Velký byl však i zájem panstva, projevený nezřídka prostřednictvím jejich poddanských měst. „Právě plná podpora, kterou panovník dosáhl pro svůj záměr v Čechách, se stala jedním ze základních předpokladů získání uherské koruny.“ Tecl provází hlavní výklad řadou cenných regionálních zjištění, zajímavé jsou i jeho úvahy o mechanismu scházení se zemské hotovosti.

Pro oživené romantické vlastenectví předběžné doby ve střední Evropě bylo typické budování památníků hrdinů středověku, doby slavných císařů a králů, rytířů i pěvců. A tu měl mít své místo vedle polských Polav a německé Walhally i český

Slavín, který chtěl zbudovat Antonín Veith na svém panství nedaleko Liběchova. O tomto podniku vůbec, o sochách skupiny Blánku, které pro něj ve skalách nad Liběchovem vytesal Václav Levý a o jeho zakázce vlasteneckých soch pěti přemýšlovských knížat a králů a tří dalších zasloužilých mužů a všemu, co bylo s jejich osudem spjato, vypráví živým způsobem, s velkým smyslem pro ironii Jiří Rač v článku *Osudy české Waihally* (s. 215—238). Důkladný výzkum archivních pramenů a literatury pomohl autorovi vykreslit atmosféru doby, kdy syn válečného zbohatlíka z řad německých podnikatelů z Čech zadává mnichovskému sochaři Schwanthalerovi tvorbu vlasteneckých soch, které měly nalézt své místo ve vesnici, která z celého Němci obydleného území Čech byla k Praze nejbliže — a čeští básníci opěvují „stan“, který byl budován českým hrdinům. Nelze jen zjistit, odkud vzal autor rok 1096 jako datum korunovace Vratislavovy (s. 234) místo správného data 1085, vytesaného ostatně i na stánici pražského metra Hradčanská.

Nejrozsáhlejším článkem sborníku je studie Jiřího Kořalky *Palacký a Frankfurt 1840—1860: husitské bádání a politická praxe* (s. 239—360). Podobně jako před půlstoletím Karel Kazbunda hlubokým studiem spisů vídeňských archivů habsburské říše přinesl mnoho nového do tradičního obrazu revolučního roku, tak i Jiří Kořalka pomocí pramenů dosud vůbec neužívaných (archívy německých novin a nakladatelství) nebo jen zčásti vyčerpaných (korespondence Františka Palackého) nejen prokreslil a v mnohém i překreslil portrét Palackého jako historika a politika, ale vrhl i nové světlo na české národní hnutí kolem roku osmačtyřicátého a prohloubil tak svou pozoruhodnou syntézu podanou v Přehledu dějin Československa I/2 (Praha 1982). Do článku, který je bohatě dokumentován poznámkovým aparátem, autor zařadil edici několika Palackého dopisů ženě Terezii, která se až překvapivě hluboce zajímala o politické události, takže její muž musil mírnit její zvědavost a sdělit jí, že nerad píše v dopisech o současné politice, a v poznámkách upozornil na řadu dalších, jejichž vydání by bylo nejvýše žádoucí.

Těžiště článku však spočívá ve sledování vztahu Palackého k německému národnímu hnutí a naopak představitelů tohoto hnutí k němu jakožto uznávanému představiteli českého národa ve vědě i politice. Od první kolegiální výměny informací s německými historiky sledujeme Palackého styky s nimi a zvláště diskuse kolem první části III. dílu *Dějiny Čech*, kdy kritické poznámky Häusserovy v Augsburger Allgemeine Zeitung vyvolaly Palackého repliku, i jeho cestu po německých městech a archívech v květnu a červnu 1846, až po rok osmačtyřicátý. Velikou předností Kořalkova článku je, že také německé národní hnutí je tu sledováno jako proměnné, formující se, vznášející nároky na velice široké oblasti Evropy tu s argumentací historickou a jinde etnickou. V centru se pak ocitá pozvání Palackého do Frankfurtu za člena výboru padesáti a jeho slavný odmítavý list datovaný 11. dubna 1848. Kořalka dokázal, že byl napsán mezi večerem 10. dubna a polednem 11. dubna a ukazuje, v kolika dřívějších statích již Palacký měl připravenou argumentaci, jíž použil, ale také to, že slavná věta: „Kdyby státu rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v zájmu Evropy, ba humanity samé se přičinit co nejdříve o to, aby se utvořil,“ byla téměř doslova převzata z článků Perthalera ve Wiener Zeitung dne 23. března a Schwarzerera v Österreichische Zeitung dne 31. března. Nevídný a pak nenávislný ohlas tohoto dopisu mezi německými žurnalisty a spisovateli byl pak jedním z hlavních motivů jeho rozhodnutí, vydávat nadále své *Dějiny* nejprve česky. Kořalkovi se podařilo plně dokázat, že tento konflikt byl nevyhnutelný, protože i nejhovivavější představitelé německého národního hnutí byli ochotni poskytnout Čechům prostor pouze k rozvoji jejich etnika jako zvláštního kmene či nanejvýš svébytné národnosti, nikoliv však jako samostatného, plnoprávného evropského národa. V této věci nemohlo být

mezi nimi a Palackým a všemi Čechy, kteří v této věci stáli za ním, žádného kompromisu. Porážka revoluce, nepřijetí, které měl Palacký se stavovským zemským výborem v padesátých letech, mu získaly sympatie liberálů v jihozápadním Německu. Heidelberský profesor Ludwig Häusser, který dříve v mnohém kritizoval Palackého dílo (odmítal jeho iluze o práslovanské demokracii), uvítal nyní výstižný obraz husitské revoluce v druhé části třetího dílu a nalezl později i cestu k osobnímu sblížení s Palackým. Podobně jako on uznali v padesátých letech význam Palackého díla o husitské revoluci i jiní němečtí liberální historikové jako J. F. Böhmér a J. G. Dröysen. Jejich uznání vrcholilo na počátku šedesátých let, v době, kdy Spolek pro dějiny Němců v Čechách vystoupil s mnohostrannou kritikou Palackého historického díla i jeho koncepcí českých dějin.

Léta obnoveného absolutismu jsou námětem i další, na hlubokém archivním studiu založené stati — článku *Zdeňka Šambergera Rakouský neobabsolutismus po roce 1848 a jeho obavy z husitství* (s. 361—390). Schwarzenbergova vláda — Šamberger právem zamítá termín Bachovský absolutismus, vzniklý více ze snahy zesměšnit bývalého liberála, jehož místo ve vládě zdaleka nebylo klíčové — si byla od počátku vědoma toho, že husitská tradice je pro Čechy vždy součástí revoluční ideologie a již po svém prvním uvedení o vánocích 1848 nesměl být provozován na divadle Tylův Jan Hus. Zejména církevní hierarchie pokládala kult Jana Husa za nebezpečný a přísně postupovala vždy tam, kde v revolučním roce zakolísali ve své pravověrnosti kněží. Byly i obavy z masových přestupů k helvétské víře a pražský pastor Bedřich Vilém Košut, do jehož sboru přestoupilo v letech 1848 — 1852 bezmála tisíc katolíků, byl přes rok držen ve vyšetřovací vazbě a pak konfinován v Celovci. K mnoha novým poznatkům přivedlo autora studium korespondence vzdělanců kolem Lva Thuna (J. A. Helferta, J. Jirečka, V. V. Tomka).

Článek *Květy Kořalkové Příklad husitů v časopisech Československého zahraničního odboje za druhé světové války* (s. 391—410) rozebírá ideové zaměření statí věnovaných Husovi a husitství ve třech časopisech Českoslováků v cizině, které vycházely za 2. světové války — v londýnském Českoslováku, v Newyorských listech a v moskevských Československých listech. Zsvěcený průhled do ideové zbrojnice lidí bojujících perem proti fašismu ukazuje jak na to, co je spojovalo, tak na odlišnosti, zdánlivě nevelké, které byly předzvěstí konfliktu dvou, svým třídním založením odlišných proudů odboje v letech 1945-48 v osvobozené vlasti.

V oddílu *Prameny K. Beránek* edičně zpřístupnil *Mandát krále Václava IV. proti lupičům z roku 1407* (s. 411n.). Písemnost vydaná městu České Budějovice je dokladem nejen o rozsáhlém lapkovství v bechyňském kraji, ale i tom, že místní drobná šlechta se k tomuto jevu stavěla přinejmenším tolerantně.

V článku *Na okraj interpretace jednoho Žižkova listu* dokazuje J. Čechura (s. 413—420), že list Domažlickým o peřinách vdovy po jakémsi Kučtajnovi se netýká Zikmundových straníků, pánů z Gutštejna, jak soudili H. Toman a F. M. Bartoš, a nelze jej datovat do dubna 1422, nýbrž do období od poloviny r. 1421 do počátku r. 1425.

E. Fišer vysvětluje v příspěvku *Husovo upálení z Roudník* (s. 421n.), že na oltáři z doby po r. 1470, kde Husovo upálení zaujímá místo za Stětím sv. Jakuba, Umučením sv. Vavřince a Mučením sv. Šebestiána, nepředstavuje kníže po Husově pravici sv. Václava, nýbrž říšského maršálka Hoppeho von Pappenheim, který dal pokyn k podpálení hranice.

Nejzávažnější a nejrozsáhlejší příspěvek oddělení Pramenů je A. Molnára *Neznámý spis Prokopa z Jindřichova Hradce* (s. 423—448). Molnár vydává v úplnosti spis bakaláře Prokopa, který vytiskl roku 1508, rok po autorově smrti, Pavel Olivetský. Prokop, jeden ze zakladatelů Jednoty bratrské a od roku 1494 její sudí, sepsal snad

již v prvních letech po svém vstupu do bratrského společenství — asi v době kolem svého vystoupení na slyšení před konsistoří v pražském Karolinu r. 1478 — svoji odpověď na otázku: „Sluší-li křesťanům mocí světskou nevěrné neb bludné k pravé víře přinucovati či-li nesluší?“ Traktát napsaný česky ve volné formě scholastické kvestie kritizuje pronásledování kacířů a rozsahem své tolerance, založené na zásadě, že víra je svobodný, nevyhnutelný boží dar, překonal i slavný spis Sebastiana Castellia z r. 1554.

Na závěr této části přináší *Kristína Kaiserová* upozornění na *Méně známý spis o české reformaci z 18. století a jeho kritický ohlas* (s. 449—452) a tím i vůbec na kritickou recenzní činnost Josefa Dobrovského.

Obzor literatury (s. 453—558) si všímá v tematicky utříděných celcích české a také zahraniční produkce věnované husitské problematice v širokém slova smyslu. Řada recenzí nejen informuje, ale také přináší podnětné nové myšlenky i cenná faktografická doplnění. Zmíňme tu alespoň Čornejovo zamyšlení nad postavením smíchové či karnevalové kultury v husitských Čechách, které je připojeno na závěr recenze o knize A. J. Gureviče *Problémy strednevekovej narodnoj kultury* (s. 475—477). Orientací po recenzní části ulehčuje rejstřík jmen autorů recenzovaných prací, nicméně čtenář by uvítal i názvy recenzovaných knih v obsahu sborníku.

Jiří Pešek — Jan Havránek

REFERÁTY A ZPRÁVY

Jaroslav Kadlec, Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen. Mit Edition seines Urkundenbuches. Cassiciacum, Band XXXVI, Würzburg 1985, 480 s.

Už pro několik generací medievistů je Codex Thomaeus pojmem jako celek a četné jeho vklady byly využity pro základní ediční řady. Přesto tento cenný rukopis, obsahující opisy všech písemností archivu kláštera augustiniánů eremitů u sv. Tomáše na Malé Straně, které konvent měl začátkem 15. st. k dispozici a měly tehdy pro něj hodnotu, byl dosud v komplexu neznám. Jde přitom o jeden z nejobsáhlejších středověkých kopiářů, dochovaných v našich podmínkách v originále, který právě jako celek vypovídá o dějinách a situaci instituce, jež si ho pořídila, nejen svým obsahem, ale i uspořádáním a samotným faktem vzniku. Jeho úplnou edici pořídil nyní J. Kadlec.

Rukopis byl uspořádán systematicky do osmi částí, z nichž prvá zahrnuje registrový inventář všech listin a základní orientační údaje ostatních typů zápisů dalších oddílů. Část druhá (v edici s. 127—227), respektujíc uspořádání středověkého archivu, představuje opisy všech zásadních listin, které klášter vlastnil, tedy především papežských a panovnických privilegií včetně jejich ověření. Nejobsáhlejší třetí část (s. 228—356) zahrnuje početnou skupinu rentovních listin, výpisů z desk zemských a akt oficiálních,

ských, které pojišťovaly majetková práva, a zápisy urbaniálního charakteru. Čtvrtá část (s. 357—375) představuje podrobný inventář zařízení kláštera bohoslužebným náčiním, rouchy, závěsy ad., opatřené popisy a údaji o donátorech a použití; zde je zapsáno i pořízení zvonu a soupis chorálních knih. Podobně je zpracován i soupis relikviářů a monstrancí páté části (s. 376—391), k němuž je volným myšlenkovým spojením připojeno i několik historiografických poznámek o založení kláštera, vysvěcení jednotlivých oltářů s jejich popisy, soupisy uložených ostatků a výčtem odpustků k oltářům vázaných; připojeny jsou listiny týkající se patronátního práva kostela v Liberci, darovaného klášteru ve druhém desetiletí 15. st. Opisu odpustkových listin je věnována část šestá (s. 392—421). Sedmá a osmá je tvořena známým soupisem klášterní knihovny, rozděleným podle místa uložení v sakristii (s. 422—431) a dormitáři kláštera (432—439). Šest přípisů 16. st. zachycuje listiny vzniklé krátce před tímto datem.

Pořídít edici takto obsahem různorodého rukopisu nebylo jednoduchou záležitostí, neměla-li být setřena specifičnost předlohy. Vydavatelé celé řady si přáli zachytit celý rukopis in extenso a editor tuto zásadu respektoval. Díky tomu např. velká skupina rentovních listin v plném znění je pro druhou polovinu 14. st. ojedinelou edicí, která najde své uplatnění u specialistů hospodářských a pražských

dějin, stejně jako popisy předmětů uměleckého řemesla ocení historikové umění. Méně šťastné byly zásahy vydavatelů do úpravy vydání vidimovaných listin, když některé z inzerovaných listin opatřili zvláštním, tučně tištěným datem (např. s. 176) nebo záhlavím bez data (s. 180), případně datem a pořadovým číslem (s. 193n). Tiskově nejednotně upravili i editorovy registry, původní registry listin z rukopisu a řazení vidimovaných listin. Přes tyto chyby na kráse se uživatel v materii velice záslužné edice ovšem orientuje.

Editor však předeslal vlastní edici Codexu obsáhlý úvod (112 s.), který je vlastně zpracováním dějin kláštera a jeho působení, jeho majetku, zařízení a hlavně zařazení do kulturního prostředí předhusitské doby, které z CT vychází. Vývody autora jako znalce dějin obou augustiniánských řádů tu dějiny kláštera překračují ve směru dějin kultury a duchovních proudů 14. st. vůbec. Mám tu na mysli především jeho závěr o zprostředkování prvního kontaktu Čech s italským humanismem tomášským klášterem. Styky pražských augustiniánů směřovaly od čtyřicátých let do bolognského prostředí, kde bylo v tu dobu živé humanistické středisko kolem Bartoloměje z Urbina (S. Spirito ve Florencii získal tento význam až v osmdesátých letech). V Bologni studoval a do řádu tehdy vstoupil Jan Klenkok, působící v Praze od 1346. Jeho prostřednictvím a prostřednictvím Mikuláše z Loun byl pro humanismus získán i Jan ze Středy, když po svém příchodu do královské kanceláře 1347 hledal kontakty s učeným prostředím královského dvora. Závěr je poděpen podrobným rozbořením knihovny (četla na 500 spisů) a myšlenkového zaměření děl v ní obsažených a hlubokou znalostí životních osudů, činnosti a styků předních osobností evropského kulturního světa. Ukazuje tak na význam málo známého, ale vyspělého předkarlovského kulturního prostředí domácího.

Zdeňka Hledíková

Ursula Peters, Literatur in der Stadt. Studien zu den sozialen Voraussetzungen und kulturellen Organisationsformen städtischer Literatur im 13. und 14. Jahrhundert. Tübingen 1983, Max Niemeyer Verlag, IX+327 s.

Integrace výzkumů stále výrazněji zasahuje i do badatelských problémů mediévistiky v plném jejím rozsahu. Na dosud ne plně využitě možnosti více než podnětně ukazuje kostnická habilitace Ursuly Petersové, která si položila řadu otázek literárněhistorických i sociálněhistorických v souvislosti s literaturou ve městech, kterou je ovšem třeba odlišovat — jak ostatně autorka důrazně činí — od městské literatury či měšťanské literatury ve vlastním slova smyslu. Sledování obecně společenského fenoménu vztahu objednavatele literárního díla, vlastního autora a posléze prostředí, jemuž je to které dílo určeno, je ovšem starou a opětovně sledovanou otázkou, v novější době však příslušná bádání nabývají šíře i dosud nedocílené hloubky.¹⁾

Autorka si úkol vymezila časově výše uvedeným způsobem proto, aby zjistila,

1) Vedle odkazu na sborníky, které jsou této problematice v širším kontextu městské kultury věnovány (o posledním z nich podrobněji v tomto časopise 24/2, 1984, s. 109—113) je z obecnějšího hlediska vhodno upozornit zejména na Joachima Bumkeho a jeho Mäzene im Mittelalter, München 1979, kde je ještě podstatnější podtitulek díla, jenž zní: Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150—1300. O bohaté produkci ostatně svědčí i rozsáhlý — celkem osmnáctistránkový — soupis edic a literatury u Petersové samotné, i když v něm bolestně postrádáme jména W. v. Stromera, jehož řada prací má pro otázky, jež si Petersová klade, základní důležitost. Ještě víc lze litovat, že autorka nemohla už vůbec užít ani zaregistrovat důležitou knihu R. Sprandela, Gesellschaft und Literatur im Mittelalter, Paderborn — München — Wien — Zürich 1982, která v mnoha otázkách studia měšťanské společnosti a kultury by mohla vést značně dále.

jaké předpoklady a zda vůbec se tu vytvářely před rozkvětem městské literatury ve městech 15. a 16. století v podobě „Meistergesangu“, i v jiných družích děl. Už úvodem lze říci, že v základní otázce, tj. zda tehdy existovala specificky městská literatura, dochází Petersová k negativnímu závěru, ukazuje však, že ve městech se ovšem v oné době už vytvářela podstatná část literární tvorby. Nejdřív je ale třeba podat stručný přehled obsahu knihy. Krátký úvod (s. 1—7) se zabývá některými teoretickými postuláty a parafrází stavu současného bádání literárně-historického v tomto kontextu, zejména pracemi Schnellových a Ruhových, z nichž především druhý se snaží o sociologické určení a tematickoideologickou konkretizaci pojmu „městské literatury“.

První kapitola „Bürgertum“ und „bürgerliche“ Literatur im Mittelalter (s. 7—59) pak tuto problematiku probírá zevrubně, vychází z protikladu měst a venkova (i když třeba mít na paměti, že právě mentalita městských obyvatel se nutně nemění s příchodem do města, neboť demografické prolínání se obyvatel obou těchto složek je průběžným a nepochybně intenzivním jevem) a snaží se vysledovat městskou mentalitu. Na příkladu románu Der Gute Gerhard od Rudolfa z Emsu ukazuje existující či dosud spíše předpokládanou antinomií mezi šlechtickorytířským a kupeckoměšťanským způsobem jednání.

Druhá kapitola nazvaná Städte als literarische Zentren (s. 61—168) přes svůj rozsah nabízí jen tři sondy do konkrétních poměrů: Arras ve 13. století (resp. jeho Charité Notre-Dame des Ardents a jeho divadelní kultura), Curych — Basilej — Štrasburk rovněž ve 13. století a posléze würtzurský okruh kolem Michaela de Leone z poloviny 14. století s některými pro nás zajímavými reflexemi karlovskými. Nicméně vzhledem ke své rozdílnosti nabízejí i tato zdánlivě regionální témata výrazné náběhy k řešení obecnějších problémů.

Třetí kapitola Organisatorische Voraussetzungen des städtischen Literaturbetriebes (s. 169—224) hodnotí nejdřív vyprávěcí schopnost účetních dokladů pro literární každodennost, aby bylo možno rekonstruovat hudební a literární zábavy (činí se tak na příkladě dvora holandských hrabat), ale i činnost městských hudebníků a hry jimi provozované a sleduje se prehistorie městských pěveckých škol, zejména na příkladech francouzských.

Poslední kapitola pak, Die Bedeutung städtischer Beamter für das literarische Leben ihrer Stadt (s. 225—290), se zaměřuje v první části na městské pisáře jako autory i recipienty literárních produktů, v druhé na školmistry ve stejném kontextu. Že je tu význačné místo věnováno Janu ze Žatce (hlavně s. 263—268), rozumí se samo sebou, i když jinak české poměry — v mnohém specifické i dále vedoucí — žel, dotčeny nejsou. Autorka tu shrnuje současné znalosti o Janovi a jeho díle a upozorňuje na možnost ovlivnění tohoto jeho díla Dybinovými rétorikami, i když s jedinou z nich, jež je dosud vydána, žádné paralely vysledovat nelze.²⁾ Že by bylo užitečné vzít v potaz i měšťanské knihovny a jejich strukturu, byť třeba jen v nemnohých knihovních soupisech, lze zmínit alespoň mimochodem.

Závěrečné Ergebnisse und Perspektiven (s. 292—296) shrnují jednak autorčiny závěry, kde se zejména zdůrazňuje jen zprostředkovaný vztah mezi his-

2) V tomto kontextu lze upozornit na paralelně publikovanou přednášku V. Honemannova, Die Stadtschreiber und die deutsche Literatur im Spätmittelalter und der frühen Neuzeit z r. 1981, otisknou ve sborníku Zur deutschen Literatur und Sprache des 14. Jahrhunderts. Dubliner Colloquium 1981, Heidelberg 1983, s. 320—351, která přináší vedle pokusu o typologii literární činnosti městských pisářů i užitečný alfabetský soupis 124 literárně činných městských notářů oné doby a kde z našeho prostředí vedle brněnského pisáře Jana přichází ovšem také Jan ze Žatce.

torickými faktory a předpoklady a literární tvorbu, i když se obecně hospodářskosociální předpoklady uznávají, jednak znovu shrnují její závěry o tom, že o autonomní městské literatuře ve smyslu literatury měšťanské nelze v době 13. a 14. století hovořit. Zda tomu tak opravdu jednoznačně je, neodvážil bych se tvrdit. I české prostředí (či snad právě ono?) by tu mohlo přinést leckteré důležité podněty; zejména jde ovšem o prostředí pražské, v lecčems specifické a vlastně unikátní. Na druhé straně tu není výrazněji patrný přechod od dvorské literatury k patricijskému básnictví, jako je tomu jinde. Autorka výslovně shrnuje, že „ve 13. a 14. stol. jsou síce města už místem rozličných forem literární činnosti a recepce, nepochybně však nikoliv rozhodujícími faktory konsekventní restrukce literárního provozu ve smyslu městských pěveckých škol, divadelní praxe a školní literatury 15. a 16. století“ (s. 294). Vázáno na století 15. a 16. to je nepochybně tak, pokud však tato století vynecháme, lze tuto formulaci leckdy značně zpochybnit a to zejména pokud jde o divadelní praxi a na špičkových místech i pokud jde o školní literaturu.

Ostatně lze vznést jednu základní připomínku, že totiž města jako kulturního činitele ve 13. a 14. století je třeba brát a vykládat nikoliv z retrospektivy mladších období, nýbrž jen z jejich funkce ve společnosti oné doby a jako výsledek předchozího vývoje. A tu ovšem města ani zdaleka ne vždy tvoří jednolitý fenomén, naopak je potřebí vidět je ve vazbě s jejich regionem, který je ovšem různý u měst různých typů. U Prahy např. jde o region doslova středoevropský, u menších měst sotva přesahuje hranice jejich bezprostředního hospodářského zázemí, i když někde i izolovaná osobnost může dát takovému horizontu nový rozměr (viz např. už zmíněného Jana ze Žatce). A naskýtají se další otázky, zejména v souvislosti s městským školstvím a ovšem i škol-

stvím ve městě, čímž míním v českém prostředí zejména Prahu a univerzitu, kde se objevuje dokonce celá řada dosud nedořešených otázek, ať jde o personální vazby scholárů či mistrů, funkci jednotlivých burs atd. Ale to už by značně překročilo hranice tohoto stručného referátu, který chtěl upozornit na obecnou podnětnost referované knihy a na různé aspekty kulturního působení a dění ve městech, nejen prostřednictvím škol a školské soustavy té doby.³⁾ A to tím spíše, že některé regionální kulturní dějepis, které se u nás v poslední době objevily⁴⁾ svých možností vždy nevyužily, či využít nemohly. Podnětnost knihy Ursuly Petersové je tak mimo pochybnost, jde však o to, aby se o věcech z těchto i ovšem dalších aspektů nově uvažovalo a prameny snesly resp. nově interpretovaly.

Ivan Hlaváček

Notker Hammerstein, Zur Geschichte und Bedeutung der Universitäten im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation, Historische Zeitschrift 241/2, 1985, s. 287—328

N. Hammerstein je bezesporu neobyčejně plodným autorem a vykonal na poli historického bádání i organizátorských prací už značný kus práce. Svůj zájem mimo jiné věnuje ve velké míře

³⁾ Že jde o témata aktuální, ukazují i první referáty ulmského symposia z r. 1982, jehož protokol vyšel v redakci Hansa Eugena Speckera pod titulkem Stadt und Kultur (= Stadt in der Geschichte 11), Sigmaringen 1983. Srv. ostatně i referát o knize Petersové od Wenera Schrödra v *Mittellateinisches Jahrbuch* 19, 1984, s. 277—280.

⁴⁾ Mám tu na mysli zejména *Přehledné dějiny české literatury a divadla v Olomouci 1*, red. Jiří Stýskal, Praha 1981 a do jisté míry i svazek *Literatura — divadlo Jihočeské vlastivědy* od Stanislava Cífy a kol., České Budějovice 1984.

dějinám univerzit.¹⁾ Článek otištěný v 241. svazku ústředního západoněmeckého historického časopisu je jakýmsi souhrnným zhodnocením vývoje univerzit na území Říše od počátku 16. století do konce století 18., tedy v období konfesionalního rozdělení a náboženských střetů až po vítězství osvicenských idejí.

Autor zde rezignoval na původní pramenný výzkum, využívá závěrů stávající literatury a zejména uplatňuje vlastní pohledy. Studie tak může sloužit jako „vedení do problematiky“, na široké bázi založený nástin nejzávažnějších problémů s využitím autentických svědectví současníků.

Hammerstein úvodem konstatuje, že výzkum univerzitních dějin na území bývalé Římské říše je vskutku nosným tématem, už vzhledem k pouhému vysokému počtu univerzit (do konce 18. století jich bylo 45), který značně převyšuje stavy všude jinde v Evropě. Pochopitelně, že většina těchto škol byla navštěvována jen malým množstvím studentů a za hranicemi své země, či zemičky, už nebyla známa, ale na druhé straně tu vzkvétaly instituce, které si svým věhlasem nezadaly s pařížskou Sorbonnou. Autor zejména sleduje změny náplně i formy studií od založení první protestantské vysoké školy (v Marburku) v rámci reformačního snažení. Rozmach těchto nekatolických škol sloužících výchově mládeže ve vyhraněné konfesio-

¹⁾ Z jeho prací k dějinám vysokých škol vybírám nejdůležitější: *Jus und Historie*, Göttingen 1972; *Humanismus und Universitäten*, in: *Die Rezeption der Antike*, Hamburg 1981, s. 23 ann; *Universitäten des Heiligen Römischen Reichs Deutscher Nation als Ort der Philosophie des Barock*, *Studia Leibnitiana* 13, Wiesbaden 1981, s. 242 ann.; *Die Deutschen Universitäten im Zeitalter der Aufklärung*, *ZHF* 10, 1983, s. 73 ann. [zpráva HUCP 24/2, 1984, s. 132, I. Č.]; *Universitäten — Territorialstaaten — Gelehrte Räte*, in: *Der Beitrag der Juristen für die Ausbildung der frühmodernen Staaten*, hrsg. R. Schnur, Berlin 1985.

nálním duchu přinesl s sebou i odezvu: prudký nástup Otců Tovaryšstva Ježíšova na vysokoškolské katedry už krátce po vzniku řádu — tedy v podstatě katolickou „protiofenzívu“, která nalezla vítězné završení v 1. polovině 17. století. Humanistická protestantská učiliště vynikala úrovní poetiky a rétoriky, důraz byl kladen (a to i v katolickém prostředí) na úroveň práv, neboť jejich absolventi nacházeli největší uplatnění v státních a městských službách. Na juristických studiích se také už od pozdního 17. století projevovalo úsilí o reformy zaváděním přirozeného a římsko-německého veřejného práva. Kromě toho to byla, jak známo, filozofie, kde se postupně pod vlivem šlechtických akademií a různých učených společností přecházelo k výuce praktických nescholastických disciplín.

Hammerstein soudí, že dobou nejvyššího rozkvětu německých univerzit byla epocha mezi lety 1580—1620. Třicetiletá válka narušila rozvoj mnoha ústavů, zvláště protestantských; na katolických získali zatím téměř stoprocentní nadvládu jezuité. Jejich školský systém, vyrostlý vlastně ze stejných humanistických základů jako na nekatolických akademích, postupem doby pozbýval na pružnosti a stal se nakonec brzdou jakéhokoliv pokroku. V katolickém světě střední Evropy se nositelkou nových směrů stala jen benediktinská univerzita v Salcburku, která byla jedinou institucí svého druhu, kterou Tovaryšstvo Ježíšovo nemělo pod svou kontrolou.

V první polovině 18. století nastává období druhého vzmachu protestantských škol, a to zejména Halle a především Göttingen, které měly později rozhodující vliv na celou Říši. Z katolických pánů projevíli intenzivnější snahy po zlepšení vysokého školství jen příslušníci knížecího rodu Schönbornů v Mohuči a ve Würzburku. V dědičných habsburských zemích byly reformní práce naopak oproti jiným územím opožděné — od nesmělých náznaků za Karla VI. se

rozběhly naplno až za Marie Terezie a Josefa II.

Kvalitativně jiná etapa ve vývoji německých univerzit nastala až po rozšíření ideálů francouzské revoluce a je otevřena založením univerzity v Berlíně (r. 1810), jež se stala symbolem moderního ústavu, a započal se nový trend, který předznamenal hnutí na německých univerzitách v 19. století.

Závěrem mohu konstatovat: nelze říci, že by Hammerstein přinesl převratné a objevené závěry, odhalil dosud neznámé jevy či opomenuté směry vývoje. Povedlo se mu však předložit čtenáři kvalitní ucelený přehled, který vystihuje všechny podstatné problémy raněnovověkých univerzit.

Ivana Čornejová

Petro Vasyljevič Bilous, Tvorčist' V. Hryhorovyč—Bars'koho. Kyjiv 1985, Vydavnytvo Naukova dumka, 243 s.

Cestopis Vasyla Hryhorovyče—Barského (1701—1747) je sice jedním z nejvýznamnějších výtvorů ukrajinské prózy 18. století, doposud však zůstával stranou zájmu historiků. Nyní, sto let po pořízení jeho prvního kritického vydání, dochází konečně k pokusu o nové, mnohostranné zhodnocení tohoto díla, které je bez váhání možno označit za monumentální. Vždyť zmíněná čtyřsvazková edice, připravená M. Barsukovem, obsahla s přílohami a rejstříky půl druhého tisíce stran velkého formátu.

V. Hryhorovyč—Barskyj byl synem kyjevského kupce a po osm let se vzdělával na místní akademii. Aniž by studia ukončil, vydal se r. 1723 s jedním ze svých kolegů do Lvova, aby se zde léčil a pokračoval ve studiu na tamní jezuitské akademii. V následujícím roce se však oba studenti rozhodli pokračovat v cestě směrem do Itálie. Šlo o cestu poutnickou (hlavním Hryhorovyčovým cílem bylo zprvu jihoitalské Bari), během které se živili almužnami, využívali slu-

žeb existujících špitálů apod. Už od počátku cesty si Hryhorovyč pořizoval zápisky o místech, kterými prošel, a o různých spatřených pozoruhodnostech. Tak popsal např. svůj průchod oblastí dnešního východního Slovenska, kde jádrem líčení se stal popis Košic. V zápisích autor pokračoval vytrvale až do r. 1743 a později je doprovázel i ilustracemi.

Mnohaměsíční pobyt v Itálii se stal kulminací té části cesty, která procházela oblastí západní (latinské) křesťanské kultury. Přitom největší množství zápisů bylo věnováno pobytu v Římě a zejména v Benátkách. Další část cesty, nečekaně se prodlužující a nakonec zaplňující většinu poutníkovy života, patřila však už oblasti východního Středomoří, tj. především východní (řecké) křesťanské kultury. Kromě samotného Řecka byly navštíveny Palestina, Sýrie, Libanon, Egypt, Kypr atd. Cesta byla stále častěji přerušována dlouhými studijními pobyty na různých školách, kde Hryhorovyč dále rozšiřoval své znalosti řečtiny a některých filozofických disciplín. Vedle toho, že takto zůstával stále žákem, se zároveň na některých místech pokoušel o vlastní pedagogickou činnost.

V průběhu Hryhorovyčova pobytu ve Středomoří postupně vykristalizovala a stávala se stále reálnější představa o jeho možném učitelském působení po návratu na Ukrajinu, kde měl vyučovat na kyjevské akademii řečtině. K realizaci tohoto záměru a tím i k využití bohatých cestovatelových znalostí však už nedošlo. Ironií osudu zemřel Hryhorovyč—Barskyj v Kyjevě v říjnu 1747, pouhý měsíc po svém návratu z cesty, která trvala 24 roků. Pohřben byl v komplexu akademie, kde ani nestačil začít přednášet.

Hlavním intelektuálním přínosem pro místní prostředí se tudíž staly jeho cestovní zápisky, už v 2. polovině 18. století (dostí intenzivně opisované, r. 1778 poprvé [nekriticky] vydané tiskem a do dnes dochované v autografu.

P. Bilous ve své monografii podává nejprve základní soubor informací o Hryhorovyčově životě a osudech jeho díla. V další kapitole se pak snaží načrtnout základní obrysy jeho intelektuálního světa a pohledu na skutečnost. Východiskem výkladu se stává stručná analýza stavu kyjevské akademie a úrovně výuky jednotlivých předmětů na ní kolem r. 1715, tj. v závěru působení významného rektora Feofana Prokopovyče. Bilous se snaží vysledovat, jaký základní korpus znalostí mohlo poskytnout osmileté studium budoucímu cestovateli (s. 81—88). Zde podotýkáme, že jedním z nejpodstatnějších přínosů bylo ovládnutí latiny, naprosto nezbytné po celý první rok Hryhorovyčovy pouti.

Dále je podán výklad o tom, jak se v rozsáhlém Hryhorovyčově rukopisu odráží zájem o jednotlivé vědecké disciplíny a jak autor využíval, resp. doplňoval znalosti získané v Kyjevě (srv. o jeho vztahu k historii a historiografii na s. 102—106). Na základě postupné analýzy Hryhorovyčových skutečně bezbřehých zájmů dochází Bilous k závěru, že v celém díle se výrazně projevuje charakteristický rys barokní mentality — jakýsi svérázný encyklopedismus typu dobových "kunstkamer".

Cestopis může být chápán nejen jako dílo literární, ale i vědecké. Při jeho vytváření spolupůsobily prvky soudobého sensualismu a racionalismu. Bilous však upozorňuje i na takové rysy díla jako humanismus, místy zaměřený i sociálně, a didaktismus. Dodejme, že při popisu navštívených míst si Hryhorovyč všímá i tamních školských ústavů, popř. se zmiňuje o jejich studentech — např. i v Košicích.

Nevíme, zda Hryhorovyč byl průměrným či nadprůměrným představitelem vzdělanosti, kterou v tu dobu kyjevská akademie poskytovala. Jisté je, že u tohoto spíše praktika než teoretika byla snaha o poznávání světa spojena s úsilím o morální sebezdokonalení a zcela jednoznačně i s touhou po předání ziska-

ných znalostí krajanům. V samotné cestě i jejím literárním ztvárnění se prostupují prvky hluboce tradiční s novátorskými, což je patrné i při zkoumání žánrové podoby díla v další kapitole Bilousovy knihy. Snad lze vyslovit názor, že stálý souboj tradičního s novým je patrný nejen v textu cestopisu, ale i v jeho ilustračním doprovodu, který je v Bilousově monografii zčásti reprodukován.

Recenzovaná kniha je cenným příspěvkem pro poznání vnitřního světa jednoho z odchovanců kyjevské akademie a světa kolem něho. Další bádání o této cenné literární památce by se mělo zaměřit na detailní zkoumání její pramenné hodnoty a co nejpodrobněji cestopis srovnat s obdobnými díly, která v té době v Evropě vznikala.

Bohdan Zilynskyj

Studie o rukopisech 23—24, 1984—1985, 155+193 s.

Dvacátý třetí ročník Studií o rukopisech je věnován příspěvkům z 50. zasedání Komise ČSAV pro soupis a studium rukopisů, které bilancovalo třicetiletou činnost této nejvýznamnější kodikologické instituce v Československu. Obsahuje také zprávu J. Kejře, „*Determinatio de contractibus*“ Jana z Brakel a neurčený spisek Jindřicha z Bitterfeldu, která rozšiřuje a upřesňuje dosavadní znalosti o literární činnosti dvou významných profesorů pražské univerzity.

Následující číslo ročenky přináší závažný příspěvek téhož autora, *Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven českých zemí*. Pro dějiny univerzity má Kejřova obsáhlá stať význam přinejmenším ze dvou důvodů: jednak je zřejmé již z tématu, že jde o díla vzniklá nebo traktovaná na pražské právnické univerzitě, a neméně důležité je, že část bohemikální právnické literatury byla v majetku pražských kolejních knihoven. Z nich autor vytěžil katalogy Karlovy koleje, Reč-

kovy koleje, koleje Národa českého a koleje Všech svatých, nepočítáme-li četné soupisy knihoven pražských řádových sídel, které byly velmi úzce spojeny s předhusitskou univerzitou. Za zvláště cenné považujeme autorovy identifikace původních katalogových záznamů s dodnes zachovanými rukopisnými díly (jde o více než 30 rukopisů), které dávají představu nejen o hodnověrnosti pramene, ale doplňují naše vědomosti o kanonistické literatuře a jejích autorech.

V přehledně členěném a dokumentovaném příspěvku tak čtenář najde souhrnnou informaci o zastoupení právnických děl v kolejních knihovnách, které svým původním určením sloužily artistické a teologické fakultě, o jejich dnešním uložení a především o rozsahu a míře rozšíření juristické literatury v našich zemích.

Michal Svatoš

Ludvík Páleníček, Švabinského Český Slavín. Sto portrétů, Praha 1985, 227 s.

Po vzoru publikace vydané r. 1928 A. Novákem shromáždil Páleníček do populárně osvětové knížky (vychází v druhém, přepracovaném vydání) stovku osobností české kultury, jak je od konce 19. století do počátku 60. let zobrazoval M. Švabinský. Knížka je orientována k informacím o osobách (stručné biogramy se snaží — nepříliš šťastně — o charakteristiku každé z nich). Až závěr knihy přináší údaje alespoň o technice provedení a dataci portrétů. Seřazení podle data narození figurují tu čeští velikáni od Karla IV. a Husa až po Fr. Hrubína, Švabinského portrétní aktivita měla dva dobře postihnutečné vrcholy: na počátku a na konci umělcovy dráhy. K roku 1898 získal mladý umělec díky kontaktům s J. Hlávkou objednávku na sérii gra-

fických portrétů zemřelých českých velikánů (jak ukazuje L. Páleníček, Max Švabinský. Život a dílo na přelomu epoch Praha 1984, s. 50, vytvořil malíř k výročí Františka Josefa celkem 49 portrétů po 25 zl.). Od počátku 50. let až do r. 1962 vyšla ze Švabinského rukou opět celá série kresebných podobizen významných českých i světových osobností živých i již zemřelých. Vedle těchto velikých zakázek provázela celý malířův život příležitostná portrétní tvorba. Její motivace byla osobní, společenská i obchodní. Je však zajímavé, že mezi portréty z přelomu století nalezneme celou řadu osobností české univerzity, zejména její filozofické fakulty. Tito lidé patřili přitom do odlišné skupiny české společnosti, než byla ta, která Švabinskému zadávala výhodné objednávky (Hlávka, Rieger etc.).

Po portrétu J. Vrchlického z r. 1896, kterého autor rozhodně viděl spíše jako básníka než jako profesora filozofické fakulty, zaujme nás podobizna prof. J. Golla r. 1899 (o něm Páleníček mj. tvrdí, že „S Josefem Pekařem založil Český časopis historický, který s ním řadu let také redigoval“). Goll tehdy stál v opozici vůči Hlávkově skupině ovládající ČAVU. Roku 1902 následoval portrét T. G. Masaryka (v knize neotištěn), 1906 J. Gebauera a 1908 O. Hostinského. Tak se dostalo od Švabinského portrétu všem čtyřem protagonistům boje o Rukopisy. Roku 1914 přibyl portrét právního romanisty L. Heyrovského, r. 1916 L. Niederle, r. 1920 posmrtně J. Krále a o rok později J. Thomayera. Švabinský portrétoval i řadu svých kolegů — umělců a profesorů AVU a Umprum, zájem o skupinu nonkonformistů filozofické fakulty však u tohoto umělecky konzervativního a společensky obezřetného tvůrce stojí za zaznamenání.

Jiří Pešek

KRONIKA

KOLOKVIUM „UNIVERZITY A NÁRODNÍ KULTURY
V HABSBUŘSKÉ ŘÍŠI 1815—1918“ VE ŠTRASBURKU

Skupina pro studium Habsburské monarchie při Ústavu evropských studií štrasburské univerzity uspořádala ve dnech 28. a 29. května 1986 kolokvium věnované významu univerzit pro rozvoj národních kultur ve střední Evropě. Kolokvia se účastnili kromě francouzských a početně zastoupených rakouských historiků také odborníci z Polska, Maďarska, Jugoslávie, Itálie, Spojených států a podepsaný jako jediný představitel československých historiků. Dobře připravené zasedání řídil domácí profesor *Jean-Paul Bled*. Referáty byly rozděleny podle národů, takže po úvodním přesném a dosti podrobném výkladu o vznikání, organizačních přeměnách a právním postavení univerzit od *Theodora Veitera (Innsbruck)* se druhý referát zaměřil na úkol, který osvícenský stát a stát byrokratického absolutismu první poloviny 19. století pokládal za hlavní úkol univerzit, na výchovu úřednictva. Přednesla jej *Waltraud Heindlová (Videň)* a s hlubokou znalostí hromadného životopisu této převážně nearistokratické skupiny ukázala, jak právě ona byla nositelkou vídeňské kultury období *biedermaieru*. Zasloužilý badatel v této oblasti, pařížský profesor *Jacques Droz* se zamyslel nad příčinami toho, že právě ve studentském prostředí německých univerzit v habsburské říši získával od osmdesátých let 19. století vliv rasisticky orientovaný antisemitismus *Schönererův*. *Jean-Paul Bled* sledoval pak, jak na univerzitách v alpských zemích a ve Vídni si poměrně pomalu získávalo pozice katolické studentské hnutí odmítající soubor, které v buršáckých spolcích byly bezmála na denním pořádku. V diskusi k těmto referátům poukázal *Havránek* na specifickou situaci pražských německých studentů, kteří ve své nacionální i sociální izolaci ve městě byly zvláště silně ovlivňováni buršáckými spolky, k čemu přinesl četné doklady zejména z beletrie. *Rainer Stepan (Videň)* se zabýval rozdělením rozpočtových prostředků na jednotlivé národní skupiny vysokých škol. Podle výdajů na jednoho studenta byla nejlevnější školou pražská česká technika a nejdražší vysoká škola báňská v Příbrami, mezi univerzitami byla nejnižší vydání na jednoho studenta ve Lvově a na české univerzitě v Praze, nejvyšší v Černovicích a na pražské německé univerzitě. Zsvěcený a kritický pohled na německý nacionalismus mezi studenty štyrsko-hradecké univerzity podal *Berthold Sutter (Graz)*.

Složitými proměnami italských univerzit v habsburské říši do jejich připojení k Itálii v letech 1859 a 1866 a otázkou, měla-li být zřízena italská právnická fakulta na území obývaném Italy či dokonce ve Vídni před první světovou válkou se všestranně zabýval *Angelo Ara (Pavia)*. Vliv univerzitního prostředí na vývoj národních literatur v komparatisticky zaměřeném výkladu nastínil *Zoran Konstantinovič (Innsbruck)*. V diskusi bylo poukázáno na to, že údaje o mateřské řeči v nacionálech posluchačů nemusely být shodné s údaji o jejich obcovací řeči ve sčítacích arších státní statis-

tiky při sčítáních lidu. Otázce významu polských univerzit v rozvoji celonárodní kultury se věnoval *Jean-Baptiste Neveux (Strasbourg)*, přičemž význam Krakova, zejména pro národní rozvoj v ostatních dvou zábořích, osvětlil *Józef Buszko (Krakov)* a místo Lvova ve složitých etnickokulturních poměrech východní poloviny Haliče upřesnil *Stanislaw Grodzinski (Krakov)*. Úloze budapeštské univerzity v rozvoji maďarské kultury se věnoval v referátě, který vždy srovnával situaci Maďarů s poměry ostatních národů, *Károlyi Vörös (Budapešť)*. Jeho výklad doplnil *János Kalmár (Budapešť)*. Po výkladu *J. Havránka* o tom, jakou úlohu sehrála Karlova univerzita v kulturní emancipaci Čechů, a jak právě její rozdělení v roce 1882 znamenalo v tomto procesu podstatný pokrok, se *Bernard Michel (Paříž)* zaměřil na podrobný a hluboce zasvěcený výklad o tom, jaké proměny prodělal po roce 1882 na české univerzitě předmět pro rozvoj národní kultury tak podstatný, jakou je historiografie. Úlohu záhřebské univerzity v životě Chorvatů v obou polovinách dualistické monarchie osvětlila *Mirjana Grossová (Záhřeb)*.

Konference ukázala, že problematika dějin univerzit ve střední Evropě vůbec a otázka jejich sociální funkce je v posledních letech ve středu pozornosti badatelů bezmála všude a že na tomto poli je možno zaznamenat významné pokroky.

Jan Havránek

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1986

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XXVI. Fasc. 2

Redakční rada:

doc. JUDr. Karel Litsch, CSc., předseda

doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., místopředseda

PhDr. Michal Svatoš, CSc., tajemník

PhDr. Karel Beránek, PhDr. Marie Bláhová, CSc., PhDr. Vilém Herold, CSc.,

doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., PhDr. Václav Lomič, CSc., RNDr. Luboš Nový, DrSc.,

PhDr. Miroslav Ransdorf, CSc., doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc.,

PhDr. Vladimír Šlík, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

D Obálku navrhl Jaroslav Příbramský

D Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Dáno do tisku 24. 6. 1986

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, Opava

Vydání 1. Náklad 500 výtisků Brož. 15 Kčs